

Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce

Historia i współczesność

Studia i Materiały
Wydziału Teologicznego
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Nr 47

Redaktor serii:
ks. Artur Malina

Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce

Historia i współczesność

Redakcja:
Ks. Henryk Olszar
Bogumiła Warząchowska

Księgarnia św. Jacka
Katowice 2009

© 2009 by Księgarnia św. Jacka, Katowice

Recenzent:

ks. prof. dr hab. Jerzy Myszor

Redakcja i korekta:

dr Barbara Pytlos

Redakcja:

Bożena Pietyra

ISSN 1643-0131

ISBN 978-83-7030-665-6

Wydział Teologiczny

Uniwersytetu Śląskiego

ul. Wita Stwosza 18, 40-043 Katowice

tel. (032) 356 90 56, faks (032) 356 90 55

internet: www.wtl.us.edu.pl

e-mail: sekretariat@wtl.us.edu.pl

Księgarnia św. Jacka Sp. z o.o.

ul. Warszawska 58, 40-008 Katowice

tel.: (0-prefiks-32) 355 48 00

faks: (0-prefiks-32) 355 81 30

e-mail: redakcja@ksj.pl

księgarnia internetowa: www.ksj.pl

Łamanie tekstu:

Izabela Jańczak

Druk i oprawa:

Drukarnia Archidiecezjalna

ul. Wita Stwosza 11

40-042 Katowice

SPIS TREŚCI

Do czytelnika	9
---------------------	---

BIBLIOLOGICZNE PROBLEMY DAWNIEJ I DZIŚ

<i>M. Pawłowiczowa</i> , Cztery zabytkowe biblioteki kościelne Cieszyna	13
<i>L. Ogierman</i> , Konserwacja zabytkowego materiału bibliotecznego z klasztoru Ojców Paulinów w Krakowie na Skałce	32
<i>J. Gwóźdźnik</i> , Biblioteka w kulturze zakonnej. Zarys problematyki	53
<i>W. Pawłowicz</i> , Wokół księgozbiorów kapłańskich na Śląsku w XIX i XX wieku	63
<i>H. Olszar</i> , Etyka bibliotekarza	78
<i>T. Kalota</i> , Jak przygotować obiekty do włączania ich do biblioteki cyfrowej? Doświadczenia Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu	86

DZIAŁALNOŚĆ BIBLIOTEKI TEOLOGICZNEJ UNIwersytetu Śląskiego w KATOWICACH

<i>G. Łącka</i> , Współpraca Biblioteki Teologicznej z Federacją Bibliotek Kościelnych FIDES	93
<i>A. Jurek</i> , Komputeryzacja Biblioteki Teologicznej. Stan obecny i perspektywy rozwoju	103
<i>J. Październiak</i> , Gromadzenie czasopism w zbiorach Biblioteki Teologicznej ...	111
<i>E. Lubojańska</i> , Zakup literatury naukowej ze środków własnych i projektów badawczych (grantów) Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach	119
<i>E. Olszowy</i> , Wymiana zagraniczna w Bibliotece Teologicznej	132
<i>B. Kołodziej</i> , Kolekcja arcybiskupa Szczepana Wesołego – dar dla zbioru kościelnego Biblioteki Teologicznej	143
<i>B. Warzachowska</i> , <i>Corpus Christianorum</i> w zbiorach Biblioteki Teologicznej ...	148

Z ŻYCIA FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES

<i>J. Szulc</i> , Biblioteki Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Omówienie wyników ankiety przeprowadzonej w 2007 roku	157
<i>J. Wiczak</i> , Sprawozdanie z pracy Zarządu FIDES za okres od 26 września 2006 do 5 września 2007 roku	170
<i>K. Gonet</i> , Sprawozdanie Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES za okres od 29 września 2006 do 3 września 2007 roku (od XII do XIII Walnego Zgromadzenia)	172
<i>A. Siemieniowski</i> , Homilia wygłoszona podczas Mszy świętej w Katedrze Chrystusa Króla w Katowicach w dniu 5 września 2007 roku z okazji XIII Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES	174
Streszczenie	178
Zusammenfassung	181

INHALTSVERZEICHNIS

An den Leser	9
--------------------	---

BIBLIOLOGISCHE PROBLEME EINST UND HEUTE

<i>M. Pawłowiczowa</i> , Vier kirchliche Altbibliotheken in Cieszyn	13
<i>L. Ogierman</i> , Die Renovierung der Bestände der Bibliothek der Pauliner in Krakow-Skalka	32
<i>J. Gwóźdźnik</i> , Die Bibliothek in der Klosterkultur. Ein Aufriss	53
<i>W. Pawłowicz</i> , Über die Buchsammlungen der Priester in Schlesien im XIX und XX Jahrhundert	63
<i>H. Olszar</i> , Die Ethik des Bibliothekars	78
<i>T. Kalota</i> , Die Vorbereitung der Objekte auf die Aufnahme in die Digitalbibliothek. Erfahrungen der Universitätsbibliothek in Wrocław	86

DIE TÄTIGKEIT DER THEOLOGISCHEN BIBLIOTHEK DER SCHLESISCHEN UNIVERSITÄT IN KATOWICE

<i>G. Łączka</i> , Zusammenarbeit der Theologischen Bibliothek mit der Föderation der Kirchlichen Bibliotheken FIDES	93
<i>A. Jurek</i> , Die Computerisierung der Theologischen Bibliothek. Der aktuelle Stand und die Zukunftsperspektiven	103
<i>J. Październiok</i> , Die Sammlung der Zeitschriften in der Theologischen Bibliothek	111
<i>E. Lubojańska</i> , Der Ankauf der wissenschaftlichen Fachliteratur auf eigenen Quellen und durch die Finanzierung der Forschungsprojekte der Theologi- schen Fakultät der Schlesischen Universität in Katowice	119
<i>E. Olszowy</i> , Der Austausch mit den ausländischen Institutionen in der Theologischen Bibliothek	132
<i>B. Kołodziej</i> , Die Kollektion des Bischofs Szczepan Wesoly – eine Schenkung für die kirchliche Buchsammlung der Theologischen Bibliothek	143
<i>B. Warząchowska</i> , <i>Corpus Christianorum</i> in den Beständen der Theologischen Bibliothek	148

**AUS DEM LEBEN DER FÖDERATION
DER KIRCHLICHEN BIBLIOTHEKEN FIDES**

<i>J. Szulc</i> , Die Bibliotheken der Föderation der Kirchlichen Bibliotheken FIDES. Besprechung einer Umfrage aus dem Jahr 2007	157
<i>J. Witczak</i> , Der Bericht aus der Arbeit des Vorstandes FIDES im Zeitraum von 26.09.2006 bis 5.09.2007	170
<i>K. Gonet</i> , Der Bericht des Büros für Entwicklung und Computerisierung der Föderation der Kirchlichen Bibliotheken FIDES für den Zeitraum von 29.09.2006 bis 3.09.2007	172
<i>A. Siemieniowski</i> , Die Homilie während der Heiligen Messe für die 13. Allge- meine Versammlung der Föderation der Kirchlichen Bibliotheken FIDES. Katowice, 5.09.2007	174
Polnische Zusammenfassung	178
Zusammenfassung	181

DO CZYTELNIKA

Biskup Andrzej Siemieniewski, krajowy opiekun Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, zauważył w Katowicach, w dniu 5 września 2007 roku, że „Bibliotekarze łączą w sobie niejednokrotnie misję wiary z misją człowieka książki”. I dodał: „Jakże bogate w znaczenia staje się w ich życiu powołanie *bibliocentryczne*. [...] Takiej *bibliocentryczności* życzę wszystkim: aby centrum Waszej codziennej pracy stały się księgi spisywane przez człowieka oraz aby centrum Waszej duchowości stały się księgi Bożego Objawienia Pisma Świętego; aby kresem Waszej drogi stało się odnalezienie Waszych imion w księgach w niebie zapisanych [...]”¹.

Niniejsza praca, która w większości jest dziełem bibliotekarzy, włącza się w tradycję wydawania ksiąg, dedykowanych środowisku bibliotekarskiemu. Publikacja składa się z trzech zasadniczych części. Pierwsza prezentuje problemy bibliologiczne, druga jest zbiorem opracowań, których autorami są pracownicy Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, trzecia jest świadectwem działalności Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES.

Zasadniczy zręb pierwszej części opracowania stanowią artykuły dotyczące zabytkowych bibliotek parafialnych, dekanalnych i zakonnych Cieszyna i Krakowa na Skałce oraz księgozbiorów kapłańskich na Śląsku w XIX i XX stuleciu. Tę część książki zamyka rozważanie na temat etyki bibliotekarzy i dyskusja związana z tworzeniem bibliotek cyfrowych.

Druga część książki jest świadectwem szerokiego wachlarza zadań podejmowanych przez pracowników zatrudnionych w Bibliotece Teologicznej. Znalazły się tu artykuły siedmiu autorów, które omawiają – i zarazem dokumentują – zagadnienia związane z komputeryzacją biblioteki i jej współpracą z Federacją Bibliotek Kościelnych FIDES, gromadzeniem czasopism, zakupem literatury naukowej i wymianą zagraniczną książek oraz prezentacją darów i zbiorów kościelnych.

Blok tematyczny „Z życia Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES” rozpoczyna artykuł, który poddaje analizie wyniki ankiety przeprowadzonej w 2007 roku wśród pracowników bibliotek kościelnych, zrzeszonych w Federacji FIDES. Może to stanowić – obok zamieszczonych tu sprawozdań – zbiór praktycznych

¹ <http://www.fides.org.pl/walne2007/homilia-xbp-as.htm> [dostęp: 15.05.2008].

wskazówek, adresowanych do tych agend kościelnych, które zajmują się dystrybucją książek.

Na końcu, pod adresem Autorów artykułów i sprawozdań, należy skierować słowa gratulacji i wdzięczności, zgodnie z myślą Jana Długosza z *Listu dedykacyjnego*, dołączonego do dzieła *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*: „Dzieła ludzkie są i przypadkowe, i przemijające, pomniki zaś pisane, swoją trwałością współzawodniczą z nieśmiertelnością”².

Ks. Henryk Olszar

² J. Długosz, *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Warszawa 1961, Księga 1-2, s. 71.

**BIBLIOLOGICZNE PROBLEMY
DAWNIEJ I DZIŚ**

CZTERY ZABYTKOWE BIBLIOTEKI KOŚCIELNE CIESZYNA

WSTĘP

Przedmiotem artykułu jest przedstawienie czterech zabytkowych kościelnych bibliotek Cieszyna, które działają do dnia dzisiejszego, mimo zniszczeń wojennych, a zgromadzone na ich półkach woluminy dla ludzi nauki stanowią cenne pole badań. Są to: Biblioteka Ojców Bonifratrów, Zbiory Księża Jezuitów – po kasacji zakonu przekształcone w Bibliotekę Leopolda Jana Szersznika, Biblioteka Dekanatu Cieszyńskiego i Biblioteka Zboru Ewangelickiego w Cieszynie im. Tschammera. Powstawały one od schyłku XVII do początków XIX wieku. Dwie z nich – Biblioteki: Szersznika i Zboru, mają bogatą literaturę przedmiotu. Natomiast dwie pozostałe dopiero w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku trzeba było odnaleźć, uporządkować i wprowadzić do obiegu naukowego. Pisano więc dotąd o nich niewiele¹.

BIBLIOTEKA OJCÓW BONIFRATRÓW W CIESZYNIU

Najstarszą biblioteką Cieszyna, istniejącą od 1694 roku do dziś, jest księgozbiór bonifratrów, którzy zajmują się między innymi leczeniem chorych. Z tej też przyczyny bonifratrzy gromadzili głównie książki z zakresu medycyny i farmacji, potrzebne w pracy szpitala i apteki, ponadto dzieła religijne, użyteczne w życiu klasztoru i kościoła. Zakon Braci Miłosierdzia, założony przez św. Jana Bożego w 1540 roku w Hiszpanii, rozprzestrzenił się szybko w całej Europie. W Polsce Walerian Montelupi-Wilczogórski założył w Krakowie pierwszy szpital w 1609 roku. Wkrótce sława uczonych lekarzy rozeszła się po całym kraju i powstało 17 nowych placówek². Cieszyn należał do prowincji austriacko-czeskiej. W Austrii zakładano konwenty bonifratrów od 1605 roku. Zakon i szpital

¹ Ogólny przegląd literatury o wymienionych bibliotekach zob.: K. Szelong, *Uwagi w sprawie stanu badań nad księgozbiorami historycznymi z terenu Śląska Cieszyńskiego*, Pamiętnik Cieszyński 10 (1995), s. 5-14; tenże, *Stan badań nad księgozbiorami z terenu Śląska Cieszyńskiego*, Zebrydowice 1996. Tekst na stronie internetowej Książnicy Cieszyńskiej – zob. <http://www.kc-cieszyn.pl/pl/index.html> [dostęp: 26.11.2007].

² J. Duchniewski, *Bonifratrzy*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 798-800; tenże, *Bonifratrzy w Polsce*, tamże, kol. 800-801.

w Cieszynie już w XVII wieku powołały do życia potrzeby terenu. Po wymarciu w 1653 roku rodu Piastów, miasto przeszło w ręce Habsburgów³. Wówczas rozpoczęto tutaj organizowanie nowych instytucji. Fundatorem szpitala był marszałek Księstwa Cieszyńskiego Adam Borek⁴. W 1694 roku ulokował go w swoim majątku w Wędryni (czeskie Vendryně), a po jego śmierci bonifratrzy przenieśli się w 1700 roku do Cieszyna, gdzie zbudowali szpital, aptekę, klasztor i kościół⁵. Dzięki dalszym zapisom hojnych opiekunów placówka szybko się rozwijała. Od 1922 roku klasztor Ojców Bonifratrów w Cieszynie należał do prowincji polskiej.

W ciągu ponad dwustu lat działalności w Cieszynie ojcowie bonifratrzy zgromadzili znaczną ilość książek. Z zachowanego katalogu wynika, że przed 1939 rokiem było tu 1 539 woluminów⁶. Podczas II wojny światowej zbiór ten uległ dewastacji. W październiku 1939 roku na rozkaz władz okupacyjnych zakonnicy musieli opuścić swoją siedzibę i przenieść się do Krakowa. Ich budynki zajęli Niemcy przesiedleńcy, którzy przybyli znad Morza Czarnego. Bonifratrzy przed opuszczeniem Cieszyna ukryli na strychu pod podłogą starodruki oraz archiwum. Zniszczeniu uległa nieukryta część biblioteki, którą wojenni lokatorzy wyrzucili na śmietnik⁷. W latach sześćdziesiątych XX stulecia, dążąc do odtworzenia zniszczonego księgozbioru, za zgodą władz konwentu przeprowadzono na strychu poszukiwania ukrytych woluminów. Znalaziono około 1 000 pozycji. Odczyszczono, ułożono w zabytkowej celi na półkach bibliotecznych i przeniesiono tu również książki zgromadzone w klauzurze. Liczne polskie dzieła religijne i silesiana znalaziono też na kościelnym chórze pod organami. W ten sposób anonimowi mieszkańcy Cieszyna ratowali książki przed zniszczeniem przez Niemców. Tak odtworzona biblioteka liczyła około 3 000 tomów i była przygotowana do katalogowania. Natomiast na podstawie przedwojennego zachowanego katalogu, stanowiącego ważny dokument historyczny, odtworzono jej strukturę z przeszłości.

Występowało tu 5 języków: łaciński, niemiecki, czeski, polski i włoski. Zapisane daty wydań wskazywały, że 5 pozycji było z wieku XVI, 11 – z XVII, 110 – z XVIII, reszta natomiast to druki z XIX i XX wieku. Należy więc sądzić,

³ F. Popiołek, *Szkice z dziejów Cieszyna*, Katowice, 1957, s. 86-94.

⁴ Adam Borek, hrabia na Tworkowie i Roztropicach, właściciel Grodziszcza i Wędryni, zapisał Zakonowi Szpitalnemu św. Jana Bożego swoje dobra. Kwoty uzyskane z ich sprzedaży umożliwiły ojcom bonifratrom budowę pomieszczeń w Cieszynie.

⁵ Kompleks tych zabudowań należy dziś do obiektów zabytkowych Cieszyna. W podziemiach kościoła znajdują się groby Adama Borka i jego żony – zob. W. Iwanek, *Cieszyn jako miasto zabytków*, Cieszyński Rocznik Muzealny 1, s. 75-79.

⁶ Katalog to kodeks *in folio* w twardej oprawie. Najdawniejsza książka zapisana w nim nosi datę: 1523, najnowsza była z 1937 roku. Stąd wniosek, że spis zakończono po 1937 roku i przed tragicznym wrześniem 1939 roku. Autor katalogu, nauczyciel Teofil Klima z Wadowic, inwentaryzowanie rozpoczął 14 czerwca 1931 roku (notatka na okładce).

⁷ Informacje o wojennych losach księgozbioru ojców bonifratrów autorka zebrała drogą wywiadów z zakonnikami i z dr. Ludwikiem Brożkiem.

że księgozbiór ten narastał sukcesywnie przez ponad 200 lat, a wnioski wysnute z analizy katalogu potwierdza autopsja. Mówią o tym cenne zapiski datowane, marginalia, pieczętki. Wśród starych druków, które ocalały, są przeważnie dzieła religijne oraz rzadkie dziś prace z zakresu medycyny w językach obcych. Polonika to dwa dzieła Ludwika Perzyny: *Lekarz dla włościan* oraz *Nauka cyrulicka*, wydane w Kaliszu w 1793 roku⁸.

W starodrukach zwracają uwagę ręczne podpisy własnościowe, najstarszy z 1708 roku. Czasem określony jest zawód właściciela: sacerdos, musicus, chirurg, medicus. Są też podpisy lub pieczętki stwierdzające własność całego konwentu z różnych okresów. Najstarszy z nich, położony na życiorysie założyciela zakonu opublikowanym w 1671 roku, brzmi: *Ex libris Fratrum Misericordia Conventis Teschinensis*. Nota owa stwierdza, iż istniał w Cieszynie księgozbiór będący zorganizowaną instytucją kulturalną, najstarszą biblioteką w mieście, a ponadto że w konwencie cieszyńskim biblioteka ta stanowiła jednostkę wyodrębnioną.

Starodruki religijne w Bibliotece Ojców Bonifratrów mają piękne oprawy ze skóry ze ślepymi tłoczeniami. Książki medyczne są oprawione skromnie, w gładką skórę bez ozdób, nowsze w tekturę lub w karton. Najwspanialszy wystrój mają mszały wydane w Wiedniu lub we Wrocławiu, zwłaszcza najstarszy z 1700 roku. Był to zespół ksiąg liturgicznych używanych w pięknym, barokowym kościele Zakonu Szpitalnego św. Jana Bożego⁹.

Kolejni przeorowie konwentu cieszyńskiego, o. Metody Cichy i o. Roman Dziekan, którzy patronowali pracom zmierzającym do odtworzenia Biblioteki Bonifratrów, postanowili, że będzie to zbiór historyczny, umieszczony poza klauzurą, dostępny dla badań naukowych. Nowy przeor, o. Maksymilian Łobożek, przeniósł w 1992 roku książki do klauzury, połączył z nową biblioteką i włączył do funkcjonujących w tym zbiorze działów. Ta decyzja pozbawiła zabytkowy księgozbiór autonomii, a nowe nabytki przytłaczają stare woluminy.

Ojciec Maksymilian Łobożek – na podstawie owych zbiorów – przygotował rozprawę doktorską. Jej publikacja pt. *Archiwum i Biblioteka Bonifratrów w Cieszynie* jest formą uczczenia 300-lecia obecności zakonu w tym mieście. Księgozbiór liczący dziś ponad 4 000 tomów nie posiada aktualnego katalogu, złożony jest w klauzurze i udostępniany badaczom tylko przez przeora klasztoru¹⁰.

⁸ L. Chaskielewicz, *L. Perzyna (1742-1812) i jego zasługi dla medycyny polskiej*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny* 2 (1938); A. Schletz, *Ludwik Perzyna lekarz, nauczyciel i wychowawca ludu. 1742-1812*, *Nasza Przeszłość* (1961), s. 97-144; tenże, *Perzyna Ludwik*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 645.

⁹ M. Pawłowiczowa, *Biblioteka Bonifratrów w Cieszynie*, *Studia Bibliologiczne* 2 (1988): *Bibliofile – bibliotekarze – wydawcy*, red. J. Paszek, s. 70-83; też, *Książka polska i biblioteka na Śląsku Cieszyńskim w latach 1740-1920*, Katowice 1986, s. 49-58; też, *Księgozbiór oo. Bonifratrów w Cieszynie. Dzieje, charakterystyka oraz stan obecny*, w: *Cieszyńskie księgozbiory historyczne. Materiały z sesji naukowej. Cieszyn 18-20 listopada 1991 roku*, red. H. Łaskarzewska, Warszawa 1993, s. 34-41.

¹⁰ M.M. Łobożek, *Archiwum i Biblioteka Bonifratrów w Cieszynie*, Warszawa 1995.

KSIĘGOZBIÓR KSIĘŻY JEZUITÓW W CIESZYNIE

Jezuici osiedlili się w Cieszynie w 1671 roku. Ich misją była rekatalizacja Śląska Cieszyńskiego i przeciwdziałanie dalszym postępom reformacji¹¹. Kładli nacisk na wychowanie młodego pokolenia w duchu katolickim. W Cieszynie założono więc w 1674 roku gimnazjum, którego uczniowie pochodzili z domów szlacheckich i mieszczańskich¹². Podręczniki potrzebne w pracy pedagogicznej napływały z Zachodu i były gromadzone w bibliotece. Obok szkoły istniał klasztor oraz kościół Jezuitów. Książka religijna stanowiła więc drugi zespół tego zbioru. Decyzją papieża w 1773 roku Towarzystwo Jezusowe zostało rozwiązane. Kolegium zakonne w Cieszynie przekształcono w państwowe gimnazjum katolickie; parafię objęło duchowieństwo diecezjalne. Księgozbiór, który w ciągu 100 lat działalności jezuitów w Cieszynie sukcesywnie narastał, pozostał bez gospodarza. Groziło mu rozproszenie, tym bardziej że nie był to zbiór zorganizowany. Z opiekował się nim jednak eksjezuista Leopold Jan Szersznik. Połączył on te książki ze swoją biblioteką odziedziczoną po rodzinie, wzbogacił nowymi pozycjami, skatalogował, umieścił w osobnym budynku oraz opatrzył dotacją, zapewniając jej dalszy byt. Dzięki owym zabiegom fundatora tak zorganizowany księgozbiór przekształcił się w oświeceniową bibliotekę publiczną jego imienia¹³.

Kim był Leopold Jan Szersznik? Urodził się on w Cieszynie 3 marca 1747 roku. Pochodził z rodziny mieszczańskiej o bogatych tradycjach kulturalnych. Po ukończeniu w 1762 roku gimnazjum jezuickiego studiował filozofię na uniwersytecie w Ołomuńcu. Jako magister wstąpił do zakonu księży jezuitów. Studia teologiczne uwieńczone doktoratem odbył na uniwersytecie w Pradze i tu w 1774 roku przyjął święcenia kapłańskie. W Pradze był adiunktem Biblioteki Uniwersyteckiej *Clementinum*. Tam ujawniły się jego zainteresowania naukowe oraz bibliofilskie. Po likwidacji Towarzystwa Jezusowego powrócił w 1775 roku na stałe do Cieszyna i jako eksjezuista został zatrudniony w państwowym gimnazjum katolickim. Podczas studiów w Czechach i na Morawach zetknął się z działaczami

¹¹ Pierwsza stacja misyjna księży jezuitów powstała w Cieszynie w 1611 roku, ale już w 1614 roku zmuszono ich do opuszczenia miasta. Wrócili w 1670 roku. W 1672 roku stacja ta zmieniła się w rezydencję, która działała w Cieszynie do 1774 roku – zob. *Cieszyn*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy. 1564-1995*, oprac. L. Grzebień [i in.], Kraków 1996, s. 100; zob. tamże, *Cieszyn Czeski*, s. 100.

¹² I. Panic, *Kartki z dziejów gimnazjum jezuickiego w Cieszynie (1674-1773)*, Przegląd Historyczno-Oświatowy 1 (1989), s. 61-82.

¹³ J. Wytrzens, *Życiorys proboszcza L. Jana Szersznika*, Zaranie Śląskie 3 (1930), s. 131-138, 4 (1930), s. 186-194; J. Koraszewski, *Szersznik Leopold Jan*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 877-878; J. Spyra, *Życie i działalność ks. Leopolda Szersznika (1747-1814)*, w: *190 lat założenia Muzeum i Biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802-1992*, Cieszyn 1993, s. 13-36; tenże, *Zestawienie najważniejszych publikacji dotyczących działalności i zbiorów Leopolda Jana Szersznika* – zob. tamże, s. 91-94 (autor ujął prace w językach: polskim, niemieckim i czeskim).

oświecenia¹⁴. W pracy pedagogicznej wykorzystywał więc postępowe prądy. Starał się zatem o wzbogacanie biblioteki nowymi książkami, gromadził też eksponaty do nauczania pogładowego. To dało początek jego zbiorom muzealnym. Nowością w dydaktyce było zwrócenie uwagi na dyscypliny przyrodnicze. W archiwalnych zbiorach Biblioteki Szersznika zachowało się dużo materiałów z zakresu jego pracy pedagogicznej.

Jako obywatel Cieszyna uczestniczył Szersznik w życiu miasta, zwłaszcza po wielkim pożarze w 1789 roku. Gdy władze przystąpiły do odbudowy, uczyniły go inspektorem budownictwa miejskiego oraz kasjerem grodzkim. Przyczynił się do restauracji wielu obiektów oraz wybudowania nowych, m.in. ratusza i gmachu gimnazjum, własnymi siłami odnowił dawne pomieszczenia tej szkoły. Tam w 1802 roku złożył jezuicki księgozbiór, który stanowił zrabę jego biblioteki. Na frontonie budynku umieścił grecki napis „Lecznica duszy”¹⁵.

Szersznik, jak wskazuje wykaz zamieszczony w *Nowym Korbutie*, był autorem 23 prac, z których drukiem wydał dziewięć. Najważniejszym jego dziełem, do dziś będącym podstawą informacji o kulturalnej przeszłości Ziemi Cieszyńskiej, jest praca o 109 pisarzach, uczonych i artystach tu działających i stąd pochodzących¹⁶. Szersznik zmarł 21 stycznia 1814 roku. Pochowano go na cmentarzu obok kościoła pod wezwaniem Świętej Trójcy, ale źle oznaczono miejsce jego spoczynku. Dziś nieznany jest grób tego światłego cieszyńianina.

Cele, jakie przyświecały Szersznikowi, zaważyły na profilu księgozbioru. Przede wszystkim pragnął on zabezpieczyć kolekcję jezuicką. Jako człowiek oświecenia dokonał jednak selekcji. Dzieła o charakterze dewocyjnym, ascetycznym czy polemicznym przekazał do biblioteki parafialnej w Cieszynie. Na strukturę zbiorów jezuickich wpływał *Indeks ksiąg zakazanych*¹⁷. Zabraniał on umieszczania na półkach pewnych dzieł albo nakazywał usuwanie ich fragmentów. Szersznik postąpił przeciwnie. Postawił w swej bibliotece książki katolickie obok innowierczych. Pod koniec życia fundatora biblioteka liczyła 12 000 woluminów. W tym samym budynku stworzył też Szersznik muzeum, jedno z pierwszych w Austrii. Przede wszystkim miało ono służyć celom dydaktycznym. Zgromadził tu ponad 2 000 eksponatów, w tym tak egzotyczne, jak ręka mumii. Po wojnie zabytki muzealne odłączono od kolekcji książek¹⁸.

¹⁴ J. Król, *L.J. Szersznik – jego działalność i kontakty z „budzicielami” czeskimi*, Złoty Słonek 1 (1962), s. 3-24.

¹⁵ T. Aleksandrowicz, *Grecka inskrypcja w Cieszynie*, w: *Pallas Silesia*, t. 1, Katowice 1997, s. 61-66.

¹⁶ *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, t. 6: *Oświecenie*, cz. 1, s. 265-267; L.J. Scherschnik, *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*, Teschen 1810; G. Szewczyk, *Dykcjonarz pisarzy i uczonych cieszyńskich Leopolda Jana Szersznika*, w: *Śląskie miscellanea. Literatura. Folklor*, Wrocław 1981, s. 323-326.

¹⁷ *Index librorum prohibitorum* lub *Index Expurgatorius*.

¹⁸ M. Płazak, *Muzeum w Cieszynie (1802-1992), w: 190 lat założenia...*, s. 5-11.

Z biegiem lat budynek gimnazjalny niszczał. W okresie międzywojennym zbiory Szersznika zostały przeniesione do pałacu hrabiego Jana Larischa-Mönricha przy ul. Regera 6¹⁹, gdzie w zabytkowej sali ułożono książki – według porządku zaplanowanego przez fundatora – na ustawionych tu zachowanych 32 regałach. W 1944 roku Niemcy wywieźli około 5 000 najcenniejszych woluminów do Czechosłowacji. Powrócili do Cieszyna dopiero w 1962 roku.

Od 1960 roku zbiory Szersznika wchodziły w skład Oddziału Zabytkowego Biblioteki Śląskiej w Cieszynie. Pozostawały wówczas pod opieką wybitnego badacza dziejów regionu, dr. Ludwika Brożka. Obecnie opiekę nad zbiorami sprawuje Książnica Cieszyńska, instytucja powołana do życia w 1994 roku. Zbiory ułożone są na półkach według tradycyjnego, oświeceniowego, podziału na 27 działów. Biblioteka liczy dziś około 15 000 woluminów, zawiera druki z różnych epok, głównie z XVIII wieku. Poza tym znajduje się tu 39 inkunabułów i ponad 1 000 rękopisów. Część woluminów Szersznik opatrzył własnym podpisem lub ekslibrisem. W księgozbiorze występują głównie języki łaciński i niemiecki, ponadto około dziesięciu innych. Książki polskie były obecne w zbiorze, lecz wiele z nich przepadło podczas wojny.

Uczni zgodnie podkreślają historyczną i zabytkową wartość księgozbioru. Według Ludwika Brożka, jest to „[...] swoiste muzeum książki. Są tu druki rozmaitych oficyn europejskich od XV do XX wieku. Jest też sporo dawnych opraw”. Według oceny Barbary Bieńkowskiej, „[...] Szersznik ofiarował szkole i miastu księgozbiór uniwersalny, obejmujący wszystkie dziedziny wiedzy”. Do tej charakterystyki dodać należy jeszcze jeden aspekt: w oświeceniu zrodziła się idea gromadzenia „wszystkiego” o danym kraju. Tak powstała idea tworzenia bibliotek narodowych. W Polsce pod tym względem wiodła prym Biblioteka Załuskich. W Cieszynie to Szersznik gromadził „wszystko”, co dotyczy Księstwa Cieszyńskiego. Bo takie było wówczas pojmowanie tego skrawka Śląska przez tutejszych mieszkańców. Dopiero granica, wytyczona w 1920 roku przez Radę Ambasadorów – organ doradczy paryskiej Konferencji Pokojowej, podzieliła Piastowską Dzielnicę między Polskę i Czechosłowację. Szersznik zabezpieczył dokumenty dziejowe swej „małej ojczyzny” oraz opublikował wiele prac na jej temat²⁰.

¹⁹ Pałac został wzniesiony w 1796 roku po wielkim pożarze Cieszyna w 1789 roku. Obecnie mieści się w nim Muzeum Śląska Cieszyńskiego.

²⁰ L. Brożek, *Zbiory cieszyńskie*, w: *Biblioteka Śląska 1922-1972*, red. J. Kantyka, Katowice 1973, s. 67-83; B. Bieńkowska, *Edukacyjna rola biblioteki Leopolda J. Szersznika*, w: *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego. Materiały z konferencji naukowej. Cieszyn 4-5 listopada 1999*, red. J. Spyra, Cieszyn 2001; M. Pawłowiczowa, *Książka polska i biblioteka...*, s. 72.

BIBLIOTEKA DEKANATU CIESZYŃSKIEGO

Genezę Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego wiązać należy z odbudową Cieszyna po wielkim pożarze miasta w 1789 roku. Spłonął wówczas niemal doszczętnie kościół parafialny, przy którym od XIII wieku w naturalny sposób gromadzony był księgozbiór. Po tym kataklizmie parafii oddano do użytku budynki poddominikańskie w mniejszym stopniu zniszczone pożarem. Gotycki kościół Ojców Dominikanów przebudowano, a gdy w 1806 roku proboszczem został ks. Jan Brzuska, zorganizowano od podstaw Bibliotekę Dekanatu Cieszyńskiego²¹.

Jej załączkiem były książki księży jezuitów nie włączone do Biblioteki Leopolda Jana Szersznika, ocalałe z pożogi tomy należące do poprzednich kapłanów cieszyńskich (m.in. ks. A.A. Löhna), ponadto zwieziono z okolicznych parafii prywatne księgozbiory niegdyś tam pracujących księży²². Ksiądz Jan Brzuska dzieła te zgromadził, opatrzył podpisami *Bibliotheca Decani Teschinensis* lub ekslibrisami, umieszczonymi na wyklejkach *Teschner Decanat Bibliothek* i postawił na półkach w odrębnym pomieszczeniu. Zachował się na cieszyńskiej farze portret tego niezwykłego proboszcza. Malarz przedstawił jego postać na tle szaf bibliotecznych z ozdobnymi woluminami. Widoczny na pierwszym planie globus wskazuje, że gromadził on także eksponaty naukowe.

Ksiądz Jan Brzuska, żyjący w latach 1757–1840, ukończył gimnazjum księży jezuitów w Cieszynie w 1773 roku, natomiast w Ołomuńcu i Wiedniu (po przeniesieniu siedziby uniwersytetu do Brna w 1778 roku) studiował filozofię i teologię, i tam też w 1780 roku przyjął święcenia kapłańskie. Uczęszczał także na wykłady uniwersyteckie z zakresu nauk matematycznych i fizycznych. Interesował się zwłaszcza elektrycznością. Po powrocie na Śląsk Cieszyński, był wikarym we Frysztacie i Cieszynie, administratorem w Pogwizdowie, a następnie przez osiem lat pracował jako proboszcz w Istebnej, przez rok – w Wędryni. Od 1806 roku był proboszczem, dziekanem, radcą konsystorza i powiatowym inspektorem szkół w Cieszynie²³. W Istebnej – według relacji Leopolda Jana Szersznika – ks. Brzuska znalazł szczególnie dogodne warunki dla eksperymentów fizycznych. Napisał rozprawę o wpływie elektryczności na ludzkie zdrowie. Wśród górali zasłynął jako dobroczynny lekarz pomagający ludziom i zwierzętom. Stosował elektroterapię, sporządzał baro- i termometry, obserwował zjawiska meteorologiczne,

²¹ M. Pawłowiczowa, *Ksiądz Jan Brzuska (1757-1840). Jego prace i księgozbiór*, Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej (1970) Katowice, s. 88-101.

²² W. Pawłowicz, *U źródeł Biblioteki Dekanatu w Cieszynie. Kolekcja księdza Antoniego Alojzego Löhna*, Pamiętnik Cieszyński 10 (1995), s. 18-24; też, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia i księgozbiór*, w: *Cieszyńskie księgozbiory historyczne...*, s. 42-52. Po śmierci księży ich prywatne księgozbiory przechodziły na własność Kościoła. Noszą ich podpisy lub ekslibrisy.

²³ Zob. *Brzuska Jan (1757-1840), ksiądz, autor kilku rozpraw z zakresu fizyki oraz książki do nabożeństwa*, w: J. Golec, S. Bojda, *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*, t. 1, Cieszyn 1993, s. 49.

oznaczał wysokość gór. Zofia Kossak-Szczucka przedstawiła jego literacki portret w opowiadaniu *Czarodziej*²⁴. Wiadomości o zainteresowaniach cieszyńskiego proboszcza fizyką i medycyną potwierdziły się podczas porządkowania Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego, gdy z fachowych książek wypadały recepty pisane ręką tego kapłana. Na podstawie datowanych podpisów własnościowych ustalono ponadto, że cieszyński proboszcz gromadził książki od czasów gimnazjalnych do schyłku życia²⁵. Całość kolekcji należącej do ks. Jana Brzuski liczy 331 woluminów²⁶.

Jako bibliofil i kapłan katolicki zabezpieczył on w Bibliotece Dekanatu Cieszyńskiego przede wszystkim książkę religijną. Są tu inkunabuły i druki z XVI wieku, lecz główny trzon stanowią dzieła z wieków XVII i XVIII. Stosunkowo niewiele zgromadził ich z XIX wieku. Te dokładali dopiero następcy. W Bibliotece Dekanatu Cieszyńskiego dominuje język niemiecki, ponadto jest tu łacina, język czeski, włoski i hiszpański w grupie dzieł jezuickich. Stara książka była droga, a w okresie wojen napoleońskich nastąpiła dewaluacja waluty austriackiej. Jak wynika z odnalezionych przez ks. Józefa Londzina dokumentów, ks. Brzuska popadł w tarapaty pieniężne i w 1817 roku prosił Generalny Wikariat o wsparcie finansowe. Komisarz biskupi odmówił mu i groził kuratelą. Obrażony proboszcz opuścił potajemnie Cieszyn i udał się pieszo do Częstochowy, gdzie ukrywał się w klasztorze Ojców Paulinów. Odnaleźli go tam parafianie i skłonili do pogodzenia się z wymaganiami przełożonych. Powrócił do Cieszyna i pełnił obowiązki proboszcza do 1838 roku, zaś pobyt w Częstochowie zaważył zapewne na decyzji napisania przez niego *Książki modlitewnej dla młodzieży*, która została opublikowana w Cieszynie w 1823 roku. Autor podpisał ją inicjałami „J.B.”, a ks. Londzin, bibliograf, uznał, że autorem był właśnie cieszyński proboszcz. W Bibliotece Dekanatu Cieszyńskiego znalazły się z tego okresu modlitewniki polskie, które zapewne ks. Brzuska przywiózł z Jasnej Góry, a także podręcznik gramatyki polskiej autorstwa Monety. Czysty język polski, którym napisana jest *Książka modlitewna dla młodzieży* tłumaczył ks. Londzin tym, że ks. Brzuska pochodził ze Strumienia, gdzie gwara cieszyńska miała mało czechizmów i germanizmów²⁷.

²⁴ L.J. Scherschnik, *Nachrichten von Schriftstellern...*, s. 66-68; Z. Kossak-Szczucka, *Czarodziej*, w: *Nieznany kraj*, Warszawa 1932, s. 104-121.

²⁵ Zmarł w opuszczeniu 9 sierpnia 1840 roku i został pochowany na nieistniejącym już dziś cmentarzu przy kościele pod wezwaniem Świętej Trójcy w Cieszynie – zob. *Brzuska Jan (1757-1840)...*, s. 50.

²⁶ Zob. Strona internetowa Książnicy Cieszyńskiej. *Zbiory – Biblioteka Cieszyńskiego Dekanatu*. <http://www.kc-cieszyn.pl/pl/index.html> [dostęp: 26.11.2007].

²⁷ J.B. [Jan Brzuska], *Książka modlitewna dla katolickiej młodzieży szkolnej iako też dorosłej. Od pewnego księdza świeckiego diecezji wrocławskiej austriackiego cesarskiego królewskiego Słonska. Za pozwoleniem duchowney i świeckiej zwierzchności*, Cieszyn (w drukarni Tomasza Prochaski) 1823; J. Londzin, *Stulecie pierwszej polskiej książki modlitewnej*, Gwiazdka Cieszyńska 64 (1923), s. 1-3, nr 66 (1923) s. 12; W. Ogrodziński, *Brzuska Jan*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 72-73. W *Książce modlitewnej dla młodzieży* ks. Brzuski

Ważnym dokumentem – wiążącym się z tym okresem – jest odkryta przez Weronikę Pawłowicz *Umowa*, którą zawarł ks. Brzuska. Szukał on wsparcia społecznego w celu zakupienia dla Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego drogiej, piętnastotomowej edycji poświęconej dziejom chrześcijaństwa, wydanej w Wiedniu w 1817 roku. Umowę zawartą 11 maja 1819 roku podpisali: ks. Brzuska, kilku księży oraz osoby świeckie. W myśl ustaleń ksiądz dziekan był za dzieło to odpowiedzialny i miał je udostępniać młodym kapłanom. Niektórzy badacze dopiero rok podpisania *Umowy* – 1819 – uznają za datę założenia Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego²⁸.

Po zakończeniu I wojny światowej w polskim już Cieszynie biblioteka rozwijała się dynamicznie. Przybyło zwłaszcza wiele polskich książek religijnych. Kres położyła II wojna światowa. Budynek parafii cieszyńskiej zajęły władze niemieckie. Mieściła się tu siedziba NSDAP. W obawie o zbiory biblioteczne najcenniejszą ich część duchowni ukryli na strychu. Te, których nie zdążono schować, zwłaszcza liczne tomy w języku polskim, Niemcy przeznaczyli na przymiar, tak samo jak zbiory Polskich Teologów z Ołomuńca i Widnawy (z 3 000 woluminów ocalało 35), Bibliotekę ks. Józefa Londzina (około 3 000 tomów) czy też Dziedzictwa Błogosławionego Jana Sarkandra (około 4 000 tomów)²⁹.

są psalmy i pieśni J. Kochanowskiego przerobione na modlitwy – por. W. Walecki, *Jan Kochanowski w literaturze i kulturze polskiej doby Oświecenia*, Wrocław 1979.

²⁸ Katalog biblioteki Dekanatu. Strona internetowa Książnicy Cieszyńskiej.

²⁹ L. Brożek, *Zbiory cieszyńskie...*, s. 68-70. O Bibliotece Polskich Teologów – zob. J. Galicz, *Biblioteka Polska Teologów Wrocławskich w Ołomuńcu i Widnawie. (Przyczynek do dziejów ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim)*, Cieszyn 1934; W. Pawłowicz, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie...*, s. 48-49; też, *Polski Księgozbiór Teologów Wrocławskich w Ołomuńcu i Widnawie*, w: *Śląskie miscellanea. Literatura – Folklor*, t. 4, red. J. Malicki i K. Heska-Kwaśniewicz, Warszawa 1992, s. 49-57.

Według obliczeń Niemcy zniszczyli w Cieszynie 37 331 tomów z 18 placówek, głównie ze szkół i urzędów. Muzeum Miejskie straciło 5 000 tomów. Straty całego powiatu cieszyńskiego oceniono na 85 381 woluminów. Oprócz tego zniszczone zostały książki polskie z licznych bibliotek kościelnych i organizacji katolickich. Ale te nie posiadały katalogów, więc trudno określić wysokość strat. Można również szacunkowo określić straty całego Śląska. W końcu 1940 roku władze niemieckie podzieliły Śląsk na dwie rejencje: dolnośląską i górnośląską. Straty obydwu rejencji autorka niniejszego artykułu oceniła na 4-5 milionów tomów książki polskiej – zob. M. Pawłowiczowa, *Losy książki polskiej na Śląsku w czasie II wojny światowej*, w: *Symposia bibliologiczne. Dokumentacja księgozbiorów historycznych. Współpraca krajowa i międzynarodowa. Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich*, Warszawa 1995, s. 167-174; *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, [cz. 1], red. nauk. A. Mężyński, Warszawa 1994, s. 166 (Cieszyn), s. 360 (powiat cieszyński), [cz. 2], oprac. B. Bieńkowska, [cz. 3], *Bibliografia*, oprac. U. Paszkiewicz. W skali całego kraju Niemcy zniszczyli podczas wojny około piętnaście milionów tomów – por. *Straty bibliotek...*, [cz. 1], s. 119-122. Pomnik polskiej książki zniszczonej przez Niemców znajduje się w Kaliszu, nad rzeką Prosną, w której Niemcy zatopili około 50 000 tomów (w tym około 5 000 tomów straciła Biblioteka Kościoła Ojców Franciszkanów) – zob. tamże, s. 197.

Po wojnie, gdy sprzątało gmach plebanii, studenci teologii znieśli ukryte książki, oczyścili je i ułożyli według formatu w głębokich szafach przeznaczonych na ornaty, w pomieszczeniu na zapleczu kancelarii parafialnej. Władze komunistyczne nie były przychylnie nastawione do bibliotek kościelnych. Dopiero więc pod koniec lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku zainteresować się mogli skarbami cieszyńskiej plebanii naukowcy. Dzięki przychylności ówczesnego proboszcza, ks. prałata Waltera Wrzoła, została odkryta Biblioteka Dekanatu Cieszyńskiego licząca wówczas około 3 000 woluminów. Następnie zbiór ten wzbogacano książkami odnalezionymi podczas remontu budynku w 1985 roku.

Na polecenie kolejnego proboszcza, ks. Karola Tomali, książki zostały uporządkowane w 1987 roku przez Andrzeja Norosa, który sporządził katalog alfabetyczny i typograficzny. Całość Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego liczy obecnie 4 253 woluminy. Znajdujemy wśród nich 5 inkunabułów, 1 856 druków z XVI–XVIII wieku, prawie 2 000 druków nowych oraz rękopisy i czasopisma. Prawie 2/3 zbioru to książki religijne. Bogaty jest też zbiór silezianów XIX i XX wieku, w którym wyodrębniono cieszyniana. Jest to zbiór zamknięty, historyczny. W parafii założono obecnie nowy księgozbiór. Natomiast w 2002 roku zbiory Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego przekazano w depozyt Książnicy Cieszyńskiej i tam też książki z tej kolekcji są udostępniane czytelnikom³⁰.

BIBLIOTEKA ZBORU EWANGELICKIEGO W CIESZYNIE IM. TSCHAMMERA

W katolickim państwie Habsburgów ewangelicy byli w XVII wieku prześladowani. Wstawił się za nimi król szwedzki Karol XII, który wymógł na cesarzu Józefie I Habsburgu pewne ustępstwa. W myśl ugody altranstadzkiej z 1706 roku ewangelikom zwrócono kościoły na Śląsku, cesarz pozwolił też na wybudowanie sześciu nowych, w tym również w Cieszynie.

W 1709 roku uformowała się tu gmina protestancka i przystąpiono do budowy kościoła. Drewnianą świątynię budowano w latach 1710–1712. Obok kościoła utworzono szkołę, a następnie gimnazjum (1813). Rozpoczęło się też gromadzenie książek potrzebnych w procesie nauczania. Dzięki staraniom pastora Jana Muthmanna już w 1723 roku powstał w Cieszynie murowany kościół, a w nim znalazło się miejsce na stale wzbogacany księgozbiór. Książki, potrzebne dla rozwoju życia religijnego parafii ewangelickiej, pochodziły z zakupów, a ponadto napływały też dary od wiernych. M.in. wcielono tu zbiory zubożałej szlachty cieszyńskiej. Doszło do zaniku tej warstwy społecznej, gdy po śmierci w 1653 roku księżnej Elżbiety Lukrecji, ostatniej z rodu Piastów, Śląsk Cieszyński przeszedł pod bezpośrednią władzę Habsburgów. Powstała wówczas Komora Cieszyńska, rozwijały się również latyfundia niemieckie. Usuwana z majątków

³⁰ Zob. Strona internetowa Książnicy Cieszyńskiej.

szlachta, tracąc ziemię, emigrowała. Zbiory książkowe pozostawiane po dworach skazano na zagładę. Wiele pism reformacyjnych trafiło wówczas do chłopskich chat. Ponadto przez dłuższy czas bezpieczne druki gromadziła rodzina Bludowskich. Jan Fryderyk Bludowski, marszałek Księstwa Cieszyńskiego, jako kurator zboru – umierając w 1730 roku – zapisał w testamencie owe książki wspólnocie protestanckiej, gromadzącej się w nowym kościele³¹.

Marcin Luter do nauczania zasad wiary wprowadził języki narodowe. Ponieważ mieszkańcy Ziemi Cieszyńskiej posługiwali się językiem polskim, wraz z założeniem zboru w Cieszynie zaczął się polski ruch pisarski na potrzeby ludności. W 1716 roku pastor Jan Muthmann wydał pierwszą polską książkę w Księstwie Cieszyńskim: *Wierność Bogu i cesarzowi*. W 1717 roku ukazał się pierwszy podręcznik do nauki języka polskiego: *Celarius polski* Andrzeja Fabriego, nauczyciela szkoły zborowej. Książd Londzin uznał te wydarzenia za początek bogatego piśmiennictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim.

Miejscowe władze niechętne były protestantom i szerzeniu się polskiego czytelnictwa. Dodatkowy powód do zadrążeń stanowiło związanie się pastorów i nauczycieli szkoły zborowej z religijnym ruchem pietystów. Spowodowało to proces i wygnanie ich w 1730 roku z granic monarchii habsburskiej. Jan Muthmann, Samuel Ludwik Zasadius i Jerzy Sarganek zostawili wówczas w bibliotece zborowej swoje książki. Przekazali je również pastory: Jan Chrystian Bockshammer i Paweł Twardy, którzy pochodzili z Cieszyńskiego, ale po studiach zagranicznych nie pozwolono im powrócić w rodzinne strony. W zborze złożono też pozostałości księgozbiorów pastorów: Jerzego Trzanowskiego, Krzysztofa Pragenusa i Jana Kłapsi. Ponieważ wymienieni duchowni parali się pisarstwem, ich księgozbiory są przedmiotem wszechstronnych badań. Ich własne pisma często cenzurowano. Na półkach Biblioteki Zboru Ewangelickiego w Cieszynie zgromadzono zebrane po domach „Kłapsiówki”, „Dambrowki” – czyli zbiory kazań Dambrowskiego w wydaniu Bockshammera, czy dzieła Zasadiusa ze śladami cenzury wyznaniowej i w różnym stopniu „zaczytania”³².

Następną warstwą społeczną, która przyczyniła się do rozwoju biblioteki zborowej, było mieszczaństwo. Adwokat cieszyński Bogumił (Gottlieb) Rudolf Tschammer von Iskrzyczyn, pochodzący ze starej śląsko-polskiej szlachty herbu

³¹ J. Wantuła, *Biblioteka Zboru Ewangelickiego w Cieszynie*, Zaranie Śląskie 2 (1936), s. 132-135; J. Broda, *Biblioteka im. Tschammera w Cieszynie*, Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej (1970), s. 83-88; G. Ciompa-Wucka, *Biblioteka im. Tschammera*, w: *Symposia Bibliologiczna. Dokumentacja księgozbiorów historycznych...*, s. 23-28; taż, *Biblioteka im. Tschammera w Cieszynie*, w: *Cieszyńskie księgozbiory historyczne...*, s. 23-28; taż, *Biblioteka im. Tschammera przy parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie*, w: *Zabytkowe biblioteki Cieszyna. Katalog wystawy 28.10-17.12.1996*, [Cieszyn 1996].

³² J. Zaremba, *Dwaj pierwsi pisarze polscy na Śląsku Cieszyńskim Jan Muthmann i Samuel Ludwik Zasadius*, Rocznik Komisji Historycznoliterackiej PAN Oddział w Krakowie 10 (1972) Wrocław, s. 51-65; tenże, *Pierwsze polskie druki cieszyńskie*, *Kwartalnik Opolski* 2 (1971), s. 39-52, 3 (1971), s. 62-72; M. Pawłowiczowa, *Książka polska i biblioteka...*, s. 76-80.

Rogalów, w 1787 roku przekazał zborowi całą swą bogatą bibliotekę, głównie z dziedziny prawa, historii i polityki. Woluminy oprawne w pergamin tłoczono są w różnych typografiach i językach. Tschammer ustanowił także dotację w kwocie 1 000 florenów niemieckich. Z biegiem lat fundacja ta rozrosła się do kilkudziesięciu tysięcy koron austriackich, co pozwalało na jej wzorowe utrzymanie i pomnażanie. Na cześć ofiarodawcy najstarszą część biblioteki zborowej nazwano jego imieniem. Te zabytkowe zbiory złożono na wieży kościoła ewangelickiego³³.

Bibliotekarzami byli początkowo pastory, bo oni też głównie z książek korzystali. W 1778 roku nauczyciel Jan Bogumił Kotschy sporządził pierwszy katalog. Następny opracował Jan Kłapcia, pastor w Jaworzu i Cieszynie – obydwaj zaginęli. W kolejnym pastor Traugutt Sittig wykazał w 1829 roku obecność 3 210 tomów. Przeważał w nich język niemiecki. Polonika stanęły na półkach tej ksiąźnicy w XIX wieku, gdy bibliotekarzem był Jan Śliwka, a pastorem zboru przez dziesięć lat Leopold Otto, uczestnik powstania styczniowego, zmuszony przez władze carskie do opuszczenia Warszawy³⁴.

Do Biblioteki Tschammera włączono także darowizny duchowieństwa ewangelickiego okresu międzywojennego oraz te, które wpłynęły po zakończeniu II wojny światowej – od pastorów: Rudolfa Wrzecionki, Jana Stonawskiego, Oskara Michejdy (około 5 000 tomów), Andrzeja Buzka, Badury, Pindóra i innych.

Całość biblioteki zabytkowej zajmuje na wieży kościoła kilometr półek. To około 17 000 tomów, w tym 3 120 w języku polskim. Są tam 323 rękopisy, 4 inkunabuły, 5 000 starodruków oraz około 11 000 tomów z XIX i XX wieku. Osobny, nieopracowany dotąd zbiór, to materiały pochodzące z cieszyńskiego gimnazjum ewangelickiego. Szczególnie cennymi rękopisami są zeszyty uczniów z lat 1740–1850.

W okresie międzywojennym bibliotekarzem zboru był Jan Wantuła³⁵. Sporządził on nowy katalog alfabetyczny i dwa katalogi działowe. Jedyne, jakie zachowały się do dziś. Od 1968 roku porządkował ten zbiór nauczyciel Jan Broda. Obaj opublikowali wiele źródłowych prac opartych na zbiorach Kościoła ewangelickiego.

Mankamentem jest lokalizacja najstarszej części biblioteki zborowej na wieży kościelnej. Z powodu braku ogrzewania można z niej korzystać tylko w lecie. Biblioteka nie posiada nowoczesnych katalogów, a istniejące spisy zeszytowe nie umożliwiają dokładnej analizy zbioru. W opracowaniu jest katalog kartkowy starych druków.

³³ *Tschammer Gottlieb Rudolf (1711-1787), adwokat, fundator biblioteki przy Kościele Jezusowym w Cieszynie*, w: J. Golec, S. Bojda, *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*, s. 252-253.

³⁴ M. Pawłowiczowa, *Książka polska i biblioteka...*, s. 121, 123, 142, 146.

³⁵ *Wantuła Jan (1877-1953), chłop, hutnik, pisarz i publicysta ludowy, bibliofil, historyk wsi śląskiej, działacz społeczny i kulturalny*, w: J. Golec, S. Bojda, *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*, s. 258-259.

WNIOSKI

W podsumowaniu należy powiedzieć, że cztery omówione biblioteki kościelne, liczące w sumie około 40 000 woluminów, posiadają stosunkowo znaczny zasób starych druków (około 18 000), które w innych ośrodkach miały mniejsze szanse przetrwania. Znaczna liczba druków XIX i XX wieku to dodatkowy walor tych bibliotek.

Zasoby te, jak wynika z literatury przedmiotu, stanowią podstawę różnorodnych badań. O Bibliotece Ojców Bonifratrów powstała praca doktorska, o zbiorze dekanalnym – magisterska³⁶, o księżnicy kościoła ewangelickiego – książka. Poświęcono też uwagę poszczególnym kolekcjom wchodzącym w skład tych bibliotek: pisano o ks. Brzusce i jego zbiorach, ks. Löhnie, ks. Globiszu i wielu innych bibliofilach³⁷. Jan Zaremba i jego współpracownicy opisywali zasoby Biblioteki im. Tschammera, tworząc bibliografię *Śląski Korbut*³⁸. Zajmowano się grupą książek w języku angielskim, francuskim i czeskim w zbiorach Szersznika³⁹. Tematyka antyku zainteresowała Tadeusza Aleksandrowicza⁴⁰. Ponad 500 zabytkowych dzieł medycznych znalezionych w bibliotekach cieszyńskich odnotowano w *Katalogu druków medycznych w bibliotekach Śląska Górnego i Cieszyńskiego*⁴¹. Niektórzy badacze zajęli się tylko jednym dziełem przechowywanym w zbiorach Szersznika, na przykład Biblią⁴², czy też zapisem nutowym

³⁶ W. Pawłowicz, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia – zbiory – funkcje*, Sosnowiec 1990 [mps w posiadaniu autorki].

³⁷ Np. H. Langer, *Polskie historyczne księgozbiory domowe na Śląsku Cieszyńskim (XX wiek)*, Katowice 2006.

³⁸ *Bibliografia piśmiennictwa polskiego na Śląsku XVII i XVIII wieku „Śląski Korbut”*, t. 2, red. J. Zaremba, Wrocław 1980. tu: *Bockshammer Jan Chrystian* (s. 81-83), *Faber Andrzej Celestyn* (s. 107-108), *Kłapsia Jan* (s. 126-127), *Muthmann Jan* (s. 142-144), *Twardy Paweł* (s. 190-194), *Zasadius Samuel Ludwik* (s. 197-199), *Pragenus Jan* (s. 205), *Trzanowski Jerzy* (s. 205-207).

³⁹ T. Sławek, *Angielsko i francuskojęzyczne druki w zbiorach Leopolda Jana Szersznika, w: 190 lat założenia Muzeum...*, s. 69-90.

⁴⁰ T. Aleksandrowicz, *Antyk w księgozbiorze księdza Leopolda Jana Szersznika w Cieszynie, w: Książka polska na Śląsku w drugiej połowie XIX wieku. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice 1992, s. 161-167.

⁴¹ *Katalog starych druków medycznych w bibliotekach Śląska Górnego i Cieszyńskiego*, cz. 1-2, Katowice 1982-1985. Zabytkowe druki ze zbiorów Szersznika (263 tytuły) – oprac. E. Chlebowczyk-Szweda, z Biblioteki Ojców Bonifratrów (35 tytułów) – oprac. A. Wolano, ze zbiorów Biblioteki im. Tschammera (215 tomów) – oprac. G. Ciompa-Wucka.

⁴² T. Aleksandrowicz, *Biblia w cieszyńskim księgozbiorze księdza Leopolda Jana Szersznika, w: Książka polska na Śląsku w latach 1900-1922. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice 1994, s. 204-209; tenże, *Śladami antyku i Biblii. Z dziejów cieszyńskiego księgozbioru księdza Leopolda Jana Szersznika w latach 1922-1945*, w: *Książka polska na Śląsku w latach 1922-1945. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice 1994, s. 206-212.

Bogurodzicy, znalezionym w szesnastowiecznym graduale, który Woronczak wykorzystał, pisząc o niej pomnikowe dzieło⁴³.

Tak szeroka gama tematów już opracowanych zachęcić może uczonych do podejmowania podobnych badań. Są tu wielkie zbiory silesianów, są polskie dzieła religijne napływające w XIX wieku do Cieszyna z wszystkich zaborów. To również ciekawe pola badawcze. Ale przede wszystkim należy opisać książki jezuickie jako zabytki sztuki edytorskiej oficyn drukarskich całej Europy, które napłynęły do Cieszyna w XVII i XVIII wieku, gdy działała tu jezuicka rezydencja. Należy wziąć pod uwagę i to, że księgozbiory jezuickie po kasacie zakonu w wielu krajach uległy rozproszeniu. W Polsce zajęła się nimi Komisja Edukacji Narodowej, co sprawiło, że rozesłano je do szkół całej Rzeczypospolitej. Szersznik zabezpieczył jezuicki zbiór przed rozsypką, ale ze względów ideowych podzielił ten zespół pomiędzy bibliotekę swoją i Dekanatu Cieszyńskiego. Dziś, gdy obie są w gestii Książnicy Cieszyńskiej, można cały księgozbiór jezuicki należycie opisać jako największą jednorodną kolekcję w Cieszynie. To zadanie dla bibliologów i bibliografów.

WYKAZ TABEL

Tabela 1.

Biblioteka Ojców Bonifratrów w Cieszynie

Wiek	Liczba tytułów	Procent całości	Opis
Całość zbioru	1 539	100	języki: niemiecki (58,2%), polski (24,6%), czeski (11,9%), łacina (4,9%), włoski (0,4%)
Stare druki	126	8	
Wiek XVI	5	0,3	5 tysięcy – nie zachowały się tematyka religijna i dzieło Liwiusza
Wiek XVII	11	0,7	przeważa tematyka religijna
Wiek XVIII	110	7	połowa o tematyce religijnej, połowa o tematyce medycznej, trochę tematyki świeckiej
XIX i XX wiek i druki bez daty	1 413	92	tematyka religijna i medyczna literatura piękna w j. polskim dzieła encyklopedyczne zachowała się część, zaginęły zwłaszcza druki polskie

⁴³ J. Woronczak, *Bogurodzica*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962.

„Największą wartość wśród rękopisów przedstawia pergaminowy grudał z datą oprawy 1526, zawierający wśród wielu łacińskich pieśni maryjnych także tekst polski *Bogurodzicy*” – tak L. Brożek ocenił ten zabytek z Biblioteki Szersznika, obejmujący 189 pergaminowych kart formatu 64x44 cm. Por. L. Brożek, *Zbiory cieszyńskie...*, s. 73, 306.

Źródło: Katalog sporządzony przez profesora Gimnazjum w Wadowicach Teofila Klimę w latach 1931-1937. Obliczenia wykonała M. Pawłowiczowa – zob. M. Pawłowiczowa, *Książka polska i biblioteka na Śląsku Cieszyńskim w latach 1742-1920*, Katowice 1986, s. 49-58. Obecnie Biblioteka Bonifratrów, wraz z nowymi nabytkami, liczy ponad 4 000 tomów. Por. M.M. Łobozek, *Archiwum i Biblioteka Bonifratrów w Cieszynie*, Warszawa 1995.

Tabela 2.

Biblioteka Księżąt Jezuitów (po kasacie Zakonu – Biblioteka Leopolda Jana Szersznika) w Cieszynie

Liczba woluminów	około 15 000 woluminów
Inkunabuły	39 woluminów
XVI–XVIII wiek	11 000 woluminów większość z XVIII wieku
XIX–XX wiek	około 3 000 pozycji – druki zebrane przez Szersznika oraz zakupione w latach 1814–1935 przez Fundację Szersznika
Rękopisy	1 000 jednostek ewidencyjnych (od XIII wieku)
Języki	niemiecki, łacina oraz około 10 innych (francuski, włoski, angielski, grecki, a najmniej w języku polskim i czeskim)
Tematyka	różnorodna, Szersznik gromadził „wszystko” – z rozmaitych dziedzin wiedzy około 20% stanowiła tematyka religijna, 263 dzieła medyczne zamieszczone w bibliografii <i>Katalog starych druków medycznych [...] na Śląsku Górnym i Cieszyńskim</i>
Katalogi	Katalog alfabetyczny w dwóch częściach: 1. Katalog alfabetyczny starych druków (książki i czasopisma do 1800 roku). 2. Katalog alfabetyczny druków nowych (książki i czasopisma od 1801 roku). Katalog alfabetyczny sporządzony został odręcznie i maszynowo w latach 1961–1976 przez Adelina Wadowskiego, pod kier. L. Brożka, uzupełniony w latach 1990–1993 przez Jolantę Sztuchlik i Annę Dojniczek. 3. Ponadto kilkadziesiąt książek i czasopism wyłączonych ze zbioru Szersznika znajduje się w rękopiśmiennym katalogu udostępnianym w Czytelni Ogólnej Książnicy Cieszyńskiej.

Źródło: T. Makowski, J. Spyra, K. Szelong, *Zbiory i fundacja Szersznika po 1814 roku, w: 190 lat założenia Muzeum i Biblioteki L.J. Szersznika 1802-1992*, Cieszyn 1993, s. 90; Strona internetowa Książnicy Cieszyńskiej; M. Pawłowiczowa, *Książka polska i biblioteka na Śląsku Cieszyńskim w latach 1742-1920*, Katowice 1986, s. 58-72.

Tabela 3.
Biblioteka Dekanatu Cieszyńskiego w Cieszynie

Liczba woluminów ogółem	4 264 (obecnie 4 253) w tym 331 – księgozbiór ks. J. Brzuski	Rękopisy (57), czasopisma, druki
Stare druki	1 776 woluminów (objętościowo 1 856)	
Inkunabuły	6 (objętościowo 5 woluminów)	
XVI wiek	69 woluminów	
XVII wiek	239 woluminów	
XVIII wiek	1 462 woluminy	
XIX wiek	995 (w tym 138 w języku polskim)	
XX wiek	532 (w tym 325 woluminów w języku polskim)	
Cieszynalia	XIX wiek – 92 XX wiek – 347	
Druki XIX–XX wiek łącznie	1 966 (objętościowo 1 979)	
Czasopisma	81 tysięcy (356 pozycji)	
Języki	niemiecki (42,11%), łacina (26,38%), polski (26,57%), czeski (2,06%), różnojęzyczne (1,5%), ponadto grecki, francuski, włoski, hiszpański	

Źródło: W. Pawłowicz, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia i księgozbiór, w: Cieszyńskie księgozbiory historyczne. Materiały z sesji naukowej. Cieszyn 18-20 listopada 1991*, Warszawa 1993, s. 42-52; Strona internetowa Książnicy Cieszyńskiej; Katalog alfabetyczny sporządzony przez Andrzeja Norosa w latach osiemdziesiątych XX wieku. Katalog uzupełniony w czasie skonstrum w okresie 23.04-10.06.2002 roku w związku z przekazaniem biblioteki w depozyt przez Książnicę Cieszyńską.

Tabela 4.
Biblioteka Zboru Ewangelickiego im. Tschammera w Cieszynie

Rodzaje zbiorów	Liczba woluminów
Całość – rękopisy, stare druki i druki nowe	16 510
Rękopisy	322 woluminy
Stare druki	4 993 woluminy
Inkunabuły	4 dzieła w 5 woluminach
XVI wiek	608 woluminów.
XVII–XVIII wiek	4 380 woluminów
Druki nowe XIX–XX wiek	11 195 woluminów
Języki	niemiecki, łacina, polski, czeski, angielski, francuski, hiszpański

Źródło: G. Ciompa-Wucka, *Biblioteka im. Tschammera*, w: *Symposia bibliologica. Dokumentacja księgozbiorów historycznych. Współpraca krajowa i międzynarodowa. Skutki II wojny światowej dla bibliotek polskich*, Warszawa 1995, s. 23-28.

Bibliografia w wyborze (w układzie chronologicznym):

- Popiołek F., *Zbiory cieszyńskie*, Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku 2 (1930), Katowice, s. 220-224.
- Wytrzens J., *Życiorys proboszcza L. Jana Szersznika*, Zaranie Śląskie 6 (1930), s. 131-138, 186-194 (osobno: Cieszyn 1930).
- Kawecka-Gryczowa A., *Wrażenia z bibliotek cieszyńskich*, Zaranie Śląskie 12 (1936), s. 83-96 (zwł. ss. 83-85, 90-93).
- Koraszewski J., *Kilka słów o Bibliotece Szersznika w Cieszynie*, Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej w Katowicach 2 (1957), Katowice, s. 142-145.
- Król J., *Leopold Jan Szersznik – jego działalność i kontakty z „budzicielami” czeskimi*, Zaranie Śląskie (1962), s. 3-24.
- Brożek L., *Z dziejów muzealnictwa w Cieszynie*, w: *Muzea na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Historia 1 (1963), s. 15-20.
- *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, t. 6: *Oświecenie*, Warszawa 1970, s. 265-267.
- Pawłowiczowa M., *Ksiądz Jan Brzuska (1757-1840). Jego prace i księgozbiór*, Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej (1970), Katowice, s. 88-107.
- Zaremba J., *Pierwsze polskie druki cieszyńskie*, Kwartalnik Opolski (1971), s. 2-3.
- Koraszewski J., *Leopold Jan Szersznik*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa-Łódź 1972, s. 877-888.
- Zaremba J., *Dwaj pierwsi pisarze polscy na Śląsku Cieszyńskim (Jan Muthmann i Samuel Ludwik Zasadus)*, Rocznik Komisji Historycznoliterackiej PAN, Oddział w Krakowie 10 (1972), s. 51-65.
- Brożek L., *Zbiory cieszyńskie*, w: *Biblioteka Śląska. 1922-1972*, red. J. Kantyka, Katowice 1973, s. 67-83.
- Buda-Ptasińska U., *Muzykalia w zbiorach bibliotek cieszyńskich*, w: *Kultura muzyczna Ziemi Cieszyńskiej. Twórczość i życie muzyczne*, Katowice 1977, s. 108-137 (Prace Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej przy Bibliotece Głównej Państwowej Szkoły Muzycznej w Katowicach, nr 3).
- *Bibliografia piśmiennictwa polskiego na Śląsku XVII i XVIII wiek*, w: *Śląski Korbut*, red. J. Zaremba, Wrocław 1980; tu:
 1. Bockshammer Jan Chrystian (1733-1804), s. 81-83,
 2. Faber Andrzej (XVII/XVIII wiek), s. 107-108,
 3. Kłapsia Jan (1759-1805), s. 126-127,
 4. Muthmann Jan (1685-1747), s. 142-144,
 5. Twardy Paweł (1737-1807), s. 190-194,
 6. Zasadus Samuel Ludwik (1697-1755), s. 197-199,
 7. Pragenus Jan (ur. 1604), s. 205,
 8. Trzanowski Jerzy (1592-1637), s. 205-207.

- Król J., *Szersznik (Scherschnik) Leopold Jan*, w: *Śląski słownik biograficzny*, t. 3, Katowice 1981, s. 323-326.
- *Katalog starych druków medycznych w bibliotekach Śląska Górnego i Cieszyńskiego*, cz. 1, Katowice 1982.
- Pawłowiczowa M., *Książka polska i biblioteka na Śląsku Cieszyńskim w latach 1740-1920*, Katowice 1986, s. 58-72.
- Pawłowiczowa M., *Biblioteka bonifratrów w Cieszynie*, *Studia Bibliologiczne* 2 (1988), Katowice, s. 70-83.
- Szewczyk G., *Dykcjonarz pisarzy i poetów cieszyńskich Leopolda Jana Szersznika*, w: *Śląskie Miscellanea. Literatura – folklor*, Wrocław 1989, s. 57-69.
- Aleksandrowicz T., *Antyk w księgozbiorze księdza Leopolda Szersznika w Cieszynie*, w: *Książka polska na Śląsku w drugiej połowie XIX wieku. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice 1992, s. 161-167.
- *Cieszyńskie księgozbiory historyczne. Materiały z sesji naukowej. Cieszyn 18-20 listopada 1991*, Warszawa 1993; tu:
 1. Ciompa-Wucka G., *Biblioteka im. Tschammera w Cieszynie*, s. 23-28,
 2. Pawłowiczowa M., *Księgozbiór oo. Bonifratrów w Cieszynie. Dzieje, charakterystyka oraz stan obecny*, s. 34-41,
 3. Pawłowicz W., *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia i księgozbiór*, s. 42-52.
- *190 lat założenia Muzeum i Biblioteki Leopolda Jana Szersznika (1802-1992)*, Cieszyn 1993; tu:
 1. Płazak M., *Muzeum w Cieszynie (1802-1992)*, s. 5-11,
 2. Spyra J., *Życie i działalność ks. Leopolda Szersznika (1747-1814)*, s. 13-36,
 3. Szelong K., *Biblioteczne zbiory Leopolda Jana Szersznika*, s. 37-52,
 4. Makowski M., *Zbiory muzealne Leopolda Jana Szersznika*, s. 53-60,
 5. Panic I., *Zespół archiwalny Biblioteki księdza Leopolda Szersznika*, s. 61-67,
 6. Sławek T., *Angielsko i francuskojęzyczne druki w zbiorach Leopolda Jana Szersznika*, s. 69-90,
 7. Spyra J., *Zestawienie najważniejszych publikacji dotyczących działalności i zbiorów Leopolda Jana Szersznika*, s. 91-94 (autor ujął prace w j. polskim, niemieckim i czeskim).
- Aleksandrowicz T., *Biblia w cieszyńskim księgozbiorze księdza Leopolda Jana Szersznika*, w: *Książka polska na Śląsku w latach 1900-1922. Zarys problematyki*, red. M. Pawłowiczowa, Katowice 1994, s. 204-209.
- Aleksandrowicz T., *Śladami antyku i Biblii. Z dziejów cieszyńskiego księgozbioru księdza Leopolda Jana Szersznika w latach 1922-1945*, w: *Książka polska na Śląsku w latach 1922-1945*, Katowice 1994, s. 206-212.

-
- *Biblioteka im. Tschammera*, w: *Symposia Bibliologica. Dokumentacja księgozbiorów historycznych. Współpraca krajowa i międzynarodowa*, Warszawa 1995, s. 23-28.
 - Łobozek M.M., *Archiwum i Biblioteka Bonifratrów w Cieszynie*, Warszawa 1995.
 - Panic I., *Księgozbiory historyczne w dawnym Księstwie Cieszyńskim – wprowadzenie*, Pamiętnik Cieszyński 10 (1995), s. 15-17.
 - Pawłowicz W., *U źródeł Biblioteki Dekanatu w Cieszynie – kolekcja księdza Antoniego Alojzego Löhna*, Pamiętnik Cieszyński 10 (1995), s. 18-24.
 - Szelong K., *Uwagi w sprawie stanu badań nad księgozbiorami historycznymi z terenu Śląska Cieszyńskiego*, Pamiętnik Cieszyński 10 (1995), s. 5-14.
 - *Cieszyn; Czeski Cieszyn w: Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy. 1564-1995*, oprac. L. Grzebień przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków 1996, s. 100.
 - Szelong K., *Stan badań nad księgozbiorami historycznymi z terenu Śląska Cieszyńskiego* [strona internetowa Książnicy Cieszyńskiej – 1996].
 - Aleksandrowicz T., *Grecka inskrypcja w Cieszynie*, w: *Pallas Silesia. Antyk na Śląsku*, t. 1, Katowice 1997, s. 61-66.
 - Ciompa-Wucka G., *Biblioteka im. Tschammera przy parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie*, w: *Zabytkowe biblioteki Cieszyna. Przewodnik po wystawie*, Cieszyn 1997.
 - Szelong K., *Proces ewidencji i opracowania bibliotecznych zbiorów ks. Leopolda Jana Szersznika. Zarys historyczny*, Roczniki Biblioteczne 44 (2000), s. 87-134.
 - Bieńkowska B., *Edukacyjna rola Biblioteki Leopolda Jana Szersznika*, w: *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*, red. J. Spyra, Cieszyn 2001, s. 332-338.

Leonard Ogierman

KONSERWACJA ZABYTKOWEGO MATERIAŁU BIBLIOTECZNEGO Z KLASZTORU OJCÓW PAULINÓW W KRAKOWIE NA SKAŁCE

WSTĘP

W zakonach kierujących się regułą św. Augustyna, do których zaliczają się również paulini, biblioteka była ważnym elementem kulturowym i duchowym. Według tej reguły działała wyłącznie w obrębie i na potrzeby danego klasztoru, jednakże każda biblioteka klasztorna wykształciła własną formę udostępniania swoich zasobów. W wyjątkowych sytuacjach bibliotekarz za zgodą przełożonego mógł udostępnić księgozbiór osobom spoza społeczności klasztornej, ale pod karą chłosty nie wolno mu było pozostawić takiego czytelnika w bibliotece samego. W przypadku wypożyczenia książki na zewnątrz, miał on obowiązek zapisać szczegółowo w rejestrze wypożyczeń datę, imię i nazwisko wypożyczającego oraz okres czasu, na jaki książka miała być udostępniona¹.

Dla klasztorów paulińskich charakterystyczny jest brak informacji o początkach ich bibliotek. Naturalnie książki – szczególnie liturgiczne – były tam obecne i prawdopodobnie przechowywane w skrzyniach lub szafach – armariach, w bezpośrednim sąsiedztwie ołtarza. Biblioteki klasztorne nie posiadały osobnych pomieszczeń i przeważnie mieściły się w zakrystii lub skarbcu. Obiekty, które świadomie przystosowane zostały do gromadzenia, przechowywania i udostępniania zbiorów bibliotecznych, w klasztorach paulińskich zaczęły powstawać dopiero od drugiej połowy XVII wieku. Wcześniej książki przechowywane były najczęściej w obrębie klasztoru w pomieszczeniach mniej lub bardziej przypadkowych. Jedynie lokalizacja księgozbioru jasnogórskiego była przemyślana i świadoma. Zbiory biblioteczne gromadzono w murowanej części wieży kościelnej, tuż przy kaplicy domowej konwentu. W ten sposób zabezpieczone były przed wilgocią, kradzieżą i licznymi w tym okresie pożarami².

¹ K. Zawadzka, *Biblioteka klasztoru Dominikanów we Wrocławiu (1226-1810)*, w: *Studia nad historią Dominikanów w Polsce 1222-1972*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Warszawa 1975, s. 306; K. Łatak, *Kanonicy regularni na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Elk 1999, s. 221.

² L. Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich od XVI do XVIII wieku*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 30 (1975), s. 223-282; L. Pietras, *Biblioteka Jasnogórska w XVII-XVIII wieku*,

Podobne rozwiązania przyjęto i na Skałce, jako że klasztor na Jasnej Górze dla polskiej prowincji paulinów był domem macierzystym i pod każdym względem wzorcowym. Nieco odmienne rozwiązanie funkcjonowało w klasztorze w Beszowej. Tamtejsza biblioteka mieściła się w parterowej północnej części klasztoru, przylegającej od wschodu do pierwotnego budynku kościelnego. Stanowiła ją niewielka, prostokątna sala, niegdyś pokryta polichromią, nakryta dwuprzęsłowym sklepieniem krzyżowym, o ceglanych żebrach. Klasztor ten posiadał bardzo cenny i bogaty księgozbiór, co również mogło być powodem odmiennego niż na Jasnej Górze usytuowania biblioteki w obrębie murów klasztornych³.

BIBLIOTEKA OJCÓW PAULINÓW W KRAKOWIE NA SKAŁCE

W zachowanych materiałach źródłowych brak jest informacji o istnieniu biblioteki parafialnej przy kościele pod wezwaniem św. Michała i św. Stanisława na Skałce przed jego przejęciem przez zakon ojców paulinów. Charakter tego kościoła i jego znaczenie – wynikające z odbywanych procesji przedkoronacyjnych, potwierdzone w źródłach, począwszy od procesji w 1386 roku, a także niesłabnący ruch pielgrzymkowy – pozwalają sądzić, że istnienie biblioteki na Skałce było prawdopodobne⁴. Wśród licznych wotów ofiarowanych przez pątników nie powinno zabraknąć cennych wówczas ksiąg rękopiśmiennych.

Początek biblioteki należy kojarzyć z budową gotyckiego kościoła, zakończoną przed rokiem 1441. W tym czasie nieliczne jeszcze biblioteki parafialne nie posiadały osobnych pomieszczeń i przeważnie mieściły się w zakrystii lub skarbcu, a nawet w samym kościele, w jednej z bocznych kaplic⁵.

Akta wizytacji przeprowadzonej na Skałce w 1599 roku na polecenie kard. Jerzego Radziwiłła ujawniają fakt istnienia dwóch zakrystii. Jedna z nich pełniła rolę zakrystii właściwej, druga skarbczyka. W zakrystii przechowywano aktualny księgozbiór liturgiczny, pozostała część księgozbioru, w tym nieużywane księgi liturgiczne i inne umieszczone były prawdopodobnie w innym pomieszczeniu. Akta wizytacyjne zawierają także opis tego pomieszczenia, które było murowane z dwoma okratowanymi oknami i okutymi drzwiami. Brak jest wzmianki o jego wyposażeniu, co nie pozwala stwierdzić, czy rzeczywiście znajdowały się tam księgi, przechowywane w okutych skrzyniach. Wizytatorzy nie zawsze odnotowywali fakt istnienia biblioteki, a tym bardziej jej lokalizacji. Należy jednak założyć, że księgozbiór skałeczny był w tym

Studia Claromontana 6 (1985), s. 33.

³ M. Gorzelak, *Kościół i klasztor pauliński w Beszowej*, Studia Claromontana 10 (1989), s. 470-473.

⁴ M. Jagosz, *Przedrozbiorowe procesje wawelskie ku czci św. Stanisława biskupa i męczennika*, Studia Claromontana 17 (1997), s. 39.

⁵ H.E. Wyczawski, *Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej u schyłku XVI wieku*, Polonia Sacra 6 (1953), s. 116, 127-129.

pomieszczeniu przechowywany do około 1520 roku, kiedy to ukończono budowę murowanego budynku klasztornego.

Od 22 czerwca 1472 datowana jest obecność na Skałce zakonu paulinów. Przejął on opiekę nad sanktuarium i jego księgozbiorem. Paulini powinni więc przejąć także aktualnie używane księgi liturgiczne. Ze względów praktycznych skarbiec nie mógł pełnić funkcji lokalu bibliotecznego przez dłuższy okres czasu. Wiadomo, że w początkach XVII wieku pomieszczenie biblioteczne niemal wtłoczone było pomiędzy zakrystią, a budynkiem klasztornym. O budowie nowego pomieszczenia bibliotecznego zdecydowały względy praktyczne. W konwencie paulińskim mieszkali bracia studiujący na Akademii Krakowskiej oraz autorzy dzieł, zainteresowani ich wydaniem przez krakowskich impressorów. Skarbiec był więc pomieszczeniem zbyt małym, aby pomieścić powiększającą się kolekcję wotów i ksiąg. Na przełomie XVI i XVII wieku liczył on bez ksiąg liturgicznych około 200 woluminów.

Od 1622 roku, gdy powołano Studium Generale, biblioteka skałeczna stała się placówką naukową i dydaktyczną. Panująca w Krakowie zaraza zmusiła władze zakonne do przeniesienia studium na Jasną Górę. Podczas prac budowlanych związanych z barokową rozbudową konwentu studium zostało w 1651 roku przeniesione do Pińczowa. W dwa lata później klasztor na Skałce został oficjalnie wyznaczony do prowadzenia studiów teologicznych dla całej polskiej prowincji. Rozwój studium oraz prace budowlane przy rozbudowie konwentu przerwał najazd wojsk szwedzkich i zajęcie przez nie Skałki w 1655 roku. Dopiero około 1686 roku zainicjowano budowę nowego pomieszczenia bibliotecznego, którą zakończono wiosną 1688 roku. Należy przypuszczać, że w celu wyeliminowania wilgoci biblioteka znajdowała się na pierwszym piętrze. Prawdopodobnie była to niezbyt duża sala z dwoma oknami, do której prowadził niezachowany portal.

Po kilkudziesięciu latach w klasztorze skałecznym ponownie ujawni się problem szczupłości pomieszczenia bibliotecznego. Na skutek szczupłości pomieszczenia wstrzymany został zakup książek, a te, tworzące istniejący księgozbiór, były nadmiernie stłoczone i zagrożone zniszczeniem. Prowincjał o. Bruno Chojnacki nakazał wyznaczyć miejsce na nową bibliotekę i rok później, przejmując godność przeora, zmuszony był realizować własne polecenia. Urząd sprawował aż do śmierci (1748–1753) i niewykluczone, że to właśnie jemu należy przypisać decyzję o lokalizacji nowej biblioteki⁶. Budowę względnie adaptację rozpoczęto w 1748 roku, ale dopiero z chwilą objęcia urzędu przeora przez o. Anastazego Wargawskiego w 1758 roku prace budowlane przybrały na sile. Budowę lokalu ukończono w 1763 roku. Nowa biblioteka prezentowała się jako prostokątna sala na piętrze ze sklepieniem o łuku odcinkowym. W sali umieszczono pięć okien. Od północy dwa prostokątne wychodzące na prezbiterium, od zachodu jedno zamknięte

⁶ J. Zbudniewek, *Chojnacki Brunon Józef (1704-1753), paulin, autor traktatów teologicznych*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.H. Wyczawski, t. 1: a-g, Warszawa 1981, s. 319.

półkoliście oraz dwa owalne od południa. Do wnętrza prowadzą zachowane do dzisiaj wąskie schody.

W 1785 roku stolarz krakowski Andrzej Woykowski zrealizował w bibliotece szereg prac naprawczych, które polegały na dorobieniu brakujących elementów do regałów bibliotecznych, w tym gzymsów, pilastrów, szuflad i drzwiczek. W rok później kolejny snycerz krakowski Marcin Wróblewski wykonał kapitelki do pilastrów zdobiących regały oraz umieszczone nad regałami klasycystyczne wazony. Prawdopodobnie wykonał także pięć kartuszy rokokowych z charakterystyczną dekoracją *rocaille*, ulokowanych nad ciągiem szaf, z wypisaną dyscypliną, do której umieszczone w szafie książki zostały przypisane. Malowanie i złocone wyposażenie biblioteczne wykonał w 1787 roku malarz krakowski Wojciech Gutowski. W tym samym roku ponownie Andrzej Woykowski wykonał dla biblioteki 681 drewnianych futerałów na książki.

Z przedstawionych informacji wynika, że prace nad budową lub adaptacją i wyposażeniem pomieszczenia bibliotecznego trwały blisko czterdzieści lat (1750–1787). Około sto lat później, pomiędzy 1850 a 1875 rokiem, na skutek zmian w organizacji księgozbioru, część wyposażenia bibliotecznego została usunięta. Takiego zachowania doświadczyły m.in. drewniane futerały, przeniesione na strych, gdzie część z nich uległa całkowitemu zniszczeniu. W latach 1956–1958 część futerałów oraz innych drewnianych elementów z wystroju biblioteki została zrekonstruowana.

Rysunek 1.

Widok sali biblioteczej przed renowacją

Przeniesienia księgozbioru klasztornego do nowego pomieszczenia dokonał o. Zygfryd Dispensator, który w 1762 roku objął stanowisko bibliotekarza. Przy okazji zreorganizował bibliotekę, na wzór uporządkowanej przez siebie biblioteki jasnogórskiej, wprowadzając wypracowany przez siebie nowoczesny sposób magazynowania oraz układ księgozbioru. W momencie ukończenia prac katalog liczył 1 233 dzieła w 1 401 woluminach. Wykorzystując pozostawione przez o. Zygfryda Dispensatora wolne miejsca, jego następcy uzupełniali katalog aż do 1850 roku. Ogółem sporządzili oni opisy katalogowe dla 344 dzieł w 442 woluminach. Wypracowana przez niego organizacja biblioteki skałecznej przetrwała z nieznacznymi korektami do około roku 1875. Dopiero w tym czasie nieznanym nam bibliotekarz dokonał reorganizacji księgozbioru bibliotecznego, wprowadzając doń własny podział, a zarazem całkowicie usuwając drewniane futerały zabezpieczające książki. Niestety nie zachował się żaden dokument rejestrujący sposób przeprowadzenia owej reorganizacji. Następnym zachowanym inwentarzem pochodzi z około 1930 roku. Na jego podstawie można jedynie stwierdzić, iż księgozbiór ustawiono bezpośrednio na półkach według sygnatur stanowiących kolejne liczby od 1 do 6 000. Sygnatury umieszczano na metkach przyklejanych na grzbiecie i przedniej okładzinie oprawy. Ponadto w tym czasie doszło do przemieszania ksiąg bibliecznych z zasobami archiwalnymi.

Tabela.

Charakterystyka ilościowa kolekcji

Inkunabuly	Pozostałe	Futerały	Inne
24	4 275	680	3 zwoje Tory

Źródło: Autor.

CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁU BIBLIOTECZNEGO

Na zabytkową część biblioteki skałecznej składa się wyposażenie sali, drewniane futerały oraz ich zawartość, czyli księgozbiór. Kompleksowe prace renowacyjne i konserwatorskie, zrealizowane na tym materiale pozwoliły przywrócić świetność i pierwotne piękno tej placówce. Interwencji konserwatorskiej wymagały futerały oraz sam księgozbiór. Prace realizowane w sali bibliecznej wymusiły konieczność przeniesienia księgozbioru do pomieszczenia zastępczego. W ten sposób był on narażony na intensywną penetrację powietrza i światła, które to czynniki mogły uaktywnić i pobudzić do rozwoju przetrwalnikowe formy materiału pochodzenia grzybowego. Przed ponownym umieszczeniem futerałów oraz księgozbioru w odnowionej sali bibliecznej wykonano dezynfekcję tego materiału⁷.

⁷ D. Rams, *Wpływ warunków przechowywania na trwałość materiału bibliotecznego*, Roczniki Biblioteki Narodowej 29 (1993), s. 165-175.

Podstawową wielkością fizykochemiczną, jaka oznaczana jest w książce zabytkowej, jest kwasowość papieru i materiałów introligatorskich. Nadmierne zakwaszenie papieru jest tym czynnikiem, który negatywnie wpływa na jego właściwości strukturalne i mechaniczne. Badania trwałości papieru nie ograniczają się tylko do pomiaru jego kwasowości. Mogą one przykładowo dotyczyć identyfikacji składu chemicznego papieru, różnych czynników środowiskowych oraz reakcji, które zachodzą w procesie naturalnego starzenia się papieru.

Do czynników środowiskowych, które wpływają na proces naturalnego starzenia się papieru należą: tlen, ozon, wilgoć, smog, światło i ciepło oraz inne zanieczyszczenia. Z reakcji chemicznych należy wymienić przede wszystkim hydrolizę i utlenianie. Hydroliza celulozy, z której zbudowany jest papier, wywiera istotny wpływ na jego wytrzymałość mechaniczną. Proces ten dynamizuje środowisko kwaśne, jednakże analiza reakcji zachodzących podczas hydrolizy celulozy jest bardziej złożona⁸. Do pomiaru kwasowości papieru nie jest wymagana skomplikowana aparatura naukowa. Powszechnie znany jest fakt, że kwaśne środowisko jest dla papieru czynnikiem destrukcyjnym. Aktualnie większe zainteresowanie wywołuje poznanie samego mechanizmu starzenia się papieru.

W działaniach konserwatorskich podejmowanych dla ratowania zabytkowego materiału bibliotecznego podstawowym problemem jest ustalenie zakresu ingerencji, która zapewni bezpieczne i wierne odtworzenie uszkodzonych obiektów oraz zachowa charakterystyczne cechy starości. Współcześnie przed podjęciem decyzji o zakresie ingerencji i stosowanych materiałach do oceny kondycji restaurowanych obiektów coraz częściej wykorzystywane są instrumentalne techniki analityczne⁹.

Niezależnie od procesów fizykochemicznych w zabytkowym materiale bibliotecznym zachodzi destrukcyjny proces o charakterze mikrobiologicznym. Wywołują go mikroorganizmy jednokomórkowe. Szczególną aktywność w tych procesach wykazują grzyby pleśniowe, a głównym czynnikiem, sprzyjającym ich rozwojowi jest wilgoć. Na zawilgocenie narażone są brzegi książek, grzbiety oraz odślonięte okładki. Z uwagi na obecność w papierze substancji tłuszczowych, atrakcyjnym materiałem pokarmowym dla rozwoju kolonii grzybów pleśniowych są kleje roślinne i zwierzęce. Newralgicznym punktem zagrożenia mikrobiologicznego jest również brzeg książki, poprzez który przenika do wewnątrz woda i kurz, umożliwiając zarodnikom zasiedlenia na kartach woluminów¹⁰.

Badania stopnia zagrożenia fizykochemicznego i mikrobiologicznego nie obejmowały całej skałecznej kolekcji bibliotecznej. Ograniczone zostały do 200

⁸ J. Dąbrowski, *Papier drukowy i jego trwałość*, Notes Konserwatorski 1 (1998), s. 103-138.

⁹ D. Rams, *Analiza chemiczna w konserwacji masowej*, Notes Konserwatorski 4 (2000), s. 132-142.

¹⁰ A.B. Strzelczyk, *Charakterystyka zniszczeń mikrobiologicznych w zabytkowych książkach*, Notes Konserwatorski 1 (1998), s. 36-50.

wybranych obiektów, w tym 20 inkunabułów. Niezależnie od wyników badań mikrobiologicznych wszystkie obiekty poddano fumigacji, wykonanej w komorze próżniowej, zainstalowanej w Bibliotece Śląskiej w Katowicach. Fumigacja to traktowanie zbioru bibliotecznego substancją gazową o aktywności grzybobójczej. Ze względu na swoje wyjątkowe własności oraz techniczne możliwości adaptacyjne, gazowe substancje biologicznie czynne zapewniają skuteczne eliminowanie patogenów grzybowych w takich warunkach i na taką skalę, w których inne metody zwalczania są niemożliwe do zastosowania¹¹.

KONSERWATORSKA OCENA STANU ZACHOWANIA KOLEKCJI

Podstawowe badania chemiczne, jakie realizowane są w papierach zabytkowych, zmierzają do określenia bezpiecznego zakresu ingerencji konserwatorskiej. Obejmują przede wszystkim pomiar kwasowości papieru drukowego, w uzasadnionych przypadkach także papieru wyklejkowego z oprawy. Papier z woluminów biblioteki skałecznej uważać można za wzorcowy materiał do badań nad dynamiką procesu jego naturalnego starzenia się. Jednym z objawów tego procesu jest wzrost kwasowości papieru. Ważnym czynnikiem dla wiarygodności jakichkolwiek pomiarów fizykochemicznych, jest brak zmiennej losowej, związanej z przemieszczaniem się zbioru oraz katastrofami bibliotecznymi. W przypadku tej biblioteki w jej bogatej historii, taka sytuacja nie miała miejsca.

Pomiarem kwasowości objęto 20 inkunabułów, dalej paleotypy z lat 1501–1550, które pochodziły z oficyn bazylejskich oraz starodruki z lat 1551–1600 wytłoczone w oficynach weneckich. Papier z okresu lat 1601–1650 reprezentowały druki z oficyn Antwerpii, Paryża i Lejdy. Ostatnim badanym przedziałem czasowym były lata 1651–1700. Jako reprezentatywne dla tego okresu wybrano druki z oficyn niemieckich, a szczególnie z Kolonii.

Generalnie zakwaszenie papieru w inkunabułach nie było wysokie. Papier inkunabułowy był znacznej grubości, stąd wzrost jego zakwaszenia jest mniej dynamiczny w czasie. Kwasowość w paleotypach nie różniła się istotnie od analogicznych parametrów charakteryzujących inkunabuły. Najstarsze z nich posiadają jeszcze typograficzne cechy inkunabułu, z fakturą i grubością papieru włącznie. Dopiero w drukach z około 1520 roku można stwierdzić, że papier wytwarzany był nie poprzez czerpanie i nakładanie na sito zawiesziny celulozy, ale na nowej formie zanurzeniowej sita. Ta zmiana konstrukcyjna sita oraz manualna samej czynności, pozwalała na wyprodukowanie papierów o niższej i w miarę powtarzalnej dla każdej partii gramaturze.

Kwasowość druków z przedziału czasowego 1551–1600 także nie jest wysoka. Jest jednak dość zróżnicowana i potwierdza fakt wysokiej jakości papieru

¹¹ L. Ogierman, *Uruchomienie komory dezynfekcyjnej z utylizatorem w Bibliotece Śląskiej w Katowicach*, *Notes Konserwatorski* 3 (1999), s. 167-168.

z miejscowych młynów. Był on zresztą w produkcji książki wykorzystywany przez czołowych drukarzy europejskich. Dla druków z okresu lat 1601–1651 ujawnia się wzrost kwasowości papieru, ale nie jest zbyt zdecydowany. Przeważa jednak książka, w której kwasowość papieru nie jest dla niej zagrożeniem. Kwasowość papieru w drukach z ostatniego badanego przedziału czasowego potwierdza fakt zmian technologicznych towarzyszących jego wytwarzaniu. Generalnie jednak jego wartość nie daje powodów do niepokoju. Pomimo obecności w papierze pozostałości alunu glinowo-potasowego, dynamikę wzrostu kwasowości można uznać za umiarkowaną, a sam papier zdefiniować jako produkt słabo kwaśny.

Z wytypowanych 200 woluminów pobrano próbki, które badano na obecność grzybów pleśniowych. Wymazy przenoszono na podłoże, zawierające wodny roztwór pożywki, dla której podstawowymi składnikami obok wody były: sacharoza i agar. Jeden obiekt opisany został przez cztery próbki mikrobiologiczne, pobrane z grzbietu i przedniej okładziny oprawy, przedniej wyklejki lub karty tytułowej i środkowej karty z bloku książki. W przypadku wyraźnych zacieków na kartach papieru wymazy pobierano na ich krawędziach, w przypadku wyklejki z powierzchni przyklejonej do okładziny lub jej zachowanego fragmentu, a z grzbietu od jego strony wewnętrznej, zawierającej klej introligatorski, poniżej kapitalki.

Przeprowadzona kontrola mikrobiologiczna ujawniła, że uwzględniając budowę książki, infekcja mikrobiologiczna nie jest równomiernie zlokalizowana. Największe zagrożenie stwarza papier wyklejkowy, łączący blok książki z wewnętrzną powierzchnią okładzin oraz wewnętrzną powierzchnią grzbietów. Infekcja mikrobiologiczna zlokalizowana na papierze wyklejkowym może przenosić się na karty tytułowe i dalsze karty bloku książki, na głębokość swobodnego dostępu światła i powietrza.

Na ogólnie dobrą ocenę stanu zachowania kolekcji wpływa fakt, że z liczby 200 woluminów zaledwie 44 wykazywało na papierze drukowym zróżnicowany stopień infekcji grzybowej. Taka liczba obiektów z ujawnionymi formami chorób grzybowych, nie przekraczająca wielkości 25% całego zbioru świadczy o tym, że rozwój grzybni w warunkach przechowywania kolekcji był jednak ograniczony.

Przedstawiona ocena zagrożeń mikrobiologicznych uzupełniona została jakością identyfikacją czynników chorobotwórczych. Ograniczono ją do najpopularniejszych gatunków grzybów: *Alternaria*, *Botritis*, *Fusarium*, *Mucor*, *Penicilium* i *Venturia*. Kształty zarodników tych grzybów są charakterystyczne i rozpoznawalne. W żadnym przypadku nie stwierdzono występowania czystych kolonii poszczególnych gatunków grzybów. Najczęściej strefa ich wzrostu pokryta była minimum dwoma gatunkami, nawzajem przerastającymi się, tworzącymi mozaikę kształtów i barw, w której dominowało *Penicilium* i *Botritis*¹².

¹² A. Grabińska-Łoniewska, *Ćwiczenia laboratoryjne z mikrobiologii ogólnej*, Warszawa 1996, s. 146.

SZCZEGÓŁOWE PRACE KONSERWATORSKIE

Zwieńczeniem zrealizowanych w bibliotece skałecznej zabiegów restauracyjnych było wykonanie pełnych prac konserwatorskich w czterech wybranych starodrukach. Poprzedzała je pełna analiza materiałowa, w której obok opisanych wcześniej pomiarów fizykochemicznych i mikrobiologicznych wykonano klasyczną analizę identyfikacyjną pigmentów w druku i dekoracjach oraz wypełniaczy w papierach zabytkowych. Praca z zabytkowym materiałem bibliotecznym wymaga starannego doboru techniki analitycznej. Powinna ona spełniać kilka podstawowych warunków. Przede wszystkim realizowane badania nie powinny nawet w najmniejszym stopniu wiązać się z koniecznością zniszczenia fragmentu materiału. W takim przypadku do analizy winna wystarczyć mikrogramowa wielkość próbki, co odpowiada mikrometrowej powierzchni badanego materiału.

Najstarsze europejskie papiery drukowe były w wysokim stopniu powierzchniowo przeklejane. Zawartość substancji klejącej w stosunku do całej masy celulozowej nierzadko dochodziła nawet do 30%. Prymitywne sposoby wytwarzania klejów zwierzęcych nie zapewniały im jednorodności. Obecne w ich składzie, obok pożądanego kolagenu, substancje tłuszczowe, były naturalnym czynnikiem emulgującym, wpływającym korzystnie na równomierne zaklejenie powierzchni. Odporność na przenikanie i właściwą chłonność atramentu oraz tuszu drukarskiego papiery te nabywały po ich powierzchniowym przeklejeniu roztworem naturalnego polimeru pochodzenia zwierzęcego. Dodatkowo tym zabiegom towarzyszył wzrost wytrzymałości mechanicznej, ponieważ stosowane kleje zwierzęce dodatkowo usztywniały włókna celulozowe. W przedziale czasowym substancje tłuszczowe i zachodzące z ich udziałem przemiany chemiczne są jednak odpowiedzialne za niekorzystne zmiany w właściwościach papieru.

OBIEKT 1

Autor:

DURANTI Guillelmus, biskup

Tytuł:

[Rationale divinatorum officiorum]. *Incipit rationale divinatoru[m] officiorum*

Czas powstania:

[1464–1470]

Miejsce powstania:

[Strasburg, Adolf Rusch]

Format:

in folio [2°]

Wysokość strony:

40,5 cm

Ilość stron:*fo*[lio] 216**Ilość składek:**

27

Druk:

Jednobarwny, dwukolumnowy, inicjały otwierające wielobarwne, wprowadzane ręcznie, z elementami floratury. Inicjały przy akapitach wprowadzane ręcznie, niebieskie i czerwone, rubryki żółte, brak numeracji stron.

Proweniencje:

Na górnym marginesie pierwszej karty rękopiśmienny wpis *Rationale Divinorum officiorum*, dalej z prawej strony inicjału otwierającego kolejny wpis rękopiśmienny z drugiej ręki *Sum domus Rupella*. Na papierze wyklejkowym rękopiśmienna tytulatura zapisana czarnym tuszem: *RATIONALE Divinorum Officiorum; INNOCENTI III*. Na odwrocie zapis proveniencyjny do identyfikacji: [Laurentius Toporski]?

Oprawa:

Okładziny z desek bukowych plus skóra cielęca brązowa. Strona dekoracyjna, na którą składają się tłoczenia ślepe prostych figur geometrycznych zamieszczonych w zwierciadłach świadczą o oryginalności oprawy, pochodzącej z końca XV wieku. Zachowały się dwie mosiężne prostej konstrukcji pętelki, przytwierdzone zewnętrznie do okładziny, bez wpuszczenia w drewno pod skórę.

Stan zachowania dzieła:

Stan zachowania obiektu dobry. Brak paginacji oraz inne cechy typograficzne sugerują, że mamy do czynienia z wczesnym inkunabułem. Całkowity brak zapisów marginalnych i nieznaczne zabrudzenia narożników świadczą, że dzieło to nie było nadmiernie czytelniczo wykorzystane. Okładziny kwalifikują się do ponownego wykorzystania po uprzednim uzupełnieniu ubytków i impregnacji. Zwierciadła okładek po ich uelastycznieniu kwalifikują się do ponownego wkomponowania do oprawy. Blok zwarty, uformowany na pięciu zwiężach, które stanowią tasiemki skóry o szerokości 8 mm. Cztery zwięzy przetarte i przerwane na zgięciach.

OBIEKT 2

Autor:

ANTONINUS Florentinus, abp

Tytuł:

[Summa theologica, Pars 2]. *Summ[a]e Antonini pars secunda. Proemiu[m] in secundam partem summe Clarissimi viri fratris Antonini archiepi[scope]i florentini ordinis Predicator[um]*

Czas powstania:

4 stycznia 1485

Miejsce powstania:

Bazylea, [Michael Wenssler]

Format:*in folio* [2°]**Wysokość strony:**

36,0 cm

Ilość stron:

332

Ilość składek:

40

Druk:

Krój pisma gotycki prawniczy, druk jednobarwny czarny, podkreślenia akapitów czerwone i niebieskie. Inicjał wprowadzający wielobarwny ze złoceniami.

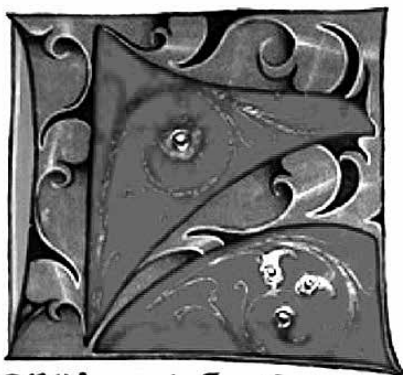
Proweniencja:

Pierwsza karta druku: w polu inicjału rękopiśmienny wpis z jednej ręki: *Sum domus Rupella. Impressa A.D. 1485 [...]*. W prawym górnym rogu tej samej karty wpis proweniencyjny z jednej ręki do identyfikacji z datą 1651, a także opisana pieczęć akcesyjna. Ostatnia karta druku: wpis proweniencyjny z jednej ręki do identyfikacji z datą 1560.

Oprawa:

Oprawa oryginalna, deska plus skóra cielęca brązowa z tłoczeniami ślepymi, bez złocen. Obydwie okładziny zawierają identyczne elementy dekoracyjne, tworzące bordurę wypełnioną floraturą. Ślady po metalowych okuciach, na przedniej okładzinie zachował się jeden centralnie umieszczony guz, ponadto dwie kute z mosiężnego bloku haftki. Oprawa renesansowa ze szkoły krakowskiej z około 1520 roku.

Incipit secunda pars
summe maiestatis fratris Antonini archiepi flos.
Titulus primus de au-
ritia diuino per plura capitula / Capitulum
primum per modum predicationis

Slij hominū vsq̄quo
grauī corde vt quid dili

Rysunek 2.

Inicjał wprowadzający
z *Summa theologica*

Stan zachowania dzieła:

Blok zwarty, uformowany na czterech podwójnych zwiężach rzemykowych. Cztery zwięzy przetarte i przerwane na zgięciach. Grzbiet wzmocniony pergaminem. Brak paginacji oraz krój pisma potwierdzają, że mamy do czynienia z inkunabułem, wytłoczonym nie później niż około 1490 roku. Brak zapisów marginalnych, rozległe zabrudzenia i zatłuszczenia narożników kart. Druk w wielu miejscach wytarty, ponadto widoczne pod światłem przerwane włókna celulozowe, szczególnie na powierzchniach filigranów. Papier o zróżnicowanej gramaturze, co świadczy o znacznych zmianach ilościowych w zawartości kleju. Karty o foliacji od 96 do 134 z objawami przebytych chorób grzybowych, widoczne wybarwienia, tak na marginesach jak i zadrukowanych powierzchniach, druk na tych kartach uszkodzony. Karty w czterech składkach w stanie destruktu. Wymagają kąpeli chemicznych, uzupełnień ubytków i wysokiego przeklejenia. Okładzina z drewna bukowego kwalifikuje się do ponownego wykorzystania, także obydwie tłoczone na ślepo zwierciadła z zachowanej skóry cielęcej. Papier charakterystyczny dla wytworów z młynów bazylejskich z tego okresu.

OBIEKT 3

Autor:

GRZEGORZ IX, papież

Tytuł:

Decretales [...] pape Gregorii noni a curata dilige[n]tia tertio eme[n]data, su[m]moq[ue] studio elaborate, cu[m] multiplicib[us] tabulis et repertoriis ad materials quascu[m]q[ue] dilige[n]ter inveniendas aptissimis

Czas powstania:

[1511] Anno d[omi]ni CCCCXI

Miejsce powstania:

[Paryż, Thielmann Kerver]. *Impresse Parisijs [...] Thielmanni Kerver impresoris [...] Impe[n]sis vero eiusde[m] ac honestorum viroru[m] Joa[n]nis petit, et Joannis Cabiller*

Format:

in octavo [8°]

Wysokość strony:

23,4 cm

Ilość stron:

s. nlb. 8, *fó*[lio] CCCCXXXII [532], nlb. 25

Ilość składek:

Liczba kart w składce jest zmienna, przeważa *in quatro*. Na blok składa się 70 składek.

Ilustracje:

Za kartą tytułową na ostatniej stronie nienumerowanej szczęśliwie zachowana i znana z encyklopedycznych reprodukcji ilustracja drzeworytowa, przedstawiająca papieża Grzegorza IX i uczonych w prawie, otrzymujących to dzieło. Drzeworyt ten posiada szczególną wartość artystyczną, historyczną i informacyjną. Obok postaci ludzkich przedstawia wyposażenie pracowni pisarskiej lub gabinetu papieża. Widoczne są książki, pulpit i materiały pisarskie. Jego autor był niewątpliwie wielkim artystą.

Druk:

Dwubarwny, inicjały drukowane jednobarwne z dekoracją floraturą. Krój pisma gotycki francuski, typowy dla dzieł prawniczych z tego okresu. Tekst kodeksu otoczony jest komentarzem. Wydawca umieścił w nim kolofon i dedykację. Karta tytułowa zawiera charakterystyczny sygnet drukarski impressora. Sygnet tych samych wymiarów umieszczony jest także po kolofonie, a przed tablicami.

Rysunek 3.

Sygnet drukarski
Thielmanna Kervera
z kolofonu
Decretales [...]

Rysunek 4.
Drzeworyt
z karty tytułowej
Decretales [...]

Proweniencje:

Na karcie tytułowej wpisy proveniencyjne z kilku rąk: *Stanislaw pszoni-wiensisme comparavit. 1602; Sum domus Clari Montis 1620.*

Oprawa:

Oryginalna z około 1540 roku, ze szkoły paryskiej: deska dębowa plus skóra cielęca brązowa. Tłoczenia ślepe tworzące na obydwu okładzinach dekoracje w kształcie bordiury. Na przedniej okładzinie wytłoczony superekslibris, złożony, częściowo wytarty, przedstawiający dwie postacie biblijne. Na przedniej okładzinie ślepy tłok sygnatury [XVI], ślady i obrysy po zapinkach.

Stan zachowania dzieła:

Papier wyklejkowy do wymiany. Papier drukowy cienki, o gramaturze ok. 70 g/m². Druk dwukolumnowy, zarówno komentarzy, jak i tekstu właściwego w okienku. Inicjały drzeworytowe drukowane. Strony: CCCCXII [413] *Liber III* i CCCCCXIII [513] *fo[lio]* tablice w druku drzeworytniczym. Blok zwarty, sztyty na cztery zwięzy z rzemyków, środkowe podwójne. Oprawa częściowo oddzielona od bloku książki. Kanaliki po żerowaniu owadów na głębokość bloku książki do 50 kart z obydwu stron, zacieki w okolicach szycia kart na rzemyki. Ogólnie stan dzieła dobry. W tekście nieliczne podkreślenia, na stronie [168],

fo[lio] CLXVIII oraz [174] *Liber* II rękopiśmienne glosy marginalne. Oprawa kwalifikuje się do pełnej renowacji, odtworzenia wymagają zapinki, których metalowe elementy: pętelki i haftki nie zachowały się. Okładziny drewniane do wymiany lub konstrukcyjnego wzmocnienia i uzupełnienia ubytków.

OBIEKT 4

Tytuł:

[Missale Romanum]

Czas powstania:

1519

Miejsce powstania:

[Wenecja, Luca Antonio Giunta]

Format:

in octavo [8°]

Wysokość:

24,0 cm

Ilość stron:

s. nlb 4, *fo*[lio] CLXVIII [168], nlb. 3, *Canon*: nlb. 7, nlb. 1, *fo*[lio] CCCXXXVI [168]

Ilość składek:

43 składek po cztery karty, jedna po trzy karty i jedna po dwie karty.

Druk:

Dwubarwny – *rossi e neri*, inicjały czarne drukowane z dekoracją floraturową. Inicjał otwierający *Canon* wielobarwny, wstępnie ręcznie kolorowany o wymiarach ramki 7,0 x 7,6 cm. Wycisk drzeworytowy nawiązuje w ikonografii do tematyki biblijnej. Stopień pisma *Canonu* dwukrotnie większy w stosunku do druku całego tekstu, brak druku notacji muzycznych. Wielobarwny inicjał wprowadzający do kanonu.

Proweniencje:

Brak. W mszałach wpisy rękopiśmienne nie były praktykowane.

Oprawa:

Oryginalna, deska plus skóra cielęca brązowa z końca XVI wieku, materiał pokryciowy wytarty i uszkodzony mechanicznie, w części grzbietowej nie zachował się. Widoczne tłoczenia ślepe ornamentu wstęgowego, identyczne dla obydwu okładek, układający się w charakterystyczną bordiurę. Zapinki nie zachowały się.

Stan zachowania dzieła:

Papier gruby bez objawów chorób grzybowych, blok zwarty, jedynie pierwsze karty i kilka środkowych oddzielone od związów. *Canon* w wysokim stopniu zacytany, praktycznie w stanie destruktu, wymaga rozległej ingerencji w strukturę materiału. Liczne rozdarcia kart i mechaniczne ubytki powierzchni, uzupełnione na styk papierem czerpanym i klejem zwierzęcym. W miejscu podklejeń rozległe zaplamienia i wżery. Część uzupełnień zawiera wpisy rękopiśmienne brakujących fragmentów tekstu. Rozległe zaplamienia na krawędziach składek i związów. W tym samym miejscu kanaliki po żerowaniu owadów na całej głębokości bloku książki. Blok księgi połączony z oprawą za pomocą arkusza zadrukowanego dwustronnie pergaminu typu *charta teutonica*, uformowany na trzech podwójnych związach sznurkowych. Okładziny drewniane w stanie pełnej destrukcji drewna kwalifikują się do wymiany.

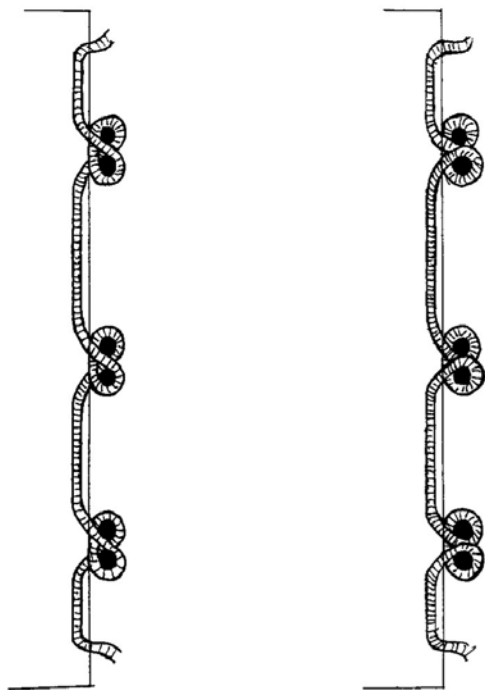
OPIS PRAC KONSERWATORSKICH

Prace konserwatorskie rozpoczęto od wykonania dokumentacji fotograficznej. Wykonano badania laboratoryjne papieru: zbadano kwasowość, skład włóknisty, białość i grubość. Zidentyfikowano pigmenty użyte w miniaturach, druku, inicjałach i rubrykach.

Wykonano foliację konserwatorską w okolicach lewego, dolnego narożnika. Oddzielono oprawę od bloku, blok rozłożono na składki, a składki na karty, analizując ich kolejność na podstawie zachowanej oryginalnej foliacji. Wszystkie karty oczyszczono na sucho przy pomocy suchych tamponów waty, gum różnej twardości, sztyftu z włókien szklanych i papieru ściernego o różnej gradacji. Po oczyszczeniu mechanicznym wyodrębniono karty, na których znajdowały się ręcznie malowane inicjały.

Próba wykazała odporność farby drukarskiej na wodę. Kąpiel wodna kart papierowych usuwała zacieki i zażółcenia. Wyniki kąpeli wodnych były na tyle obiecujące, że pozwoliło to uniknąć zabiegów chemicznych. Jedynie w obiekcie nr 2 zabiegom chemicznym poddano kartę tytułową, oraz karty z czterech składek w celu usunięcia uciążliwych zacieków grzybowych. Przeprowadzono odkwaszanie alkoholowym roztworem wodorotlenku baru i wykonano pomiar kwasowości.

Karty zaklejono 10-procentowym wodnym roztworem metylocelulozy, suszono i zaprasowywano pod przyciskiem. Uzupełniono ubytki w kartach masą papierową i bibułą chromatograficzną. Ubytki uzupełniono w kartach posiadających ręcznie malowane inicjały papierem czerpanym. Miejsca pęknięć uzupełniono papierem czerpanym, dodatkowo wzmacniając bibułą japońską. Zaprasowane karty ułożono w składki według oryginalnego układu. Złożono i uszyto blok książki według oryginalnych śladów. Zdecydowano się zastąpić zwięzy

skórzane zwiężami z lnianego sznura, ponieważ rzemyki skórzane tracą elastyczność w miarę upływu czasu, co osłabia konstrukcyjnie oprawę książki. Wyokrąglono blok książki, nabito oporek i wzmocniono grzbiet, naklejając paski płótna na pola między zwiężami. Wykonano wyklejki zgodnie z założeniami planu prac konserwatorskich.

Oddzielono skórę od drewnianych okładek. Drewniane okładki poddano dodatkowej dezynfekcji alkoholowym roztworem insektycydu o zwyczajowej nazwie permetryna. Następnie wyprostowano i uzupełniono zniszczone zewnętrzne krawędzie.

Rysunek 5.

Przykład szycia składek na podwójne sznurki

Skóry pochodzące z opraw po uelastycznieniu poliglikolem 400 oczyszczono żołącią wołową i Sandolixem. Wykonano oprawy w nową skórę, a następnie wmontowano w niezachowane fragmenty skóry oryginalnej. Zachowane części zapieczętowały zostały oczyszczone. Zrekonstruowano brakujące elementy metalowe, spatynowano i dostosowano wyglądem do pierwotnego. Zamocowano paski skórzane do zapinek i krawędzi okładek przy użyciu nitów mosiężnych o grubości odpowiadającej nitom użytym pierwotnie. Wykonano pudła ochronne z tektury bezkwasowej oraz uzupełniono dokumentację fotograficzną i opisową.

Najstarsze oprawy książek z kolekcji skałecznej odznaczają się znaczną różnorodnością w sposobie ich wykonania i zdobienia. Za jedną z najbardziej typowych dla tego okresu należy uznać oprawę usztywnioną grubą deską profilowaną, obciągniętą gładką, obecnie ściemniałą skórą. Jediną jej ozdobę stanowią duże metalowe guzy.

Kolejna grupa to oprawy usztywnione cienkimi deskami obciągniętymi skórą naturalnego koloru lub barwioną. Na obu okładkach podwójnymi liniami wyeksponowana jest bordiura, zwierciadło natomiast przecięte podwójnymi liniami po przekątnej tworzy cztery trójkąty lub duży romb, złożony z czterech mniejszych i cztery trójkąty prostokątne. Dodatkowo okładziny mogły być zdobione metalowymi guzami. Taki typ oprawy prezentuje obiekt 1, którym jest *Rationale divinorum officiorum* Wilhelma Duranta.

W obiekcie nr 2, którym jest drugi tom dzieła Antoniego Pierozziego biskupa Florencji, zatytułowanego *Summa theologica*, mamy do czynienia z oryginalną oprawą pochodzącą ze szkoły krakowskiej. Sporządzona została z desek obciągniętych skórą brunatną cielęcą, tłoczoną *na ślepo*. Okładziny otoczone są wyciskiem liniowym wykonanym strychulcem. Wewnątrz wielokrotnie odcisnięte zostały na przemian rozety i kwiatony. Na górnej okładzinie w bordiurze wytłoczone zostały gotycką majuskułą autor i tytuł. Zwierciadło pokryte wzorem owoców granatu oraz kwiatonami. W środku na obu okładzinach mosiężna kwadratowa tarcza z guzem, obecnie zachowała się jedynie na górnej okładzinie. Na skórze obu okładek ślady po metalowych zapinkach z zachowanym jednym okuciem gotyckim.

Wszelkie cechy oryginalności prezentuje również oprawa z obiektu nr 3, zawierającego dekrety papieża Grzegorza IX. Wolumin oprawiony jest w drewniane okładki oklejone cielęcą skórą. Są one połączone z blokiem książki czterema podwójnymi związami skórzanymi. Skóra oprawy jest brunatna i zdobiona ślepyimi tłoczeniami. Książka pierwotnie posiadała dwa mosiężne zapięcia. Dekoracja tłokami ślepyimi jest typowa dla XVI-wiecznych opraw z Europy Zachodniej. Obecność złoczonego supereklibrisu sugeruje, że oprawa pochodzi z pierwszej połowy XVI wieku.

Oprawa z obiektu nr 4, którym jest *Missale Romanum*, prezentowała się bardzo skromnie. Niewiele elementów zachowało się, a te, którymi dysponowano świadczą o tym, że mamy do czynienia z oprawą wtórną z XVII wieku. Odbiega ona od dekoracyjnych opraw z przełomu XV i XVI wieku, jakie zazwyczaj towarzyszyły księgom liturgicznym.

Oprawy w stylu późnogotyckim utrzymywały się w środowisku introligatorów krakowskich jeszcze w początkach XVI stulecia. Przeważały zwierciadła ozdobione motywem owoców granatu, otoczone wicią latorośli, oplecioną wokół sękatej gałęzi. Bordiura ozdobiona była na przemian odcisniętymi rozetami i kwiatonami. Pierwsze oprawy w renesansowym stylu introligatorzy krakowscy zaczęli stosować już na przełomie XV i XVI wieku. Do najstarszych i wyróżniających należą oprawy ze scenami ze *Starego i Nowego Testamentu*. Wewnątrz zwierciadła w narożach umieszczano kwiatony, w środku odcisk prostokątnej plakiety z klęczącym pod krzyżem św. Pawłem Pustelnikiem lub innym anachoretą wewnątrz renesansowej arkady. W plakiecie na tylnej okładzinie umieszczano zazwyczaj św. Sebastiana przeszytego strzałami, także w renesansowej arkadzie. Na przedniej okładzinie umieszczano również informacje o autorze i tytule dzieła.

Rysunek 6.

Guillelmus Duranti, *Rationale divinatorum officiorum*
– obiekt po renowacji od strony *recto*

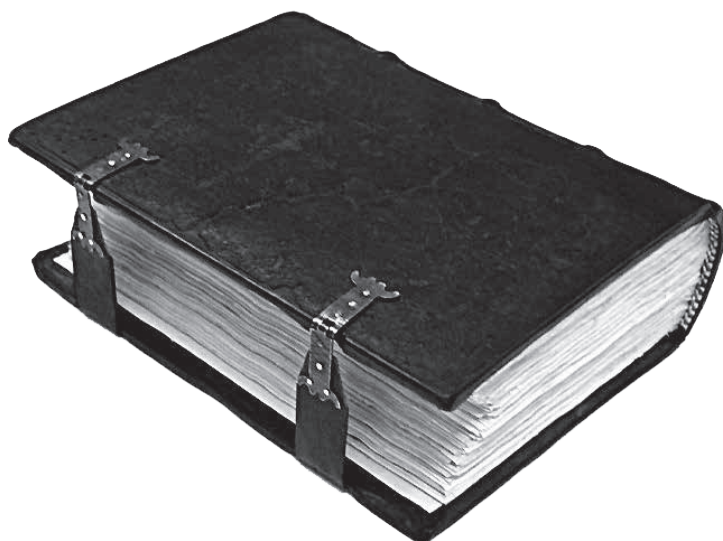
Rysunek 7.

Antoninus Florentinus, *Summa Theologica, pars II*
– obiekt po renowacji od strony *recto*

Rysunek 8.

Grzegorz IX, *Decretales* [...] – widok obiektu po renowacji

Rysunek 9.

Missale Romanum – widok obiektu po renowacji

POSŁOWIE

W 2002 roku klasztor Ojców Paulinów w Krakowie na Skałce podjął inicjatywę ratowania swoich zabytkowych zasobów bibliotecznych. Projekt niezbędnych do wykonania prac zyskał poparcie różnych gremiów społecznych i naukowych, w tym Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, Zarządu Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa, Ministerstwa Kultury, Senackiej Komisji ds. Kultury, Biblioteki Śląskiej oraz Uniwersytetu Śląskiego. To te instytucje dostarczyły ekspertów, architektów, wysokiej klasy fachowców konserwatorów i rzemieślników oraz niezbędną dokumentację. Odnowa i rewitalizacja sali bibliotecznej i kolekcji, a także usytuowanej poniżej starej zakrystii, pozwoliła na utworzenie oryginalnego Zespołu Biblioteczno-Muzealnego, eksponującego nie tylko zbiory biblioteczne, ale również najcenniejsze paulińskie zabytki kultury religijnej, duchowej i materialnej.

Zespół Biblioteczno-Muzealny składa się z dwóch części. Dolną stanowi pomieszczenie, które wcześniej pełniło funkcję skarbcza i zakrystii. Historyczna funkcja sakralna tej przestrzeni niejako narzuca tematykę ekspozycji oraz wymaga starannego doboru prezentowanych obiektów. Powyżej, w sali bibliotecznej, wrażenie robi jej wystrój, rokokowe armaria, sposób przechowywania starodruków w drewnianych futerałach, a także sama ekspozycja pergaminowych archiwalnych rotulusów i inkunabułów.

Zakon paulinów, sprawując opiekę nad dwoma najcenniejszymi sanktuariami narodowymi: klasztorem na Jasnej Górze i klasztorem na Skałce, wywierał olbrzymi wpływ na świadomość religijną narodu polskiego. Klasztor skałeczny to także jeden z głównych ośrodków paulińskiego życia naukowego. Fenomen biblioteki skałecznej to nie tylko jej oryginalny rokokowy wystrój, to także jej zasoby, których tematyka naukowa i różnorodność zdecydowanie wykraczają poza religijne potrzeby i obowiązki klasztoru. Jest ona nie tylko zabytkową biblioteką klasztorną, ale i placówką naukową. Jest udokumentowanym świadectwem wielkiego formatu duchowego i intelektualnego polskich paulinów.

BIBLIOTEKA W KULTURZE ZAKONNEJ. ZARYS PROBLEMATYKI

„Biblioteka jest prawdziwym skarbem klasztoru. Bez niej jest on jak kuchnia bez kotła, stół bez potraw, rzeka bez ryb, ogród bez kwiatów, sakiewka bez pieniędzy, winnica bez winogron, wieża bez strażnika, dom bez sprzętów”¹ – tak w XIV wieku rozwijano łacińską sentencję – *Monasterium sine armario est quasi castrum sine armamentario* – klasztor bez biblioteki jest jak armia bez broni. Już od epoki patrystycznej traktowano życie religijne jako wojnę Dobra ze Złem, a szczególnie zakonne życie pojmowano jako ciągłe bojowanie z nieprzyjaciółmi: szatanem i światem (których należało odrzucić) oraz własną grzeszną naturą i ciałem (te powinno się umartwić)². W duchowej wojnie opuszczenie świata realizowano przez dobrowolne ubóstwo, posłuszeństwo, odmianę serca i umartwienia³, co stanowiło istotę rad ewangelicznych i warunek składanych ślubów, zgodnie z przyjmowaną regułą.

Średniowieczną proveniencję miały zakony mnisze, kanonickie, a następnie mendykanckie, nowe zakony powstały lub zostały reformowane po Soborze Trydenckim, jak m.in. jezuita, karmelici i karmelitanki bose, sakramentki i wizytki⁴. Podejmowały one pracę duszpasterską, kaznodziejską, misyjną, edukacyjną, a także charytatywną, zajmowały się szpitalnictwem, działalnością naukową, intelektualną, apostołską, patronowały rozwojowi literatury i sztuki⁵. Za podstawowe narzędzie realizacji tego powołania, zgodnie z charakterystycznym dla danego zakonu charyzmatem, uznawano lekturę odpowiednio dobranych ksiąg, które służyły pomocą w podejmowanej w klasztorze formacji, a także poprzedzały prowadzoną działalność zewnętrzną, na przykład kaznodziejską

¹ L. Moulin, *Życie codzienne zakonników w średniowieczu (X-XV wiek)*, Warszawa 1986, s. 180.

² L. Gracjan, *Lampa Zapalona Dusze Zakonne [...] Oświecająca [...] na różne języki przełożona y Do Druku Podana [...]*, w Lublinie, w Drukarni Coll. S.I., 1691, s. 7.

³ Twierdzono wprost, że „zakonnik zowie się człowiekiem świata umarłym” – zob. M.B. Grymosz, *Święta przez pustynią zakonną droga*, Kalisz 1689, s. 207. Por. Archiwum Benedyktyniek Lwowskich w Krzeszowie, *Pamiętka 330-letniej rocznicy klasztoru pw. Wszystkich Świętych ss. benedyktyniek lwowskich*, [b.m. i r.w.], s. 265-289; *Droga doskonałości przez S. Teresę Zakonu Karmelitańskiego Fundatorkę [...] napisana*, w Krakowie, w Drukarni Andrzeja Piotrkowczyka, 1625 (*Przedmowa do Czytelnika*).

⁴ S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996.

⁵ J. Kłoczowski, *Zakony męskie w Polsce w XVI-XVIII wieku*, w: *Kościół w Polsce*, t. 2: *Wiek XVI-XVIII*, Kraków 1970, s. 652-720.

czy naukową, stanowiąc podstawę zakonnego warsztatu: „[...] uprawianie zaś nauki należycie się odbywać nie może bez używania książek”⁶. Nie dziwi zatem, że w klasztorze bibliotekę uznawano za pierwszą po kościele, *potissimus religiosarum thesaurus, coelestia dona*⁷.

Reguły oraz dodawane do nich komentarze i tzw. zwyczajniki (*consuetudines*)⁸, a także statuty, czyli rozporządzenia władz zakonnych, konstytucje bądź deklaracje precyzowały zasady życia codziennego w klasztorze, zwłaszcza sposób zachowania, adaptowania i interpretowania rozdziałów reguły, zgodnie z przyjętą duchowością. Do tekstów normatywnych należały także akta wizytacyjne, spisywane po wizytacjach kanonicznych przełożonych zakonnych⁹ i władz diecezjalnych (biskupa lub jego delegatów)¹⁰.

Do najstarszych w Świecie Zachodnim należy *Regula monasteriorum*, odczytywana zgodnie z wymogami kolejnych epok. Zgodnie z myślą św. Benedykta, klasztor był „szkołą służby Bożej”, a zakonnik spędzał życie na walce dla Boga, w myśl zasady: *nihil amori Christi proveponere* – niczego nie przedkładać nad miłość Chrystusa. Harmonijne połączenie modlitwy i pracy (*ora et labora*) służyło wypełnianiu zasadniczego nakazu: *ut in omnibus glorificetur Deus* – aby we wszystkim Bóg był uwielbiony, co realizowano przez wspólne oddawanie chwały Bogu („Nic nie może być ważniejsze od służby Bożej” – RB 43). Modlitwa monastyczna już w epoce feudalnej była postrzegana jako swoisty oręż: „oddziały mnichów zmieniały się w chórze jak bataliony na linii ognia, szło o to, by nieprzerwanie chwalić Boga i składać mu miłą ofiarę”¹¹, a głosy mnichów miały dołączać się do chórów anielskich. Klasztor bowiem postrzegano jak ziemski raj, przedsiónek nieba, gdzie ludzie zakonni „stają się Anyołom podobni”¹², przez usilne dążenie do osiągnięcia doskonałości: „doskonałość zaś insza rzecz nie jest, jeno wszystka na wsze dobro, które się tu może nabyć. I jest zjednoczenie z Panem Bogiem

⁶ *Reguła Braci Mniejszych S.O. Franciszka jego wyjaśnienia [...] oraz Konstytucja Innocentego XI*, Przemyśl 1918, s. 12.

⁷ L. Zalewski, *Biblioteka seminarium duchownego w Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji lubelskiej i podlaskiej*, Warszawa 1926, s. 2.

⁸ Ich charakterystykę – jako gatunku pisarskiego i źródła historycznego – omówili m.in. K. Hallinger i L. Donnat – zob. M. Derwich, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998, s. 151.

⁹ P. Wiszewski, *Opactwo benedyktynek w Legnicy (1348/1349-1810). Struktura, funkcjonowanie, miejsce w społeczeństwie*, Poznań-Wrocław 2003; *Wizytacja opactwa benedyktynek w Legnicy z roku 1736*, w: *Studia i materiały z dziejów Śląska i Małopolski*, red. R. Perlik, Wrocław 2001, s. 171-217.

¹⁰ Literatura na temat wizytacji potrydenckich – zob. M. Derwich: *Monastycyzm benedyktyński...*, s. 154.

¹¹ A. Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, Gdańsk 1996, s. 30.

¹² L. Pinella, *O Doskonałości Zakonnej, Księgi czwore [...] z Włoskiego na Polskie przez Xiędza Symona Wysockiego, tegoż zakonu przełożone*, w Krakowie, w Drukarni Mikołaja Loba, 1607, s. 114-115.

i bliżnim w uszanowaniu, w chęci i miłości, co pokazuje Pismo Święte¹³. Liturgia i medytacyjna lektura Biblii nabierały wówczas wymiaru eschatologicznego. Zarazem ta modlitwa pomagała w walce z osobistym znużeniem (*acedia*), trapiących tych, którzy dążyli do doskonałości. Taki cel miała także podejmowana praca: jeden z mnichów benedyktyńskich, kopiujących książki, pisał: „niech moja ręka, kształtująca litery, niech moje oczy, wpatrzone w kształt słów, nie przeszkodzą memu sercu w przenikaniu tajemnic dogmatów; niech moje serce pilnie czuwa wewnątrz, a na zewnątrz niech praca mojej ręki nigdy nie ustanie”¹⁴.

Kształtowaniu takiej postawy służyła lektura: św. Benedykt w swojej *Regule* przewidział sytuację, „gdyby ktoś chciał sobie czytać” (RB 48), niezależną od wyznaczonego na *lectio divina* czasu. Głośna lektura towarzyszyła mnichom nie tylko w czasie pracy (podkreślano: niech „nie znajdzie się ktoś opieszwały, kto nic nie robi albo gada” – RB 48) oraz posiłków, lecz także uznawano ją za najbardziej pożądane zajęcie w wolnym czasie mnicha. W żywocie św. Benedykta zachowała się wzmianka, jak to sam Zakonodawca siedział przy bramie klasztoru, pograżony w lekturze. Potrydenckie wydanie *Reguły*, na potrzeby tzw. kongregacji chełmińskiej benedyktynek, również wyraźnie podkreślało: „Iż próżnowanie jest nieprzyjaciółką duszy, dlatego pewnych czasów robotą ręczną, a pewnych zaś godzin czytaniem czego świętego siostry mają być zabawione [czyli zajęte]”¹⁵. Lekturę traktowano jako tak ważne ćwiczenie w rozwoju duchowym, że obwarowano je określonymi sankcjami: wyznaczono zakonnice, „któreby w ten czas kiedy się Siostry czytaniem bawią, klasztor obiegały i wypatrowały, żeby się snadź siostra ospała nie nalazła, któraby abo próżnowała, abo gadki stroiła, i któraby czytania zaniedbawszy, nie tylko sama sobie, ale i inszych turbująca była. Takową jeśli się (czego Boże nie daj) najdzie, niech raz i drugi szukają i napomną, a jeśli się nie polepszy, karaniu z Reguły postanowionemu tak podlega, aby się insze bały”¹⁶.

Cystersi również koncentrowali swoje życie wokół wspólnotowej modlitwy¹⁷, propagowali ubóstwo (w tym cenili skromny styl iluminatorstwa i opraw)¹⁸. Oprócz *Reguły* św. Benedykta ich codzienne, zwłaszcza duchowe życie regulowały *Statuta pro provincia Polona per [...] Edm[undo] a Cruce [...] collecta*, wraz

¹³ Biblioteka Jagiellońska, *Medytacje na święta naszego zakonu. Nabożna instrukcja, jako odprawić wigilią S. Ojca naszego Benedykta* [rps], sygn. 7489 I. Por. zalecania L. Scupolego, *Wojna Duchowna Albo Nauka do doskonałego zwycięstwa samego siebie Prowadząca [...]*, w Zamościu, [Drukarnia Akademii], 1683.

¹⁴ L. Moulin, *Życie codzienne zakonników w średniowieczu...*, s. 180.

¹⁵ *Reguła Świętego Ojca Benedicta. Z łacińskiego przetłumaczona i z reformacją porządków chełmińskiego, toruńskiego, żarnowieckiego, nieświeskiego, y inszych [...] teyże Reformacyj y Reguły [...] klasztorow panieńskich [...]*, w Krakowie, u Wdowy Jakuba Sybeneychera, 1606.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ I. Kołodziejczyk, *Duchowość cysterska*, Kraków 2002, s. 29, 31, 42.

¹⁸ L.J.R. Milis, *Anielscy mnisi i ziemscy ludzie. Monastycyzm i jego znaczenie w społeczeństwie średniowiecznym*, Kraków 1996, s. 148.

z opracowanymi w 1744 roku poprawkami – *Statutami ordinis Cisterciensis, tam antiqua quam novissima [...] pro Polona congregatione cisterciensium [...] sub praesidio [...] Adalberti Stanislai Leski [...] collecta*, wydany w 1745 roku. Nakazywano tam m.in. lekturę reguły i statutów, precyzowano zasady wydawania książek z biblioteki zakonnikom (w każdym klasztorze miał być powołany nauczyciel zakonny lub świecki, który codziennie czytałby Pismo Święte i podległych sobie braci „ćwiczył w dobrych obyczajach i naukach”)¹⁹. Precyzowano także sprawę czytania związanego z kompletą (zwanego *collatio*), a także organizowania służącego tym celom księgozbioru podręcznego, w którym miały się znaleźć: Biblia, *Katechizm trydencki*, dzieła św. Bernarda, *Reguła* św. Benedykta z komentarzem, *Martyrologium* oraz „księgi Usuum i Ordinarii” (porządku zakonnego), które miały być przytwierdzone do pulpitu łańcuchami (*libri catenati*).

Do innych reguł, jak św. Augustyna czy św. Franciszka, zakonodawcy – święci: Norbert, Dominik, Brygida czy Franciszek Salezy – dołączali konstytucje, które uzupełniano rozporządzeniami kapituł generalnych danego zakonu czy wyborem z pism założyciela. W ten sposób brygidki żyły według *Reguły S. Salwatora podanej s. Brygittcie, z Rewelacji ksiąg jej [...] Z Regułą Augustyna s. biskupa hiponeńskiego [...] i ustawami zakonu tejże s. Brygitty*, na który to tekst oprócz reguły św. Augustyna składały się ustawy z pism św. Brygidy, nazwane *Regułą św. Salwatora* (31 rozdziałów), uzupełnione o szczegółowe ustalenia, określane jako *Extravagantes*, liczące 116 rozdziałów i powiększone o zbiór praw, zwany *Konstytucjami Piotra z Alwastaru*²⁰ oraz o zarządzenia kapituły generalnej z 1429 roku w Wadstena, określane jako *Ordynacje kapituły wastaneńskiej*²¹. Wizytki podobnie do reguły św. Augustyna dodały konstytucje salezjańskie i szczegółowe ustawy, a karmelitanek bosa żyły według tej samej reguły i własnych konstytucji. Bernardynki krakowskie zaś posługiwały się tekstem św. Franciszka oraz statutami, potwierdzonymi w 1665 roku jako *Reguła Trzecia S. Franciszka y Vstawy Papieskie y insze vstawy uchwalone y postanowione na wielu różnych Kapitułach od Przewielebnych Oycow Zakonu świętego Franciszka de Observantia Pannom Zakonnym Reguły trzeciej tegoż świętego Franciszka w Krakowie przy kościele Iozepha świętego mieszkającym służące y należące, które ich informują iako mają żyć, sprawować się y zachować w tymże Zakonie s. wyżej pomienionym [...] Za staraniem Panny Teresy Zadzikowny [...] zporządzone y napisane w Roku Pańskim [...] 1649 Dnia 15 Miesiąca Grudnia*²². Dołączono do nich

¹⁹ Z. Chodynicki, *Cystersi*, w: *Encyklopedia kościelna*, t. 3, red. M. Nowodworski, A. Zaremba, S. Biskupski, Warszawa-Płock-Włocławek 1874, s. 582-585.

²⁰ Był to spowiednik i sekretarz św. Brygidy, któremu dała ona prawo modyfikowania w razie potrzeby swoich ustaw.

²¹ Na ten temat – zob. *Dzieje kapituł zakonnicy świętej matki Brygitty konwentu grodzieńskiego*, oprac. M. Borkowska, K. Obremski, Toruń 2001, s. 6-7.

²² Zob. Archiwum Bernardynek w Krakowie [dalej skrót: ABK], sygn. 51.

*Porządek pospolitego żywota. Iako się maią rządzić Siostry w Klasztorze świętego Iozepha, precyzujący zasady wspólnego życia zakonnice*²³.

Wewnętrzne życie danego klasztoru regulowały także zalecenia władz zwierzchnich, spisywane w trakcie wizytacji kanonicznych, odbywanych przez przełożonych kościelnych (biskupa diecezji) lub zakonnych (prowincjała) bądź ich delegatów. Jednym z elementów przygotowywanego na te potrzeby kwestionariusza były spisy majątku, w tym także archiwum i księgozbioru. Dołączano do nich zalecenia odnoszące się do organizacji biblioteki i czasu przeznaczanego na lekturę. W ten sposób w 1751 roku wizytator benedyktynek jarosławskich, biskup Wacław Hieronim Sierakowski, w celach porządkowych nakazywał sporządzić dwa spisy książek do wiadomości opatki i bibliotekarki („jeden u Przewielebnej Panny Ksieni, a drugi u Panny Zakonnej, która ma do straży zaleconą sobie”)²⁴. Takie katalogi²⁵ miały cel praktyczny: aby osoba odpowiedzialna za księgozbiór „wiedziała wiele ich ma, komu co do czytania daje, kto oddał księgę albo zgubił”²⁶. Najprawdopodobniej książki spisywano z autopsji, w kolejności ich rozmieszczenia w szafie bibliotecznej, w często stosowanym układzie według formatów, rzadziej, podając fragment tytułu, niekiedy tylko nazwiska autora, a nawet jedynie ogólną wzmiankę o liczbie książek w danym języku. Dokładniejsze katalogi sporządzono w dużych, kilkutysięcznych bibliotekach, szczególnie jezuickich i dominikańskich. Pełniły one wówczas funkcję bibliografii. W zakonach potrydenckich, zwłaszcza u księży jezuitów, wyraźniej określano ustawodawstwo biblioteczne (w latach 1570–1763 obowiązywało około 70 przepisów w tym zakresie)²⁷. Zgodnie z nimi wyróżniano typy bibliotek funkcjonujących w zakonie, precyzowano przepisy dla przełożonych, zwłaszcza rektorów kolegiów, prefektów studiów, mistrzów nowicjatu, kleryków zakonnych i prefektów bibliotek, w zakresie gromadzenia i opracowywania, a także porządkowania, przechowywania i wypożyczania ksiąg.

²³ Więcej na ten temat – zob. J. Gwioździk, *Piśmiennictwo pragmatyczne w klasztorach żeńskich w XVII-XVIII wieku. Zarys problematyki*, w: *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. J. Gancewski, A. Wałkowski, Pracownia Wydawnicza Elset, Olsztyn, 2006, s. 43-59.

²⁴ Zob. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, *Dekret z wizyty generalnej kościoła i konwentu jarosławskiego* [rps], sygn. II 101, k. 190.

²⁵ Funkcję i znaczenie inwentarzy bibliotek klasztornych – zob. K. Warda, *Inwentarze bibliotek klasztornych jako źródło do dziejów książki polskiej w XIX wieku*, *Studia o Książce* 15 (1985), s. 115-124. Na wysoką wartość źródłową inwentarzy wskazuje również B. Bieńkowska, *Inwentarze księgozbiorów prywatnych jako źródła do badań nad dziejami czytelnictwa*, *Studia o Książce* 18 (1989), s. 65-75.

²⁶ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, *Dekret z wizyty generalnej kościoła...*, k. 190 v.

²⁷ Zob. L. Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 30 (1975), s. 223-282; t. 31, s. 225-282; M. Pidłtyczak-Majerowicz, *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku*, Wrocław 1996. Por. A. Pacevicius, *Vienuloyną bibliotekos Lietuvoje 1795-1964 metais. Dingęs knygos pasulis*, Vilnius 2005.

Teksty legislacyjne określały czas, miejsce i rodzaj lektury w zakonnym życiu, a konstytucje podawały szczegółowe przepisy, regulujące organizację księgozbiorów, sposób ich gromadzenia, opracowania i udostępniania, a także obowiązki bibliotekarzy. Wyznaczano księgozbiór do użytku całej wspólnoty, określany jako *bibliotheca magna, conventii, communis* – „spolna”, „konwencka” itp. oraz organizowano księgozbiory podręczne, specjalistyczne: w nowicjacie, refektarzu, infirmerii, aptece, u przełożonych, kapelanów, w zakrystii, na potrzeby kaznodziejów, profesorów, studentów, określane jako np. *bibliotheca praefecti, nowicjackie, libri chorale*, w tym także zbiory wydzielone – *libri prohibiti*, co zaznaczano bezpośrednio na egzemplarzach książek. Dodatkowo stosowano pieczęcie, ekslibrisy i inne znaki własnościowe. Decentralizacja biblioteki była zatem konsekwencją przeznaczenia i sposobu użytkowania zbiorów.

Indywidualna i zbiorowa, głośna lektura była wpisana w każdy dzień życia w klasztorze, od liturgii przez podejmowane prace i studia aż do czasu na własną formację (rekolekcji, probacji, renowacji). Miejscem zbiorowego odbioru tekstów był chór zakonny, a także kapitularz (gdzie odczytywano regułę) oraz refektarz: „A stoł, gdy siostry jadają, nie ma być bez czytania. A nie z trafunku, która pierwej księgę porwie, czytać się do stołu poważy, ale którą na cały tydzień naznaczą, w niedzielę czytać zaczną”²⁸ – nakazywano benedyktyńkom. Dla lektorki – tę funkcję zlecano tym siostron, „któreby słuchających budowały”²⁹ – był przewidziany określony sposób postępowania: „wziąwszy tedy benedykcją odchodząc nakłoni się, kiedy zaś Przeorysza przyidzie do dawania znaku we dzwonek refektarski, Lektorka siędzie na miejscu swoim przy Lektoryle albo Katedrze”, a jeśli w czasie lektury „zbladzi, poprawi ią Xieni, albo ieżeli zechce może cokolwiek zowey Lekcyey do zbudowania siostr powiedzieć”³⁰. Pozostałe zakonnice w czasie głośnej lektury w refektarzu powinny „milczenie iako największe u stołu zachować [...], aby szeptu abo głosu żadney inszey oprócz tey samey która czyta nic słyszeć nie było”³¹. Lektura obejmowała określone teksty, wymieniane w regule, wizytacjach lub wyznaczane przez przełożone; najczęściej były to kazania, prace hagiograficzne, postylle, komentarze do reguły czy inne utwory parenetyczne. Podobnie w czasie pracy, „gdzie ich na iednym miejscu w swych robot pospołu niemało siedzi iedna im co duchownego, abo żywoty świętych czytać będzie”³², a nawet w podróży „książkę duchowną, którą na to

²⁸ *O lektorce tygodniowej*, w: *Regula Świętego Oycy Benedicta...*, s. 66.

²⁹ Tamże.

³⁰ *Regula S. Salwatora podana s. Brygidzie, z Relacyi ksiąg jej [...] Z Regułą Augustina s. biskupa hiponeńskiego [...] i ustawami Zakonu teje s. Brygidy do druku podana 1673 w Krakowie*, u M. Jakoba Mościckiego, s. 271.

³¹ *Regula Świętego Oycy Benedicta...*, s. 66.

³² Tamże, s. 83.

dano do każdej karety, jedna czytała, a wszystkie słuchały³³. Oprócz lektury zbiorowej w układzie dnia przewidywano czas na obowiązkowy – na przykład na Wielki Post (wówczas kontrolowany i obwarowany sankcjami) – i dobrowolny kontakt z książką, celowo gromadzoną w bibliotece i wyznaczaną przez osoby odpowiedzialne za duchowe życie wspólnoty.

Istotnego znaczenia nabierał czas formacji duchowej, rozpoczynający się w nowicjacie, zgodnie z duchowością i zwyczajami konkretnego zakonu. Był to okres inicjacji zakonnej i w pewnej mierze literackiej: uczono czytania po polsku i łacinie, śpiewu (a przynajmniej solmizacji)³⁴; istotnym elementem wychowywania w klasztorach żeńskich była lektura zalecanych przez regułę i nadzorowanych przez przełożonych książek, dobranych tak, aby mistrzyni nowicjatu „zawsze o tymże czytanie dawała, czego ich [nowicjuszek – J. G.] na ten czas sama [...] uczy”³⁵. Przygotowywano także specjalne teksty na potrzeby takiej zakonnej formacji, jak wszelkiego typu „ćwiczenia zakonne” czy *Ordynarz albo porządne opisanie, według którego Panny Zakonne Nowicyste [...] w Zakonności albo karności zakonnej ćwiczone być mają* (Lublin, Drukarnia Pawła Konrada, 1633) bernardyna Leonarda Starczewskiego, służący „zakonnym pannom i siostram zakonu św. Franciszka” czy szczegółowy *Porządek nowicjatu*, dołączony do benedyktyńskiej reguły „reformowanej” (1606), przedrukowany w 1737 roku, a wykorzystany przez prepozyta Stanisława Kiełczewskiego na potrzeby norbertanek w Strzelnie jako *Sposób życia panien do zakonu się mających* (1613). Same zakonnice także wydawały podobne teksty formacyjne, na przykład Sybilla Reytanówna, ksieni wileńskiego konwentu benedyktynek, w 1744 roku kazała wydrukować *Dyrekcję Zakonnego życia*, przeznaczoną „Dla lepszej Wielebnych Panien Nowicjuszek wygody”. Świadczy to o zapotrzebowaniu na określone teksty, niejednokrotnie wydawane nakładem danego klasztoru lub drukowane we własnych oficynach typograficznych.

Niezwykle istotny dla dziejów bibliotek klasztornych okazał się także rozwój szkolnictwa zakonnego. Funkcjonowanie studiów zakonnych³⁶: studium retoryki, a także studiów filozoficzno-teologicznych, które zasadniczo obejmowały trzy dyscypliny: filozofię, teologię dogmatyczną i teologię moralną³⁷, od średniowiecza aż do czasów Komisji Edukacji Narodowej było podstawą systemu edukacyjnego³⁸.

³³ W. Pobłocki, *Niektóre wiadomości o Pannach Benedyktynkach w Chełmnie i reformacji klasztorów teje reguły w Polsce*, Przegląd Kościelny 18, 3 (1881), s. 139.

³⁴ Tamże.

³⁵ *Regula Świętego Ojca Benedicta...*, s. 204.

³⁶ J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1998.

³⁷ P.P. Gach, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914*, Lublin 1999, s. 158.

³⁸ D. Beauvois, *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803-1832*, t. 2: *Szkoły podstawowe i średnie*, Rzym-Lublin 1991.

Zakonnicy podejmowali także działalność naukową, sami zdobywali wykształcenie na polskich i zagranicznych uczelniach³⁹. Księgozbiory odzwierciedlały zainteresowania oraz potrzeby zakonników, a zarazem obrazowały ożywiony ruch umysłowy i wysoką kulturę intelektualną różnych środowisk zakonnych Europy. Zachowane katalogi średniowiecznych bibliotek benedyktyńskich opactw we Francji, Hiszpanii czy w Anglii i Niemczech w pewien sposób charakteryzują te zbiory. Przede wszystkim gromadzono oraz kopiowano w klasztornych skryptoriach Biblię i komentarze do niej, dzieła patrystyczne – na przykład świętych: Grzegorza, Augustyna, Hieronima i Ambożego (przy czym mnisi zajęli się porządkowaniem tej spuścizny, na przykład tworząc *summae sententiarum, catenae*) – i teologiczne, a także opracowywali źródła historyczne i kronikarskie, realizowali program siedmiu sztuk wyzwolonych. Przepisywali prace z zakresu literatury świeckiej, matematyczne, prawnicze, medyczne (greckie i arabskie), filozoficzne, historyczne czy przyrodnicze, w tym wiele dzieł starożytnych klasyków, jak Cyceirona czy Wergiliusza. Pod koniec średniowiecza największe biblioteki klasztorne we Francji i w Nadrenii liczyły od 1 000 do 2 000 woluminów, średnie i małe – od kilkaset po kilkadziesiąt. Ważny był także poziom powstających w klasztornych skryptoriach ksiąg: zakonnicy tworzyli własne szkoły kaligraficzne i iluminatorskie, zwłaszcza w benedyktyńskich ośrodkach iryjskich i w powstałych później szkołach: nadreńskiej (Reichenau, Trewir, Echternach, Kolonia), bawarskiej (Ratyzbona), leodyjskiej czy włoskiej (Bobbio, Monte Cassino), a następnie francuskiej. W średniowieczu równie wysoki poziom cechował także oprawy, na przykład opactwo w Durkheim zasłynęło z wykonywania opraw tłoczonych. Produkty klasztornych skryptoriów nie tylko dowodzą dbałości o jakość artystyczną produkowanych rękopisów, ale i stanowią świadectwo ogromnej roli, jaką odegrały te ośrodki w dziedzinie ochrony i przekazywania potomnym dorobku cywilizacyjnego minionej epoki. W późniejszych wiekach rękopiśmienny obieg tekstów współistniał ze starymi drukami. Pisano i kopiowano teksty naukowe, liturgiczne, odnoszące się do zakonnej legislacji, dokumenty personalne, fundacyjne, prawne i majątkowe, a także dotyczące spraw organizacji życia konkretnej wspólnoty, zabezpieczania i dokumentowania stanu jej posiadania, korespondencję, historiografię, a nawet twórczość okolicznościową.

Na zasadniczy zręb historycznych księgozbiorów klasztornych składały się prace oryginalne i tłumaczone, pisarzy własnych i obcych, z zakresu wszystkich dyscyplin i prądów teologicznych, w tym wydzielonej po Soborze Trydenckim (1545–1563)⁴⁰ tzw. teologii pozytywnej, z teologią dogmatyczną, zawierającą wyjaśnienia biblijne i patrystyczne, a także komentarze do dzieł najważniejszego

³⁹ R. Świętochowski, A. Chruszczewski, *Polonia dominicana apud extraneos*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Warszawa 1975, s. 467-572.

⁴⁰ Por. H. Jedin, *Historia del Concilio de Trento*, Pamplona 1972-1981.

mistrza teologii paryskiej – św. Tomasza z Akwinu⁴¹, bibliastyką, teologią fundamentalną, moralną, spekulatywną, kontrowersyjną. Wraz z apologetyką przyczyniła się ona do pogłębienia znajomości Pisma Świętego i Tradycji, wpłynęła na nowe tłumaczenia tych tekstów i znajomość historii soborów i Kościoła (początki teologii historycznej). Ważną częścią zbiorów była teologia ascetyczno-mistyczna (dominująca w klasztorach żeńskich), interesowano się także pisarstwem hagiograficznym, kaznodziejstwem czy liturgiką⁴². Na potrzeby liturgii gromadzono określone księgi (bywało to warunkiem aprobowania nowych fundacji), takie jak brewiarze wraz z księgami pomocniczymi: psalterzem, diurnałem, martyrologium i patronałem oraz antyfonarze. Na potrzeby mszy św. niezbędne były mszały z dodatkami: lekcjonarzem i ewangeliarzem oraz graduałem, a także ceremoniarze, rubrycele, rytuały i procesjonały⁴³. Kupowano także dzieła filozoficzne, prawnicze, medyczne, literaturę klasyczną i współczesną, świecką i kościelną historiografię, teksty medyczne, prawnicze czy współczesną i klasyczną literaturę piękną. Na charakter i wielkość zbiorów wpływało wiele czynników, jak sytuacja finansowa (szczególnie istnienie osobnego funduszu, przeznaczonego na zakup książek), polityka gromadzenia zbiorów, prowadzona przez zakon działalność, stąd zbiory te miały najczęściej charakter funkcjonalny. Najczęściej liczyły od kilkudziesięciu do kilkunastu tysięcy woluminów.

Słowo pisane, drukowane i wygłaszane bywało też przełożone na język obrazu bądź wpisane w niego, tworząc pewien program ikonograficzny⁴⁴: teksty towarzyszyły rzeźbom, freskom, obrazom czy portretom⁴⁵. Uwidaczniał się on zwłaszcza w wystroju kościołów, rozumiano bowiem, że Bóg Wcielony uświęca naturę, ciało i zmysły⁴⁶; zgodnie z tą ideą ozdabiano biblioteki. Książki najczęściej przechowywano w jasnych pomieszczeniach, najczęściej usytuowanych na piętrze, a także zgodnie z przeznaczeniem księgozbiorów specjalistycznych. Szafy biblioteczne były ozdabiane, nieraz opisane, zgodnie z tematyką przechowywanych książek. Zgodnie z tym podziałem tworzono także katalogi.

Na losy klasztornych librarii wpływało wiele czynników dziejowych, takich jak klęski żywiołowe, szczególnie pożary i powodzie, oraz zniszczenia i grabieże

⁴¹ Zob. J.L. Illanes, J.I. Saranyana, *Historia teologii*, Kraków 1997, s. 104-114. Por. *Historia teologii katolickiej*, w: K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, Warszawa 1987, kol. 470-471.

⁴² A. Zuberbier, *Teologia*, w: *Słownik teologiczny*, t. 2, Katowice 1989, s. 309.

⁴³ T.L. Pietras, *Produkcja katolickiej książki liturgicznej w Polsce od końca XV do połowy XVII wieku*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 41 (1980), s. 191-208.

⁴⁴ Por. E. Kotarski, *Media w przestrzeni sakralnej polskiego średniowiecza*, w: *Dzieło literackie i książka w kulturze. Studia i szkice ofiarowane profesor Renardzie Ociecek w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, red. I. Opacki, B. Mazurkowska, Katowice 2002, s. 537.

⁴⁵ Najnowsza praca, analizująca inskrypcje, m.in. w kościele wileńskich bernardynek – zob. *Inskrypcje z wileńskich kościołów*, t. 1, red. W. Appel, E. Ulčinaite, Vilnius 2005.

⁴⁶ Na temat programu sztuki kościelnej – zob. É. Mâle, *L'art. Religieux après le Concile de Trente*, Paris 1932, s. 22 i nast.

wojenne⁴⁷. Dopiero jednak okres kasat porozbiorowych przyniósł planowe, systematyczne rozpraszanie, przemieszczanie i niszczenie księgozbiorów zakonnych, zgodnie z prowadzoną polityką w sprawach wyznaniowych. Zlikwidowano życie zakonne w zaborze pruskim, w zaborze rosyjskim zniesiono 423 domy męskie (98,8%) oraz 76 żeńskich (93,6%), a w austriackim w sumie zniesiono 64% domów męskich i 13,6% żeńskich⁴⁸. Książki proveniencji klasztornej trafiały do państwowych, kościelnych i prywatnych bibliotek w Wiedniu, Berlinie, Sankt Petersburgu, wystawiano je na aukcjach, w antykwariatach, wreszcie sprzedawano na makulaturę i niszczone. Pozostałe funkcjonujące biblioteki klasztorne były ograbiane, w Galicji taką akcją przy poparciu króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i jego brata – arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego, prymasa Polski Michała Jerzego Poniatowskiego, prowadzili Tadeusz Czacki i Bogumił Linde.

Biblioteki i skrytoria klasztorne, przez pokolenia dokumentujące kulturę i naukę środowiska zakonnego, a także szerzej – kulturę umysłową danej epoki, obecnie są światem książki rozproszonej i zniszczonej. Tym większego znaczenia nabierają prace zmierzające do ustalenia zasobów dawnych kolekcji, określenia ich charakteru i w dalszej perspektywie rekonstrukcji bibliotek w wersji cyfrowej.

⁴⁷ Przyczyną rozpraszania księgozbiorów w tym okresie było głównie wypożyczanie ksiąg poza obręb klasztorów – zob. M. Piđłypczak-Majerowicz, *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne...*, s. 102 i nast.

⁴⁸ Na ten temat – zob. m.in. P.P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984; B. Ussas, *Z dziejów grabieży i niszczenia polskiego mienia kościelnego przez Rosjan w świetle świadectw rosyjskich (1655-1925)*, cz. 1-2, *Przegląd Powszechny* 53, 4 (1936), s. 45-66; 5 (1936), s. 185-203; *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, oprac. P. Kubicki, cz. 2: *Dawna Litwa i Białoruś*, t. 4: *Niszczenie przez rząd rosyjski katolickich kościołów, kaplic, klasztorów [...], bibliotek [...]. Domówienie i zestawienie*, Sandomierz 1938.

WOKÓŁ KSIĘGOZBIORÓW KAPŁAŃSKICH NA ŚLĄSKU W XIX I XX WIEKU

Książka w rękach kapłanów była obecna od początków Kościoła. Czynności pisania i czytania były przez chrześcijańskich pisarzy odnoszone do Boga. Według Kasjodora¹ pisanie jest walką z diabłem: „[...] tyle bowiem szatan doznaje ciosów i ran, ile kopista przepisze słów bożych”. A benedyktyński opat Hraban Maur² stwierdził: „Kiedy modlimy się – rozmawiamy z Bogiem, kiedy zaś czytamy, Bóg rozmawia z nami”³.

Pierwotne gminy chrześcijańskie zgromadziły własne archiwa, zawierające księgi Pisma Świętego, listy biskupów, akta męczenników, a później także komentarze, nauki, kazania. Biblioteki chrześcijańskie istniały w Aleksandrii, Jerozolimie, Cezarei, a w IV wieku papież Damazy I utworzył bibliotekę w Rzymie⁴. Okres średniowiecza to czas największego rozwoju księżnic. Książki stały się przebogatym źródłem wiedzy, nie tylko narzędziem doskonalenia wewnętrznego. W zbiorach kościelnych zgromadzony został prawie cały zasób średniowiecznego piśmiennictwa⁵.

Troska o rozwój nie tylko duchowy, ale i intelektualny kapłanów oraz o należyłą opiekę duchową dla wiernych przejawiała się w postanowieniach biskupów i synodów diecezjalnych. Ustawy synodalne zobowiązywały do posiadania określonych dzieł: uchwał synodalnych, pozycji z zakresu prawa kanonicznego, katechizmów, zbiorów homilii⁶. W późniejszym okresie nakazywały, aby księża

¹ S. Longosz, *Kasjodor, Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, k. 946-949.

² Hraban Maur lub Rabanus Maurus – zob. *Podręczna encyklopedia kościelna*, red. S. Gall (i in.), t. 33-34, Warszawa-Lublin-Łódź 1914; *Lexikon für Theologie und Kirche* 5, Hrsg. M. Buchberger, Freiburg im Breisgau 1933; *Wielka encyklopedia PWN*, t. 11, Warszawa 2002; *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 4, red. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa 2002.

³ Hrabanus Maurus, *De ecclesiastica disciplina*, Lib. III, *Patrologia latina*, t. 112, wyd. J.P. Migne, Paris 1878-1890, kol. 1233-1234 – zob. E. Potkowski, *Książka, pismo i diabeł w średniowieczu*, w: *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy średniowiecznej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. W. Iwańczak, S.K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 335-336.

⁴ Zob. *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 495-510.

⁵ Zob. M.T. Zahajkiewicz, *Miejsce bibliotek kościelnych w kulturze rozwoju nauki*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 65 (1996), s. 11-17.

⁶ Synod diecezji krakowskiej postanawiał, aby kapłani posiadali m.in. dzieła Mikołaja z Błonia, Angelusa de Clavasio, Bartolomea Pisanusa, Baptysty de Salisa, Guilielma Durante – zob.

korzystali wyłącznie z ksiązek autorów katolickich oraz nie posługiwali się dziełami umieszczonymi w *Indeksie ksiąg zakazanych*. Jako pomoc kaznodziejska miały służyć postylle w języku łacińskim lub ojczystym⁷.

Książki odgrywały znaczną rolę w okresie sporów religijnych. Według ks. Jakuba Wujka jedna dobra książka wydana przeciwko heretykom ma większe znaczenie aniżeli tysiąc wygłoszonych kazań, ponieważ słowo rozpowszechnione przez druk dotrze do wielkiej liczby ludzi⁸.

Realizacja zaleceń synodalnych była kontrolowana w czasie wizytacji kanonicznych parafii. Protokoły wizytacyjne ukazują całościowy obraz konkretnej parafii, jej przynależność administracyjną, teren i ludność parafii, stan kościoła i kaplic, klasztorów, cmentarza, instytucji i wspólnot przykościelnych. Szczegółowo omawiają także zgromadzone w kościele księgi liturgiczne oraz zasób biblioteki parafialnej.

W protokołach wizytacyjnych odrębne punkty poświęcone były duchowieństwu. Wymieniano w nich liczbę kapłanów pracujących w parafii, ich pochodzenie, przedstawiano ogólną charakterystykę i ocenę moralną. Interesowano się wykształceniem kapłanów, a wielokrotnie także podawano spisy posiadanych przez nich ksiązek⁹.

Protokoły wizytacji przeprowadzanych na terenie Śląska ukazują bogaty obraz księgozbiorów¹⁰. Wizytatorzy omawiali stan i zasobność zbioru, zauważali braki, ale także oceniali wykorzystanie zgromadzonych ksiązek przez księży. Na przykład w 1694 roku proboszcz Okalenic, o. Kryspin Faber, posiadał znakomitą bibliotekę, jakiej żaden proboszcz w okolicy nie miał. Zgromadził 200 ksiązek, a zbiór stale uzupełniał ze swego niewielkiego dochodu¹¹. Wikary w Konarach w 1718 roku „[...] z powodu ubóstwa nie miał nawet koniecznych ksiązek”¹². Kapłan z Ziemiencic, Tomasz Jan Czyżowski, „jeśliby więcej studiował i czytał,

Consilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne, cz. 1: *Statuty synodalne krakowskie biskupa Jana Konarskiego z 1509 roku*, oprac. J. Sawicki, Lublin 1961, s. 48.

⁷ Zob. *Constitutiones in Dioecesana Synodo Wladislaviensi praesidente* [...] Stanislaeo Carncovio [...] editae [...], Coloniae 1572, s. 88.

⁸ K. Kolbuszowski, *Postyllografia polska XVI i XVII wieku*, Kraków 1921, s. 109.

⁹ Zob. m.in. H.E. Wyczawski, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1956; S. Litak, *Akta wizytacyjne parafii z XVI-XVIII wieku jako źródło historyczne*, *Zeszyty Naukowe KUL* 5, 3 (1962), s. 41-58; T. Glemma, *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510-1570*, *Nasza Przeszłość* 1 (1946), s. 43-96; *Kirche und Visitation. Beiträge zur Erforschung des frühneuzeitlichen Visitationswesens in Europa*, Hrsg. E.W. Zeeden, P.T. Lang, Stuttgart 1984.

¹⁰ Zob. H. Hoffmann, *Schlesische Kirchenbüchereien*, *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 4 (1939), s. 91-124.

¹¹ W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej w czasach nowożytnych*, cz. 2: *Archidiecezja głogowska*, Warszawa 1975, s. 92.

¹² Tenże, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiecezji legnickiej w czasach nowożytnych do XIX wieku*, Wrocław 1973, s. 143.

mógłby dojść do znacznej nauki”¹³. Natomiast siedemdziesięcioletni ks. Franciszek Ochotski, który 40 lat przepracował w Poniszowicach, był człowiekiem „skromnym w mowie, nie zaniedbującym studiów, codziennie coś czytającym, by umrzeć uczeńszym”¹⁴. Protokoły są także świadectwem obecności na Śląsku dzieł polskich¹⁵.

Cennymi źródłami do poznania zbiorów kapłańskich są również dokumenty archiwalne: testamenty, inwentarze parafialne czy inwentarze spisywane po śmierci kapłana. Często w testamentach były zamieszczane wykazy ksiąg darowanych do parafii czy innych miejsc (klasztory, szkoły, biblioteka kapitulna). Z testamentu możemy więc dowiedzieć się, że ks. Mikołaj, pleban krakowski w połowie XV wieku, posiadał dwie książki: brewiarz i wyciąg praw¹⁶. W aktach parafii cieszyńskiej natomiast znajdują się spisy ksiąg zapisanych następcom przez proboszczów cieszyńskich: Bernarda Globischa i Antoniego Alojzego Löhna¹⁷.

Najważniejszym źródłem informacji są same książki. Zachowały się na plebanii i w wielu instytucjach, a zapisy proveniencyjne na ich kartach świadczą o ich przynależności. Tu również można posłużyć się przykładem Cieszyna, gdzie na plebanii parafii św. Marii Magdaleny odnaleziono liczne książki należące nie tylko do wspomnianych wyżej księży: Bernarda Globischa i Antoniego Alojzego Löhna, ale także ks. Henryka Samuela Wolffa, proboszcza i dziekana cieszyńskiego na przełomie XVII i XVIII wieku, a także ich następcy na probostwie cieszyńskim, ks. Jana Piotra Brzuski. Był on założycielem Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego (Teschner Decanat Bibliothec) w 1817 roku. W niej znalazły się także dzieła należące do kolejnych księży, m.in. Antoniego Helma, Karola Findyńskiego, Rudolfa Tannerta, Franciszka Śniegonia, Jana Sikory i wielu innych¹⁸.

¹³ Tenże, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej...*, cz. 1: *Archidiecezja opolska*, Wrocław 1975, s. 98.

¹⁴ J. Jungnitz, *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiecezja Oppeln*, cz. 1, Breslau 1904, s. 149; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiecezji opolskiej i głogowskiej...*, cz. 1: *Archidiecezja opolska...*, s. 101.

¹⁵ Zob. K. Maleczyńska, *Księgozbiory parafialne diecezji wrocławskiej w II połowie XVII wieku w świetle protokołów wizytacji kościelnych*, *Sobótka* 4 (1986), s. 583-598; W. Urban, *Materiały do dziejów polskości na Śląsku w wizytacjach diecezji wrocławskiej (do początków XVIII wieku)*, *Sobótka* 2 (1959), s. 149-195.

¹⁶ Omówienie testamentu – zob. M. Koczerska, *Testament kanonika tarnowskiego i plebana Wszystkich Świętych w Krakowie*, w: *Ludzie, Kościół, wierzenia...*, s. 237-254.

¹⁷ Zob. J. Londzin, *Historia Generalnego Wikariatu w Cieszynie*, Cieszyn 1926, s. 10; W. Pawłowicz, *U źródeł Biblioteki Dekanatu w Cieszynie – kolekcja księdza Antoniego Alojzego Löhna*, *Pamiętnik Cieszyński* 10 (1995), s. 18-24; też, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia i księgozbiór*, w: *Cieszyńskie księgozbiory historyczne. Materiały z sesji naukowej. Cieszyn, 18-20 listopada 1991 roku*, red. H. Łaskarzewska, Warszawa 1993, s. 42-52.

¹⁸ Zob. W. Pawłowicz, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie...*, s. 42-52.

Istotne informacje o roli książki w kapłańskiej posłudze zawierała praca Maxa Heimbuchera¹⁹. Zestawił on tematyczny wykaz publikacji niezbędnych księżom, poprzedzając go obszernym wstępem. Przedstawił tu znaczenie książek dla kapłanów, sposób tworzenia własnej biblioteki, jej opracowania, przechowywania i zabezpieczenia. Heimbucher tak uzasadnia konieczność nieustannego korzystania z książek: „Rzemieślnik potrzebuje narzędzi i byłby złym rzemieślnikiem ten, który nie postara się o potrzebne narzędzia. Co należałoby powiedzieć o księdzu, który na skutek obojętności lub z powodu nieodpowiedzialnej oszczędności nie zaopatruje się w potrzebną literaturę? W tym przypadku skąpstwo byłoby chybione. [...] Jest konieczne, żebyś utrzymywał się na wysokim poziomie nauki. Czy tego chcesz czy nie, musisz iść z duchem czasu. Możesz zetknąć się z przypadkami, gdzie musisz się wykazać, że należysz do ludzi wykształconych. [...] Słowa «semper addiscere» dotyczą szczególnie kapłana”²⁰.

Autor następnie ostrzegał, aby nie kupować zbyt wiele, a jeśli jakaś książka jest potrzebna tylko przez krótki czas, lepiej poszukać jej w jakiejś bibliotece. Gromadzenie najważniejszych książek należy rozpocząć już w okresie studiów teologicznych. Obliczył, że te najważniejsze, niezbędne książki to około 36 tomów, jednak zbiór ten powinien być stale uzupełniany według określonego planu, równomiernie z wszystkich gałęzi wiedzy. Wszystkie książki powinny być wpisane do inwentarza, odpowiednio oprawione, uporządkowane. Właściciel powinien także prowadzić spisy tomów nabywanych i wypożyczanych. Heimbucher podkreślał, że woluminy należy trzymać czysto, unikać notowania atramentem, podkreślania całych akapitów, zaginania rogów. Wszystkie tomy powinno się też podpisać, ale nie na stronie tytułowej.

Ostatni punkt wstępu poświęcony został sprawom zabezpieczenia księgozbioru po śmierci właściciela. Jak autor wykazywał, często biblioteki zmarłych kapłanów są sprzedawane na makulaturę, oddawane za marny grosz do antykwariatów lub na aukcje, gdzie mogą trafić w ręce laickie, często nieodpowiednie: „Żeby temu zapobiec, powinien kapłan jeszcze za dobrych czasów o swojej bibliotece zdecydować. W pierwszym rzędzie powinien przy tym pomyśleć o własnej bibliotece parafialnej, potem o seminarium diecezjalnym, o studentach swojej parafii, o młodych duchownych, o bibliotece dekanalnej, dalej o bibliotekach związków socjalnych na terenie parafii (katolickie biblioteki ludowe), o bonifratrach, o misjach katolickich. [...] Poszczególne pisma pouczające i powieści powinien kapłan przekazać jako pamiątkę swoim krewnym, służącym, dzieciom

¹⁹ M. Heimbucher, *Die Bibliothek des Priesters. Mit praktischen Winken für deren Anlage und Erweiterung. Zugleich ein Handbuch der katholisch-theologischen Literatur und ein Führer durch die Literatur über die soziale Frage*, Regensburg 1911.

²⁰ Tamże, s. 2-3 (przekład R. Karkosz).

w parafii, z prośbą, by pamiętali o nim w modlitwach. W ten sposób będą książki kapłanowi samemu jeszcze i po śmierci źródłem pożytku”²¹.

Podobnie o zabezpieczeniu książek po śmierci kapłana wypowiadał się ks. Tomasz Robiński. Jego zbiór stał się zaczątkiem biblioteki parafialnej w Kwilczu. Swoich następców również zachęcał, aby przekazywali swe książki parafii: „[...] przetoż każdy swoje, co mieć będziesz, zapisz je tu w ten registr, zostaw, a więcej będzie; lepiej że stąd zdadzą się komu na co, niżeli po śmierci od lada kogo i nieznanego się na nich rozebrane, i baby karty wydzierając nieznanę się na tym, do pieprzu schowania lub czego innego zażywają, czego napatrzyłem się”²².

Księża zdawali więc sobie sprawę z zagrożeń grożących zbiorom po ich śmierci. Toteż przekazywali zgromadzone przez siebie książki do bibliotek parafialnych, kapitulnych, diecezjalnych. Często jednak kolekcje te ulegały rozproszaniu. Odnalezienie ich obecnie w całości nie jest możliwe. Książki z podpisami kapłanów znajdują się w rozmaitych instytucjach, muzeach, archiwach, klasztorach, także w rękach prywatnych. Liczne ślady kolekcji śląskich kapłanów odnaleźć można w zbiorach obecnie działających w Katowicach księżnic: Biblioteki Śląskiej oraz Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego wraz z wchodzącą doń dawną Biblioteką Diecezjalną. Wyróżniają się wśród nich trzy kolekcje, o których warto powiedzieć tu kilka słów. To zbiory księdza Adolfa Hytrka, drugiego biskupa katowickiego Arkadiusza Lisieckiego oraz błogosławionego ks. dr. Emila Szramka.

Ks. Adolf Hytrek²³ pochodził z Obrowca koło Strzelec Opolskich, gdzie urodził się w 1853 roku. Studiował teologię na Uniwersytecie Wrocławskim. Interesował się także sztuką starożytną, prywatnie studiował archeologię chrześcijańską i historię sztuki. Naukę musiał przerwać z powodu służby wojskowej, a po jej zakończeniu, na uniwersytet już wrócić nie mógł. Decyzją władz państwowych wiosną 1876 roku zostały zamknięte alumnat i konwikt dla studentów teologii. Hytrek nie miał środków finansowych na kontynuację studiów w innym seminarium. Rozpoczął pracę w redakcji „Katolika” i „Moniki”. Na jego apel do redakcji nadesłano wiele tekstów pieśni ludowych, z których część wydrukował, a niektóre wykorzystał później w rozprawie *Górny Śląsk pod względem obyczajów, języka i usposobienia ludności*²⁴. W maju 1877 roku zorganizował pielgrzymkę Górnślązaków do Rzymu.

²¹ Tamże, s. 7-8.

²² J. Gierliński, *Ks. Tomasz Robiński (1717-1786) – założyciel Biblioteki parafialnej w Kwilczu*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 8 (1964), s. 269-270.

²³ O ks. Hytrku zob. m.in. A. Targ, *Hytrek Adolf*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 10, s. 134-135; J. Pośpiech, *Hytrek Adolf*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 143-144; A. Kiełbasa, *Ksiądz Adolf Hytrek 1853-1899*, Trzebnica 1996.

²⁴ Ukazała się w „Przeglądzie Polskim” w 1879 roku.

Zaangażowanie ks. Hytrka w sprawy narodowe spowodowały procesy za wystąpienia przeciw ustawom majowym z lat 1873–1874. Zagrożony kolejnym uwięzieniem wyjechał do Krakowa, gdzie chciał kontynuować studia, ale nigdzie nie został przyjęty. Znalazł posadę guwernera w domu Potockich w Krzeszowicach.

Ks. Hytrek, za radą biskupa wrocławskiego Heinricha II Förstera, wyjechał do Rzymu, gdzie zamieszkał w Kolegium Niemieckim. Tam przyjął święcenia kapłańskie 15 sierpnia 1878 roku. Ponieważ nie mógł powrócić na Śląsk, w Rzymie kontynuował studia w zakresie archeologii chrześcijańskiej. Pod kierunkiem ks. Giovanniego Battisty de Rossiego²⁵ pracował w katakumbach w Rzymie i zapoznał się w wykopaliskami w Pompejach. W 1880 roku prowadził badania w Afryce. W 1881 roku został kapelanem domowym siostr św. Marii Magdaleny od Pokuty, które zmuszone były opuścić Czarnowąsę. Pracował najpierw w Zagrzebiu, a potem w Studenicach (w Styrii). Ks. Hytrek nawiązał współpracę z instytutem archeologii przy uniwersytecie. Często zapraszany był z prelekcjami na seminaria naukowe. W 1890 roku został członkiem zwyczajnym Towarzystwa Historycznego w Styrii, a rząd węgierski uczynił go ekspertem w sprawach archeologii.

Ks. Hytrek powrócił na Górny Śląsk w 1896 roku. Objął stanowisko redaktora „Gazety Katolickiej” w Królewskiej Hucie wiosną tego roku, jednak wkrótce zrezygnował. W grudniu 1896 roku został administratorem parafii Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Szymiszowie koło Strzelec Opolskich. Jednak trzy lata później zaczął poważnie chorować na serce. Zmarł we Wrocławiu 5 września 1899 roku. Na probostwie znaleziono jedynie książki i trochę rzeczy osobistych.

Wedle świadectw ks. Adolf Hytrek posiadał bogaty księgozbiór, ważny w jego pracy badawczej. W katowickich bibliotekach odnaleziono 109 dzieł w 121 woluminach, w tym 21 dzieł starodrukowych w 26 woluminach²⁶. Podstawą wyróżnienia książek stanowiących niegdyś własność ks. Hytrka jest nota proweniencyjna naniesiona na karty tytułowe bądź wyklejki poszczególnych tomów. Podpisywał swoje książki ręcznie, ozdobnym pismem, czerwonym lub czarnym atramentem.

Tematyka posiadanych przez ks. Hytrka dzieł ukazuje nam jego zainteresowania. Szeroko reprezentowana jest problematyka teologiczna. Posiadał edycje Pisma św., a także dzieła z zakresu bibliistyki²⁷. W jego zbiorze znalazły się opracowania z zakresu teologii, liturgiki, teksty Ojców Kościoła, kanony Synodu

²⁵ Giovanni Battista de Rossi (1822-1894) – archeolog, twórca archeologii chrześcijańskiej jako samodzielnej nauki, organizator Muzeum Laterańskiego (obecnie część Muzeum Watykańskiego).

²⁶ Fragmenty kolekcji ks. A. Hytrka, bp. A. Lisieckiego i ks. E. Szramka omówione na podstawie badań własnych autorki.

²⁷ Np. *Biblia Sacra vulgatae editionis Sixti V iussu recognita et Clementis VIII auctoritate edita*, Venetia 1688, Biblioteka Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach [dalej skrót: WSSD] t. 19; F. Ackermann, *Introductio in libros sacros veteris foederis usibus academicis accommodata*, Vienna 1853, Biblioteka Kurii Diecezjalnej w Katowicach [dalej skrót: BKDK] 4675 II.

Trydenckiego²⁸. Dominują jednak prace z zakresu historii. Zgromadził dzieła dotyczące dziejów Kościoła, a zwłaszcza publikacje poruszające problemy pierwszych wieków chrześcijaństwa²⁹. Ks. Hytrek interesował się również architekturą, sztuką, epigrafiką początków chrześcijaństwa³⁰. Liczne książki uwidaczniają też głębokie zainteresowanie ks. Hytrka archeologią chrześcijańską. Zachowały się również omówienia spraw śląskich i – nieliczne – polskich³¹.

Wśród starych druków językiem dominującym jest łacina: to język 19 pozycji, a jedynie 2 dzieła wydano w języku włoskim. Nieco inna jest struktura językowa wśród zachowanych druków XIX wieku. W tej grupie dominuje język włoski, poza tym obecne są: łacina, niemiecki i francuski. Nie zidentyfikowano natomiast publikacji w języku polskim, na których byłaby naniesiona proveniencja ks. Hytrka. Nie odnaleziono jednak na pewno całego księgozbioru tego kapłana. Możliwe też, że nie na wszystkich książkach zapisywał swoje nazwisko. Jego działalność dziennikarska dowodzi, że język polski znał i wspaniale się nim posługiwał.

Imponujący księgozbiór teologiczny i historyczny zgromadził również drugi biskup katowicki Arkadiusz Lisiecki³². Pochodził z Poznania, gdzie urodził się 12 stycznia 1880 roku. W poznańskim Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny złożył egzamin dojrzałości, a następnie podjął studia teologiczne w Poznaniu i Gnieźnie. Sakrament kapłaństwa przyjął w 1904 roku. W latach 1905–1910 pracował w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie zaangażował się w działalność oświatową

²⁸ J. Schwane, *Die eucharistische Opferhandlung*, Freiburg 1889, BKDK 5848 II; H. Busembaum, *Medulla theologiae moralis*, Roma 1844, WSSD – brak sygn.; *Liturgia o Santa Messa di San Basilio Il Grande Arcivescovo di Cesarea in Capadocia tale come si celebra nella cappella della legazione Russa in Roma. Solo in tempi determinat*, Roma 1874, BKDK 2247 I; *D. Thomae Aquinatis monita et preces*, ed. T. Esser, Paderborn 1890, WSSD – brak sygn.; *Sacrosancti Concilii Tridentini Canones et Decreta...* [Acc.] *Index librorum prohibitorum*, Bassani 1733, WSSD R 229.

²⁹ J.A. Martigny, *Dictionnaire des Antiquités Chrétiennes*, Paris 1865, WSSD 27095 II; P. Allard, *Les Esclaves Chrétiens depuis les premiers temps de l'Église jusqu'à la fin de la domination romaine en occident*, Paris 1876, BKDK 12265 I.

³⁰ R. Adamy, *Architektonik der altchristlichen Zeit*, Hannover 1884, BKDK 5801 II; J. Mullooly, *Courte notice sur les peintures antiques découvertes dans la basilique souterraine de Saint Clément a Rome...*, Rome 1869, BKDK 9555 II; L. Bruzza, *Inscrizioni antiche Vercellesi raccolta et illustre* [...], Roma 1874, BKDK 9540 III.

³¹ A. Peter, *Teschen. Ein historisch-topographisches Bild*, Teschen 1878, Biblioteka Śląska [dalej skrót: BŚL] 353 II; J.W. Schulte, *Beiträge zur Geschichte von Neisse*, Neisse 1881, BKDK 3085 II.

³² O ks. A. Lisieckim – zob. m.in. J. Jachowski, *Lisiecki Arkadiusz Marian*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 17, 3, Wrocław-Kraków 1992, s. 453-454; M. Banaszak, *Lisiecki Arkadiusz Marian*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 6: k-p, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 335-338; I. Nitsche, *Lisiecki Arkadiusz Marian*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego...*, s. 237-239; K. Krasowski, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 142-144; J. Kiedos, *Biskup Arkadiusz Lisiecki drugi ordynariusz diecezji katowickiej*, Bielsko-Biała 2002; P. Janowski, *Lisiecki Arkadiusz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin 2004, kol. 1139-1140.

i społeczną. Był członkiem zarządu Głównego Towarzystwa Czytelni Ludowych, redagował kwartalnik „Czytelnia Ludowa”. Na łamach tego pisma ogłosił liczne artykuły dotyczące bibliotek oraz pracy oświatowej. W 1910 roku został przeniesiony do Poznania, gdzie został sekretarzem generalnym Związku Katolickich Towarzystw Robotniczych. Ponownie zajął się także redakcją: przygotowywał pisma „Robotnik”, „Stowarzyszenie”, a także w 1916 roku „Przewodnik Katolicki”. W 1916 roku ks. Lisiecki został proboszczem i dziekanem w Bninie. W 1924 roku objął stanowisko profesora teologii moralnej, prawa kanonicznego oraz patrologii w Seminarium Duchownym w Gnieźnie.

Ks. Arkadiusz Lisiecki w czasie studiów teologicznych pracował w Bibliotece Seminarium Duchownego w Gnieźnie, brał też udział w opracowaniu katalogu rękopisów biblioteki seminaryjnej w Gnieźnie i Poznaniu³³. Od 1905 roku ks. Lisiecki był członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, uczestniczył w pracach Wydziału Historyczno-Literackiego oraz Komisji Teologicznej. Interesował się historią Kościoła i patrystyką, zainicjował wydanie polskiego tłumaczenia Pism Ojców Kościoła³⁴.

W 1926 roku papież Pius XI zamianował ks. Lisieckiego biskupem śląskim. Dnia 24 października 1926 roku w katedrze gnieźnieńskiej z rąk Prymasa Hłonda przyjął sakrę biskupią, a sześć dni później przyjechał do Piekar Śląskich, gdzie podpisany został akt kanonicznego objęcia diecezji. W święto Chrystusa Króla, odbył się uroczysty ingres do kościoła pod wezwaniem Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Katowicach.

Biskup Arkadiusz Lisiecki stał się gorliwym i obiektywnym duszpasterzem wszystkich diecezjan. Krótki, niespełna czteroletni okres działalności biskupa śląskiego był bardzo aktywny. Przejawiał wielką troskę o duszpasterstwo, utworzył wiele nowych parafii, za jego kierownictwa zbudowano i rozbudowano ponad dwadzieścia kościołów. W 1929 roku powołał Diecezjalny Związek Towarzystw Dobroczynnych *Caritas*. W 1926 roku poświęcił kamień węgielny, a trzy lata później dokonał uroczystego poświęcenia gmachu Seminarium Śląskiego w Krakowie. Biskup Lisiecki zmarł nagle 13 maja 1930 roku w czasie wizytacji duszpasterskiej w Cieszynie.

Biskup katowicki zgromadził cenny księgozbiór. Jego mały fragment odnaleziono w Bibliotece Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach: 348 dzieł w 703 woluminach (w tym 23 stare druki w 61 woluminach).

³³ T. Trzeciński, A. Lisiecki, *Krótkie wiadomości z bibliotek gnieźnieńskich. Katalog rękopisów biblioteki seminaryjnej w Gnieźnie aż do wieku XVI włącznie*, Przegląd Kościelny 6 (1904), s. 212-228, 283-306; A. Lisiecki, *Katalog rękopisów biblioteki seminaryjnej w Poznaniu aż do wieku XV włącznie*, Przegląd Kościelny 7 (1905), s. 285-296, 8 (1905), s. 47-56, 117-127 (oraz jako wydanie samodzielne: Poznań 1905).

³⁴ C. Mazur, *Ks. biskup Arkadiusz Marian Lisiecki (12.01.1880-13.05.1930), inicjator serii Pisma Ojców Kościoła w polskim tłumaczeniu*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 18 (1985), s. 113-120.

Podstawą wyróżnienia książek były znaki własnościowe. Biskup Lisiecki oznaczał książki, posługując się dwiema pieczętkami. Jedna była z tekstem łacińskim: *Sigillum Arcadii Lisiecki Episcopi Katowicensis*, druga z zapisem polskim: *Arkaadiusz Lisiecki Biskup Śląski*. Do nielicznych należą książki noszące ręcznie wpisane nazwisko właściciela. Wyróżnić można trzy formy zapisu: samo nazwisko *Lisiecki*, z inicjałem imienia *A. Lisiecki* oraz nota *X. A. Lisiecki*.

Na niektórych dziełach odczytać można dedykacje dla ks. Lisieckiego. Od kolegów otrzymał m.in. sześciotomową edycję *Monumenta Poloniae Historica*³⁵. Na innych tomach zachowały się noty wcześniejszych właścicieli, na przykład ks. Konstantego Nowaka³⁶ i dr. Maksymiliana Kanteckiego³⁷. Biskup Lisiecki przejął też część zbioru ks. Franciszka Brudnioka: 58 dzieł w 146 woluminach pochodzi z kolekcji proboszcza z Rybnika. Księgozbiór ten zakupiony został przez Kurię katowicką w 1926 roku, gdy właśnie Lisiecki był biskupem katowickim³⁸.

Charakter całości zbioru jest głównie teologiczny, zwraca uwagę duża liczba książek poświęconych patrologii. Uzupełnił swój zbiór, przejmując z kolekcji ks. Brudnioka wielotomowe edycje *Pism Ojców Kościoła*, m.in. św. Augustyna i św. Hieronima³⁹. Posiadał także tomy, wydane w serii niemieckich przekładów Ojców Kościoła, *Bibliothek der Kirchenväter*. Biskup katowicki posiadał także liczne tomy serii *Patrologiae cursus completus* publikowanej w Paryżu w połowie XIX wieku. Zawiera ona *Pisma Ojców Kościoła* wydane w języku łacińskim. Zgromadził kilkanaście edycji Biblii w językach hebrajskim, greckim, łacińskim, a także tłumaczony na język polski *Psalterz*⁴⁰. W jego posiadaniu były także liczne komentarze do Pisma Świętego⁴¹, prace z zakresu dziejów Kościoła

³⁵ *Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejów Polski*, t. 1-4, Lwów, Kraków 1872-1893. Dedykacja: *Arkadiuszowi Lisieckiemu kochanemu swemu dziekanowi ofiarują koledzy. Poznań, w listopadzie roku 1903*, BKDK 9563 III.

³⁶ Ks. Konstanty Nowak (1873-1930). Świecenia kapłańskie przyjął w 1897 roku w Gnieźnie. Pełnił obowiązki sędziego prosynodalnego w Sądzie Metropolitalnym w Gnieźnie.

³⁷ Maksymilian Kantecki (1857-1899). Studiował historię i filozofię na Uniwersytecie Wrocławskim. Należał do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, pełnił funkcję bibliotekarza. Był członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

³⁸ Ks. dr Franciszek Brudniok (1856-1926), proboszcz w Rybniku. W 1928 roku Kuria Biskupia w Katowicach zakupiła jego księgozbiór liczący 4800 woluminów.

³⁹ Augustyn, św., *Operum tomus primus [-undecimus]...* Paris 1683-1700, 8 vol., WŚSD R 136; Hieronim, św., *Operum tomus primus [-undecimus]...*, Verona 1734-1742, 11 vol., WŚSD R 132.

⁴⁰ M.in.: *Biblia hebraica* [...], ed. E. van der Hooght, Leipzig 1911, BKDK 5163 II; *Biblia Sacra Vulgatae editionis*, ed. V. Loch, Ratisbonae 1863, WŚSD – brak sygn.; *Η Παλαια Διαθηκη Κατα Τουσ Εβδομηκοντα. Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, ed. V. Loch, Ratisbonae 1886, BKDK 4373 II; *Psalterz Dawidowy*, tł. F.A. Symon, Kraków 1917, WŚSD – brak sygnatury.

⁴¹ A. Klostermann, *Die Bucher Samuelis und der Könige ausgelegt* [...], Nördlingen 1887, BKDK 9917 III; J.E. Belser, *Die Briefe des Apostels Paulus an Timotheus und Titus. Ubersetzt und Erklärt*, Freiburg 1907, BKDK 5407 II.

powszechnego i polskiego⁴², prawa kanonicznego⁴³, homiletyki⁴⁴, katechetyki⁴⁵. Posiadał także dzieła filozoficzne⁴⁶, słowniki⁴⁷, opracowania encyklopedyczne⁴⁸. Interesował się też historią powszechną i Polski, dziejami literatury, sztuki i kultury. Niewiele jest jednak dzieł dotyczących problematyki Śląska, co może być spowodowane krótkim okresem pobytu na tym terenie. Trzeba też pamiętać, że nie nanosił na wszystkie książki swojego nazwiska czy pieczęci. Obecnie więc nie można stwierdzić kategorycznie, że publikacji o śląskiej tematyce biskup nie posiadał.

Jedną z najbardziej interesujących kolekcji jest zbiór zgromadzony przez ks. dr. Emila Szramka⁴⁹, należącego do grona najbardziej zasłużonych i znanych kapłanów śląskich. Urodził się on 29 września 1887 roku w Tworkowie. W 1907 roku podjął studia teologiczne na Uniwersytecie Wrocławskim. Uczestniczył również

⁴² Np. J. Hergenröther, *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte*, Freiburg 1911, BKDK 4499 II; C.M. Kaufmann, *Handbuch der christlichen Archäologie*, Paderborn 1913, BKDK 5210 II; F. Mourret, *Histoire générale de l'Église*, Paris 1921, BKDK 4404 III; J. Korytkowski, *Brevis descriptio historico-geographica ecclesiarum archidioecesis gnesnensis et posnaniensis [...]*, Gniezno 1888, BKDK 4996 II.

⁴³ M.in. A. De Smet, *Praxis matrimonialis ad usum parochi et confessarii*, Brugis 1920, BKDK 13525 I; *Manuale iuris canonici in usum clericorum [...]*, ed. D.M. Prümmer, Friburg 1922, BKDK 6447 III.

⁴⁴ Np. J. Wujek, *Postylla katolicka mniejsza to jest krótkie kazania czyli wykłady ŚŚ. Ewangelij [...]*, Wrocław 1843, BKDK 3903 II.

⁴⁵ M.in. L. Mehler, *Katechetisches Handbuch in kurzen Erklärungen, biblischen und historischen Beispielen, in Parabeln und Gleichnissen zunächst zum Grossen (und Mittern) Katechismus [...]*, Regensburg 1859, BKDK 4110 II.

⁴⁶ M.in. *Aristoteles graece ex recensione Immanuelis Bekkeri*, Ed. Academia Regia Borussica, Berlin 1831, WSSD 25218 III; E. Hello, *Filozofia i ateizm*, Warszawa 1909, BKDK 5420 II; J. Storz, *Die Philosophie des hl. Augustinus*, Freiburg 1882, BKDK 5468 II.

⁴⁷ M.in. V.C.F. Rost, *Deutsch-griechisches Wörterbuch*, Hrsg. F. Berger, Göttingen 1874, WSSD – brak sygn.; K.L.W. Grimm, *Lexicon graeco-latinum in libros Novi Testamenti*, Gissae [po 1888], WSSD – brak sygn.

⁴⁸ Np. H. Kihn, *Encyclopädie und Methodologie der Theologie*, Freiburg im Breisgau 1892, BKDK 6659 II.

⁴⁹ O. ks. E. Szramku – zob. m.in. H. Bednorz, J. Bańka, *Życie i działalność ks. Emila Szramka (1887-1942)*, Katowice 1966; H. Kowalczyk, *Listy ks. Emila Szramka do ks. Jana Kudery z lat 1913-1937*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, t. 23-24: 1990-1991, s. 285-313; *Duszą Śląska jest Ślązak. Materiały konferencji zorganizowanej w 50. rocznicę śmierci ks. Emila Szramka*, red. S. Gajda, A. Kwiatek, Opole 1993; *Ks. dr Emil Szramek. Działalność i dzieła. Materiały posesyjne*, red. J. Śliwiok, J. Malicki, Katowice 1994; *Victor – quia Victima. Ksiądz Emil Szramek (1887-1942)*, red. E. Szczotok, A. Liskowacka, Katowice 1996; J. Myszor, *Sluga Boży ks. Emil Szramek (1887-1942)*, w: *Męczennicy za wiarę 1939-1945. Duchowni i świeccy z ziem polskich, którzy prześladowani przez nazizm hitlerowski dali Chrystusowi ofiarą życia świadectwo miłości*, red. W.M. Moroz i A. Datko, Warszawa 1996, s. 95-100; H. Olszar, *Męczennicy 1939-1945. Błogosławiony ks. Emil Szramek*, Włocławek 2001; J. Wycisło, *Błogosławiony ks. Emil Szramek. Życie, działalność, rozwój kultu*, Katowice 2002; *Nowe oblicza bl. Emila Szramka*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, J. Myszor, Katowice 2003; T. Kaczmarek, *Sanktuarium liceńskie i męczennicy*, Marki [b.r.w.], s. 46.

w dodatkowych prelekcjach, m.in. z historii Śląska, z ekonomii politycznej, z psychologii mowy. W 1911 roku przyjął święcenia kapłańskie. Pracował jako wikary w Miechowicach, a następnie w Tychach.

W czasie wolnym od zajęć duszpasterskich ks. Szramek zagłębiał się w pracy naukowej. Pod kierunkiem ks. prof. Josepha Jungnitta przygotował rozprawę, poświęconą dziejom kapituły kolegiackiej w Opolu, na podstawie której w 1914 roku uzyskał stopień doktora teologii.

Okres I wojny światowej ks. Szramek spędził na parafii w Tychach, a w maju 1917 roku znalazł się w Mikołowie, gdzie rozpoczął działalność w Towarzystwie Oświaty im. św. Jacka. Został redaktorem „Głosów znad Odry”. W styczniu 1923 roku ks. Emil Szramek został przez ks. Augusta Hlonda powołany na stanowisko kanclerza Administracji Apostolskiej na Górnym Śląsku, a od 1927 roku był odpowiedzialny za budowę kościoła katedralnego w Katowicach. W 1926 roku otrzymał dekret nominacyjny na proboszcza parafii Mariackiej w Katowicach.

Ks. Szramek po wybuchu wojny, pomimo ostrzeżeń i propozycji opuszczenia Śląska, pozostał wśród swego ludu. Aresztowano go 8 kwietnia 1940 roku, wywieziono do obozu koncentracyjnego w Gusen, a następnie do Dachau. Po pewnym czasie znalazł się w Mauthausen, a potem znów w Dachau. Tu został zamęczony 13 stycznia 1942 roku. Starania o wyniesienie na ołtarze ks. Emila Szramka rozpoczęły się w 1992 roku. Beatyfikowany został 13 czerwca 1999 roku przez papieża Jana Pawła II, w gronie 108 męczenników za wiarę z czasów II wojny światowej⁵⁰.

Przy wielu obowiązkach duszpasterskich ks. Emil Szramek znajdował czas na działalność naukową, na gromadzenie dzieł sztuki, książek, rękopisów, na swoje zainteresowania folklorem. Wypowiadał się na temat przeszłości Śląska, jego polskości, związków z Macierzą. Występował w obronie prawa mieszkańców tej ziemi do języka polskiego w kościele i życiu codziennym. Publikował liczne artykuły w prasie polskiej.

W 1927 roku został prezesem Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. Był współredaktorem „Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, w których zamieścił liczne artykuły. W 1934 roku ukazała się jego publikacja *Śląsk jako problem socjologiczny*, w której przedstawił obraz Śląska na tle uwarunkowań geograficznych i historycznych. W 1928 roku we Lwowie brał udział w III Zjeździe Bibliofilów Polskich oraz I Zjeździe Bibliotekarzy Polskich. Należał do grona księży opiekujących się biblioteką Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, wszedł również w skład Rady Bibliotecznej Śląskiej Biblioteki Publicznej im. Józefa Piłsudskiego.

W mieszkaniu ks. Szramka zwracała uwagę wspaniała kolekcja sztuki i imponująca biblioteka. Księgozbiór swój udostępniał badaczom, sam także pożyczał od innych potrzebne pozycje. Utrzymywał kontakty z wieloma uczonymi

⁵⁰ Zob. *Dokumentacja, świadectwa i bibliografia dotycząca beatyfikacji 108 męczenników*, Ateneum Kapłańskie 135, 1 (2000), s. 44-82; 136, 2-3 (2000), s. 240-277.

i pisarzami. Interesował się wszelkimi przejawami kultury ludu śląskiego: zbierał opowieści, legendy, przysłowia, pieśni. Posiadał bogaty zbiór zapisków etnograficznych, historycznych, gwarowych. W swojej bibliotece gromadził rękopisy, książki dotyczące Śląska. Utrzymywał kontakty z antykwariuszami w kraju i za granicą, kupował książki w czasie swoich podróży, przywożąc do domu duże paczki najróżniejszych dzieł. Jego biblioteka w 1939 roku liczyła około 10 tysięcy tomów. W testamencie spisany 26 sierpnia 1939 roku zarządził, aby jego księgozbiór został wcielony do biblioteki diecezjalnej, lub – gdyby nie działała jeszcze – do Publicznej Biblioteki im. Józefa Piłsudskiego w Katowicach (obecna Biblioteka Śląska).

Po wybuchu wojny ks. Emil Szramek starał się zabezpieczyć swój cenny zbiór. Część książek kazał zamurować (podobnie jak wartościowe przedmioty liturgiczne), część natomiast rozdał na przechowanie znajomym, m.in. ks. dr. Herbertowi Bednorzowi i ks. dr. Józefowi Bańce. Niektórzy z przechowujących zwrócili po wojnie książki do Kurii katowickiej. Jednak po aresztowaniu ks. Szramka Niemcy skonfiskowali większość zbiorów, a następnie rozdzielili pomiędzy bibliotekę Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Schlesische Landesbibliothek w Katowicach. Po wojnie księgozbiory ponemieckie i wszelkie inne pozostałe bez właścicieli były zabezpieczane w terenie przez pracowników Biblioteki Śląskiej, potem Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych podległej Bibliotece Narodowej. Książki zwożono do Bytomia. Wśród księgozbiorów zabezpieczonych znalazły się też zbiory Schlesische Landesbibliothek, wraz z zagarniętymi przez Niemców książkami obywateli polskich. W 1947 roku zwrócono Kurii Biskupiej odnalezione materiały ks. Szramka⁵¹.

Książki należące niegdyś do ks. Emila Szramka znajdują się w Bibliotece Kurii Diecezjalnej w Katowicach oraz Bibliotece Śląskiej. W spuściznie ks. Szramka w Archiwum Archidiecezjalnym znajdują się również nieliczne ze zgromadzonych przez niego rękopisów, starych druków i broszur. W sumie udało się odnaleźć 10 dzieł starodrukowych, 303 prace opublikowane w XIX i XX wieku, 5 druków ulotnych, 2 rękopisy i 3 numery czasopism. Łącznie odnaleziono 323 pozycje w 329 woluminach – czyli niewielki ułamek tego, co ten uczony kapłan śląski posiadał.

Podstawą wyróżnienia książek ks. Szramka były znajdujące się na kartach tytułowych noty rękopiśmienne lub pieczętki zawierające nazwisko kolekcjonera. Jego podpisy mają różną treść: *Emil Schramek stud. Theol. 1908*, *Emil Schramek stud. theol.*, *Emil Schramek cand. Theol. 1910*, *Emil Schramek*, *Dr Schramek*. Często posługiwał się pieczętką o treści *Ex Bibliotheca Aemilii Szramek Sacerd.*

⁵¹ Losy zbioru ks. Szramka w czasie wojny odtworzono na podstawie dokumentów zgromadzonych w Archiwum Archidiecezjalnym – zob. Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Akta Personalne ks. Emila Szramka, t. II.

Silesii. Pojawiają się również inne, wcześniejsze: *Emil Schramek, Ks. Dr. Schramek*. Zdarza się, że na jednej książce jest nota rękopiśmienna i pieczętka.

Ks. Emil Szramek cieszył się szacunkiem i poważaniem naukowego środowiska na Śląsku, toteż wielu badaczy ofiarowało mu swoje dzieła. W ocalałym fragmencie jego zbioru można natrafić na wiele publikacji z dedykacjami, m.in. od ks. Józefa Bańki, Wacława Olszewicza, Mieczysława Tobiasza⁵².

Tematyka zbiorów zgromadzonych przez ks. Szramka była różnorodna. Posiadał wiele publikacji teologicznych. Do ciekawszych należą niewątpliwie stare druki: edycje konstytucji synodalnych z lat 1624–1630, a także konkordancja biblijna z 1612 roku⁵³. Ksiądz Szramek posiadał Biblię w polskim przekładzie Jakuba Wujka, a także Nowy Testament w języku greckim⁵⁴. Świadectwem szerokich zainteresowań ks. Emila Szramka jest obecność w jego zbiorze również dzieł dotyczących filozofii, sztuki, historii⁵⁵. W zachowanej części kolekcji zauważyć można również liczne utwory literackie⁵⁶.

Zwracają również uwagę publikacje traktujące o historii, kulturze i literaturze Polski⁵⁷. Większość księgozbioru ks. Szramka stanowiły jednak książki

⁵² J. Bańka, *Dekanat pszczyński w czasie reformacji protestanckiej i odrodzenia katolickiego na tle stosunków kościelnych Śląska*, Chorzów 1937, BKDK 3085 II; W. Olszewicz, *Jak pracować naukowo na Śląsku nad zagadnieniami gospodarczymi i społecznymi*, Katowice 1935, BKDK 376 I; M. Tobiasz, *Pionierzy odrodzenia narodowego na Śląsku (1763-1890)*, Katowice 1937, BKDK 3477 II.

⁵³ *Concilium provinciale Regni Poloniae quod Paulo V Pontifice Bernardus Maciejowski [...] habuit Petricoviae... MDCVII*, Cracoviae 1630, WSSD R 393 b; *Synodus provincialis Gnesnenis provinciae sub... Laurento Gembicki [...] Petricoviae anno millessimo sexagesimo vigesimo primo celebrata*, Cracoviae 1624, WSSD R 393 c; *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Eccl. Gnesnen. Provincialium [...] iussu [...] Ioannis Węzyk*, Cracoviae 1630, WSSD R 393 a; *Concordantiae Bibliorum utriusque Testamenti Veteris et Novi [...]*, Aureliae Allobrogum [Genewa] 1612, BŚL 31099 III.

⁵⁴ *Biblia. Księgi Starego [- Nowego] Testamentu z łacińskiego na język polski przełożone przez ks. Jakóba Wujka [...]*, Lipsk 1858-1860, BKDK 6449 II; *Novum Testamentum Graece cum apparatu critico [...]*, ed. E. Nestle, Stuttgart 1906, BKDK 12936 I.

⁵⁵ Np. E.L. Fischer, *Friedrich Nietzsche. Der „Antichrist“ in der neuesten Philosophie. Eine Ergänzung zu meinem Werk: „Der Triumph der christlichen Philosophie“*, Regensburg 1901, BŚL Bz 5727; R. Kralik, *Sokrates. Nach den überlieferungen seiner Schule*, Wien 1899, BŚL Bz 5587; A. de Lamartine, *Raphaël*, Paris 1857, BŚL Bz 5570; *O polskiej sztuce religijnej [...]*, Katowice 1932, BKDK 9847 III; G. von Detten, *Ueber die Stift- und Klosterschulen Sachsens in Mittelalter*, Frankfurt 1895, BŚL Bz 32150; A. Werminghoff, *Die Schlacht bei Tannenberg (15. Juli 1410) und ihre Bedeutung für das Bedeutschtum im Osten*, Berlin 1910, BKDK 9133 II; W. Menzel, *Geschichte Europas vom Beginne der französischen Revolution bis zum Wiener Congress (1789-1815)*, Stuttgart 1866, BŚL Bz 6768-6769.

⁵⁶ M.in. P. Alberts, *Eginhard und Imma. Epos*, Berlin 1898, BKDK 3617 II; Byron, *Tales and poems*, London 1857, BŚL Bz 5583.

⁵⁷ Np. J.U. Niemcewicz, *Śpiewy historyczne*, oprac. C. Łukaszewicz, Kraków 1914, BŚL Bz 5613; T. Kościuszko, *Listy, mowy, odezwy*, oprac. H. Mościcki, Warszawa 1917, BŚL Bz 5614; O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, BKDK 9851 III; A. Mosbach, *Przyczynki do dziejów polskich. Z Archiwum Miasta Wrocławia*, Poznań 1860, BKDK 3692 II; A. Brückner,

poświęcone problematyce śląskiej. Spośród licznych dzieł o dziejach Kościoła na tym terenie wymienić należy dzieła Josepha Jungnitza, Augustina Theinera⁵⁸, opracowania historyczne i księgi pamiątkowe różnych parafii⁵⁹. W jego kolekcji znalazły się dzieła poświęcone historii i geografii Śląska, a także nazwom miejscowym⁶⁰. Posiadał również publikacje dotyczące Uniwersytetu Wrocławskiego⁶¹. Zachowały się też prace odnoszące się do plebiscytu i powstań śląskich⁶².

Ks. Szramek zbierał materiały dotyczące życia kulturalnego na Śląsku – poświęcone pieśniom ludowym, drukarstwu, literaturze⁶³. Posiadał dzieła autorów działających na Śląsku: Jana Nikodema Jaronia, a także publikacje ks. Augustyna Weltzla, ks. Józefa Gregora, ks. Emanuela Grima⁶⁴ i innych. Ks. Szramek zgromadził też publikacje wydane przez Instytut Śląski w Katowicach w serii Biblioteka Pisarzy Śląskich⁶⁵.

Dzieje języka polskiego, Lwów [1913], BKDK 5955 II; *Premislia sacra sive serie et gesta Episcoporum r. l. Premisliensium*, ed. F. Pawłowski, Kraków 1869, BKDK 4257 II.

⁵⁸ J. Jungnitz, *Visitationen Berichte der Diözese Breslau [...]*, Breslau 1904, BKDK 9337 III; A. Theiner, *Zustände der katholische Kirche in Schlesien von 1740-1758*, Regensburg 1852, BKDK 3028 I.

⁵⁹ *Matka Boska laskami słynąca w Bogucicach i krótka historia tejże parafii*, Bogucice [ok. 1893], BŚL 135004 I; H. Schindler, *Quellen und Forschungen zur Geschichte von Deutsch Piekar*, Deutsch Piekar 1912, BKDK 3157 II; P. Skwara, A. Wolczyk, *Chronik des Pfarr- und Wallfarthortes Pschow im Kresise Rybnik [...]*, Rybnik 1861, BKDK 12755 I.

⁶⁰ M.in. F. Popiołek, *Dzieje Śląska Austriackiego z ilustracyami*, Cieszyn 1913, BKDK 3183 II; *Wappenbuch der Schlesischen Städte und Städtel*, Hrsg. H. Saurma, Bonn 1846, WŚSD – brak sygn.; J.G. Knie, J.M.L. Welcher, *Geographische Beschreibung von Schlesien preussischen Antheils, der Graffschaft Glatz und der preussischen Markgraftchaft Ober-Lausitz*, Breslau 1825, BKDK 43 I; H. Adamy, *Die schlesische Ortsnamen, ihre Entstehung und Bedeutung. Ein Bild aus der Vorzeit*, Breslau 1888, BKDK 3404 II.

⁶¹ H. Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumnats. Ein Beitrag zur Geschichte der Priesterbildung in Schlesien*, Breslau 1935, BKDK 3601 II; *Pamiętnik Tow. Literacko-Słowiańskiego przy Uniwersytecie Wrocławskim wydany w roku 50tego jubileuszu*, Wrocław 1886, BŚL 2700 II.

⁶² J.A. Gawrych, *Nie byłoby plebiscytu (przyczynek do historii)*, Katowice 1936, BKDK 3434 II; J. Grzegorzek, *Pierwsze powstanie Śląskie w 1919 roku*, Katowice 1935, BŚL 2955 II.

⁶³ M.in. J. Roger, *Pieśni ludu polskiego w Górnym Śląsku...*, Wrocław 1880, BKDK 3560 II; *Śpiewaj ludu górnośląski [...]*, Tychy [s. a.], BKDK 299 I; K. Prus, *O pierwszych polskich drukarzach i wydawcach na Śląsku Górnem to i owo*, Mikołów 1920, BKDK 27 I; K. Ligoń, *Poeci Górnego Śląska. Krótki zarys historii literatury ludowej na Górnym Śląsku [...]*, Jan Kasprowicz (przedmowa), Lwów, Warszawa 1920, BKDK 26 I.

⁶⁴ J.N. Jaroń, *Wojsko św. Jadwigi [...]*, Katowice 1931, BKDK 1931; tenże, *Wywłaszczenie [...]*, Lwów 1912, BKDK 240 I; A. Weltzel, *Geschichte des edlen und freiherrlichen Geschlechts von Eichendorff nach Handschriften und Urkunden bearbeitet*, Ratibor 1876, BKDK 12776 I; J. Gregor, *Augustin Weltzel und seine Oberschlesischen Geschichtswerke*, Oppeln 1908, BKDK 3602 II; tenże, *O książeczkach zabobonnych i odpustach fałszowanych*, Królewska Huta 1885, BŚL 135003 I; E. Grim, *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*, Cieszyn 1910, BKDK 291 I.

⁶⁵ M.in. *Polak w Śląsko (anonimowy dialog z początku XVII wieku)*, wyd. R. Pollak, Katowice 1939, BKDK 3575 II; J. Bock, *Nauka domowa i wyjątki z agendy*, oprac. W. Ogrodziński,

Ks. Szramek często w czytanych książkach robił podkreślenia, dopiski, uwagi, refleksje. W wielu tomach znajdują się kartki z notatkami, zakładki, a nawet zdjęcia. Są one świadectwem żywej lektury. Traktował także książki jak badacz: dopisywał nazwisko autora bądź rozwijał skrócone, dodawał adresy wydawnicze, daty wydania, wyjaśniał, uściślał. Noty te dowodzą zarówno pilnej lektury, jak i świetnej orientacji ks. Szramka w życiu kulturalnym i także politycznym na Śląsku.

Wymienione i pokrótce scharakteryzowane księgozbiory księży śląskich to jedynie niektóre z tych, których ślady znajdują się w katowickich bibliotekach. Spośród innych właścicieli można wymienić wspomnianego już ks. dr. Franciszka Brudnioka, proboszcza z Rybnika, ks. Aleksandra Skowrońskiego, poetę śląskiego i posła do parlamentu, ks. Jana Kudere, śląskiego historyka, bp. Stanisława Adamskiego i innych⁶⁶. Kapłani gromadzili prace o różnorodnej tematyce, nie tylko religijnej, ale i filozoficznej, historycznej, językoznawczej, literackiej, a także takie, które odpowiadały ich zainteresowaniom. Zachowane tomy dokumentują i ukazują bogactwo kultury Śląska. W kolekcjach kapłańskich znalazło się wiele książek opublikowanych w języku polskim i dotyczących spraw Polski. Słowo ojczyste, tu czytane i zapisywane, obecne w życiu, Kościele, kulturze, literaturze i nauce było niezmiernie potrzebne. Księża ci byli jednak nie tylko odbiorcami polskiego słowa. Byli też autorami prac naukowych i literackich przeznaczonych dla ludu śląskiego, popularyzowali wiedzę o języku, historii i kulturze narodowej.

Katowice 1936, BKDK 3572 II; N. Bonczyk, *Góra Chelmska*, wyd. II kryt. oprac. W. Ogrodziński, Katowice 1938, BKDK 3570 II.

⁶⁶ Zob. też W. Pawłowicz, *Księgozbiory kapłanów śląskich XIX i XX wieku*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 38, 2 (2005), s. 421-438.

ETYKA BIBLIOTEKARZA

WSTĘP

Pytanie: „Jak dobrze żyć i dobrze pracować?” towarzyszyło człowiekowi zawsze. Henryk Sienkiewicz w *Rodzinie Polanieckich* mówi ustami Edwarda Bukackiego: „Życie może być złe, bo je człowiek może sobie głupio urządzić”¹.

Osoby związane ze środowiskiem bibliotekarskim też pytają, jak mają dobrze żyć i dobrze pracować? Co jakiś czas przywołują zagadnienia etyczne, co niewątpliwie odzwierciedla ich stałą potrzebę myślenia o jakości swojego życia – także zawodowego². Praca bibliotekarza jest bowiem czymś więcej aniżeli troską o własne utrzymanie, a tym bardziej jest czymś więcej aniżeli towarem, który się sprzedaje za zapłatę³. Ona urzeczywistnia go jako człowieka; przez nią on poniekąd bardziej „staje się człowiekiem”⁴. Praca wyrabia w nim wiele cennych zalet ducha i ciała, uczy obowiązkowości i sumienności, innymi słowy – doskonali moralnie, bo wiąże go z innymi ludźmi, dlatego jej wykonywanie staje się świadectwem miłości⁵.

Aby uporządkować swoje starania w zakresie właściwego postępowania, ludzie tworzą hierarchie wartości i określają zasady postępowania postrzegane przez poszczególne grupy społeczne i zawodowe⁶. Etyka życia zawodowego stanowi pewien podsystem ogólnej etyki społecznej. Z niej dowiadujemy się o zastosowaniu zasad ogólnych do sytuacji konkretnego zawodu z jego specyfiką, pracownikami i odbiorcami efektów ich pracy. Istnieją wartości fundamentalne dla wszystkich

¹ Zob. H. Sienkiewicz, *Rodzina Polanieckich*, Warszawa 1986, s. 325. Por. *Jak żyć?*, oprac. J. Pałys i T. Wołek, Poznań 1987, s. 6, 40.

² Zob. Z. Żmigrodzki, *Problemy bibliotekarskiej etyki zawodowej*, Katowice 1991; Z. Gębołyś, *Etyka zawodu bibliotekarskiego – rozwój zainteresowań*, *Studia Bibliologiczne* 7 (1993); E. Czyżewska, *Rozumienie etyki zawodowej w środowisku bibliotekarskim*, *Bibliotekarz* 5 (2001), s. 2-8; B. Sosińska-Kalata, *Etyka w nauce o informacji*, *Bibliotekarz* 9 (2003), s. 3-10; E. Stachowska-Musiał, *Zawód bibliotekarza dziś i jutro*, *Poradnik Bibliotekarza* 12 (2003), s. 3-9; też, *Bibliotekarz – zawód o wielu obliczach*, w: *Zawód bibliotekarza dziś i jutro. Materiały z ogólnopolskiej konferencji (Nałęczów, 18-20 września 2003)*, Warszawa 2003, s. 81-89; T. Ślipko, *Bibliotekarz wobec wartości, ale jakich?*, *Bibliotekarz* 9 (2003), s. 16-19; M. Piłtyczak-Majerowicz, *Zawód – bibliotekarz*, *Biuletyn EBIB* 1 (1999), <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib01/zawod/html> [dostęp: 17.05.2008].

³ Por. *Wiem, Komu zawierzyłem. Katechizm dla dorosłych*, red. S. Grzybek, Olsztyn 1985, s. 288.

⁴ Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens” Ojca Świętego Jana Pawła II o pracy ludzkiej*, w: tenże, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 117-118.

⁵ *Wiem, Komu zawierzyłem...*, s. 289.

⁶ Zob. *Statut Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, Warszawa 2002.

zawodów, którymi są: poszanowanie godności i wolności człowieka, ochrona prywatności, równość i sprawiedliwość, czy też poważanie dla wykonywanej pracy⁷.

REFLEKSJA ETYCZNA W ZAWODZIE BIBLIOTEKARSKIM

Źródła nowożytnej dyskusji na temat powinności społecznych i zawodowych bibliotekarzy znajdujemy już na przełomie XVII i XVIII stulecia. Pionierami bibliotekarskiej etyki stali się Gabriel Naudé i Gottfried Wilhelm Leibnitz. W XIX wieku zagadnienia te podejmowane były przez bibliotekarzy niemieckich, wśród których szczególnie miejsce przypada Juliusowi Petzholdtowi z Drezna. Opracował on w 1853 roku, w pierwszym podręczniku bibliotekarstwa pt. *Katechismus der Bibliothekenlehre*, katalog cnót i wartości, którymi powinni odznaczać się bibliotekarze. W dyskusji o etyce tego zawodu wzięli udział również Polacy: Joachim Lelewel, Karol Estreicher, Stanisław Dunin-Borkowski i Maksymilian Sobieszczański⁸. Na początku XX stulecia ważną rolę w rozmowach na ten temat odegrali bibliotekarze amerykańscy, ponieważ w 1909 roku przygotowali dokument o nazwie: *Kodeks etyki zawodowej bibliotekarza*, który po wielu zmianach został przyjęty w 1938 roku przez American Library Association⁹. Obecnie kodeksy etyki zawodowej bibliotekarzy – jak obliczył Zdzisław Gębołyś – funkcjonują w sześćdziesięciu sześciu krajach świata¹⁰. Zainteresowanie tą problematyką przypadło szczególnie na lata dziewięćdziesiąte minionego wieku, kiedy to przyjęto większość kodeksów¹¹.

PROBLEMY KONDYCJI MORALNEJ ZAWODU BIBLIOTEKARSKIEGO W POLSCE

Refleksje etyczne na temat kondycji moralnej zawodu bibliotekarskiego w naszym kraju stały się przedmiotem zainteresowań Zbigniewa Żmigrodzkiego, nazywanego „ojcem polskiej etyki bibliotekarskiej”¹². W 1971 roku przedstawił on w „Rocznikach Bibliotecznych” przebieg amerykańskiej dyskusji dotyczącej relacji etycznych, zachodzących między biblioteką, bibliotekarzem

⁷ I. Kamasz, *Etyka zawodowa. Co to jest i czy jest potrzebna polskiemu bibliotekarzowi?*, Poradnik Bibliotekarza 12 (2004), s. 6; *Wiem, Komu zawierzyłem...*, s. 290.

⁸ Tamże, s. 6-7.

⁹ B. Sosińska-Kalata, *Dlaczego i jak powstał projekt kodeksu etyki zawodowej bibliotekarzy i pracowników informacji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, Bibliotekarz 10 (2004), s. 2.

¹⁰ *Kodeksy etyki bibliotekarskiej na świecie. Antologia narodowych kodeksów etycznych*, red. Z. Gębołyś i J. Tomaszczyk (w druku).

¹¹ Z. Gębołyś, *Kodeksy etyki zawodowej bibliotekarzy w Europie*, Bibliotekarz 9 (2003), s. 10-16; tenże, *Kodeksy etyki bibliotekarskiej: propozycje rozwiązań a ogólnoswiatowa praktyka*, Poradnik Bibliotekarza 9 (2005), s. 4-9.

¹² Prof. dr hab. Zbigniew Żmigrodzki jest niekwestionowanym autorytetem w dziedzinie bibliologii.

i użytkownikiem¹³. Artykuł ten zapoczątkował szeroką dyskusję, do której włączyli się zarówno teoretycy, jak i praktycy, m.in. Janusz Dunin¹⁴, Józef Zająć¹⁵, Adam Rusek¹⁶, Andrzej Gawroński¹⁷, Barbara Michałek¹⁸, Małgorzata Kisilowska¹⁹ i Elżbieta Czyżewska²⁰. Omawiano konflikty występujące w bibliotece; wskazywano na pożądane u bibliotekarza cechy intelektualne, psychiczne i społeczne; podawano przykłady nieetycznego postępowania pracowników bibliotek²¹. Uwieńczeniem tej dyskusji stało się przedstawienie przez Żmigrodzkiego projektu wstępnego *Kodeksu etyki zawodowej polskiego bibliotekarza* na konferencji zorganizowanej w grudniu 1990 roku przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich i Miejską Bibliotekę Publiczną w Krakowie. Dyskusja nie została wówczas podjęta, mimo że ów projekt określał negatywną infrastrukturę moralną zawodu, powinności etyczne bibliotekarza w odniesieniu do społeczeństwa, użytkowników, biblioteki, współpracowników i przedstawicieli innych zawodów oraz obszary zastosowania wskazań etycznych. Kodeks zmierzał do określenia podstawowych powinności bibliotekarzy, które obowiązywałyby ich niezależnie od miejsca zatrudnienia. Proponowane normy moralne uwypuklały ich pozytywne zachowania i postawy w stosunku do własnego warsztatu pracy i użytkowników bibliotek. Akcentowały zwłaszcza uprzejmość, życzliwość, odpowiedzialność, zdyscyplinowanie i kompetencje zawodowe²². Problem nie był jednak obojętny polskim bibliotekarzom i bibliotekoznawcom, skoro dziesięć lat później – jak zauważyła Barbara Sosińska-Kalata – powrócił w podejmowanych badaniach oraz szeregu wystąpieniach na konferencjach i w czasopismach²³.

W 2000 roku zbiorowość społeczną, jaką tworzą bibliotekarze polscy, zbadało przy pomocy sondażu diagnostycznego. Ankietę na temat etyki zawodowej przeprowadzono za pomocą poczty elektronicznej wśród pracowników bibliotek w Szczecinie, Koszalinie, Gdańsku, Olsztynie, Bydgoszczy, Toruniu, Białymstoku,

¹³ Zob. Z. Żmigrodzki, *O etykę zawodu bibliotekarskiego*, Roczniki Biblioteczne 15, 3-4 (1971), s. 77-84. Por.: tenże, *Biblioteka – bibliotekarz – użytkownik. Z problematyki bibliotekarskiej*, Roczniki Biblioteczne 16 (1972), s. 275-281; tenże, *Problemy bibliotekarskiej etyki zawodowej*, Katowice 1991.

¹⁴ J. Dunin, *Znów o bibliotekarstwie*, Nowe Książki 1 (1998), s. 75.

¹⁵ J. Zająć, *Powinności zawodowe a osobowość bibliotekarza*, Bibliotekarz 6 (1985), s. 1-11.

¹⁶ A. Rusek, *Sól zawodu: wykształcenie, praca i bibliotekarstwo w oczach pracowników bibliotek publicznych*, Warszawa 1993.

¹⁷ A. Gawroński, *Kto pozszywa tę sieć?*, Bibliotekarz 5 (2001), s. 8-13.

¹⁸ B. Michałek, *Etyka nauczyciela-bibliotekarza*, Poradnik Bibliotekarza 6 (1994), s. 5-8.

¹⁹ M. Kisilowska, *Etyka pracowników informacji w Polsce – czy jest możliwa?*, Bibliotekarz 5 (1999), s. 2-5.

²⁰ E. Czyżewska, *Rozumienie etyki zawodowej w środowisku bibliotekarskim...*, s. 5-8.

²¹ I. Kamasz, *Etyka zawodowa...*, s. 7.

²² Z. Żmigrodzki, *Kodeks etyki zawodowej polskiego bibliotekarza. Tezy projektu wstępnego*, Bibliotekarz 4 (1991), s. 2-3.

²³ B. Sosińska-Kalata, *Dlaczego i jak powstał projekt kodeksu etyki zawodowej bibliotekarzy...*, s. 2.

Poznaniu, Warszawie, Zielonej Górze, Wrocławiu, Kielcach, Katowicach, Krakowie i Nowym Sączu. Legitymowali się oni różnym stażem pracy, wykształceniem i zajmowanym stanowiskiem. Tą drogą uzyskano 200 wypełnionych kwestionariuszy ankiety, na którą składało się 16 pytań zamkniętych: 1) Czy pobieranie opłat od czytelników za informację jest etyczne?; 2) Czy pokrywanie kosztów procesu udostępniania przez użytkowników biblioteki jest słuszne?; 3) Czy powinnością bibliotekarza jest poświęcanie dodatkowego czasu użytkownikom poza swoim czasem służbowym?; 4) Czy niewielkie uposażenie i status społeczny zawodu usprawiedliwiają niski poziom usług i niechęć do stawiania sobie wysokich wymagań?; 5) Czy znajomość problematyki zawodowej jest wystarczającym atutem do bezpośredniej pracy z użytkownikiem?; 6) Czy przed podjęciem pracy w działach udostępniania, niezbędne jest przeszkolenie pracownika w zakresie podstaw psychologii, pedagogiki, komunikacji społecznej?; 7) Czy pozawerbalne elementy komunikowania, takie jak uśmiech, wyraz twarzy, gestykulacja, postawa ciała są istotne w kontaktach z użytkownikiem?; 8) Czy wyrozumiałość, życzliwość, cierpliwość w stosunku do czytelnika powinny być podstawowym kryterium kwalifikowania do pracy z czytelnikiem?; 9) Czy uważa Pan/Pani, że praca z czytelnikiem jest dowartościowaniem czy też karą?; 10) Czy absorbowanie automatyzacją procesu bibliotecznego, odbywające się kosztem działalności usługowej na rzecz czytelników, jest słuszne?; 11) Czy odmawianie rezerwacji książek lub innych materiałów w wypożyczalni jest rzeczą etyczną?; 12) Czy informowanie zainteresowanych, kto posiada wypożyczone materiały jest słuszne?; 13) Czy sympatie ideologiczne są uzasadnione w polityce gromadzenia zbiorów?; 14) Czy uważa Pan/Pani, że integracja bibliotek wyższych szkół prywatnych ze środowiskiem zawodowym oraz wzajemna współpraca powinna być faktem oczywistym?; 15) Czy jest etyczne zamykanie bibliotek w miesiącach letnich?; 16) Czy obrona biblioteki przed krytyką jest powinnością bibliotekarza?²⁴.

Analiza odpowiedzi na pytania ankiety dowodzi, że w środowisku bibliotekarzy ścierają się różne koncepcje modelu postaw wobec zawodu i wzoru osobowego, przejęte z przeszłości lub tworzone na użytek współczesnej praktyki bibliotekarskiej. Świadomość etyczna polskich bibliotekarzy jest rozproszona. Według Elżbiety Czyżewskiej świadczy to również o ich słabości. Problem pojmowania etyki zawodu przez bibliotekarzy nabiera istotnego znaczenia w sytuacji, gdy istnieje pewność, że może stać się on czynnikiem integracji zawodowej bibliotekarzy. Ta pewność jest jednak uzależniona od przyjętego systemu wartości i uznania zawodu za służbę społeczną, a także od postawy altruistycznej, wyrażającej się w gotowości służenia drugiemu człowiekowi²⁵.

²⁴ Odpowiedzi bibliotekarzy na ankietę – zob. E. Czyżewska, *Rozumienie etyki zawodowej w środowisku bibliotekarskim*, s. 2-8.

²⁵ Tamże, s. 7.

W odpowiedziach ankietowych nie dopatrzono się zasadniczej korelacji pomiędzy wykształceniem a rozumieniem etyki zawodowej. Istnieje tylko luźny związek pomiędzy stażem pracy a pojmowaniem niektórych powinności moralnych, podejmowaniem określonych czynności wobec użytkowników, które mogą w jakimś stopniu zmienić wizerunek polskiego bibliotekarza. Przekonanie o potrzebie podniesienia efektywności pracy bibliotek posiada tylko część bibliotekarzy. Zdaniem Elżbiety Czyżewskiej: „[...] pracownicy bibliotek generalnie nie traktują zawodu jako powołania. Niskie zarobki, niski prestiż zawodu [...] nie usprawiedliwiają niechęci do stawiania sobie wysokich wymagań [...], [które – H.O.] ułożone są z podnoszeniem kwalifikacji, a nie z cechami osobowymi [...]. Wobec braku jednolitych poglądów na różnego rodzaju problemy, należałoby zaproponować środowisku [bibliotekarskiemu – H. O.] projekt dobrze opracowanego kodeksu etycznego, wskazującego powinności i obowiązki pracowników bibliotek i informacji naukowej [...]. Zaznajomienie adeptów zawodu z wymogami współczesnego bibliotekarstwa z pewnością byłoby korzystne dla podniesienia prestiżu zawodu i zmiany wizerunku polskiego bibliotekarza w społeczeństwie”²⁶.

A wymagania stawiane tej grupie społecznej są wysokie. W opinii Ewy Stachowskiej-Musiał należą do nich również – obok dobrego przygotowania zawodowego, orientacji w szeroko pojętej wiedzy, śledzeniu postępu cywilizacyjnego i chęci ustawicznego uczenia się – ciekawość świata i wychodzenie naprzeciw prośbom użytkowników. Kodeksu etycznego potrzebuje zatem zarówno pracujący w skupieniu „twórca” opisów, zwanych dziś rekordami, jak i ruchliwy „zdobywca”, który musi zgromadzić i zarejestrować zbiory oraz operatywny „łowca” i budzący zaufanie „dostarczyciel”, którzy stanowią wizytówkę biblioteki. Prócz profesjonalnej wiedzy wymagane jest od nich umiejętne zachowanie się we wszystkich relacjach z pracodawcą, kolegami i czytelnikami²⁷. Specyfika tego zawodu stawia bibliotekarzy głównie niejako „oko w oko” ze światem wartości użytkowników²⁸, który odsłania się im powoli i tylko o tyle, o ile uczą się „obiektywizować” ich zainteresowania²⁹.

KODEKS ETYKI BIBLIOTEKARZA I PRACOWNIKA INFORMACJI

Z jakim światem wartości przyjętym przez bibliotekarzy spotykają się dziś użytkownicy bibliotek? Czy pracownicy bibliotek dążą do propagowania profesjonalizmu, którego składnikiem jest postępowanie zgodne z zawodową etyką? Czy tworzenie swoistego kodeksu etycznego jest wyrazem niepokoju o przestrzeganie norm moralnych przez osoby związane z tą służbą społeczną? Na te pytania

²⁶ Tamże, s. 7-8.

²⁷ Tamże, s. 5 i 7.

²⁸ Por. T. Ślipko, *Bibliotekarz wobec wartości, ale jakich?*, s. 19.

²⁹ Por. R. Spaemann, *Podstawowe pojęcia moralne*, Lublin 2000, s. 32.

próbowali odpowiedzieć członkowie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, zebrani we wrześniu 2003 roku na V Forum w Nałęczowie i towarzyszącej mu ogólnopolskiej konferencji *Zawód bibliotekarza dziś i jutro*. Powołali wtedy dwa zespoły: roboczy i opiniujący, pracujące nad nowym projektem *Kodeksu etyki bibliotekarza i pracownika informacji*. Mimo że przypomina on spis dość – wydawałoby się – oczywistych zasad ogólnych i postulatów działania, to przygotowanie go było zadaniem niełatwym³⁰. Zespół realizujący projekt – w składzie: Sabina Cisek, Zdzisław Gębołyś, Henryk Hollender, Artur Jazdon i Barbara Sosińska-Kalata (przewodnicząca) – w dniu 1 lipca 2004 roku rozstrzygnął wiele niebanalnych kwestii³¹. Otóż adresatem kodeksu stali się bibliotekarze i pracownicy informacji, których złączyła misja i normy etyczne. Za wartość moralną nadrzędną dla współczesnych bibliotekarzy i pracowników informacji uznano ochronę wolności intelektualnej, zapewnienie prawa do swobodnego wyrażania myśli, a także wolnego i równego dostępu do wiedzy, informacji i kultury oraz przestrzeganie zasady neutralności w sprawach ideologii, życia publicznego i religii. We wstępie – w ramach etycznej refleksji – zaakcentowano dbałość o najwyższej jakości kompetencje zawodowe i sumiennosc w wypełnianiu obowiązków. Wspomniano też, że „bibliotekarze i pracownicy informacji winni być osobami godnymi zaufania publicznego, ekspertami pośredniczącymi pomiędzy czytelnikami i użytkownikami informacji a zasobami piśmienniczymi i informacyjnymi”³².

Warto podkreślić, że autorzy kodeksu zdecydowali się na konsekwentnie pozytywne formułowanie norm i postulatów etycznych, bo chodziło im o wyeksponowanie tego, co stanowi o jakości zawodu bibliotekarza i pracownika informacji oraz co buduje jego tożsamość. Wskazali oni drogę rozstrzygnięcia dylematów etycznych, napotykanych w praktyce, ale oczywiście nie mogli zapewnić prostych rozstrzygnięć w każdym szczegółowym przypadku. Zdali się tutaj na samodzielne myślenie ludzi, mających świadomość etycznego wymiaru swojej działalności zawodowej³³.

Kodeks jest dobrym, aczkolwiek nieidealnym dokumentem, który należy przyjąć. Wyróżnia się spójnością, zwięzłością i dążeniem do przedstawienia fundamentalnych aspektów pracy bibliotecznej. W jego pierwszej części wśród zasad ogólnych znalazły się bowiem zapisy o zobowiązaniach, wynikających z właściwego bibliotekarstwa i profesjonalnym usługom informacyjnym, posłannictwa społecznego, do których zaliczono m.in. stwarzanie użytkownikom możliwości swobodnego dostępu do zasobów informacyjnych i respektowanie ich zasad etycznych oraz prawa do prywatności i dyskrecji; przeciwstawianie się cenzurze i ograniczaniu

³⁰ B. Sosińska-Kalata, *Dlaczego i jak powstał projekt kodeksu etyki zawodowej bibliotekarzy...*, s. 3.

³¹ *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, Bibliotekarz 9 (2004), s. 3.

³² Tamże, s. 3 (*Wprowadzenie*).

³³ Por. B. Sosińska-Kalata, *Dlaczego i jak powstał projekt kodeksu etyki zawodowej bibliotekarzy...*, s. 3.

ich dostępu do informacji, wiedzy i kultury; świadczenie im podstawowej części swoich usług bezpłatnie oraz z najwyższą jakością i sumiennością, a także respektowanie przez środowisko praw autorskich i własności intelektualnej; doskonalenie swojej wiedzy i umiejętności³⁴. Ten zbiór wartości moralnych, daleki od katalogu dobrych praktyk zawodowych lub podręcznika *savoir-vivre*, jest – zdaniem Zdzisława Gębołyśa – środkiem ciężkości kodeksu i na nim powinna się koncentrować dyskusja środowiska, które w małym stopniu żyje wartościami³⁵.

Na zasadniczą część kodeksu składają się odniesienia bibliotekarzy i pracowników informacji do społeczeństwa, użytkowników, kolegów i zawodu, zasobów bibliotecznych i pracodawcy³⁶. Jest to nieprzypadkowa konstrukcja zbioru przepisów. Biblioteka, ośrodek informacji, bibliotekarze, pracownicy informacji, społeczeństwo, pracodawca – to podstawowe punkty odniesień refleksji etycznej bibliotekarza i pracownika informacji. Wokół nich skupiają się powinności etyczne, świat wartości moralnych tego zawodu³⁷. Zaliczamy do nich aktywne uczestniczenie w rozpowszechnianiu w społeczeństwie świadomości znaczenia wiedzy i informacji; dbanie o odpowiedni styl pracy, przyjazną atmosferę, koleżeńskość, bezstronność i rozwój własnych umiejętności; informowanie użytkowników o pełnym zakresie usług; szanowanie powierzonych zasobów i dążenie do rozwoju własnej placówki, jej warsztatu, zasobów informacyjnych, metod i narzędzi pracy; unikanie zaangażowania w jakiekolwiek praktyki nieetyczne, które mogą być im sugerowane lub zalecane w ramach obowiązków służbowych³⁸.

ZAKOŃCZENIE

Bibliotekarzom i pracownikom informacji bardzo potrzebne jest obyczajowe spoiwo, ponieważ istnieją w Polsce siły zainteresowane tym, aby nadal w tym środowisku nie było zgody na płaszczyźnie światopoglądowej oraz nie obowiązywały żadne wymogi kwalifikacyjne, zaś awans następował głównie za wysługę lat lub według kryteriów nomenklatury partyjnej³⁹. Stąd należy ze szczególną nadzieją

³⁴ *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, s. 3-4.

³⁵ Z. Gębołyś, *Słowo komentarza do Kodeksu etyki*, *Bibliotekarz* 9 (2004), s. 8.

³⁶ *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, s. 4-6.

³⁷ Z. Gębołyś, *Słowo komentarza do Kodeksu etyki*, s. 8.

³⁸ *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*, s. 4-6.

³⁹ Jedenaście lat temu Adam Rusak na marginesie swoich badań stwierdził: *Brak czytelných regul kariery zawodowej, wyraźnego powiązania z kwalifikacjami, niewielkie zarobki – podnoszą w bibliotekarstwie odsetek pracowników przypadkowych* – zob. A. Rusak, *Zawód bibliotekarza okiem socjologa. Czy badaniu środowisk bibliotekarskich może przydać się praktyka reformatora?*, w: *Zawód bibliotekarza dziś i jutro. Materiały z konferencji – Łódź, 15-16.10.1996 roku*, red. E. Stachowska-Musiał, Warszawa 1997, s. 94. Por. K. Kuźmińska, *Kwalifikacje zawodowe bibliotekarzy*, *Poradnik Bibliotekarza* 7-8 (2000), s. 42-43; J. Nowak, *Bibliotekarz-profesjonalista? Czy niekoniecznie... Szkic historyczno-polemiczny*, *Biuletyn EBIB* 1 (2008), <http://www.ebib.info/2008/92/a.pbp?nowak> [dostęp: 17.05.2008]; B. Warząchowska, *Czy istnieje środowisko*

spojrzeć na zapisy kodeksu, które stają się swoistym „złotym środkiem”, bo odwołują się do konkretnych praktyk i wskazują na odbiorców usług bibliotecznych i informacyjnych jako wymagających klientów⁴⁰. Emocje i doznania w tej sprawie mogą być przekształcone albo w cnoty lub zniekształcone – w wady⁴¹.

Mam nadzieję, że *Kodeks etyki polskiego bibliotekarza i pracownika informacji* zostanie wprowadzony w życie i zaakceptowany przez środowisko z prawdziwym pożytkiem dla tego zawodu, któremu stawia się wysokie wymagania moralne. Przyszedł czas, aby – po wielu latach dyskusji – oddać go wreszcie w ręce ludzi wysoko wykwalifikowanych, których cechuje nie tylko wiedza ogólna, ale też charakteryzujących się odpowiednimi predyspozycjami osobowymi. Tempo dokonujących się zmian wymaga od bibliotekarzy i pracowników informacji samodzielnego i twórczego myślenia. „Bez tej świadomości – uważa Izabela Kamasz – niemożliwe jest zrozumienie zmian i nadanie rozwojowi bibliotekarstwa odpowiedniego kierunku. Przekonanie o konieczności podniesienia efektywności i jakości pracy bibliotek powinno mieć całe środowisko zawodowe, związane z książką i rzetelną informacją”⁴². Na ten *vox temporis* zwrócił uwagę w dniu 26 maja 2002 roku prefekt watykańskiej Kongregacji Nauki Wiary, kard. Joseph Ratzinger, który w czasie kazania na Mszy świętej w intencji bibliotekarzy, sprawowanej w kaplicy Cudownego Obrazu na Jasnej Górze w Częstochowie, powiedział: „Bibliotekarze mają do spełnienia wielką i odpowiedzialną misję. Stoją bowiem na straży nauki i kultury”⁴³.

Drodzy Bibliotekarze i Pracownicy informacji!

Wydaje mi się, że wykonywanie tego zawodu domaga się, abyście byli ludźmi wartościowymi. Wartość etyczna jest więc koniecznym warunkiem waszej sprawności zawodowej. Chodzi bowiem o wprzęgnięcie waszej pracy zawodowej w służbę społeczną. Sprawiedliwość żąda wyraźnie, żeby nikt z was nie zajmował stanowiska ani nie podejmował zadania, któremu nie potrafi należycie sprostać. Konieczne jest rzetelne zapoznanie się z obowiązkami, jak też ich należyte wykonanie.

Jeszcze szersze niż sprawiedliwość zastosowanie posiada w pełnieniu waszego zawodu miłość, zarówno jako cnota, jak też jako przykazanie. Wnosi ona do waszej pracy z książką atmosferę życzliwości, bliskiej współpracy i pomocy. Sprawiedliwość i miłość stanowią podstawę poszczególnych norm moralnych, czyli etyki życia zawodowego i kształtowania właściwego sumienia.

bibliotekarzy?, Biuletyn EBIB 1 (1999), <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib01/warzech.html> [dostęp: 17.05.2008].

⁴⁰ Por. H. Hollender, *Kodeks potrzebny, ale czy możliwy?*, Bibliotekarz 9 (2004), s. 7.

⁴¹ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, nr 1768, s. 417.

⁴² Por. I. Kamasz, *Etyka zawodowa...*, s. 8.

⁴³ *Kronika Duszpasterstwa Bibliotekarzy Archidiecezji Katowickiej* [mps w posiadaniu autora].

Tomasz Kalota

JAK PRZYGOTOWAĆ OBIEKTY DO WŁĄCZENIA ICH DO BIBLIOTEKI CYFROWEJ? DOŚWIADCZENIA BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ WE WROCŁAWIU

WSTĘP

Biblioteki cyfrowe stają się coraz bardziej popularnym narzędziem, umożliwiającym prezentowanie różnych treści cyfrowych, począwszy od prostych tekstów, a na przekazach video skończywszy. Atrakcyjność korzystania ze zbiorów w dowolnym czasie i w dowolnym miejscu sprawia, że coraz więcej instytucji angażuje się w pracę nad powiększaniem zasobu cyfrowego, co nie zawsze jest zadaniem prostym. Przygotowanie obiektów do włączenia do biblioteki cyfrowej jest procesem, który wymaga odpowiedniego zaplecza technicznego, organizacyjnego oraz merytorycznego. Wiąże się to z zaangażowaniem pewnych środków finansowych oraz z podjęciem szeregu decyzji związanych z organizacją pracy. Przed podjęciem decyzji finansowych oraz organizacyjnych warto więc przeanalizować, jaki duży zasób i jakiego typu zbiory będą digitalizowane, w jaki sposób prezentowane i archiwizowane, czy warto inwestować we własne zaplecze, czy może skorzystać z outsourcingu¹.

Pierwszy etap to zakwalifikowanie obiektów, które mają zostać poddane digitalizacji, do odpowiedniego modelu biblioteki cyfrowej. Od decyzji związanej z wyborem modelu biblioteki cyfrowej uzależnione są kolejne decyzje dotyczące parametrów technicznych, sprzętu, oprogramowania czy logistyki.

Czym są modele bibliotek cyfrowych? Aby odpowiedzieć na to pytanie, posłużę się cytatem z forum dyskusyjnego „Elektronicznego Biuletynu Informacyjnego Bibliotekarzy” – EBIB². Remigiusz Lis napisał: „[...] Podstawą określenia modeli bibliotek cyfrowych może być, jak sądzę, funkcja takiego zasobu, a więc funkcja informacyjna oraz dokumentacyjna. Przyjęcie takiego podziału pozwala na ustalenie «logik» obu rodzajów zasobu cyfrowego: określenie ich cech, sposobu pozyskania, przetwarzania, konstrukcji i prezentacji [...]”³. Rozróżniamy dwa podstawowe modele bibliotek cyfrowych – dokumentacyjny oraz informacyjny. Model dokumentacyjny tworzy się w celu udokumentowania wiernego wyglądu

¹ Zob. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Outsourcing>.

² Zob. <http://ebib.oss.wroc.pl/phpBB/>.

³ Cała dyskusja na ten temat dostępna jest pod adresem – <http://ebib.oss.wroc.pl/phpBB/viewtopic.php?t=636>.

oryginału wraz ze wszystkimi jego szczegółami. Pliki źródłowe (master) charakteryzują się dużą objętością. Muszą zawierać wystarczającą ilość informacji do wiernego odwzorowania oryginału. Model ten dedykowany jest głównie dla archiwizacji i prezentacji obiektów zabytkowych, takich jak: rękopisy, inkunabuły, grafiki czy zbiory kartograficzne. Przykładem publikacji typowej dla modelu dokumentacyjnego może być rękopis udostępniany w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego⁴.

Model informacyjny tworzony jest głównie w celu zachowania i udostępniania warstwy informacyjnej. Pliki źródłowe (master) oraz pliki prezentacyjne charakteryzują się stosunkowo niedużą objętością oraz wyodrębnioną warstwą tekstową, umożliwiającą wyszukiwanie informacji. Model ten jest właściwy dla archiwizacji i prezentacji publikacji współczesnych, takich jak: książki, czasopisma, publikacje „born digital”. Przykładem publikacji typowej dla modelu informacyjnego może być książka, znajdująca się w Księgozbiornie Wirtualnym Federacji FIDES pod tytułem *Wiele ścieżek na różne szczyty: mistyka religii*⁵.

Proces tworzenia zasobu cyfrowego w bibliotece – począwszy od wytypowania obiektu do digitalizacji, a skończywszy na udostępnieniu go czytelnikom – można podzielić na kilka zadań: 1) pozyskanie zasobu cyfrowego – digitalizacja; 2) obróbka i przetwarzanie zasobów cyfrowych; 3) opracowanie merytoryczne – metadane; 4) prezentacja w Internecie i archiwizacja.

Każde z tych zadań może być wykonywane we własnym zakresie lub można je zlecić do wykonania instytucjom bądź firmom zewnętrznym, które zajmują się świadczeniem tego typu usług. Przed podjęciem prac związanych z tworzeniem zasobu cyfrowego wskazane jest więc przeanalizowanie różnych wariantów oraz modeli współpracy wewnątrz własnej instytucji oraz z instytucjami zewnętrznymi. Przy podejmowaniu decyzji pomocna może być rada znanego amerykańskiego przemysłowca Henry’ego Forda: „Jeśli jest coś, czego nie potrafimy zrobić wydajniej, taniej i lepiej niż konkurenci, nie ma sensu, żebyśmy to robili i powinniśmy zatrudnić do wykonania tej pracy kogoś, kto zrobi to lepiej niż my”.

POZYSKANIE ZASOBU CYFROWEGO

Pozyskanie zasobu cyfrowego najczęściej odbywa się poprzez zdigitalizowanie oryginałów lub form pośrednich, takich jak mikroformy. Mając na uwadze fakt, że obecnie zdecydowana większość treści powstaje w postaci cyfrowej (born digital), pozyskanie zasobu cyfrowego tego typu nie musi być poprzedzone procesem digitalizacji.

Digitalizacja oryginałów możliwa jest do przeprowadzenia przy pomocy bardzo różnicowanego sprzętu, jak: skanery dziełowe – na przykład *Zeutschel* lub

⁴ *Topographia oder Prodromus Delineati Silesiae Ducatus* – <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/7114>.

⁵ Zob. <http://digital.fides.org.pl/publication/150>.

Bookeye, skanery płaskie – na przykład *Avision*, skanery dokumentowe (przelotowe) na przykład *Scamax* lub *Canon*, cyfrowe kserokopiarki – na przykład *Kyocera*, cyfrowe aparaty fotograficzne – na przykład *Nikon*. Wybór sprzętu oraz parametrów skanowania uzależniony jest od rodzaju i jakości obiektów przeznaczonych do digitalizacji oraz od preferowanego modelu biblioteki cyfrowej.

Znaczna część materiałów bibliotecznych i archiwalnych jest już mikrofilmowana, a działania związane z zabezpieczaniem zbiorów poprzez mikrofilmowanie są nadal prowadzone. W związku z tym mikroformy są znaczącym źródłem, z którego można pozyskiwać zasób cyfrowy przeznaczony głównie dla modelu informacyjnego biblioteki cyfrowej. Przykładowymi urządzeniami umożliwiającymi digitalizację mikroform są skanery ręczne firmy Canon lub skanery automatyczne firmy Zetschel. Warto tutaj wspomnieć o dylematach bibliotekarzy i archiwistów związanych z odpowiedzią na pytanie, czy w celu zabezpieczenia zbiorów powinno się je mikrofilmować czy już tylko digitalizować⁶.

Zdecydowana większość drukowanych obecnie publikacji powstaje w formie elektronicznej. Są to tzw. publikacje born digital (urodzone cyfrowo). W ich przypadku nie ma potrzeby uruchamiania procesu digitalizacji w celu pozyskania zasobu cyfrowego. Konieczne jest natomiast porozumienie się z autorem lub wydawcą utworu w celu uzyskania materiału źródłowego oraz zgody na opublikowanie treści w Internecie⁷.

OBRÓBKA I PRZETWARZANIE ZASOBÓW CYFROWYCH

Metody i rodzaje obróbki zasobów cyfrowych uzależnione są od digitalizowanego materiału oraz preferowanego modelu biblioteki cyfrowej. Inaczej bowiem trzeba podejść do przygotowania cyfrowej reprezentacji ilustrowanego rękopisu, a inaczej do współczesnej książki. W pierwszym przypadku ważny jest każdy najdrobniejszy fragment fizycznej postaci dzieła, natomiast w drugim przypadku najważniejsza jest treść, czyli tzw. warstwa tekstowa. Najczęściej wykonywane czynności podczas przygotowania zasobu cyfrowego do opublikowania lub archiwizacji to kontrola kompletności i jakości, kadrowanie, justowanie, poprawianie jakości, rozpoznanie tekstu (OCR), konwertowanie do formatów prezentacyjnych (DjVu, PDF).

Znaczną część powtarzalnych operacji na plikach można zautomatyzować, wykorzystując przetwarzanie wsadowe. Polega to na zdefiniowaniu pojedynczych zadań, które należy wykonać i zapisaniu ich w postaci zrozumiałej dla aplikacji, która te zadania będzie wykonywać. Przykładowe aplikacje przydatne

⁶ Z różnymi poglądami na ten temat można zapoznać się na forum dyskusyjnym EBIB w wątku *Mikrofilmować czy digitalizować?* – <http://ebib.oss.wroc.pl/phpBB/viewtopic.php?t=3969>.

⁷ Przykładem takiej publikacji jest gazетка parafialna *Nowe Tysiąclecie*, dostępna w Księgozbiornie Wirtualnym Federacji FIDES – <http://digital.fides.org.pl/dlibra/collectionstats?dirids=30> oraz na stronie internetowej parafii Odkupiciela Świata we Wrocławiu – <http://www.odkupiciel.archidiecezja.wroc.pl/ntys.html>.

do przetwarzania zasobów cyfrowych, to Adobe Photoshop, Adobe Acrobat, Abby Fine Reader, Document Express.

Warto też wykorzystać możliwości oprogramowania dostarczanego razem ze sprzętem do digitalizacji – skanerami czy aparatami cyfrowymi. Są to często aplikacje dedykowane dla konkretnego sprzętu i przy ich pomocy można również w pewnym stopniu zautomatyzować proces digitalizacji.

OPRACOWANIE MERYTORYCZNE

Opracowanie merytoryczne zasobów cyfrowych polega na stworzeniu metadanych, które należy przygotować w taki sposób, aby konkretny zbiór mógł być właściwie identyfikowany oraz eksponowany w mechanizmach wyszukiwawczych. W polskim systemie rozproszonych bibliotek cyfrowych, podobnie jak w wielu innych bibliotekach cyfrowych na świecie, metadane konstruowane są według schematu Dublin Core⁸, który staje się standardem opisywania zasobów cyfrowych. Przygotowanie właściwych opisów, umożliwiających czytelnikowi szybkie dotarcie do poszukiwanych informacji, wymaga wiedzy merytorycznej na temat opisywanych obiektów, znajomości działania mechanizmów wyszukiwawczych oraz wiedzy o zachowaniach użytkowników.

Z inicjatywy bibliotekarzy cyfrowych, skupionych wokół forum dyskusyjnego Biblioteka 2.0⁹, powstał sieciowy *ePoradnik redaktora zasobów cyfrowych*¹⁰. Jest to dokument zawierający interpretacje poszczególnych atrybutów wchodzących w skład schematu Dublin Core. Dokument ten jest cały czas dopracowywany i każda osoba zaangażowana w budowę bibliotek cyfrowych może go współedytować. Jego celem jest dążenie do ujednoczenia zasad tworzenia opisów dla obiektów cyfrowych udostępnianych w polskim systemie rozproszonych bibliotek cyfrowych, aby zwiększyć skuteczność rozproszonego wyszukiwania.

PREZENTACJA W INTERNECIE I ARCHIWIZACJA

Dla celów prezentowania zasobów cyfrowych w Internecie wykorzystywane jest oprogramowanie umożliwiające indeksowanie, przeszukiwanie oraz udostępnianie zasobów cyfrowych. W Polsce najpopularniejszym oprogramowaniem do realizowania tego celu jest dLibra¹¹, na bazie której powstał polski system rozproszonych bibliotek cyfrowych¹². W ramach tego systemu polskie biblioteki cyfrowe funkcjonują w podobny sposób, dzięki czemu czytelnik, który przyzwyczaił się do korzystania z którejkolwiek z nich, będzie umiał korzystać z każdej

⁸ Zob. <http://dublincore.org/>. Por. też – <http://ebib.oss.wroc.pl/standard/dc.html>).

⁹ Zob. <http://forum.biblioteka20.pl/>.

¹⁰ Dostępny pod adresem: http://docs.google.com/View?docid=dc74rf44_12zbw5z9.

¹¹ Zob. <http://dlibra.psnec.pl/>.

¹² Zob. <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/oai-hosts>.

następnej. Ponadto dzięki mechanizmowi rozproszonego wyszukiwania czytelnik, odwiedzając swoją ulubioną bibliotekę, ma możliwość przeszukania za pomocą jednej wyszukiwarki zawartości wszystkich bibliotek cyfrowych i sprawdzenia, czy poszukiwana publikacja znajduje się w innych bibliotekach. Może również skorzystać z wyszukiwarek internetowych, ponieważ zawartość bibliotek cyfrowych jest przez nie indeksowana.

Prezentowanie cyfrowych treści w Internecie pozwala również na przeszukiwanie całego tekstu tych publikacji, które zostały wcześniej odpowiednio przygotowane. Obecnie dostępnych jest już wiele publikacji, które można przeszukiwać pełnotekstowo za pomocą wyszukiwarki internetowej. W większości przypadków są to dokumenty, które powstały w postaci elektronicznej (born digital), ale pojawiają się też coraz częściej publikacje, które są cyfrowymi kopiami fizycznych obiektów poddanych digitalizacji oraz obróbce OCR, czyli procesowi rozpoznawania pisma. Przykładem może być wspomniana już wcześniej książka *Wiele ścieżek na różne szczyty: mistyka religii*¹³, dostępna w Księgozbiornie Wirtualnym Federacji FIDES. Jest to książka, która po zdigitalizowaniu została poddana obróbce OCR, dzięki czemu za pomocą wyszukiwarki obsługującej format DjVu można przeszukać jej treść. Ponadto treść książki została zindeksowana przez oprogramowanie obsługujące Księgozbiór Wirtualny Federacji FIDES i dotarcie do odpowiednich fragmentów jej treści jest też możliwe z poziomu wyszukiwarki znajdującej się na stronie głównej. Jeśli użytkownik w okienku wyszukiwarki wpisze na przykład „teozofia”, to w odpowiedzi otrzyma informację o publikacjach zawierających poszukiwany zwrot¹⁴. Po zapoznaniu się z informacjami zawartymi w opisie (metadanymi) okazuje się, że poszukiwany zwrot nie jest częścią opisu, w związku z czym musi on znajdować się w treści publikacji¹⁵.

Archiwizacja i długoterminowe przechowywanie zasobów cyfrowych jest na obecną chwilę sporym wyzwaniem. Idealnym rozwiązaniem byłby Krajowy Magazyn Danych administrowany przez kilka silnych technologicznie i naukowo ośrodków. Dane byłyby rozproszone geograficznie, ale jednocześnie spięte jednym systemem informatycznym, zapewniającym sprawną administrację zasobem cyfrowym. Obecnie najpopularniejszą metodą archiwizacji zasobów cyfrowych jest zapisywanie danych na nośnikach DVD lub CD, co niestety nie gwarantuje bezpieczeństwa tak przechowywanych danych i w związku z tym konieczne jest przeprowadzanie okresowych migracji, których celem jest odświeżenie nośników.

¹³ Zob. <http://digital.fides.org.pl/publication/150>.

¹⁴ W naszym przypadku będzie to strona z odsyłaczem do publikacji – <http://digital.fides.org.pl/publication/150>.

¹⁵ Można to sprawdzić otwierając publikację – <http://digital.fides.org.pl/Content/125/as3.djvu> i za pomocą wewnętrznej wyszukiwarki przeszukać całą treść, wpisując ten sam wyraz, czyli „teozofia”. W odpowiedzi wyszukiwarka wskaże stronę, na której poszukiwany zwrot się znajduje. W opisywanym przykładzie będzie to 40 strona: http://digital.fides.org.pl/Content/125/0040_0001.djvu, na której znajduje się następujące zdanie: **-teozofia:** „jestem biegły w tym, co nieznanne, i przekazuję moją wiedzę” (gnostyk odślania rzekomo boskie Ono „jako całą niebiańską aparaturę”).

**DZIAŁALNOŚĆ BIBLIOTEKI TEOLOGICZNEJ
UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH**

WSPÓLPRACA BIBLIOTEKI TEOLOGICZNEJ Z FEDERACJĄ BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES

POWSTANIE I ROZWÓJ FEDERACJI FIDES

Środowisko bibliotek kościelnych od dawna odczuwało potrzebę integracji i wypracowania nowych form działania, które pozwoliłyby na skuteczną współpracę i koordynację w poszczególnych dziedzinach działalności bibliotecznej. Integracja ta głównie miała dotyczyć komputeryzacji bibliotek kościelnych jako jednej z form wdrażania nowoczesnych środków przekazu informacji. Wyrazem tego miały być prace, zmierzające do stworzenia sieci bibliotek uczelnianych, seminaryjnych, zakonnych i parafialnych w kraju. Dlatego też konieczne stało się zastosowanie unifikacji przyjętych rozwiązań, tak aby łatwo wymieniać zdobyte informacje i wytworzone dane, i nie ponosić zbyt dużych kosztów na budowę systemów od początku w każdej bibliotece¹.

Idea powołania organizacji, zrzeszającej biblioteki kościelne, które pragnęłyby w działalności wykorzystać sprzęt komputerowy wraz z odpowiednim oprogramowaniem, zrodziła się pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku. W 1979 roku podjęto inicjatywę utworzenia Stowarzyszenia Polskich Bibliotek Teologicznych² w celu popierania współpracy i rozwoju tych bibliotek, kształcenia i doskonalenia zawodowego ich pracowników oraz współpracy z innymi bibliotekami i organizacjami bibliotecznymi w kraju i za granicą³. Na spotkaniu bibliotek teologicznych w Lublinie, dnia 5 października 1979 roku, wybrano tymczasowe władze Stowarzyszenia. Ukonstytuowało się ono w maju 1980 roku w Warszawie na posiedzeniu zwołanym przez ks. Michała Petera – delegata Rady Naukowej Episkopatu Polski⁴. W tym samym roku kierownictwo Stowarzyszenia spotkało się z Generalnym Sekretarzem Międzynarodowego Stowarzyszenia Bibliotek Teologicznych, dr. Juan'em Antonio Cervello-Margalef'em, który część swojego wystąpienia poświęcił omówieniu celów, jakim mogłoby służyć polskie

¹ K. Gonet, *Federacja Bibliotek Kościelnych*, w: *Komputeryzacja bibliotek. Materiały z konferencji, Toruń 24-26 maja 1993*, Toruń 1994, s. 145.

² J. Bednarczyk, *Powołanie do życia Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 65 (1996), s. 69.

³ J. Bednarczyk, *Biblioteka Polskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Zarys działalności*, *Analecta Cracoviensia* 30-31 (1989-1999), s. 430.

⁴ D. Rebech, *Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w Działalności Federacji Bibliotek Kościelnych*, *FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych* 1-2, 20-21 (2005), s. 51.

Stowarzyszenie zarówno w aspekcie zadań specyficznych dla naszego bibliotekarstwa teologicznego, jak i najszerzej pojętej współpracy z międzynarodową Radą Stowarzyszeń Bibliotek Teologicznych (Conseil International des Associations de Bibliothèques de Théologie, obecnie BETH – Bibliothèque, Européennes de Théologie – Europejskie Biblioteki Teologiczne). Tym samym powstała okazja do włączenia się w działalność Międzynarodowego Stowarzyszenia Bibliotek Teologicznych, które spotyka się corocznie na posiedzeniach generalnych z udziałem przedstawicieli z poszczególnych krajów⁵.

Wprowadzony w Polsce w 1981 roku stan wojenny zahamował rozwój Stowarzyszenia Polskich Bibliotek Teologicznych, powodując jednoczenie zawieszenie prac kierownictwa. Jednak kontakty międzynarodowe nie uległy zerwaniu. Do sekretarza Stowarzyszenia napływały zaproszenia do uczestnictwa w generalnych posiedzeniach Międzynarodowej Rady Stowarzyszeń Bibliotek Kościelnych, miały one już jednak charakter prywatny i wiązały się z reprezentowaniem własnej instytucji.

Pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku w niektórych bibliotekach polskich zaczęto stosować mikrokomputery do usprawniania prac bibliotecznych⁶. Biblioteki te jednak napotykały na wiele trudności, związanych m.in. z brakiem odpowiedniego sprzętu komputerowego i programów komputerowych oraz niedostateczną ilością przygotowanych kadr i brakiem ujednoliconego formatu opisów bibliograficznych⁷. Odczuwano potrzebę szerszej wymiany doświadczeń i podejmowania wspólnych inicjatyw w tym zakresie⁸.

Początki Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES sięgają roku 1991, kiedy to Kolegium Rektorów uczelni papieskich stwierdziło, że zachodzi potrzeba stworzenia i działania Stowarzyszenia Bibliotek Teologicznych Wyższych Uczelni Katolickich Polski. Uzasadniały ją sprawy komputeryzacji poszczególnych bibliotek, a zwłaszcza konieczność wprowadzenia jednolitego systemu biblioteczno-informacyjnego oraz wymiany dubletów i współpracy stowarzyszenia z jego zagranicznymi odpowiednikami⁹. W dniu 29 czerwca 1979 roku – pod patronatem metropolity krakowskiego kard. Franciszka Macharskiego, przewodniczącego Komisji Episkopatu Polski do spraw Nauki Katolickiej – w Wyższym Seminarium Duchownym w Warszawie odbyła się konferencja na temat automatyzacji bibliotek kościelnych. Inicjatorem i głównym organizatorem spotkania był ks. Krzysztof Gonet,

⁵ J. Bednarczyk, *Powołanie do życia...*, s. 69.

⁶ M. Wrocławska, *Możliwości komputeryzacji bibliotek*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 56 (1988), s. 147-156.

⁷ K. Gąsowska, K. Klaus, *Informacja i dokumentacja w naukach teologicznych*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 56 (1988), s. 157-162.

⁸ M. Wrocławska, *Możliwości komputeryzacji bibliotek*, s. 148; J. Bednarczyk, *Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie...*, s. 53.

⁹ J. Bednarczyk, *Powołanie do życia...*, s. 71.

ówczesny wicedyrektor biblioteki seminaryjnej¹⁰. W spotkaniu uczestniczyło 120 osób z 48 bibliotek kościelnych oraz z 14 innych bibliotek i instytucji państwowych. Podczas konferencji przedstawiono stan prac nad komputeryzacją oraz dyskutowano nad stworzeniem jednolitego systemu informacyjnego¹¹.

W dniu 23 września 1991 roku przedstawiciele tzw. *13 bibliotek wiodących*¹² spotkali się na naradzie roboczej w Warszawie i podjęli decyzję o utworzeniu Federacji Bibliotek Kościelnych – FIDES. Wybrano też wówczas miejsce na jej biuro oraz pięcioosobowy zarząd. Przewodniczącym został ks. dr Tadeusz Stolz, wicedyrektor Biblioteki KUL¹³. Przyjęto wtedy wspólną deklarację, że w pracach nad komputeryzacją bibliotek konieczne jest zachowanie daleko idącego ujednoczenia działań, aby dzielić się doświadczeniami, a jednocześnie nie ponosić dodatkowych kosztów przy tworzeniu od początku systemu w każdej bibliotece. Zachęcono również do stosowania polskiego programu bibliotecznego MAK, którego twórcami byli pracownicy Biblioteki Narodowej: Jan Wierzbowski i Jerzy Swianiewicz¹⁴. Starania o oficjalną rejestrację Federacji trwały do 1995 roku. Ostatecznie zarejestrowano ją w marcu 1995 roku. Erygowana przez Konferencję Episkopatu Polski, na mocy uchwały przedstawicieli Kościoła i państwa, otrzymała osobowość prawną. Przewodniczącym FIDES-u został ks. dr Jan Bednarczyk, dyrektor Biblioteki PAT w Krakowie, który pełnił tę funkcję w latach 1994–2001¹⁵.

Od momentu prawnej legalizacji Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES podlegała – zgodnie z normami *Kodeksu Prawa Kanonicznego* – zwierzchnictwu i nadzorowi kompetentnej władzy kościelnej. Patronem Federacji został wybrany św. Maksymilian Maria Kolbe. Federacja stosuje też własny znak graficzny, który zgodnie z przepisami prawa podlega ochronie. Według postanowień statutu, Federacja obejmuje swoim zasięgiem terytorium całej Polski. Może również należeć do organizacji o podobnych celach i założeniach ideowych¹⁶.

¹⁰ K. Gonet, *Komputeryzacja bibliotek i możliwości jej wpływu na procesy gromadzenia księgozbiorów w bibliotekach kościelnych. Zarys problematyki*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 62 (1993), s. 257.

¹¹ J. Szulc, *Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES – historia powstania, zadania, działalność*, Bibliotekarz 4 (2000), s. 11.

¹² Oto wykaz bibliotek, których przedstawiciele uczestniczyli w naradzie na temat komputeryzacji bibliotek kościelnych w Warszawie w dniu 23.09.1991 roku: Biblioteka KUL w Lublinie, Biblioteka PAT w Krakowie, Biblioteka ATK w Warszawie, Biblioteka PAT w Poznaniu, Biblioteka PAT we Wrocławiu, Biblioteka ChAT w Warszawie, Biblioteka PAT w Warszawie, Biblioteka Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie, Biblioteka Filii KUL w Stalowej Woli, Biblioteka Seminarium Duchownego w Łodzi, Biblioteka Seminarium Duchownego w Tarnowie, Biblioteka Wydziału Filozofii Księży Jezuitów w Warszawie i Biblioteka Opactwa Ojców Benedyktynów w Tyńcu.

¹³ K. Gonet, *Komputeryzacja bibliotek...*, s. 260.

¹⁴ J. Bednarczyk, *Powołanie do życia...*, s. 73.

¹⁵ Tamże, s. 51.

¹⁶ B. Grocholska, *Wywiad Bożeny Grocholskiej z ks. Krzysztofem Gonetem Dyrektorem Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji FIDES*, EBIB – Elektroniczny Biuletyn Informacyjny

Podstawowym celem, jaki Federacja sobie postawiła, stało się „popieranie chrześcijańskiej doktryny podejmowania poczynań zgodnych z ewangelizacją oraz ożywianie duchem chrześcijańskim porządku doczesnego przez usprawnienie działalności polskich bibliotek kościelnych, wdrożenie postępu technicznego, a w szczególności komputeryzację prac bibliotecznych”¹⁷. Realizując postanowienia statutowe, Federacja postanowiła kompleksowo wykorzystać komputery w polskich bibliotekach kościelnych jako jedną z form wdrażania nowoczesnych środków przekazu informacji. Wyrazem tego miało być skoordynowanie prac nad komputeryzacją czynności bibliotecznych oraz dążenie do stworzenia sieci bibliotek uczelnianych, seminaryjnych, diecezjalnych, zakonnych i parafialnych na terenie kraju. Dlatego też konieczne stało się zastosowanie unifikacji przyjętych rozwiązań¹⁸.

Biblioteki kościelne – współpracujące z Federacją Bibliotek Kościelnych – decydując się na wybór opracowania MAK spośród wielu innych systemów bibliotecznych, brały pod uwagę jego funkcjonalność i praktyczność. Program MAK cieszył się zainteresowaniem dzięki niewygórowanej cenie i niskim kosztom implementacji oraz niewielkim wymaganiom w zakresie sprzętu i oprogramowania systemowego, co – przy problemach finansowych bibliotek – miało decydujący wpływ na wybór¹⁹.

WSPÓLPRACA BIBLIOTEKI SEMINARYJNEJ Z FIDES

Pracownicy Biblioteki Seminaryjnej brali udział w kursach i szkoleniach organizowanych przez Federację. Począwszy od 1992 roku, corocznie przeprowadzano kursy podstawowe dla początkujących użytkowników MAK-a i administratorów systemu. Dzięki życzliwości dyrekcji bibliotek mogły się one odbywać w różnych ośrodkach bibliotecznych na terenie całego kraju, m.in. w Bibliotece KUL w Lublinie oraz Bibliotece Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie²⁰.

Biblioteka Wyższego Śląskiego Seminarium w Katowicach stała się pełnoprawnym członkiem Federacji w 1995 roku, zgodnie z art. 8 statutu, w którym zapisano, że „członkiem zwyczajnym federacji może być osoba fizyczna reprezentująca bibliotekę kościelną w Polsce, posiadająca osobowość prawną lub biblioteka na terenie Polski, należąca do kościelnej osoby prawnej, a także

Bibliotekarzy 6, 35 (2002), <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/35/wywiad.php> [dostęp: 20.11.2007].

¹⁷ Całość statutu dostępna pod adresem <http://www.fides.org.pl/statut.html>.

¹⁸ K. Gonet, *Federacja Bibliotek Kościelnych*, s. 145.

¹⁹ J. Maj, M. Nahotko, W. Szczęch, *Zastosowanie komputerów w bibliotece. Poradnik*, Warszawa 1996, s. 13.

²⁰ J. Dziewiątkowski, *Automatyzacja procesów biblioteczno-informacyjnych w świetle działalności Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1 (1998), s. 42.

biblioteka uczelni lub innej instytucji pozostającej w całości w części lub pod nadzorem Kościoła Katolickiego”²¹.

Oficjalne przystąpienie do Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES poprzedzone było pracami nad automatyzacją procesów bibliotecznych. Działania te rozpoczęły się już w 1993 roku i obejmowały trzy etapy. Najpierw zajęto się procesem opracowania zbiorów, który polegał na wdrożeniu systemu MAK, komputerowym katalogowaniu książek i przygotowaniu wydruku kart katalogowych. Przy wykorzystaniu maszyn elektronicznych stworzono komputerowy katalog książek, czasopism i dysertacji. Komputerowe katalogowanie książek prowadzono, korzystając z pakietu MAK. Dla nowości książkowych sporządzany był pełny opis bibliograficzny (trzeci stopień szczegółowości). Pozostałe opisy bibliograficzne miały formę skróconych (tytuł, nazwisko autora i sygnaturę). Taką formę opisu przyjęto ze względu na konieczność szybkiego przygotowania rekordów dla potrzeb wypożyczalni. W pełnym opisie bibliograficznym uwzględniano się natomiast charakterystykę rzeczową (informacyjno-wyszukiwawczą), na którą składają się słowa kluczowe, symbole własnej klasyfikacji i hasła przedmiotowe przejmowane z Biblioteki Narodowej.

Drugi etap obejmował komputeryzację pozostałych funkcji biblioteki, takich jak: akcesja, gromadzenie i prace administracyjno-biurowe. Na początku roku akademickiego 1997/1998 uruchomiono komputerową obsługę wypożyczalni. Utworzona została także komputerowa obsługa osób korzystających z zasobów bibliotecznych, którzy otrzymywali zabezpieczone legitymacje z kodem kreskowym, zawierającym numery czytelników. Proces udostępniania i zwrotu odbywał się w wyniku automatycznego odczytu danych z karty czytelnika i kodu kreskowego na dokumencie za pomocą czytnika. Rozpoczęto też proces retrokonwersji katalogów bibliotecznych. Trzeci etap dotyczył wdrożenia prac bibliotecznych z wykorzystaniem nowych technik komputerowych, w tym możliwości Internetu (katalogi on-line, strony WWW, księgarnie i hurtownie internetowe)²².

WSPÓLPRACA BIBLIOTEKI TEOLOGICZNEJ Z FIDES

W 2001 roku, po przekształceniu Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Bibliotekę Teologiczną Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, zatrudniono informatyka, który kontynuował komputeryzację i administrację całości sieci. Początkowo, aby zaznajomić się z systemem, pracownik ten brał udział w konferencjach i szkoleniach dla administratorów, co pozwoliło mu dokładnie zapoznać się z działaniem systemu bibliotecznego MAK oraz zacieśnić współpracę Biblioteki Teologicznej z Janem Wierzbowskim – twórcą systemu,

²¹ Całość statutu dostępna pod adresem <http://www.fides.org.pl/statut.html>.

²² J. Szulc, *Automatyzacja Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1 (1998), s. 84, 90.

oraz ks. Krzysztofem Gonetem – dyrektorem jednoosobowego Biura do spraw Rozwoju i Komputeryzacji Federacji FIDES²³. Obecnie współpraca ta związana jest z pomocą Biura przy wdrażaniu nowych funkcji programu i usuwaniu poważniejszych awarii.

W 2002 roku ruszyła internetowa strona Biblioteki Teologicznej oraz zainstalowano moduł MAK WWW, dzięki któremu udostępniono katalog książek przez Internet. Nasza widoczność w sieci wzbudziła wielkie zainteresowanie zbiorami, co zwiększyło liczbę wypożyczeń międzybibliotecznych, które do tej pory dostępne były tylko dla wąskiego grona odbiorców, głównie księży i sióstr zakonnych z terenu archidiecezji katowickiej.

W działaniach komputeryzacyjnych kolejnym krokiem było uruchomienie funkcji pobierania opisów z naszej bazy w formie plików ISO, w celu importu danych do innych baz. Dzięki instalacji FIDSERW²⁴ obsługującego protokół Z 39.50 nasze zasoby są widoczne w wyszukiwarce i mogą być również dostępne dla innych wyszukiwarek²⁵.

Wdrożenie zmian w systemie nie byłoby możliwe bez współpracy administratora z pracownikami biblioteki, którzy chętnie dzielą się spostrzeżeniami na temat funkcjonowania systemu, zgłaszają uwagi i pomysły, mające na celu usprawnienie codziennych czynności bibliotecznych. Owocem tej kooperacji było m.in. zwiększenie indeksów w bazie Akcesja, stworzenie na potrzeby wymiany arkusza kalkulacyjnego w Excelu, który zawiera tytuły przeznaczone dla wymiany, a także uruchomienie bazy zamówień ułatwiającej większą kontrolę nad zakupem książek.

Do zwiększenia wydajności i polepszenia warunków pracy przyczynił się też zakup nowego sprzętu – ośmiu komputerów (z systemem Windows), drukarki laserowej, skanera oraz trzech nowoczesnych czytników kodów kreskowych. Starsze komputery zostały wykorzystane w czytelnicy i służą jako stanowiska z dostępem do Internetu.

W udostępnianiu, a konkretnie w wypożyczalni, zwiększono liczbę stanowisk komputerowych do obsługi czytelników, zainstalowano system naliczania kar za przetrzymane książki, uruchomiono funkcję sprawdzania przez czytelników w bazie katalogów dostępności książki (książka wypożyczona – książka dostępna), zainstalowano również automatyczne generowanie i drukowanie monitów. Ciągłe udoskonalanie systemu jest pozytywnie oceniane nie tylko przez studentów i pracowników nauko-dydaktycznych, związanych z Wydziałem Teologicznym, ale także przez innych użytkowników.

²³ D. Rebech, *Biblioteka Papieskiej Akademii...*, s. 57.

²⁴ K. Gonet, *FIDKAR – a co to jest*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 18-19 (2004), s. 5-10.

²⁵ Tenże, *Moduł Z 39.50 dla baz MAK*, tamże, s. 11.

Przedstawiciele bibliotek kościelnych, zrzeszonych w FIDES, każdego roku biorą udział w obradach Federacji, które odbywają się na ogół w seminariach duchownych. To stwarza okazję nie tylko do wymiany doświadczeń, związanych z korzystaniem z oprogramowania MAK, ale dzięki nim istnieje możliwość bezpośredniej wymiany wydawnictw pomiędzy naszą biblioteką i bibliotekami innych wydziałów teologicznych, seminariów duchownych i instytutów teologicznych, co niewątpliwie przyczynia się do rozpowszechniania dorobku naukowego śląskich teologów. Ponadto wymiana jest ważnym elementem współpracy międzybibliotecznej. Utrwalone stosunki wymienne ułatwiają niejednokrotnie realizację wzajemnych prośb w zakresie opracowania zbiorów czy informacji naukowej. W ten sposób środowisko biblioteczne poznaje się nawzajem, zwiększa się możliwość kontaktu telefonicznego i osobistego. Często też – wraz z publikacjami – napływają do Biblioteki Teologicznej życzenia świąteczne i noworoczne²⁶.

Podczas X Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES udało się odzyskać książki skonfiskowane w 1960 roku przez przedstawicieli Urzędu Kontroli Prasy²⁷, którzy w asyście prokuratorów i Milicji Obywatelskiej wtargnęli do bibliotek kościelnych i bezprawnie zarekwirowali i zakwestionowali około 12 000 książek i czasopism²⁸. Zainteresowani byli głównie takimi książkami, które miały w swoich tytułach słowa: Akcja Katolicka, komunizm, bolszewizm, socjalizm, materializm oraz poruszały kwestie robotnicze²⁹. W 1997 roku kierownictwo Departamentu Wyznań Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej przekazało przedstawicielom Kościoła Katolickiego 1 814 książek skonfiskowanych w 1960 roku³⁰, z czego 60 egzemplarzy wróciło do Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego, dzięki czytelnym znakom własnościowym: *Biblioteka Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*³¹. Książki te trafiły do zarządu Federacji na ręce ks. Krzysztofa Goneta, który przekazał je kierownictwu naszej biblioteki³².

²⁶ E. Olszowy, *Wymiana krajowa w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 82 (2004), s. 185.

²⁷ K. Gonet, *Książki skonfiskowane przez władze PRL w bibliotekach kościelnych w roku 1960, wracają do właścicieli*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 18-19 (2004), s. 205.

²⁸ B. Warząchowska, *Powrót aresztowanych książek*, Gość Niedzielny 81, 43 (2004) (dodatek katowicki), s. III.

²⁹ T. Czakański, *Libri martyres. Gdy książka była wrogiem*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924-2004*, Katowice 2004, s. 296.

³⁰ B. Warząchowska, *Dzieje książek skonfiskowanych w roku 1960 w Bibliotece Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie*, Studia i Materiały z Dziejów Śląska 26 (2005) Katowice, s. 224.

³¹ Od czasów powstania diecezji katowickiej w 1925 roku Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne miało swoją siedzibę w Krakowie. W 1981 roku nastąpiła przeprowadzka seminarzystów do Katowic. W 2001 roku, po utworzeniu Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego, Bibliotekę Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego przekształcono w Bibliotekę Teologiczną.

³² B. Warząchowska, *Dzieje książek skonfiskowanych...*, s. 226.

Wymiana doświadczeń dotycząca pracy bibliotecznej pomiędzy pracownikami bibliotek zrzeszonych w Federacji możliwa jest również na łamach półrocznika, wydawanego od 1995 roku, pod nazwą „FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych”. Pismo miało pełnić funkcję popularyzatora informacji o działaniu Federacji. Na łamach periodyku zamieszczano artykuły poświęcane aktualnym problemom bibliotek teologicznych i parafialnych, ze szczególnym uwzględnieniem unowocześnienia pracy bibliotekarzy poprzez wprowadzanie komputerów. Dzięki publikacjom, m.in. pracowników Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i Wrocławiu, Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz współpracowników Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES – bibliotekarze zdobywają informacje potrzebne do usprawniania i unowocześniania swoich czynności. Obecnie redaktorem pisma jest ks. dr Jan Bednarczyk, dyrektor Biblioteki Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

Tematyka artykułów zamieszczanych w Biuletynie dotyczy bibliotekarstwa, bibliografii, biografistyki, Internetu, serwisów informacyjnych, katalogów na CD, systemów komputerowych i kształcenia pracowników. Ponadto półrocznik zawiera relacje z zebrań Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES³³. Do 2008 roku ukazało się 15 zeszytów (w tym 8 podwójnych). Biuletyn dociera nie tylko do bibliotek kościelnych, ale również przekazywany jest do wszystkich instytutów bibliotekoznawstwa w Polsce i cieszy się dużą poczytnością zarówno wśród studentów, jak i samych pracowników bibliotek i ośrodków naukowych.

Pracownicy Biblioteki Teologicznej, usytuowanej przy ul. Wita Stwosza 17a w Katowicach, starają się również propagować działalność Federacji poza środowiskiem bibliotek kościelnych. W tym celu dnia 15 lutego 2007 roku zorganizowali konferencję w Bibliotece Teologicznej³⁴ z udziałem pracowników bibliotecznych i naukowych Wydziału Teologicznego, Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego oraz bibliotekarzy z innych bibliotek³⁵.

W dniach 4–6 września 2007 roku w Bibliotece Teologicznej w Katowicach, miało miejsce Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Oprócz intensywnych obrad, był także czas na rozmowy w gronie bibliotekarzy i wymianę osobistych doświadczeń na temat pracy bibliotecznej. Niewątpliwie przyczyniło się to do lepszego poznania się i zacieśnienia więzi między członkami Federacji, którzy znali się do tej pory prawie wyłącznie z rozmów telefonicznych i korespondencji mailowych prowadzonych w sprawie wymiany książek.

³³ M. Wójtowicz, *Biuletyn Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 18-19 (2004), s. 121.

³⁴ G. Łącka, *Problematyka księgozbiorów klasztornych i kościelnych. Sprawozdanie z IX Forum Sekcji Bibliotek Szkół Wyższych w Katowicach*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 146.

³⁵ B. Warząchowska, *Księgozbiory klasztorne i kościelne w Bibliotece Teologicznej. Skarby w księżnicach*, Gazeta Uniwersytecka 6 (2007), s. 26.

W 1995 roku kierownictwo Federacji przystąpiło do Bibliothèques Europeennes de Théologie (BETH) czyli Stowarzyszenia Europejskich Bibliotek Teologicznych (jest jednym z 12 członków zwyczajnych tej organizacji), które jest Międzynarodową Radą o charakterze ekumenicznym, istniejącą od 1961 roku, a jego członkami mogą być pojedyncze biblioteki o szczególnym znaczeniu³⁶. Delegatem Federacji FIDES jest ks. dr Jerzy Witczak z Wrocławia, który bierze udział w Zgromadzeniach Generalnych BETH. Podczas takich zjazdów, odbywających się co roku w innym miejscu, przeznaczają się czas na głębsze poznanie sytuacji bibliotek w kraju, który jest gospodarzem. Zadaniem BETH jest szukanie środków finansowych, które miałyby wspierać biblioteki biedniejsze³⁷. Dzięki tej współpracy uczestnicy obrad FIDES w Warszawie-Bielanach w 2006 roku mieli okazję zapoznać się z ofertą baz Wydawnictwa Brepols, obejmującą swoim zasięgiem chronologicznym średniowiecze oraz kulturę antyczną. Przedstawiciel Wydawnictwa, Hans Deraeve, zaprezentował m.in. bazy: *Corpus Christianorum* i *Patrologia Latina*. Przedstawił też specjalną ofertę zniżkowej ceny za dostęp on-line do tych baz danych dla bibliotek członkowskich Federacji FIDES³⁸. Biblioteka Teologiczna również skorzystała z tej oferty, dzięki czemu mogła otrzymać korzystny rabat na inne publikacje tegoż wydawnictwa.

Przez 16 lat działalności Federacji udało się wdrożyć w bibliotekach kościelnych jednolity format opisu katalogowego MARCBN z Biblioteki Narodowej, a w ponad osiemdziesięciu bibliotekach członkowskich jednolity system MAK, stale tworzony w Bibliotece Narodowej. Udało się przygotować katalog centralny, który w 1993 roku udostępniono w sieci Internet. Katalog utworzono z zasobów bibliotek należących do Federacji. Był to drugi katalog biblioteczny w Polsce widoczny w sieci – po bazach danych Biblioteki Politechniki Wrocławskiej. Eksperyment ten był możliwy dzięki współpracy z Centrum Informatycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Następne katalogi udostępniano już w Internecie pod adresem giovanni.wmsd.edu.pl z serwera Seminarium Duchownego w Warszawie.

Od 1994 roku Federacja wydawała CD-ROM z katalogiem centralnym i własnymi bazami CD. Od 2001 roku bazy CD korzystają z wygodnego interface'u w postaci stron WWW uruchamianych na lokalnym serwerze bez konieczności podłączenia do Internetu³⁹.

Do niewątpliwych osiągnięć Federacji należy również podpisanie w 2002 roku porozumienia z Biblioteką Narodową w Warszawie na prowadzenie autoryzowanego

³⁶ P. Biffa, *BETH – Europejskie Stowarzyszenie Bibliotek Teologicznych*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 20-21 (2005), s. 201.

³⁷ J. Szulc, *Protokół z obrad XII Walnego Zgromadzenia Bibliotek Kościelnych FIDES (Warszawa-Bielany, 26-28.09.2006)*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 182.

³⁸ Tamże, s. 183.

³⁹ J. Szulc, *Automatyzacja bibliotek kościelnych w Polsce*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 237.

serwisu dla programu komputerowego MAK w ramach działalności gospodarczej. Osiągnięciem Federacji było też studyjne wydanie w 2003 roku *Słownika słów kluczowych* i umieszczenie na stronach WWW studyjnej wersji tezaurya bibliistyki⁴⁰.

Od lipca 2003 roku FIDES posiada dostęp i stale aktualizuje pełną wersję kartoteki wzorcowych haseł formalnych NUKAT w postaci bazy programu MAK, zaś od stycznia 2004 roku FIDES prowadzi dystrybucję Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych dla bibliotek korzystających z bazy MAK.

W hołdzie Ojcu Świętem Janowi Pawłowi II, w 26. rocznicę jego pontyfikatu, Federacja uruchomiła multiwyszukiwarkę FIDKAR, która została opracowana przez Michała Marksa, zaprzyjaźnionego z FIDES-em studenta Informatyki na Wydziale Elektroniki Politechniki Warszawskiej. Multiwyszukiwarka FIDKAR była dowodem ogromnej pracy, jaką biblioteki kościelne w Polsce wykonały w dziedzinie komputeryzacji. Pozwala ona bowiem na równoczesne prowadzenie wyszukiwań katalogowych i bibliograficznych w kilku bazach równocześnie.

Ukoronowaniem 15-letniej działalności Federacji było stworzenie biblioteki cyfrowej⁴¹. Uroczysta inauguracja działania serwisu odbyła się 26 września 2006 roku podczas XII Walnego Zgromadzenia FIDES. Otwarcia dokonał biskup Piotr Jarecki, sufragan archidiecezji warszawskiej⁴². Biblioteka Wirtualna Federacji jest widoczna w Internecie pod adresem: <http://digital.fides.org.pl>. Pracuje pod oprogramowaniem dLibra, tworzonym przez Centrum Superkomputerowo-Sieciowe w Poznaniu i jest częścią sieci bibliotek cyfrowych w Polsce⁴³.

Podczas Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, obradującej w dniach 18–19 października 2006 roku w Warszawie, delegatem Komisji Episkopatu Polski do spraw Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES został wybrany bp Andrzej Siemieniowski, sufragan z Wrocławia⁴⁴.

Podsumowując współpracę Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z Federacją Bibliotek Kościelnych FIDES, można stwierdzić, że decyzja o przystąpieniu do współpracy była właściwym wyborem.

⁴⁰ *Sprawozdanie z pracy zarządu FIDES za okres od 12.06.2001 do 21.09.2004 na X Walne Zgromadzenie Federacji 2005*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 20-21 (2005), s. 200.

⁴¹ AW, *Wirtualny księgozbiór Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES już w sieci*, Wiadomości KAI – Biuletyn Katolickiej Agencji Informacyjnej 40 (2006), s. 2.

⁴² A. Muc, *Biblioteka wirtualna najnowszym osiągnięciem w procesie komputeryzacji bibliotek kościelnych*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 32.

⁴³ K. Gonet, *15 lat Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 9.

⁴⁴ J. Szulc, *Protokół z zebrania zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, (Wrocław, 17.05.2007), FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 184-187.

Andrzej Jurek

KOMPUTERYZACJA BIBLIOTEKI TEOLOGICZNEJ. STAN OBECNY I PERSPEKTYWY ROZWOJU

WSTĘP

Biblioteka Teologiczna w Katowicach została utworzona 28 września 2001 roku zarządzeniem rektora Uniwersytetu Śląskiego¹. Zgodnie z umową, zawartą między władzami uczelni i Kurii Metropolitalnej w Katowicach, księgozbiór Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego został udostępniony dla Wydziału Teologicznego i Uniwersytetu Śląskiego z zachowaniem prawa własności Kościoła do całego zbioru.

Proces automatyzacji Biblioteki Seminaryjnej rozpoczęto w 1993 roku. Opracowanie jej księgozbioru w systemie MAK zakończono w 2001 roku, jednak dla starszych pozycji były to tylko krótkie opisy bibliograficzne². Brak stałej opieki informatycznej spowodował, że w bazie powstał bałagan – dane wprowadzano w dwóch standardach kodowania polskich znaków. Inne, bieżące problemy, też niejednokrotnie nie były w pełni rozwiązywane, a tylko chwilowo naprawiane, często z naruszeniem standardów bibliotekarskich i integralności systemu MAK.

W październiku 2003 roku Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach otrzymała etat informatyka. Nie znaczy to jednak, że od razu wszystko się zmieniło. Konieczne było poznanie przez niego zasad działania i funkcjonowania placówki bibliotecznej oraz wielu zagadnień związanych z bibliotekarstwem, aby móc zrozumieć i spełniać oczekiwania pracowników biblioteki. Równoległe trwała też edukacja bibliotekarzy, tym razem informatyczna.

Kolejnym zadaniem informatyka było poznanie systemu MAK na poziomie zaawansowanym. Samodzielna edukacja pozwoliła bowiem tylko na opanowanie podstawowych funkcji oraz poznanie tych elementów, które wymagały pilnej interwencji. Ukończenie kursu dla administratorów systemu MAK w Warszawie wpłynęło na uzupełnienie tej wiedzy oraz pozwoliło poznać fachowców, z którymi na bieżąco można konsultować kwestie dotyczące systemu. Od tego czasu rozpoczęła się już bardziej regularna informatyzacja Biblioteki Teologicznej.

¹ <http://www.us.edu.pl/universytet/prawo/tekst/zarz542001.html>.

² J. Szulc, *Automatyzacja Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1 (1998), s. 83-91.

STRONA INTERNETOWA

Na początku zaczęto projektować stronę internetową, która jest wizytówką każdej instytucji. Cały zespół przyczynił się do jej przygotowania i opracowania materiałów treściowych, które zostały tam zamieszczone³.

Strona składa się z kilku elementów o stałej treści oraz kilku regularnie aktualizowanych. Do elementów stałych należą czytelnia i wypożyczalnia, zawierające informacje o korzystaniu z tych działów biblioteki oraz gromadzące wszystkie przepisy na ten temat. Działy książki oraz czasopisma przedstawiają ogólne dane na temat zbiorów biblioteki. W dziale „o bibliotece” można znaleźć historię Biblioteki Teologicznej, a na stronie „pracownicy” – kontakty oraz zakresy czynności poszczególnych pracowników biblioteki. Do rzadko zmienianych pozycji należy również dział „linki”, zawierający odnośniki do najciekawszych miejsc w sieci oraz stron internetowych innych bibliotek. W głównym *menu* strony znajdują się również bezpośrednie odsyłacze do katalogu biblioteki oraz do uniwersyteckiego systemu Onelog, multiwyszukiwarki FIDKAR i dwóch bibliotek cyfrowych: śląskiej i kościelnej.

Elementy strony, które posiadają często aktualizowaną zawartość, to: „warto przeczytać” – strona zawierająca opisy i zdjęcia najciekawszych pozycji, które w ostatnim czasie wzbogaciły zbiory biblioteczne. W tym miejscu czasami zamieszczane są również opisy i linki do książek i czasopism elektronicznych, przez co biblioteka promuje dostęp do wiedzy nie tylko w formie tradycyjnej, ale również do najnowszych sposobów jej publikowania. Ta część jest aktualizowana przynajmniej trzy razy w miesiącu. W dziale „nowości” znajdują się wyodrębnione z bazy kwartalne listy nabytków. Są one ułożone alfabetycznie według hasła głównego i posiadają szczegółowy opis bibliograficzny. Dzięki temu wyszukiwarki internetowe, na przykład Google, są w stanie zindeksować nowości i w przypadku poszukiwań jakiejś pozycji z tej listy zamieszczają linki do naszej biblioteki.

Aspekt indeksowania zbiorów bibliotek w wyszukiwarkach internetowych stanowi dość nowe wyzwanie dla osób zajmujących się informacją naukową oraz dla projektantów bibliotecznych systemów informatycznych. Docelowo w wynikach wyszukiwań powinny znajdować się linki bezpośrednio do katalogu, ze wskazaniem na daną pozycję. Mimo iż w naszym rozwiązaniu nie udało się jeszcze tego osiągnąć, to i tak jesteśmy przynajmniej jedną z pierwszych bibliotek, która spróbowała problem ten rozwiązać i od 2003 roku stosuje ten sposób opracowania.

Wykazy bieżących czasopism polskich, zagranicznych i elektronicznych aktualizowane są na bieżąco. Na uwagę zasługuje też rzeczowy wykaz czasopism

³ <http://www.bib.wtl.us.edu.pl>.

elektronicznych związanych z teologią. Został on opracowany dzięki współpracy pracowników naukowych Wydziału Teologicznego i bibliotekarzy.

Ostatnim działem (często choć nieregularnie aktualizowanym), który zawiera opisy i galerie zdjęć z imprez organizowanych przez pracowników Biblioteki Teologicznej z różnych okazji, są „wydarzenia”. Znajdują się tu programy konferencji i zdjęcia z wystaw.

KATALOG

Kolejnym elementem, który wymagał profesjonalnego opracowania w Bibliotece Teologicznej, był katalog książek udostępniany przez Internet⁴. Wcześniej katalog działał, ale wymagał wielu usprawnień. Zainstalowanie nowego modułu MAK WWW umożliwiło dopracowanie go zarówno od strony przyjaznego interfejsu użytkownika, jak i od strony graficznej. Przyjazna dla czytelników maska i informacje o dostępności książki w magazynie są bardzo pozytywnie przez nich oceniane. Przy wyświetlaniu opisów książek użyte są style, dzięki którym tytuł pozycji jest wyróżniony grubszą czcionką, a kolorem czerwonym sygnatura, którą czytelnik musi podać przy realizacji zamówienia. W opisie pozycji aktywne są również odnośniki do innych indeksów, aby użytkownikom ułatwić poszukiwania podobnych pozycji.

Została również uruchomiona funkcja pobierania opisów z naszej bazy – w formacie plików ISO – w celu importu do innych baz. Dzięki instalacji FIDSERW, obsługującego protokół Z39.50, nasze zasoby są widoczne w wyszukiwarce FIDKAR⁵ i mogą być również dostępne dla innych wyszukiwarek pracujących w tym międzynarodowym standardzie. Przy modyfikowaniu wersji internetowej katalogu Biblioteki Teologicznej zmianie uległ też katalog dostępny w programie MAK przeznaczony do korzystania przez użytkowników na miejscu w pomieszczeniach bibliotecznych. Uporządkowano też indeksy, aby w każdej bazie miały podobną kolejność, zaś maski prezentujące czytelnikom dane zostały tak zmienione, aby nie zawierały zbędnych dla nich informacji. Usunięto również starsze bazy zewnętrzne, które przez dłuższy czas nie były aktualizowane.

AKCESJA

Akcesja to przyjmowanie i rejestracja materiału wpływającego do biblioteki⁶. Wprowadzanie opisów książek w Bibliotece Teologicznej odbywa się

⁴ <http://155.158.119.3/cgi-shl/makwww.exe?BM=1>.

⁵ Zob. K. Gonet, *FIDKAR – a co to jest?*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 18-19 (2004), s. 5-10. Por. <http://digital.fides.org.pl/dlibra/doccontent?id=24&dirids=1>.

⁶ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 1994, s. 23. Zob. też *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, kom. red. K. Głombiowski [i in.], Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 11-12.

dwuetapowo: najpierw w bazie akcesji tworzone są opisy książek, które następnie są weryfikowane i przenoszone do bazy ogólnej wraz z nadaniem sygnatury i numeru inwentarza. Biblioteka posiada oddzielną bazę akcesji dla każdego roku kalendarzowego. W bazie tej wprowadzono dodatkowe podpole, określające rodzaj zakupów, darów lub wymiany. Pozwala to w prosty sposób wyodrębnić na przykład dary polskie od darów zagranicznych. W bazie tej, aby przyspieszyć opracowanie, została także zwiększona liczba indeksów, co ułatwia przeszukiwanie. Wprowadzona aktualizacja do MAK-a 4.3a⁷ umożliwia pobieranie opisów z Internetu. Dzięki temu bibliotekarze nie muszą sami tworzyć opisów książek, a mogą opierać się na pobranych z Internetu opisach opracowanych przez inne biblioteki.

Opracowano również dodatkowy katalog dostępny tylko dla pracowników Biblioteki Teologicznej, który umożliwia prezentację danych za pomocą programu MAK WWW, pracującego w przeglądarce internetowej. Dzięki temu rozwiązaniu dotarcie do informacji stało się łatwiejsze, a możliwości wydruku tych danych są jeszcze większe.

WYMIANA

Biblioteka Teologiczna prowadzi bardzo aktywną wymianę z innymi placówkami bibliotecznymi⁸. Dzięki temu wydatki na nowe pozycje są znacznie mniejsze, a biblioteka regularnie otrzymuje nowości wydawnicze od współpracujących instytucji. Dla tych potrzeb najpierw opracowano bazę w systemie MAK, a później arkusz kalkulacyjny w Excelu, który w chwili obecnej zawiera stany magazynowe wszystkich naszych tytułów przeznaczonych do wymiany i ułatwia dystrybucję poszczególnych tytułów do konkretnych bibliotek.

ZAMÓWIENIA

Biblioteka Teologiczna zobowiązana jest do realizacji zamówień pracowników naukowych na zakup książek w ramach badań naukowych. W tym celu powstała kolejna baza danych w systemie MAK, ułatwiająca wyszukiwanie i realizację zamówień oraz przygotowywanie zestawień rocznych dla potrzeb Uniwersytetu Śląskiego. Dzięki niej w prosty sposób można znaleźć zamówienia, związane z konkretną osobą czy tematem badań, oraz wszystkie pozycje zamówione w jednym wydawnictwie. Dzięki odnośnikom do indeksów możemy, klikając jedynie na nazwisko lub nazwę dostawcy, zmienić indeks wyszukiwania bez konieczności powracania do wyszukiwarki i wpisywania szukanego wyrażenia.

⁷ K. Gonet, *Nowy MAK 4.3*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 16-17 (2003), s. 73-77.

⁸ E. Olszowy, *Wymiana krajowa w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 82 (2004), s. 177-186.

DUBLETY

W Bibliotece Teologicznej została uruchomiona baza dubletów książek i czasopism. Dzięki nim można w łatwy sposób prezentować innym instytucjom dostępne zasoby. Biblioteki mogą składać zamówienia na proponowane tytuły, a po ich wysłaniu zostają one usunięte z baz. Został więc wyeliminowany problem nieaktualnych list dubletów i wielokrotnych zamówień na nieobecne już pozycje⁹. Biblioteka Teologiczna jest jedną z niewielu placówek tego typu w Polsce, które w tak wygodny sposób prezentują w Internecie bazy dubletów.

WYPOŻYCZALNIA

Wypożyczalnia obsługuje – oprócz studentów i pracowników naukowych Wydziału Teologicznego – również studentów i pracowników innych wydziałów Uniwersytetu Śląskiego, a także osoby duchowne z terenu archidiecezji katowickiej. Liczba czytelników rośnie z każdym rokiem. W wypożyczalni uruchomiono dwa stanowiska z nowoczesnymi czytnikami kodów kreskowych na komputerach z systemem Windows, co w chwilach większego ruchu pozwala na równoległą obsługę wypożyczeń, a podczas mniejszego ruchu na pracę w bazach i w Internecie.

Różnym czytelnikom (student, pracownik naukowy) oraz rodzajom zasobów (książki, podręczniki, nuty) przydzielono odpowiednie statusy, które umożliwiły uruchomienie i prawidłowe funkcjonowanie automatycznego systemu naliczania kar za przetrzymane książki. System nalicza kary w zależności od czasu, na jaki dana pozycja jest wypożyczona (podręczniki i nuty wypożycza się bowiem na cały semestr, a książki – na miesiąc), a także w zależności od statusu czytelników – pracownik naukowy może wypożyczyć książkę na dłuższy czas niż student. Statusy czytelników określają również maksymalną ilość wypożyczonych książek, a przekroczenie tej ilości jest sygnalizowane odpowiednim komunikatem na stanowisku pracownika wypożyczającego.

Pracownicy Biblioteki Teologicznej zostali przeszkoleni w zakresie obsługi monitów wysyłanych do osób, przetrzymujących zbyt długo książki. W chwili obecnej monity mogą być generowane automatycznie i od razu drukowane.

CZYTELNIA

Zbiory Biblioteki Teologicznej udostępnia się wszystkim zainteresowanym w pomieszczeniu czytelni, w której – oprócz książek i czasopism – można skorzystać

⁹ B. Warząchowska, *Selekcja i preselekcja zbiorów w bibliotece naukowej na przykładzie Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 104-114.

z dostępu do Internetu oraz baz danych i czasopism zakupionych przez Uniwersytet Śląski. Czytelnia nie jest jeszcze kompleksowo wyposażona w nowy sprzęt komputerowy; jedynie po remoncie zakończonym rok temu, utworzono tam kilka nowych stanowisk komputerowych z dostępem do Internetu. Komputery te są jednak nieco starsze i nie zawsze spełniają wymagania stawiane im przez użytkowników.

MAGAZYNY I STANOWISKA DLA PRAKTYKANTÓW

Ze starszych komputerów, które już nie nadają się na użytek czytelników, zostały utworzone stanowiska pracy w magazynach. Obecnie w magazynach znajdują się cztery stanowiska, które obsługują MAK-a i posiadają edytor tekstu pracujący w systemie Windows. Z tych stanowisk korzystają również praktykanci, którzy często goszczą w naszej bibliotece. Dzięki temu pracownicy mogą przeszkolić i powierzyć proste zadanie praktykantom.

PRACOWNIA KOMPUTEROWA

Informatyk, zatrudniony w Bibliotece Teologicznej, kieruje także Pracownią Komputerową, udostępnioną po otwarciu nowego budynku Wydziału Teologicznego w 2004 roku. Pracownia posiada 15 nowoczesnych stanowisk komputerowych. Jest dostępna dla studentów przez cztery dni w tygodniu po sześć godzin, a poza tym prowadzi się w niej zajęcia programowe. Pracownia jest uzupełnieniem czytelnicy bibliotecznej. Są w niej również dostępne wszelkie zasoby elektroniczne zakupione przez Uniwersytet Śląski, a dzięki nowoczesnemu sprzętowi korzystanie z nich jest bardzo wygodne.

Pracownia dysponuje ośmioma nowoczesnymi komputerami, czytnikami kodów kreskowych, drukarką laserową i skanerem, a także kilkoma zestawami słuchawek, które studenci mogą wypożyczać, gdy korzystają z materiałów dźwiękowych. W pomieszczeniu znajduje się również – wypożyczany na zajęcia dydaktyczne – multimedialny sprzęt w postaci laptopów, rzutników (multimedialnych i do folii) oraz głośników.

DOSTĘP DO ZASOBÓW NAUKOWYCH UNIwersytetu Śląskiego

W Uniwersytecie Śląskim prenumeruje się i udostępnia jednostkom specjalistyczne bazy wiedzy oraz czasopisma elektroniczne. Te ostatnie – dzięki współpracy bibliotekarzy z pracownikami naukowymi Wydziału Teologicznego – zostały szczegółowo opracowane pod kątem przydatności naukowej i stworzono ich podział rzeczowy, dostępny dla czytelników¹⁰.

¹⁰ http://www.bib.wtl.us.edu.pl/czas_elektr_rzecz.php.

Pracownicy Biblioteki Teologicznej uczestniczą w szkoleniach organizowanych przez Oddział Informacji Naukowej Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego, aby mogli popularyzować nowoczesne źródła informacji. W Pracowni Komputerowej na Wydziale Teologicznym i w czytelni bibliotecznej są prowadzone indywidualne szkolenia dla pracowników naukowych, którzy chcą poznawać nowe sposoby poszukiwania informacji. Limitowane bazy danych są dostępne tylko na niektórych komputerach w czytelni bibliotecznej. Dzięki systemowi One Log pracownicy Wydziału Teologicznego mają dostęp do zasobów elektronicznych Uniwersytetu Śląskiego z dowolnego miejsca na świecie.

PERSPEKTYWY ROZWOJU

Mimo wprowadzenia powyższych rozwiązań w kwestii komputeryzacji Biblioteki Teologicznej pozostaje jeszcze wiele do zrobienia. Najważniejszą sprawą w najbliższym czasie będzie wdrożenie najnowszej – piątej – wersji systemu bibliotecznego MAK, opartego na architekturze klient-serwer i wykorzystującego relacyjne bazy danych. Stąd – ze względu na nowe rozwiązania techniczne – konieczna będzie wymiana głównego serwera przechowującego bazy danych. W chwili obecnej Biblioteka Narodowa – producent programu – nie podaje jeszcze szczegółowych informacji na temat wymagań sprzętowych serwera. Możliwe że konieczne będzie również usunięcie starych stanowisk do obsługi baz danych (pracujących w systemie DOS) i zastąpienie ich komputerami wyposażonymi w nowocześniejszy system i przeglądarkę internetową. Stanowiska pracowników Biblioteki Teologicznej z pewnością już spełniają wymagania nowego systemu.

Wdrożenie nowego systemu będzie wiązało się nie tylko z zakupem nowego sprzętu, ale również ze szkoleniem pracowników. Mimo że system w obsłudze ma być podobny do swojego poprzednika, to jednak opracowanie będzie odbywało się za pomocą przeglądarki internetowej. W związku z tym będą musiały pojawić się zabezpieczenia innego rodzaju niż stosowane obecnie.

Stosując nowy system MAK, będzie można dokonywać rezerwacji i zamawiania książek przez Internet. Będzie to jednak wiązało się z założeniem konta dla każdego z około tysiąca czytelników zarejestrowanych w naszej bazie, nadanie mu hasła dostępu, a dla części z nich – przynajmniej krótkiego przeszkolenia dotyczącego używania tych rozwiązań.

W związku ze zmianą systemu może zaistnieć konieczność zmiany bibliotecznego formatu zapisu danych z nieco już archaicznego MARC-BN, na stosowany coraz powszechniej w Polsce i na świecie amerykański system MARC21. Wiązać się to będzie z konwersją baz oraz ze szkoleniem pracowników, dotyczącym katalogowania za pomocą nowego systemu. Tak duże przedsięwzięcie będzie możliwe do zrealizowania jedynie w czasie wakacji, czyli w miesiącu, w którym nasza biblioteka jest zupełnie niedostępna dla czytelników.

W najbliższym czasie rozpoczęte zostaną prace nad tworzeniem bazy multimedialnych. Zbiory tego rodzaju są kupowane coraz częściej, stąd pojawia się potrzeba wyodrębnienia ich w nowej bazie. Ponieważ w stosowanym obecnie standardzie MARC-BN nie ma precyzyjnych unormowań dotyczących opisu katalogowego takich zbiorów, tworzenie bazy rozpocznie się w standardzie MARC21 i będzie pierwszym krokiem do nieuniknionej w przyszłości zmiany standardu. Jeśli nowa wersja systemu MAK nie będzie oferowała indeksowania zbiorów przez przeglądarki internetowe, to będą prowadzone dalsze prace nad usprawnieniem obecnie funkcjonujących rozwiązań.

Dużym przedsięwzięciem, które wiąże się z utrzymaniem naszej biblioteki w czołówce pod względem nowoczesności wśród podobnych placówek, zrzeszonych w Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, jest zaprojektowanie nowej strony internetowej biblioteki, działającej na rozwiązaniach WEB2.0. Wiąże się to z instalacją dużego systemu CMS (Content Management System), powiązanego z bazą danych. Nowa strona będzie oferowała następujące możliwości: 1) dodawanie newsów przez każdego z pracowników (w tej chwili robi to informatyk); 2) spersonalizowane strony dla pracowników zawierające bieżące ogłoszenia, komunikaty i uwagi dotyczące codziennej pracy, również z możliwością dodawania ogłoszeń przez każdego z pracowników (obecnie funkcjonuje taka strona internetowa, jest ona jednak tworzona przez informatyka po przekazaniu materiałów do opublikowania); 3) możliwość zamieszczania moderowanych komunikatów oraz opinii i komentarzy przez czytelników; 4) publikację artykułów związanych z bibliotekarstwem; 5) prowadzenie ankiet wśród czytelników oraz 6) dwukierunkowy przepływ informacji pomiędzy bibliotekarzem a czytelnikiem.

STATYSTYKA

Obecnie nasze bazy obejmują katalog główny, w którym znajduje się około 70 tysięcy pozycji książkowych, 1 750 czasopism, 625 tytułów podręczników i ponad 2 600 dysertacji. Z katalogu internetowego ponad 30 osób dziennie korzysta z wyszukiwarki (nie licząc bezpośrednich odwołań do indeksów lub pozycji), a na stronie notujemy ponad 110 wizyt na dzień.

GROMADZENIE CZASOPISM W ZBIORACH BIBLIOTEKI TEOLOGICZNEJ

WSTĘP

Gromadzenie czasopism w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach od początku jej istnienia stanowi integralną część księgozbioru służącą tworzeniu i rozwojowi zbioru bibliotecznego. Proces gromadzenia zbiorów – obok opracowania i udostępniania – stanowi podstawową czynność pracy tej placówki, dzięki której następuje stały rozwój i systematyczne powiększanie zasobu bibliotecznego.

Biblioteka Teologiczna, która została powołana Zarządzeniem Rektora Uniwersytetu Śląskiego w 2001 roku i wpisała się w strukturę środowiska akademickiego jako jedna z największych bibliotek specjalistycznych, została przekształcona z Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach¹. Korzenie jej sięgają 1927 roku, kiedy wraz z powstaniem Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie zaczęła funkcjonować Biblioteka wraz z wydzieloną czytelnią². Instytucja ta posiadała sporo czasopism polskich i zagranicznych, wśród których znalazło się wydawane w wielu językach „L'Osservatore Romano”, a także inne tytuły, które stanowiły podstawę dla tworzącej się czytelni kleryckiej. Po utworzeniu Wydziału Teologicznego w 2001 roku, a wraz z nim Biblioteki Teologicznej, przejęto księgozbiór Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego na zasadzie użyczenia, łącznie z wielotysięcznym zbiorem czasopism.

Czasopisma stanowią wartościową i znaczącą część zbiorów w Bibliotece Teologicznej, której ilość wciąż wzrasta dzięki prenumeracie polskiej i zagranicznej, darom oraz wymianie z bibliotekami pokrewnych instytucji³.

Obecnie w Bibliotece Teologicznej znajduje się prawie 1 760 tytułów czasopism, w tym ponad 900 polskich i 860 zagranicznych. Tematyka gromadzonych periodyków dotyczy przede wszystkim teologii, ale także pokrewnych dziedzin

¹ Zarządzenie nr 54/2001 z dnia 28.09.2001 roku Rektora Uniwersytetu Śląskiego w sprawie powołania Biblioteki Wydziału Teologicznego.

² T. Czakański, *Historia Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego*, w: *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924-2004*, red. J. Kupny, Katowice 2004, s. 283-293.

³ B. Warząchowska, *Działalność Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 39, 2 (2006), s. 438-445.

wiedzy, na przykład historii powszechnej, historii Śląska, pedagogiki, filozofii, psychologii i archiwistyki. Pochodzą one z trzech źródeł wpływu: prenumeraty, darów i wymiany.

PRENUMERATA

W początkach działalności Biblioteki Teologicznej przyjęto zróżnicowaną formę zakupu czasopism. Osobnym kryteriom podlegał zakup polski i zakup zagraniczny. Przyjęto następujące formy zakupu czasopism polskich: 1) przez RUCH S.A.; 2) przez Wydawnictwo ORPAN – Naukową Księgarnię Wysyłkową w Warszawie i 3) bezpośrednio u wydawców. Wszystkie tytuły finansowane są przez Kurię Metropolitalną w Katowicach. Uaktualnianie prenumeraty odbywa się w ścisłej współpracy z pracownikami naukowymi, którzy zgłaszają swoje propozycje zgodnie z profilem prowadzonych przez siebie badań naukowych. Zatwierdzenia tytułów dokonuje Dziekan Wydziału Teologicznego.

Obecnie Biblioteka Teologiczna współpracuje z ponad dwudziestoma kontrahentami, gromadząc czasopisma z różnych dziedzin wiedzy, m.in. bibliistyki, katechetyki, liturgiki, homiletyki, pedagogiki, filozofii i psychologii. Są to przede wszystkim kwartalniki, roczniki, miesięczniki i tygodniki. Na uwagę zasługują tytuły, które są kompletowane od początku ich ukazywania, jak na przykład: „Ate-neum Kapłańskie” (od 1909 roku), „Gość Niedzielny” (od 1923 roku), „Wiadomości Diecezjalne” (Katowickie – od 1925 roku z przerwą wojenną), „Homo Dei” (od 1933 roku), „Tygodnik Powszechny” (od 1945 roku), „Znak” (od 1946 roku), „Katecheta” (od 1957 roku), „Więź” (od 1958 roku) i „W drodze” (od 1973 roku).

Odrębną grupę stanowią czasopisma, które dotyczą historii Śląska, tzw. *silesiaca*. Są one cennym źródłem do badań nad historią naszego regionu. Wymienić tu należy takie czasopisma, jak: „Śląsk” – miesięcznik społeczno-kulturalny wydawany przez Górnośląskie Towarzystwo Literackie w Katowicach, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” – publikacja Instytutu Górnośląskiego w Katowicach i „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, które są tytułem wydawanym od 1968 roku przez grono śląskich naukowców, zajmujących się tematyką związaną z teologią i historią Kościoła na Śląsku. Po utworzeniu Wydziału Teologicznego periodyk ten stał się oficjalnym jego organem naukowym, ukazującym się w cyklu półrocznym.

Znaczna część tytułów kupowana jest bezpośrednio u wydawców, na przykład w Wydawnictwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. Są to w większości roczniki z dziedzin: filozofii, socjologii i prawa kanonicznego – „Roczniki Filozoficzne”, „Roczniki Humanistyczne”, „Roczniki Nauk Prawnych”, „Roczniki Nauk Społecznych” i inne. Dla potrzeb wymiany Biblioteka Teologiczna kupuje większą ilość egzemplarzy czasopism w Wydawnictwie św. Jacka w Katowicach, na przykład „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”

i „Studia Pastoralne”. Wspomniana placówka biblioteczna służy całej społeczności akademickiej, stąd stale poszerza liczbę bieżących tytułów o te, które dotychczas nie były prenumerowane. W ten sposób studenci teologii otrzymują cenne publikacje z dziedzin pokrewnych. Oprócz polskich czasopism biblioteka gromadzi również periodyki zagraniczne, które zamawiane są z badań własnych i statutowych Uniwersytetu Śląskiego. Część z nich kupowana jest przez Kurię Metropolitalną i zamawiana w wydawnictwach: ABE Marketing, Brepols Publishers lub The Enigma Press.

Liczba tytułów czasopism polskich i zagranicznych, pozyskiwanych w latach 2002–2007 przez Bibliotekę Teologiczną drogą kupna oraz źródło ich nabycia została przedstawiona w tabeli 1.

Tabela 1.

Liczba tytułów czasopism polskich i zagranicznych nabytych drogą kupna przez Bibliotekę Teologiczną Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w latach 2002–2007

Źródło nabycia i rok	Czasopisma polskie		Czasopisma zagraniczne	
	Kuria Metropolitalna w Katowicach	Uniwersytet Śląski w Katowicach	Uniwersytet Śląski w Katowicach	Kuria Metropolitalna w Katowicach
2002	105	–	–	–
2003	101	23	23	2
2004	100	27	27	5
2005	75	27	27	5
2006	69	27	27	19
2007	71	34	34	18

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Wykaz czasopism.

W latach 2005–2007 – jak wynika z danych, prezentowanych w tabeli 1 – znacząco zmniejszyła się liczba czasopism pozyskiwanych drogą kupna. Wynika to z faktu, iż część czasopism wpłynęło do Biblioteki Teologicznej drogą wymiany.

DARY

Dary czasopism w Bibliotece Teologicznej są formą wpływu najmniej planowaną i oczekiwaną. Pochodzą z różnych źródeł: wydawnictw, likwidowanych bibliotek parafialnych, redakcji czasopism i osób prywatnych: księży, pracowników naukowo-dydaktycznych, bibliotekarzy i studentów. Dary – w odróżnieniu od kupna i wymiany – stanowią większą grupę druków wpływających do biblioteki. Nabytki te wymagają wnikliwej oceny pod kątem ich przydatności⁴.

⁴ B. Warząchowska, *Dary w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 89 (2008), s. 164-173.

Dary czasopism w Bibliotece Teologicznej mają swoją historię i sięgają początków tworzenia Biblioteki Seminaryjnej w Krakowie. Wtedy to darowizny i pomoc udzielana przez stowarzyszenia i organizacje kapłańskie i społeczne, takie jak: Towarzystwo Naukowe Kapłanów Śląskich, Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku, Koło Księży Prefektów, Dziedzictwo błog. Jana Sarkandra czy też Zjednoczenie Kapłanów Unitas Diecezji Katowickiej decydowały o powstaniu Biblioteki⁵. Inną grupę darowizn stanowią pośmiertne kolekcje księży przekazywane przez rodziny lub osoby do tego upoważnione. Są one źródłem wpływu wymagającym szczególnej selekcji przed ostatecznym włączeniem ich do zbiorów. Pozycje najbardziej cenne wyszukuje zespół specjalistów z różnych dziedzin filozofii i teologii. Zdekompletowane roczniki periodyków również są włączane do zbiorów ze względu na ich zawartość treściową i czas powstania⁶.

Dzięki zagranicznym podróżom i kontaktom z ośrodkami teologicznymi w Europie ówczesnego rektora Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, ks. dr. Stefana Cichego, biblioteka wzbogaciła się o szereg cennych tytułów zagranicznych czasopism teologicznych, m.in. z dziedziny liturgiki i homiletyki⁷. Do dziś biblioteka z rąk obecnego ordynariusza diecezji legnickiej otrzymuje wiele tytułów jak: „L'Osservatore Romano” w języku niemieckim, „Notitiae”, „Regina Legionie”, „Vita Pastorale” a ostatnio wydawany przez Księgarnię św. Jacka w Katowicach „Anamnesis” – Biuletyn Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski.

Warto przypomnieć, że w 2002 roku biblioteka przejęła księgozbiór ks. dr. Martina Gritza, a wraz z nim sporą część czasopism teologicznych, związanych z duszpasterstwem wojskowym⁸. Natomiast w 2003 roku księgozbiór wzbogacił się o dary ks. prof. dr. Paula Bormanna – wieloletniego wykładowcy Wydziału Teologicznego w Paderborn. Gromadził on głównie książki z zakresu teologii pastoralnej, homiletyki, pedagogiki i katechetyki. W jego księgozbiórze znajdowały się czasopisma: „Ewangelische Theologie”, „Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft” i inne⁹.

Przez Bibliotekę Diecezjalną i Bibliotekę Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego były gromadzone czasopisma w języku niemieckim, wydawane w XIX i na początku XX wieku – na przestrzeni kilkudziesięciu lat – najczęściej drogą darów. Tematyka tych periodyków obejmowała różne dziedziny wiedzy. W wielu przypadkach były one niezgodne z polityką gromadzenia zbiorów

⁵ W. Pawłowicz, *Księgozbiory kapłanów śląskich XIX i XX wieku*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 38, 2 (2005), s. 421-438.

⁶ B. Warząchowska, *Działalność Biblioteki Teologicznej...*, s. 442.

⁷ T. Czakański, *Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924-2004*, s. 284-285.

⁸ W. Myszor, *Ks. dr Martin Gritz i jego biblioteka*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 36, 1 (2003), s. 258-259.

⁹ W. Myszor, *Ks. prof. dr Paul Bormann i jego biblioteka*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 37, 1 (2004), s. 174-176.

w bibliotekach kościelnych, jednak ze względu na integralną część spuścizn po wybitnych przedstawicielach śląskiego duchowieństwa włączano je do księgozbioru¹⁰.

Wśród instytucji, wspomagających Bibliotekę Teologiczną w procesie gromadzenia, wymienić należy również wydawnictwa lokalne, usytuowane w Katowicach, takie jak: Księgarnię św. Jacka, redakcję czasopisma „Gość Niedzielny” i Instytut Górnośląski oraz Kurię Metropolitalną w Katowicach, przekazującą kolejne numery „Wiadomości Diecezjalnych” – swoich i z innych diecezji.

W znaczący sposób powiększa się księgozbiór Biblioteki Teologicznej dzięki darom pracowników naukowo-dydaktycznych naszego wydziału. W ten sposób biblioteka wzbogaciła się o wiele nowych roczników, ofiarowanych m.in. przez ks. prof. dr. hab. Wincentego Myszora („Jahrbuch für Antike und Christentum” i „Pallestinskij Sbornik”) oraz ks. dr. hab. Stanisława Pisarka („Bibel und Liturgie”, „Biblische Zeitschrift”, „Gottesdienst” i „Orientierung”).

Czasopisma, otrzymywane drogą darów, podlegają wnikliwej kontroli pod kątem ich zawartości i kompletności. Wymaga to niezwykłej sprawności, rzetelności i dokładności ze strony bibliotekarzy, którzy są odpowiedzialni za ich regularne gromadzenie (zob. tabela 2).

Tabela 2.

Czasopisma polskie i zagraniczne w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w latach 2002–2007

Rok	Czasopisma polskie	Czasopisma zagraniczne
2002	55	53
2003	53	49
2004	65	39
2005	86	43
2006	88	36
2007	78	22

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Wykaz czasopism.

Jak wynika z danych, zapisanych w tabeli 2, najwyższy przyrost tytułów czasopism otrzymywanych drogą darów nastąpił w latach 2004–2007. Świadczy to o dużej ilości różnorodnych kolekcji, napływających do Biblioteki Teologicznej, w tym również czasopism. Większość otrzymanych tytułów uzupełniono o brakujące numery, a nowe włączono do gromadzonego zasobu.

¹⁰ E. Olszowy, *Niemieckojęzyczne czasopisma wydane na Śląsku do 1945 roku w zbiorach Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 39, 1 (2006), s. 178-188.

WYMIANA

Biblioteka Teologiczna jest jedyną placówką specjalistyczną Uniwersytetu Śląskiego, która prowadzi samodzielną wymianę książek i czasopism z polskimi i zagranicznymi instytucjami naukowymi¹¹. Są wśród nich biblioteki wszystkich wydziałów teologicznych w Polsce, biblioteki instytutów teologicznych, wyższych seminariów duchownych, biblioteki towarzystw naukowych oraz placówki badawcze naszego regionu i redakcje czasopism. Materiałem wymiennym są publikacje wydawane przez pracowników naukowo-dydaktycznych Wydziału Teologicznego, dublety i druki zbędne, wydawnictwa przekazane przez Drukarnię Archidiecezjalną, publikacje z Wydawnictwa Księgarnia św. Jacka w Katowicach oraz tzw. egzemplarze gratisowe z Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego. Wymiana wymaga od bibliotekarzy solidnej pracy i dodatkowego zaangażowania, jednak pociąga za sobą nieocenione korzyści. Dzięki temu pozyskuje się na bieżąco najnowsze wydawnictwa z dziedziny filozofii i teologii oraz systematycznie uzupełnia zbiory o brakujące prace. Stale kompletuje się także ciągi czasopism, zwłaszcza numery archiwalne; podejmuje się również starania o zamianę dotychczasowego źródła wpływu pewnych tytułów z prenumeraty na wymianę. Wymiana opłacalna jest pod względem finansowym, bowiem zmniejsza wydatki na zakup nowości i prenumeratę czasopism oraz powoduje stałą regularność w przekazywanych tytułach¹².

Tabela 3.

Liczba tytułów otrzymywanych przez Bibliotekę Teologiczną Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w ramach wymiany w latach 2002–2007

Rok	Czasopisma polskie	Czasopisma zagraniczne
2002	50	–
2003	58	4
2004	74	4
2005	86	6
2006	97	6
2007	110	10

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Wykaz czasopism.

¹¹ Więcej o wymianie – zob. E. Olszowy, *Wymiana krajowa w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 82 (2004), s. 177-186.

¹² W 2002 roku rozpoczęto rozmowy z bibliotekami wydziałów teologicznych, w wyniku których regularną wymianę rozpoczęto od 2003 roku na bazie dotychczasowych tytułów otrzymywanych drogą prenumeraty i darów.

Jak wynika z powyższych danych gromadzenie czasopism w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach pozyskiwanych z prenumeraty, wymiany jak i w formie darów przebiega w sposób równomierny. Liczba otrzymywanych tytułów wzrasta corocznie i stanowi prawie 1/3 wszystkich bieżących tytułów polskich i zagranicznych.

CZASOPISMA ELEKTRONICZNE

Czasopisma elektroniczne są wydawnictwami ciągłymi, charakteryzującymi się cechami właściwymi dla czasopism tradycyjnie ukazujących się w formie drukowanej. Obecnie pod pojęciem czasopisma elektronicznego rozumie się głównie czasopisma internetowe i on-line, wzbogacone dźwiękiem, sekwencjami filmowymi lub odsyłaczami do innych źródeł. Są one zjawiskiem nowym, powstałym krótko po 1980 roku i ich liczba gwałtownie rośnie. W efekcie tego wzrostu praktycznie wszystkie znaczące czasopisma naukowe posiadają wersje elektroniczne¹³, a dzięki ograniczeniu kosztów wydruku i dystrybucji są na ogół tańsze niż ich tradycyjne odpowiedniki. Licencja Uniwersytetu Śląskiego pozwala na dostęp do czasopism elektronicznych w większości przypadków z każdego komputera sieci uczelnianej. Dostęp do niektórych możliwy jest tylko z komputerów pracujących w podsięciach bibliotecznych.

Na Wydziale Teologicznym w Katowicach użytkownicy mają dostęp do czasopism elektronicznych w czytelni Biblioteki Teologicznej, w pracowni komputerowej i na komputerach bibliotek zakładowych¹⁴. Podkreślić należy, że jesteśmy jedną z nielicznych placówek bibliotecznych Uniwersytetu Śląskiego, która wyselekcjonowała czasopisma teologiczne i dziedzin pokrewnych, znajdujące się na stronie Biblioteki Teologicznej, ze wszystkich czasopism dostępnych w sieci Biblioteki Głównej Uniwersytetu Śląskiego.

Dla usprawnienia czytelnicy mogą korzystać z dwóch wykazów utworzonych przez pracowników Biblioteki Teologicznej: wykazu alfabetycznego (zawierającego 130 tytułów o tematyce związanej z teologią oraz sporządzonego, aby ułatwić szybki dostęp do wybranych tytułów i pominąć proces wyszukiwania wśród wielu tysięcy czasopism dostępnych dla Uniwersytetu Śląskiego) i wykazu rzeczowego (obejmującego ponad 23 dziedziny wiedzy, do których przyporządkowano od kilku do kilkunastu tytułów, na przykład teologia, teologia amerykańska, teologia ewangelicka, historia, historia Kościoła, homiletyka, katechetyka, teologia pastoralna, teologia fundamentalna, teologia dogmatyczna,

¹³ M. Nahotko, *Naukowe czasopisma elektroniczne*, Warszawa 2007; T. Górniak, U. Kowalewska, *Czasopisma elektroniczne w bibliotekach polskich wyższych uczelni*, *Bibliotekarz* 7-8 (2003), s. 21-25; W. Gawarecki, *Czasopisma elektroniczne: charakterystyka i próba klasyfikacji*, *Przegląd Biblioteczny* 3 (1999), s. 141-147.

¹⁴ Wykaz czasopism elektronicznych, dotyczący teologii oraz dziedzin pokrewnych znajduje się na stronach: <http://www.bib.wtl.us.edu.pl>.

teologia moralna, teologia chrześcijańska, misjologia, ekumenizm, biblistyka, prawo, katolicka nauka społeczna, patrologia, religioznawstwo, sztuka, pedagogika, psychologia, filozofia). O tym, jak duże jest zainteresowanie czasopismami elektronicznymi świadczy wzrastająca częstotliwość odwiedzin odnotowana na stronie Biblioteki i Wydziału Teologicznego.

Wszystkie czasopisma – zgodnie z regulaminem – udostępniane są wyłącznie na miejscu w przeznaczony do tego celu czytelni czasopism, która stanowi wydzieloną część czytelni ogólnej. W czytelni czasopism użytkownik ma dostęp do bieżących numerów tytułów gromadzonych przez Bibliotekę Teologiczną. Starsze roczniki, przechowywane w magazynie, dostarczane są czytelnikom w krótkim czasie.

Czytelnicy, którzy chcą skorzystać z czasopism, mogą sprawdzić tytuły i dostępne numery w osobnym dla czasopism katalogu komputerowym, udostępnionym także przez Internet, bądź w katalogu kartkowym znajdującym się w czytelni.

Gromadzenie czasopism w Bibliotece Teologicznej przebiega w sposób właściwy i przemyślany. Wykaz gromadzonych czasopism jest każdego roku uzupełniany i skorelowany z tytułami znajdującymi się w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Śląskiego. Warto wspomnieć, że każdego roku wzrasta liczba czasopism naukowych o tematyce teologicznej, które ze względu na poszerzające się badania powinny zasilić zbiory biblioteczne.

ZAKUP LITERATURY NAUKOWEJ ZE ŚRODKÓW WŁASNYCH I PROJEKTÓW BADAWCZYCH (GRANTÓW) WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO W KATOWICACH

W 2001 roku nastąpiło otwarcie Wydziału Teologicznego w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, na mocy umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski¹. Nowo powstała jednostka od początku stawiała sobie ambitne cele, aby w niedługim czasie stać się liczącym ośrodkiem edukacji polskich teologów – przyszłych kapłanów, jak również osób świeckich, które swoje wykształcenie w dużej mierze zamierzają wykorzystać w pracy katechetycznej. Studenci teologii w Katowicach zdobywają wiedzę w trzech specjalnościach: teologii pastoralnej, teologii nauczycielskiej i teologii ogólnej.

Biblioteka Teologiczna, wchodząca w skład systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Śląskiego², jest jednostką wyróżniającą się na tle innych bibliotek wydziałowych pod względem wielkości, historyczności i interdyscyplinarności księgozbioru. Wielkość księgozbioru sytuuje Bibliotekę Teologiczną na pierwszym miejscu wśród bibliotek specjalistycznych. Niewątpliwie tę pozycję biblioteka zawdzięcza swojej poprzedniczce – Bibliotece Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego³. Główny zrąb księgozbioru stanowią pozycje reprezentujące poszczególne dyscypliny teologiczne, z uwzględnieniem bibliistyki, historii Kościoła (w tym Kościoła na Śląsku), patrologii, katechetyki, liturgiki, ekumenizmu i wiele innych. Dużą część kolekcji stanowią pozycje z nauk

¹ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski w sprawie utworzenia i funkcjonowania Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – zob. *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w latach 2000-2005 (stan na 30 września 2005 roku)*, oprac. L. Szewczyk, Katowice 2005, s. 46-49.

² Biblioteka Teologiczna powołana została na mocy Zarządzenia nr 54/2001 z dnia 28.09.2001 roku Rektora Uniwersytetu Śląskiego w sprawie powołania Biblioteki Wydziału Teologicznego. Powstała z przekształcenia Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach.

³ Więcej o historii Biblioteki WŚSD – zob. T. Czakański, *Historia Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego (1927-2000)*, *Wiadomości Archidiecezjalne* 68, 11 (2000) Katowice, s. 530-540; tenże, *Historia Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego, w: Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne 1924-2004*, red. J. Kupny, Katowice 2004, s. 283-292.

społecznych oraz humanistycznych: historii, filozofii, psychologii, pedagogiki, socjologii, etyki, literatury pięknej, a także nauk politycznych. Biblioteka gromadzi wydawnictwa encyklopedyczne, słownikowe i bibliografie specjalistyczne. Znaczną część zbiorów stanowią druki z XVIII i XIX wieku, w posiadaniu biblioteki jest także wiele cennych kolekcji, zapisywanych w testamencie na przestrzeni minionych lat⁴. Ważnym źródłem wpływu nabytków są sukcesywnie przekazywane dary od osób prywatnych i instytucji⁵.

Najistotniejszym czynnikiem, decydującym o specyficznym charakterze biblioteki, są zasady finansowania zakupu wydawnictw. Realizowany jest on równoległe ze stałych środków, przyznawanych przez Kurię Metropolitalną w Katowicach oraz z pieniędzy otrzymywanych z Uniwersytetu Śląskiego na badania naukowe prowadzone przez pracowników naukowych Wydziału Teologicznego. W związku z tym biblioteka zobowiązana jest do prowadzenia podwójnej dokumentacji oraz osobnych ksiąg inwentarzowych i akcesyjnych dla książek finansowanych przez Kurię katowicką, a także dla zbiorów stanowiących własność Uniwersytetu Śląskiego. Jednocześnie Biblioteka musi prowadzić szczegółowe zestawienia zakupionych książek: kwartalne – dla potrzeb działu finansowego Uniwersytetu Śląskiego i roczne – dla działu księgowości Kurii Metropolitalnej. W trakcie procedury zamawiania książek ważne jest, aby ustalony został prawidłowo płatnik i nabywca, gdyż zdarzają się nieprawidłowości w wystawianiu faktur przez kontrahentów, realizujących zamówienia zarówno dla Kurii, jak i dla poszczególnych jednostek Uniwersytetu Śląskiego. Wymaga to stałej kontroli i skrupulatności, a w niektórych wypadkach monitowania faktur wystawianych dla niewłaściwych płatników i odbiorców.

Zakup publikacji, finansowanych przez Uniwersytet Śląski, zależny jest od sumy, jaką przyznano konkretnym jednostkom wchodzącym w skład tej uczelni. Jest to uwarunkowane wieloma czynnikami podlegającymi określonym regulacjom prawnym⁶.

⁴ Więcej na temat historycznych kolekcji – zob. W. Pawłowicz, *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 roku)*, Katowice 2004, s. 56 [mps w posiadaniu Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach] – pozycja w druku.

⁵ Więcej o publikacjach wpływających w formie darów – zob. B. Warząchowska, *Dary w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 89 (2008), s. 164-173.

⁶ Kryteria przyznawania środków finansowych z budżetu państwa i innych źródeł określa *Ustawa z dnia 8 października 2004 roku o zasadach finansowania nauki* – zob. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej [dalej skrót: DzU] 238 (2004), poz. 2390. W myśl tej *Ustawy* środki finansowe na naukę rozdysponowuje się m.in. na finansowanie działalności statutowej, czyli realizację określonych w statucie jednostki naukowych zadań związanych z prowadzonymi przez nią, w sposób ciągły, badaniami naukowymi lub pracami rozwojowymi oraz na badania własne szkoły wyższej, służące rozwojowi kadry oraz specjalności naukowych. Środki te przyznawane są przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego państwowym szkołom wyższym na podstawie

W Bibliotece Teologicznej większość książek zakupionych ze środków otrzymanych z Uniwersytetu Śląskiego znajduje się w dwunastu bibliotekach zakładowych na Wydziale Teologicznym, stanowiących bogaty warsztat naukowo-badawczy. Głównym celem powstania bibliotek przy zakładach było stworzenie podręcznego zaplecza naukowo-badawczego dla pracowników oraz umożliwienie studentom dotarcia do wydawnictw naukowych, wykorzystywanych podczas zajęć seminaryjnych. Publikacje z zakładów udostępniane są w systemie prezenyjnym w czasie wyznaczonych godzin dyżurów pracowników naukowych⁷.

Około 20% księgozbioru, będącego własnością Uniwersytetu Śląskiego, trafia do magazynu bibliotecznego, z możliwością wypożyczenia na zewnątrz. O lokalizacji każdej publikacji decydują pracownicy typujący pozycje do zakupu, biorąc pod uwagę zakres prowadzonych przez siebie badań, jak również możliwości lokalowe w poszczególnych zakładach. Z punktu widzenia czytelnika korzystniejszym rozwiązaniem jest pozostawienie książki w bibliotece, czasami jednak są to publikacje wąskotematyczne, specjalistyczne, wykorzystywane tylko przez pracowników w związku z podjętymi przez nich tematami badawczymi, dlatego bardziej uzasadnione jest lokalizowanie tych wydawnictw w bibliotekach zakładowych. W trosce o ten księgozbiór biblioteka tworzy centralny katalog komputerowy, w którym rejestrowane są wszystkie zakupione pozycje. Bez względu na miejsce lokalizacji, dostępny jest on również przez Internet, dzięki temu każdy czytelnik ma możliwość dotarcia do pożądanego literatury.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni w znacznym stopniu wpływają na politykę gromadzenia zbiorów w Bibliotece Teologicznej. Docierają oni bowiem do informacji o interesujących i znaczących pozycjach, ukazujących się na rynku, a dotyczących ich specjalizacji. Rynek wydawniczy śledzą również pracownicy biblioteki, zbierając dane o książkach, które następnie podlegają analizie specjalisty z danej dziedziny. Współczesny bibliotekarz w pracy wykorzystuje wiele źródeł informacji o książkach (zamieszczane w tradycyjnych i elektronicznych katalogach wydawniczych i księgarskich, księgarniach internetowych, ofertach

wniosek ministrów sprawujących nadzór nad tymi szkołami, przeznaczone są one na badania statutowe i przekazywane są w formie dotacji podmiotowej – por. DzU 238 (2004), poz. 2390, rozdz. 1, art. 2 oraz rozdz. 2, art. 7. Następnie szczegółowe kryteria oraz tryb przyznawania i rozliczania środków na naukę określone zostały w późniejszym *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 16 października 2007 roku w sprawie kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na inwestycje służące potrzebom badań naukowych lub prac rozwojowych*, DzU 201 (2007), poz. 1453. Osobną grupę stanowią projekty badawcze, w tym projekty habilitacyjne, o tematyce określonej przez wnioskodawcę. Kryteria przyznawania środków na realizację tego typu działalności określa *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 lutego 2008 roku w sprawie kryteriów i trybu przyznawania oraz rozliczania środków finansowych na naukę przeznaczonych na finansowanie projektów badawczych* – zob. DzU, 21 (2008), poz. 126.

⁷ *Działalność naukowa Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, w: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach...*, s. 203.

wydawniczych drukowanych w czasopismach, bibliografiach i innych drukach⁸). Proces właściwej selekcji wymaga wszechstronnej wiedzy i umiejętności. W związku z tym w bibliotece praktykuje się przyjmowanie od dystrybutorów książek w depozyt, bowiem ta forma umożliwi szczegółowe poznanie treści książki.

Realizując zakup wydawnictw zagranicznych, biblioteka zobowiązana jest – dostosowując się do obecnie obowiązujących przepisów ustawy o zamówieniach publicznych⁹ – korzystać z pośrednictwa firm zajmujących się importem i dystrybucją publikacji. Obecnie współpracuje ona z kilkoma kontrahentami: International Publishing Service, Wydawnictwo Importowane Omega Press, ABE Marketing, Kubicz – Wydawnictwa Importowane oraz International Books Distributor. Wyboru konkretnego dostawcy dokonuje się, biorąc pod uwagę przede wszystkim cenę, możliwość uzyskania rabatu, a także terminowość, niezawodność firmy i możliwość uzyskania szybkiej informacji zwrotnej w procesie realizacji zamówienia. Istotne znaczenie ma kultura współpracy, brak zakłóceń w systemie obiegu dokumentów, szybka reakcja na monity. Sytuacja wygląda inaczej podczas realizacji zamówień literatury rodzimej, gdyż wówczas bibliotekarz posiada nieograniczone możliwości wyboru dostawcy książki, bo kluczowymi czynnikami – wpływającymi na wybór konkretnej firmy – pozostaje cena i sprawność realizacji zamówienia¹⁰.

Nierzadko zdarza się, że ograniczone środki finansowe nie są w stanie zapożyczyć zapotrzebowania na pożądaną literaturę, wówczas istnieje konieczność współfinansowania części publikacji ze środków Kurii katowickiej, która od początku istnienia Wydziału Teologicznego w znacznym stopniu uczestniczy w dokonywaniu zakupu publikacji niezbędnych do realizacji podjętych przez pracowników naukowych tematów badawczych¹¹. Współpraca na linii: Kuria – Biblioteka w nabywaniu literatury naukowej, umożliwiającej rozwój zawodowy pracowników Wydziału Teologicznego jest nieoceniona, zważywszy na ogólną kondycję finansową bibliotek uniwersyteckich w kraju, które niejednokrotnie borykają się z różnymi problemami wynikającymi w dużym stopniu z ograniczonego budżetu¹².

⁸ Więcej na ten temat – zob. A. Muc, *Współczesne formy reklamy książki naukowej*, EBIB – Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy, <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/59/muc.php> [dostęp: 28.03.2008].

⁹ *Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 roku o prawie zamówień publicznych* – zob. DzU 19 (2004), poz. 177 wraz z późniejszymi zmianami; *Sposób udzielania i szacowania wartości zamówień przy zakupie książek przez biblioteki*, *Zamówienia Publiczne – Doradca* 3 (2005), s. 7.

¹⁰ Por. A. Muc, *Zakup książek przez Bibliotekę Teologiczną Uniwersytetu Śląskiego*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 88 (2007), s. 110-113.

¹¹ Więcej o zakupie książek finansowanych przez Kurię Metropolitalną w Katowicach – zob. tamże, s. 105-116.

¹² Por. A. Jazdon, *Finanse bibliotek uniwersyteckich w Polsce. Problemy i propozycje*, *Przegląd Biblioteczny* 1-2 (2000), s. 59-75.

Oprócz wydawnictw zwartych niezbędne w pracy naukowej jest korzystanie z fachowych periodyków, dlatego też z puli finansowej badań statutowych, oprócz zakupu wydawnictw książkowych, zamawiane są również obcojęzyczne czasopisma naukowe. Ujmując rzecz ilościowo, na początku działalności naukowo-dydaktycznej Wydziału Teologicznego 18 tytułów czasopism finansowanych było z badań statutowych, dzisiaj liczba ta wzrosła do 34 tytułów. Znaczna część tych czasopism stanowi kontynuację periodyków gromadzonych na przestrzeni lat, większość jednak abonowana jest z myślą o prowadzonych badaniach naukowych. Niezwykle cennym źródłem wiedzy są bazy danych na CD-ROM-ach – biblioteka w ostatnich latach zakupiła m.in. kolekcje tekstów źródłowych: Library of Latin Texts; Lector 2003 i Bible Works 7.

Ze względu na kryterium językowe stwierdzić należy, że większość publikacji nabywanych przez pracowników w ramach badań jest obcojęzyczna; w głównej mierze są to książki w językach: angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim, hiszpańskim, koptyjskim, greckim i aramejskim. W ostatnich latach widoczna jest jednak tendencja wzrostu udziału publikacji polskojęzycznych. W 2007 roku znacząco przyczynił się do tego zakup 114 egzemplarzy dokumentów audiowizualnych dla studentów niepełnosprawnych, sfinansowany ze specjalnego funduszu dla studentów niepełnosprawnych. Zjawisko to ilustruje tabela nr 1.

Tabela 1.

Zakup książek w latach 2002–2007 (w woluminach), finansowanych przez Uniwersytet Śląski w Katowicach

Rok	Książki polskie	Książki obce
2002	–	14
2003	–	19
2004	–	45
2005	41	44
2006	245	122
2007	268	71

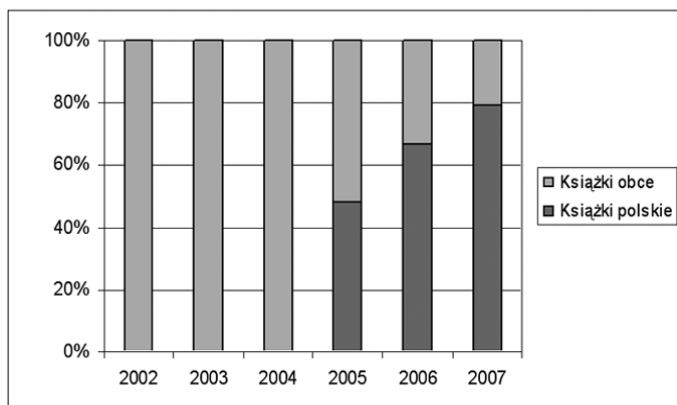
Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

Od 2005 roku zauważalny jest stały wzrost udziału pozycji polskojęzycznych w ogólnym zakupie. Również wkład wydawnictw obcych od początku wykazuje tendencję wzrostową z charakterystycznym spadkiem w 2007 roku.

Dla lepszego zobrazowania zjawiska wzrostu udziału książek polskich w ogólnym zakupie tabelę uzupełniono wykresem.

Wykres 1.

Zakup książek polskich i obcych finansowanych przez Uniwersytet Śląski w Katowicach w latach 2002–2007 (w %)

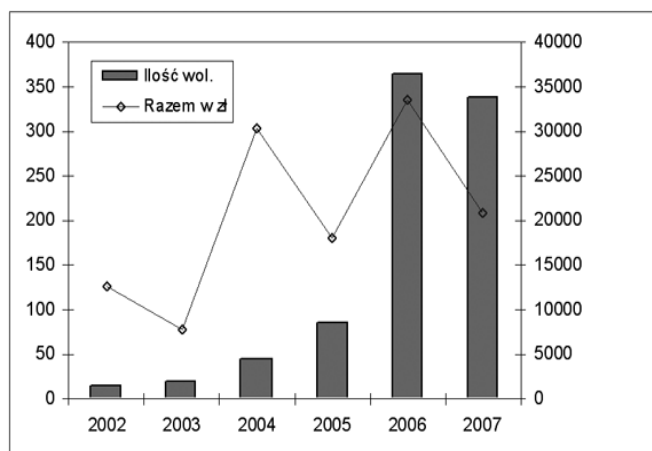

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

Na początku działalności Wydziału Teologicznego pozycje polskojęzyczne w ogóle nie były uwzględniane przy zakupie finansowanym przez Uniwersytet Śląski. Zakup tego typu literatury realizowany był przez Kurię Metropolitalną. Wydawnictwa w języku polskim, kupowane od 2005 roku, stanowiły wówczas prawie połowę publikacji zakupionych z badań naukowych. Zakup literatury z badań naukowych ilustruje kolejny wykres.

Wykres 2.

Wydatki na zakup wydawnictw zwartych i baz danych, finansowanych przez Uniwersytet Śląski w Katowicach w latach 2002–2007, z uwzględnieniem liczby woluminów

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

Należy zauważyć, że udział środków finansowych pochodzących z funduszy Uniwersytetu Śląskiego w latach 2002–2007 ulegał wahaniom, osiągając najwyższy poziom w 2006 roku. Natomiast uwzględniając ilość zakupionych woluminów, trzeba podkreślić, że stała się tendencja wzrostowa zakupów, z niewielkim spadkiem w 2007 roku. Jak powszechnie wiadomo książki polskie są znacznie tańsze niż obce, dlatego widoczny wzrost ilościowy w 2006 roku nie znajduje przełożenia w całościowej kwocie wydanych środków. Świadczy o tym chociażby porównanie roku 2004 z rokiem 2006. Wzrost liczby nabywanych publikacji wskazuje na stopniowy rozwój badań podejmowanych przez pracowników naukowych, mających na celu m.in. uzyskiwanie kolejnych stopni naukowych.

Porównaniu udziału badań własnych, statutowych i grantu służy poniższe zestawienie (tabela 2 i wykres 3):

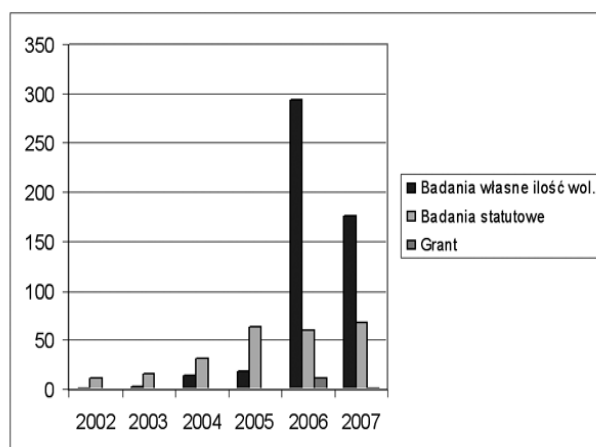
Tabela 2.

Statystyka książek zakupionych w latach 2002–2007 z badań statutowych i własnych oraz grantu

Rok	Badania własne	Badania statutowe	Grant
	Liczba woluminów		
2002	2	12	
2003	3	16	
2004	14	31	
2005	19	64	
2006	294	61	12
2007	176	68	2

Wykres 3.

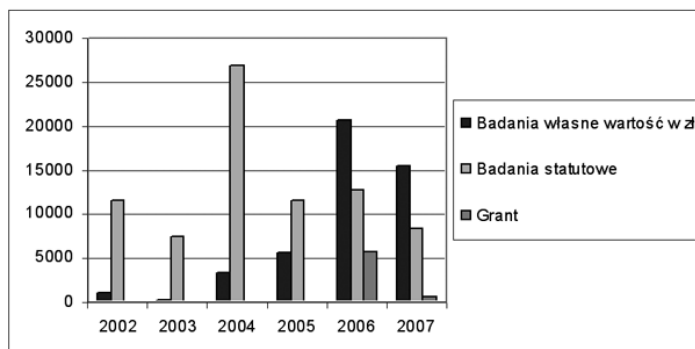
Statystyka książek zakupionych w latach 2002–2007 z badań statutowych i własnych oraz grantu (w wol.)

W dotychczasowych dziejach Biblioteki Teologicznej zakup literatury finansowany był z jednego grantu w latach 2006–2007. Zakup publikacji z badań statutowych początkowo przeważał, natomiast obecnie kupuje się znacznie więcej literatury z badań własnych pracowników wydziału (zob. wykres 4).

Wykres 4.

Suma środków wydanych na zakup literatury w latach 2002–2007 z badań statutowych, własnych i grantu (w zł)

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

Uwzględniając zaangażowanie środków finansowych, najbardziej charakterystycznym wydaje się fakt, że 2004 rok był momentem, w którym wydano zdecydowanie najwięcej pieniędzy z badań statutowych, a przy tym były to pozycje o znacznej wartości, o czym świadczy stosunkowo niewielka liczba zgromadzonych woluminów. Suma środków wydanych z badań własnych wzrastała stale od 2003 roku, ale od 2007 roku nastąpiło ich obniżenie.

W poniższych tabelach 3–8 zestawione zostały szczegółowo tematy badawcze realizowane przez pracowników z uwzględnieniem ilości zakupionych woluminów i wydanych na ten cel środków.

Tabela 3.

Badania statutowe i własne w 2002 roku

Temat badań	Rodz. badań	Ilość vol.	Kwota
Bez tematu	BW	2	1 059,00
RAZEM BADANIA WŁASNE		2	1 059,00
Gnoza starożytna	BS	12	11 550,70
RAZEM BADANIA STATUTOWE		12	11 550,70
RAZEM BADANIA WŁASNE + STATUTOWE		14	12 609,70

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

W drugim roku funkcjonowania Wydziału Teologicznego badania naukowe zaczynały się dopiero rozwijać, realizowano kilka tematów, księgozbiór biblioteczny wzbogacony został o kilkanaście cennych pozycji, głównie patrystycznych tekstów źródłowych z serii *Corpus Christianorum*, wydanych przez belgijską oficynę Brepols.

Tabela 4.

Badania statutowe i własne w 2003 roku

Temat badań	Rodz. badań	Ilość vol.	Kwota
Moralne aspekty jakości życia	BW	3	289,00
RAZEM BADANIA WŁASNE		3	289,00
Chrystologia Nowego Testamentu	BS	4	3 064,57
Gnoza starożytna	BS	12	4 387,90
RAZEM BADANIA STATUTOWE		16	7 452,47
RAZEM BADANIA WŁASNE + STATUTOWE		19	7 741,47

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

W kolejnym roku pojawiły się nowe tematy, kontynuowano nadal zakup literatury patrystycznej. Biblioteka wzbogacona została o cenne źródło elektroniczne z dziedziny biblistyki: *Dead Sea Scrolls. Electronic Reference Library*.

Tabela 5.

Badania statutowe i własne w 2004 roku

Temat badań	Rodz. badań	Ilość vol.	Kwota
Moralne aspekty jakości życia	BW	4	828,00
Aktualność soteriologii Anzelma z Canterbury	BW	3	599,00
Manicheizm w polemice św. Efrema	BW	2	846,00
Współczesna krytyka i możliwości recepcji modelu soteriologicznego Anzelma z Canterbury	BW	5	1 009,00
RAZEM BADANIA WŁASNE		14	3 282,00
Ortodoksja i heterodoksja II–IV wieku	BS	28	3 827,50
Sakramentologia starożytna	BS	3	23 180,00
RAZEM BADANIA STATUTOWE		31	27 007,50
RAZEM BADANIA WŁASNE + STATUTOWE		45	30 289,50

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

W 2004 roku przybyło kilka tematów badań własnych, pojawiły się również nowe tematy badań statutowych. Zbiory biblioteczne powiększone zostały o 45 nowych pozycji, w tym na szczególną uwagę zasługują starożytne pisma patrystyczne, autorstwa Efrema Syryjczyka, realizowane w ramach tematu *Ortodoksja i heterodoksja II–IV wieku*. Najcenniejszym jednakże nabytkiem w tym okresie była wiodąca w świecie baza tekstów łacińskich *Library of Latin Texts*.

Tabela 6.

Badania własne i statutowe w 2005 roku

Temat badań	Rodz. badań	Ilość vol.	Kwota
Wybrane zagadnienia antropologiczne i psychologiczne w myśli egzystencjalistów	BW	1	385,00
Tożsamość chrześcijańska egzegezy	BW	3	1 499,00
Manicheizm w polemice św. Efrema	BW	1	655,00
Pojęcie sprawiedliwości Bożej w klasycznych ujęciach soteriologicznych	BW	14	3 149,75
RAZEM BADANIA WŁASNE		19	5 688,75
Hermeneutyka tekstów liturgicznych	BS	13	2 993,20
Ortodoksja i heterodoksja II–IV wieku	BS	8	4 298,78
Aktualizacja kerygmatu w przepowiadaniu	BS	9	1 179,00
Więź z Kościołem a uczestnictwo w życiu parafialnym	BS	2	1 659,50
Chrystologia Nowego Testamentu	BS	2	194,00
Ekumenizm pogranicza	BS	11	808,40
Represje wobec duchowieństwa w PRL	BS	19	715,18
RAZEM BADANIA STATUTOWE		64	11 848,06
RAZEM BADANIA WŁASNE + STATUTOWE		83	17 536,81

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

W kolejnym roku liczba tematów, w ramach których realizowany był zakup literatury, znacznie wzrosła. W poszczególnych zakładach pracowano równocześnie nawet nad kilkoma tematami. Suma nowych nabytków książek polskich i obcych była natomiast porównywalna, stąd ogólna wartość wydatków jest niższa niż w roku poprzednim, mimo że publikacji zakupiono więcej. Wśród wydawnictw obcych dominowała problematyka liturgiczna i homiletyczna, zbiory polskie dotyczyły w głównej mierze historii Polski okresu PRL.

Tabela 7.

Badania własne i statutowe w 2006 roku

Temat badań	Rodz. badań	Ilość vol.	Kwota
Wybrane zagadnienia antropologiczne i psychologiczne w myśli egzystencjalistów	BW	39	1 458,08
Zasada dobra wspólnego (<i>bonum commune</i>) jako klucz interpretacyjny rzeczywistości społecznej w nauczaniu Kościoła posoborowego	BW	17	874,94
Manicheizm w polemice św. Efrema	BW	15	4 718,48
Możliwość współczesnej reinterpretacji klasowych problemów chrystologii chalcedońskiej i neochalcedońskiej	BW	45	3 194,30
Katecheza specjalna w Polsce	BW	109	3 198,12
Relacje państwo–Kościół ze szczególnym uwzględnieniem stosunków państwo–Kościół w Hiszpanii	BW	12	2 360,65
Reminiscencje uniwersalistyczne w procesie globalizacji	BW	4	274,50
Pojęcie sprawiedliwości Bożej w klasycznych ujęciach soteriologicznych	BW	2	2 278,78
Mistagogia w polskiej katechezie posoborowej	BW	33	461,58
Communio w refleksji teologów	BW	11	838,42
Utylitaryzm w etyce brytyjskiej	BW	7	1 111,00
BADANIA WŁASNE		294	20 768,85
Sakramentologia wczesnochrześcijańska	BS	3	704,00
Ortodoksja i heterodoksja II–IV wieku	BS	1	355,00
Hermeneutyka tekstów liturgicznych	BS	13	2 325,93
Katolickie duszpasterstwo w Odessie w czasach ZSRR	BS	13	551,70
Komplementarność zagadnień chrystologicznych i eklezjologicznych w problematyce stwórczo-zbawczego procesu antropogenezy...	BS	11	2 088,00
Represje wobec duchowieństwa w PRL	BS	20	990,39
PB–580	grant	12	5 798,00
BADANIA STATUTOWE		61	7 015,02
BADANIA WŁASNE + STATUTOWE + GRANT		367	27 783,87

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

W roku 2006 doszło do największego rozwoju w zakresie gromadzenia księgozbioru finansowanego ze środków Uniwersytetu Śląskiego. Zakupiono wówczas najwięcej pozycji książkowych w ramach 17 tematów z badań statutowych i własnych i 1 projektu badawczego. Spora część tematów realizowana była w obrębie kilku lat. Z tego okresu pochodzą między innymi: *Handbook of Patristic Exegesis* – cenna pozycja dotycząca hermeneutyki biblijnej, znajdująca się w zbiorach zaledwie kilku polskich bibliotek. Unikatowym, specjalistycznym wydawnictwem, jest również *Concordance du Nouveau Testament Sahidique*, która znajduje się w nielicznych bibliotekach na świecie.

W 2007 roku wzbogacony został znacznie księgozbiór z dziedziny katechetyki i filozofii. Kontynuowano wiele tematów badawczych z lat ubiegłych, rozpoczęto badania dotyczące ekumenizmu, co znajduje swoje odzwierciedlenie w literaturze. Do zbiorów bibliotecznych wpłynęła translatorska baza danych *Bible Works 7*.

Porównując udział badań własnych i statutowych na przestrzeni lat 2002–2007, zauważyć należy, że w pierwszych latach funkcjonowania Wydziału Teologicznego kupowano w zdecydowanej przewadze wydawnictwa dla potrzeb badań statutowych. W kolejnych latach dostrzegalny jest sukcesywny wzrost liczby tematów realizowanych z badań własnych, a tym samym ilości nabywanych wydawnictw, z niewielkim spadkiem w roku 2007. Zważywszy na wysokie ceny publikacji obcojęzycznych, charakterystyczne jest to – mimo że w 2004 roku podjęto tylko 2 tematy badawcze przez samodzielnych pracowników – że suma wydanych środków jest w omawianym roku największa. Tendencja wzrostowa widoczna jest również w przypadku ilości tematów z badań własnych, a tym samym pozycji książkowych zakupionych z tych środków, lecz w zdecydowanie wyższym natężeniu, które swój maksymalny poziom osiągnęło w roku 2006.

Tabela 8.

Badania własne i statutowe w 2007 roku

Temat badań	Rodz. badań	Ilość vol.	Kwota
Wybrane zagadnienia antropologiczne i psychologiczne w myśli egzystencjalistów	BW	51	3 050,42
Kryteria wiarygodności objawieniowo-zbawczej tradycyjnych religii Afryki	BW	12	1 365,86
Manicheizm w polemice św. Efrema	BW	2	251,92
Odnowa przepowiadania słowa Bożego	BW	5	272,3
Dydaktyka w katechezie	BW	5	128,5
Katecheza specjalna w Polsce	BW	41	1 521,55
Wolność religijna w Hiszpanii w XX wieku	BW	–	217,6
Utylitaryzm w etyce brytyjskiej	BW	5	1 785

Relacje państwo–Kościół ze szczególnym uwzględnieniem stosunków państwo–Kościół w Hiszpanii	BW	6	738,5
Reminiscencje uniwersalistyczne w procesie globalizacji	BW	11	355,42
Antropologiczne podstawy klasycznych modeli soteriologicznych	BW	–	125
Mistagogia w polskiej katechezie posoborowej	BW	13	287,33
Tożsamość chrześcijańska egzegezy	BW	6	2 872,45
Zasada dobra wspólnego (<i>bonum commune</i>) jako klucz interpretacyjny rzeczywistości społecznej w nauczaniu Kościoła posoborowego	BW	2	50,5
Moralne aspekty seksualności osób niepełnosprawnych	BW	8	621,3
BADANIA WŁASNE		167	13 643,65
Święci Cyryl i Metody protagonistami ekumenizmu	BS	22	1 708,95
Dialog ekumeniczny, dialog chrześcijańsko-żydowski	BS	3	874,04
Aktualizacja kerygmatu w przepowiadaniu	BS	22	2 387,71
Hermeneutyka tekstów liturgicznych	BS	10	1 853,61
PB–580	grant	2	626,47
BADANIA STATUTOWE		57	6 824,31
BADANIA WŁASNE + STATUTOWE + GRANT		226	21 094,43

Źródło: Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Statystyka.

Charakterystyczne są wzrastające dążenia coraz większej grupy młodszych pracowników naukowych Wydziału Teologicznego do osiągnięcia kolejnych stopni awansu zawodowego, czego efektem są uzyskiwane w ostatnim czasie tytuły habilitacyjne. Zwieńczeniem prowadzonych badań są także tytuły profesorskie, otrzymywane przez pracowników macierzystego wydziału. Nieco trudniejszym przedsięwzięciem, niż uzyskanie środków finansowych na realizację badań statutowych i własnych, jest zdobycie funduszy na finansowanie projektów badawczych (grantów), które wyłaniane są na podstawie konkursu złożonych wniosków i przygotowania obszernej dokumentacji. Z tego też powodu literatura dla kilku projektów badawczych realizowanych na Wydziale Teologicznym, finansowana była z jednego grantu. Należy jednak mieć nadzieję, że w kolejnych latach badania będą się rozwijały bardziej dynamicznie.

WYMIANA ZAGRANICZNA W BIBLIOTECE TEOLOGICZNEJ

Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach od początku swojego istnienia dążyła do uzyskania uprawnień do samodzielnego prowadzenia wymiany publikacji. Starania te zaowocowały porozumieniem dziekana Wydziału Teologicznego i dyrektora Biblioteki Głównej Uniwersytetu Śląskiego, na mocy którego Biblioteka Teologiczna otrzymała swobodę podejmowania decyzji w zakresie nawiązywania i prowadzenia wymiany. Ta forma działalności miała w pierwszej kolejności zasięg krajowy. Rozpoczęto współpracę z bibliotekami: uniwersyteckimi, wydziałowymi, instytutów teologicznych i naukowych, seminaryjnymi, muzeów i redakcjami czasopism¹. W miarę rozwijania i utrwalania kontaktów z instytucjami w Polsce zrodziła się potrzeba rozszerzenia współpracy na zagraniczne ośrodki myśli naukowej, oferujące cenną i aktualną literaturę, bez której księgozbiór biblioteki akademickiej szybko straciłby na znaczeniu. Ponadto konieczne było promowanie dorobku naukowego Wydziału Teologicznego na forum międzynarodowym.

Prowadzona obecnie wymiana zagraniczna jest jeszcze skromna i zasięgiem obejmuje niewiele ponad dziesięć instytucji, przez co nadal stanowi wyzwanie dla działalności Biblioteki Teologicznej. Przyczyn tak niewielkich zagranicznych kontaktów wymiennych należy upatrywać na kilku płaszczyznach. Po pierwsze, Biblioteka Teologiczna jest placówką istniejącą niecałe siedem lat, na przestrzeni których – jak już wspomniano – skupiono się na pozyskiwaniu drogą wymiany polskich publikacji teologicznych. Te z kolei ukazują się na krajowym rynku wydawniczym w pokażnej liczbie – ponad 1,9 tys. tytułów w skali jednego roku². Po drugie, jest to jedyna biblioteka wydziałowa w systemie biblioteczno-informacyjnym Uniwersytetu Śląskiego, która prowadzi samodzielną wymianę i jej działalność na polu współpracy międzynarodowej jest inna niż działalność księżnic, takich jak Biblioteka Główna Uniwersytetu Śląskiego³, Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie⁴, Biblioteka Główna

¹ E. Olszowy, *Wymiana krajowa w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 82 (2004), s. 177-186.

² L. Biliński, *Egzemplarze obowiązkowe – do wzięcia*, Bibliotekarz 5 (2007), s. 9.

³ A. Jaszczuk, *Międzynarodowa wymiana wydawnictw – rozwiązania organizacyjne w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Śląskiego*, Z problemów organizacji pracy bibliotecznej 2 (1983), s. 36-54.

⁴ I. Sudrawska, *Selekcja Wymiany Zagranicznej*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 23 (1971), s. 80-86.

Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie⁵, nie wspominając o Bibliotece Narodowej w Warszawie⁶ czy też Bibliotece Polskiej Akademii Nauk⁷. Nie bez znaczenia są też nakłady finansowe, a wiadomo, że biblioteki wydziałowe dysponują znacznie szczuplejszym budżetem.

Jednak to, co odróżnia wymianę krajową od zagranicznej, stanowi przedmiot wymiany zarówno otrzymywany, jak i oferowany: jego charakter, poziom naukowy, przeznaczenie, a nade wszystko dostępność językowa. Najkorzystniejszą formą wydawniczą do wymiany jest czasopismo, z jego krótkim cyklem produkcji i ustaloną częstotliwością ukazywania się⁸.

Przy podejmowaniu decyzji o przystąpieniu do umowy o współpracy z kontrahentem zagranicznym wymagana jest analiza potrzeb i konsultacja ze środowiskiem naukowym⁹. Należy zapoznać się z tematyką i profilem danego czasopisma i ocenić, czy znajdzie ono odbiorców w środowisku akademickim. Jeżeli dziedzina, jaką zajmuje się periodyk, jedynie w niewielkim wymiarze odpowiada kierunkom badań prowadzonych na wydziale bądź też czasopismo jest wąskotematyczne i przyjąć można, że stopień jego wykorzystania okaże się mały w stosunku do kosztów związanych z wysyłką własnych wydawnictw to wówczas prowadzenie takiej współpracy będzie nieopłacalne. O wykorzystaniu czasopisma decydował będzie także język, w jakim jest ono publikowane oraz znajomość danego języka wśród czytelników. Kolejnym nieodzownym wymogiem przed rozpoczęciem wymiany jest sprawdzenie, czy jej potencjalny przedmiot nie posiada już elektronicznej wersji pełnotekstowej. Z każdym rokiem rośnie liczba wydawnictw, także z zakresu teologii, które dysponują już taką formą i w tych przypadkach pozyskiwanie ich poprzez wymianę czy też prenumeratę może być kwestionowane.

⁵ M. Krawczyk, *Rozwój i znaczenie funkcjonowania wymiany publikacji na przykładzie wybranych bibliotek polskich i zagranicznych*, EBIB – Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy 1 (2005), <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/62/krawczyk.php> [dostęp: 7.01.2008].

⁶ E. Suchocka, *Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw BN*, Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej 4 (2000), s. 13-17; H. Kęsicka, *Międzynarodowa wymiana materiałów bibliotecznych*, Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej 4 (2000), s. 17-20; E. Stefańczyk, *Wymiana wydawnictw. Współpraca Biblioteki Narodowej z bibliotekami Rosji*, Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej 3 (2003), s. 11-14.

⁷ L. Łoś, J. Radożycki, *Problemy międzynarodowej wymiany wydawnictw Polskiej Akademii Nauk*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1970; K. Kostecka-Łukawska, *Zagraniczna wymiana wydawnictw Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie w latach 1964-1999*, Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie 45 (2000), s. 449-461.

⁸ K. Stachowska, *Zagraniczna wymiana wydawnictw w procesie specjalizacji zbiorów bibliotecznych*, Przegląd Biblioteczny 44, 2 (1976), s. 122-123.

⁹ Zob. J. Dziak, *Wymiana wydawnictw w bibliotekach akademickich – czy ma się mieć dobrze?*, EBIB – Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy [Materiały konferencyjne nr 11, II Seminarium: Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru], <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/dziak.php> [dostęp: 7.01.2008].

Rozpatrując natomiast oferowany przedmiot wymiany, trzeba pamiętać, że istnieje ścisła współzależność pomiędzy rodzajem i wartością posiadanych materiałów dla celów wymiany a kierunkami jej rozwoju i rodzajem wpływów¹⁰. Również kierunki współpracy zagranicznej prowadzonej przez Bibliotekę Teologiczną determinowane są przez proponowany przez nią materiał wymienny. W chwili obecnej składają się na niego przede wszystkim wydawnictwa własne Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego – dwa periodyki naukowe oraz cztery serie wydawnicze.

Najstarszym wydawnictwem proponowanym przez bibliotekę do wymiany są „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” wydawane od 1968 roku przez grono śląskich naukowców, znane i cenione nie tylko w polskim środowisku teologów i historyków, ale także cieszące się dużym uznaniem zagranicznych instytucji naukowych. Po utworzeniu Wydziału Teologicznego „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” zostały jego organem naukowym i zaczęły ukazywać się w cyklu półrocznym.

Czterdziesta rocznica zakończenia obrad Soboru Watykańskiego II (1962–1965) była okazją do zainicjowania kolejnego periodyku naukowego wydziału – rocznika „Studia Pastoralne”, w którym umieszczane są artykuły z teologii pastoralnej, liturgiki, homiletyki, katechetyki, misjologii i duchowości chrześcijańskiej.

Wśród serii wydawniczych Wydziału Teologicznego jako pierwsze w 2001 roku zaczęły się ukazywać Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W jej ramach, w postaci kilku numerów rocznie, prezentowane są prace kadry naukowej wydziału. Od 2003 roku rozpoczęto wydawanie serii Biblioteka Teologiczna. Jej celem jest promowanie dobrych prac magisterskich, doktorskich, dyplomowych, naukowych licencjackich, które ze względu na swoją objętość nie mogłyby się ukazać w postaci artykułów w specjalistycznych czasopismach naukowych.

Kolejnymi seriami wydawniczymi są: Studia Antiquitatis Christianae – Series Nova, zawierająca rezultaty badań źródłowych, oraz Kościoł w Trzecim Tysiącleciu, poświęcona kwestiom eklezjologiczno-duszpasterskim. Za dodatkowe materiały wymienny służą ponadto publikacje pracowników wydziału, ukazujące się w serii Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, prace własne pracowników oraz materiały z konferencji naukowych.

Największy krąg odbiorców – w przypadku wymiany zagranicznej prowadzonej przez Bibliotekę Teologiczną – znajdują „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”. Bogata tradycja periodyku, znacząca wartość naukowa, a przede wszystkim tematyka skupiająca się wokół dwóch obszarów badawczych – historii Kościoła wraz z historią Śląska oraz zagadnień teologicznych, ukierunkowały współpracę wymienną głównie na dwa kraje: Niemcy i Włochy.

¹⁰ K. Stachowska, *Zagraniczna wymiana...*, s. 122.

Obecnie Biblioteka Teologiczna utrzymuje kontakty z czterema instytucjami w Niemczech: Herder-Institut w Marburgu, Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung w Dreźnie, Institut für ostdeutsche Kirchen- und Kulturgeschichte w Ratyzbonie oraz z Oberschlesisches Landesmuseum w Ratingen-Hösel. Do wszystkich wysyłane są „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, a także wybrane tematycznie publikacje z serii: Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Biblioteka Teologiczna.

Współpraca z Herder-Institut w Marburgu, jednym z centralnych ośrodków badawczych nad historią Europy Środkowo-Wschodniej w Niemczech, rozpoczęła się w 2004 roku. Biblioteka Instytutu zainteresowana jest literaturą z dziedziny nauk humanistycznych i społecznych o krajach Europy Środkowo-Wschodniej, jak i pochodzącą z tych krajów literaturą w językach wschodnio- i zachodnioeuropejskich. Zakres księgozbioru obejmuje historię nauk politycznych, kulturalno-historycznych, ekonomicznych i socjalnych dzisiejszych państw: Polski, Czech, Słowacji, Estonii, Łotwy i Litwy oraz historycznych niemieckich ziem wschodnich i niemieckich terenów osadniczych w Europie Środkowo-Wschodniej.

Z bogatej oferty wydawniczej Herder-Institut otrzymywane są publikacje zwarte, wydawane w ramach następujących serii: Sammlungen des Herder-Instituts zur Ostmitteleuropa-Forschung, Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas, Bibliographien zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas, Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung i Materialien und Studien zur Ostmitteleuropa-Forschung.

Wymiana z kontrahentem nie opiera się jednak jedynie na wydawnictwach własnych. W minionym roku do Biblioteki Teologicznej skierowana została oferta dubletów książek Herder-Institut. Spośród pokaźnej ilości oferowanych wydawnictw wybrano ponad sześćdziesiąt tytułów. Interesujący jest fakt, że zdecydowaną większość z nich stanowiły wartościowe polskie publikacje wydane na przestrzeni ostatnich kilku lat przez takie uczelnie, jak Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet w Białymstoku, których nie posiadała biblioteka, a na rynku polskim były już niedostępne.

Na 2004 rok przypada także początek kontaktów wymiennych z Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung w Dreźnie, utworzonym w 1993 roku przy tamtejszym Uniwersytecie Technicznym. Również dla tej instytucji, zajmującej się coraz bardziej zagadnieniami Polski, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” stanowią atrakcyjną ofertę. W zamian za przekazywany tytuł zasoby Biblioteki Teologicznej systematycznie wzbogacają się o ważny periodyk naukowy „Kirchliche Zeitgeschichte/Contemporary Church History”, półrocznik poświęcony teologii i historii oraz publikacje z serii Mittel- und Ostmitteleuropastudien.

W 2006 roku do niemieckich kontrahentów Biblioteki Teologicznej dołączył Institut für ostdeutsche Kirchen- und Kulturgeschichte w Ratyzbonie.

Otrzymywane jest stamtąd czasopismo „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, w którym publikowane są prace dotyczące historii Kościoła na Śląsku, zwłaszcza historii archidiecezji wrocławskiej. Dzięki nawiązanej współpracy udało się pozyskać nie tylko najnowsze egzemplarze wymienionego tytułu, ale również znaczną część starszych roczników, których dotychczas brakowało w zbiorach biblioteki. Ponadto księgozbiór biblioteczny powiększył się o publikacje zwarte wydane w ramach następujących serii: Arbeiten zur schlesischen Kirchengeschichte i Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands.

Do powyższych instytucji, oprócz „Śląskich Studiów Historyczno-Teologicznych”, przesyłane były – bądź to na wyraźne zamówienia tamtejszych pracowników naukowych, bądź też na zasadzie promocyjnej – inne publikacje wydawane przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego. Składały się na nie m.in. prace: 1) z serii Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach: *Górny Śląsk na przełomie wieków: nadzieje i niepokoje, świadkowie wiary*, red. Jan Górecki, Henryk Olszar, Katowice-Piekary Śląskie 2002; Jan Górecki, *Pielgrzymowanie Górnoślązaków na Górę świętej Anny w latach 1859–1914. Studium teologicznopastoralne*, Katowice 2002; *Nowe oblicza bł. Emila Szramka*, red. Krystyna Heska-Kwaśniewicz, Jerzy Myszor, Katowice 2003; *Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924–1948*, oprac. Jerzy Myszor i Jan Konieczny, Katowice 2003; Piotr Szoltyś, *Wzajemne relacje między Kościołem a państwem w nauczaniu społecznym Kościoła*, Katowice 2003; *Represje wobec duchowieństwa kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim w krajach byłego bloku wschodniego*, red. Jerzy Myszor, Adam Dziurok, Katowice 2004; 2) z serii Biblioteka Teologiczna – Uniwersytet Śląski w Katowicach: Bronisław Czaplicki, *Ks. Konstanty Budkiewicz (1867–1923) życie i działalność*, Katowice 2004; Krzysztof Kozłowski, *Pax Christi in Regno Christi. Problematyka pokoju światowego w nauczaniu i działalności papieża Piusa XII w latach 1939–1945*, Katowice 2006.

Jedną z ostatnich niemieckich placówek, z którą nawiązano współpracę jest Oberschlesisches Landesmuseum w Ratingen-Hösel – największe muzeum śląskie w zachodniej części Niemiec. Jest ono ambasadorem kultury śląskiej, posiada bibliotekę, centrum informacyjne oraz gromadzi materiały i czasopisma, ukazujące się na Śląsku. Od 1985 roku wydaje „Oberschlesisches Jahrbuch” – pierwsze śląskie czasopismo w Niemczech, na łamach którego swoje prace prezentują także polscy naukowcy, m.in. z Opola, Wrocławia i Katowic. Cieszy fakt, że to właśnie Oberschlesisches Landesmuseum, zainteresowane „Śląskimi Studiami Historyczno-Teologicznymi”, wystąpiło z inicjatywą wymiany periodyków naukowych.

Odnośnie do kontrahentów włoskich to aktualnie utrzymywane są regularne kontakty z czterema uczelniami kościelnymi w Rzymie. Pierwszą instytucją

włoską, z jaką Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego rozpoczęła współpracę, było Papieskie Ateneum *Regina Apostolorum* (Pontificio Ateneo/Pontificia Università *Regina Apostolorum*) w Rzymie, prowadzone przez Zgromadzenie Legionistów Chrystusa¹¹. Była to inicjatywa kontrahenta, który zaproponował periodyk „Alpha Omega. Rivista di Filosofia e Teologia dell’Ateneo Pontificio Regina Apostolorum”.

Przedmiotem zainteresowania biblioteki stało się ponadto „Angelicum”, czasopismo poświęcone teologii, filozofii, prawu kanonicznemu i naukom społecznym, ukazujące się już od ponad osiemdziesięciu lat. Podobnie, jak w przypadku czasopisma „Alpha Omega”, artykuły publikowane są w kilku językach: włoskim, angielskim, francuskim, niemieckim i hiszpańskim. Nawiązana w 2004 roku współpraca z wydającym go dominikańskim Papieskim Uniwersytem św. Tomasza (Angelicum) – Pontificia Università S. Tommaso D’Aquino w Rzymie¹², zaowocowała nie tylko bieżącymi numerami „Angelicum”, ale także częściowym uzupełnieniem braków posiadanego już zasobu.

Do powyższych włoskich instytucji przekazywane są głównie „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”. Na zasadzie promocyjnej został wysłany pierwszy numer „Studiów Pastoralnych” oraz publikacja z serii Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach: *On His Way. Studies In Honour of Profesor Klemens Stock, S. J. on the Occasion of his 70-th Birthday*, Katowice 2004.

Efektywną jest również rozpoczęta w 2006 roku kooperacja z jedną z największych uczelni rzymskich – Papieskim Uniwersytem Salezjańskim (Università Pontificia Salesiana)¹³. Uczelnia, ukierunkowana szczególnie na przygotowanie do pracy z młodzieżą, chętnie przyjęła propozycję otrzymywania „Studiów Pastoralnych”, oferując w zamian jedno z dwu swoich czasopism – „Salesianum”, kwartalnik, w którym przedstawiane są rezultaty badań prowadzonych przez tamtejszych naukowców z zakresu teologii, filozofii, prawa kanoniczego i cywilnego.

Inaczej przedstawia się natomiast prowadzona od 2005 roku wymiana z Biblioteką Pontificia Università Urbaniana, największą na świecie placówką biblioteczną specjalizującą się w zagadnieniach misyjnych. Jest to jedyna zagraniczna instytucja, z którą przedmiot wymiany nie został dokładnie określony. Kontakty odbywają się przede wszystkim za pomocą poczty elektronicznej i polegają na wzajemnym przesyłaniu ofert, z których obydwie strony wybierają interesujące je publikacje. I tak w zamian za wysyłane prace z serii wydziałowych, Biblioteka Teologiczna otrzymuje szereg prac doktorskich z bibliistyki, misjologii oraz filozofii obronionych i wydanych przez Papieski Uniwersytet Urbaniański

¹¹ Zob. W.M. Zarębczan, *Polacy w Watykanie. Instytucje i urzędy oraz Polacy w nich pracujący. Historia i współczesność*, Pelplin 2004, s. 319.

¹² Tamże, s. 312-314.

¹³ Tamże, s. 314-316.

(Urbanianum) – Pontificia Università Urbaniana¹⁴. Należy wspomnieć, że współpraca zarówno z tą instytucją, jak i z Università Pontificia Salesiana, były efektem osobistych kontaktów i starań pracowników naukowych Wydziału Teologicznego.

Warto dokonać krótkiego porównania omówionych jak dotąd instytucji współpracujących z Biblioteką Teologiczną. Nie trudno zauważyć, że niemieckimi kontrahentami są instytuty naukowe oraz muzeum, czyli placówki, w których nie są prowadzone bezpośrednie badania naukowe z zakresu teologii lecz z historii, w tym historii Kościoła. Zupełnie inaczej kształtuje się natomiast dotychczasowy układ instytucji włoskich, na który składają się wyłącznie uniwersytety katolickie, a nasze publikacje zasilają tym samym tamtejsze księgozbiory ściśle teologiczne. Podkreśla to zatem podwójną atrakcyjność wysyłanego periodyku „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, który cieszy się ogromnym zainteresowaniem tak odmiennych placówek naukowych. Niemieccy współpracownicy biblioteki znajdują w nim bowiem cenne materiały zgodne z profilem prowadzonych przez nich badań czyli historią, a z kolei partnerzy włoscy doceniają umieszczane w nim treści teologiczne.

Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego dąży do rozwijania prowadzonej wymiany również w innych krajach, na przykład w Czechach i na Słowacji. W 2007 roku nawiązano kontakt z Centrum Biblických Studií na najstarszej uczelni akademickiej w Europie Środkowej – Uniwersytecie Karola w Pradze (Univerzita Karlova v Praze), który powstał w 1999 roku. Jego celem jest wspieranie i koordynowanie badań nad Biblią w Republice Czeskiej. W zamian za publikacje z zakresu biblistyki, udało się pozyskać stamtąd serię Novozákonní Apokryfy. Pomimo że współpraca miała charakter jednorazowy, biblioteka liczy na możliwość stałej wymiany wydawnictw.

Istnieje natomiast szansa na prowadzenie regularnej kooperacji z Teologická Fakulta Katolícka Univerzita w Ružomberku na Słowacji, który skierował do Biblioteki Teologicznej swoją pisemną ofertę. Propozycja ta jest wynikiem wizyty jednego z tamtejszych wykładowców na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego i rozmów prowadzonych na ten temat z pracownikami biblioteki. Warto nadmienić, że Katolicki Uniwersytet w Ružomberku jest młodą instytucją, założoną w 2000 roku, której z pewnością zależy na jak największej promocji swojego dorobku naukowego, w tym przesłanego do biblioteki teologicznego periodyku naukowego „Verba Theologica”.

Od niedawna w gronie słowackich partnerów znajduje się również Teologická Fakulta Trnavskej Univerzity, wydawca czasopism: „Teologický Časopis” i „Studia Aloisiana”. Biblioteka Teologiczna już od dłuższego czasu podejmowała próby skontaktowania się z tą instytucją, celem uzupełnienia powyższych

¹⁴ Tamże, s. 310-312.

tytułów, jednak dopiero w tym roku otrzymała pozytywną odpowiedź kooperanta w sprawie nawiązania stałej współpracy.

Wymiana zagraniczna obejmuje także od 2008 roku litewskiego kooperanta – Katalikų teologijos fakultetas Vytauto Didžiojo Universitetas (Wydział Teologii Katolickiej Uniwersytetu Witolda Wielkiego) w Kownie, który przesyła kwartalnik „Soter”, wydawany już w 1924 roku, a wznowiony w 1999 roku. Artykuły pisane są w języku litewskim, angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim, polskim i rosyjskim. W zamian za ten tytuł, podobnie jak za „Teologický Časopis” i „Studia Aloisiana”, wysyłane są do Kowna „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”.

Ponadto – przez ostatnie dwa lata – podejmowane były próby nawiązania stałych kontaktów wymiennych z wieloma instytucjami w innych krajach. Propozycję wymiany „Śląskich Studiów Historyczno-Teologicznych” za „Revue de Droit Canonique” skierowano do Bibliothèque de Droit Canonique Palais Universitaire w Strasburgu. Ofertę wysłano też do Cyrilometodějska Teologická Fakulta Univerzity Palackého w Ołomuńcu, który wydaje „Acta Universitatis Palackianae Olomucensis” i „Studia Theologica”. Drogą poczty elektronicznej próbowano kontaktować się z Biblioteka Universidad Pontificia w Salamance, gdzie ukazuje się periodyk „Salmanticensis”, a także z Instytutem Patrystycznym św. Augusta – Instituto Patristico Augustinianum w Rzymie. Jednak jak dotąd starania te nie przyniosły planowanych rezultatów. Niektóre z wymienionych tytułów wprawdzie są nadsyłane, ale z dużym opóźnieniem, bądź jedynie w formie pojedynczych numerów, dodatkowo bez żadnej korespondencji, co utrudnia stwierdzenie, czy oferta współpracy została zaakceptowana, czy też dana instytucja przesyła czasopismo w formie daru.

Przy omawianiu współpracy zagranicznej należy pamiętać o wysyłanych za granicę egzemplarzach okazowych własnych wydawnictw obcojęzycznych. Do tej pory dla potrzeb wymiany Biblioteka Teologiczna dysponowała trzema publikacjami tego rodzaju: ks. Artur Malina, *Gli scribi nel Vangelo di Marco. Studio del loro ruolo nella sua narrazione e teologia*, Katowice 2002 (seria Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach), „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” (t. 38/Specjalny) oraz wspomniana już Księga Jubileuszowa, poświęcona przewodniczącemu Komisji Biblijnej, o. prof. Klemensowi Stockowi SI, z okazji 70. rocznicy urodzin pod tytułem *On His Way. Studies In Honour of Professor Klemens Stock, S.J. on the Occasion of his 70-th Birthday* (red. ks. A. Malina). Dwie ostatnie publikacje zawierają artykuły w językach angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim i hiszpańskim.

Na prośbę pracowników naukowych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego biblioteka rozesłała wymienione tytuły do szeregu zagranicznych instytucji, głównie europejskich. Wspomnianą wyżej publikację *Gli scribi nel Vangelo di Marco. Studio del loro ruolo nella sua narrazione e teologia*

otrzymały: 1) we Włoszech – Biblioteca della Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale w Mediolanie, Rivista Biblica w Bolonii, Rivista di Teologia e Scienze Religiose we Florencji, rzymskie: Biblioteca Antonianum, Pontificia Università Regina Apostolorum, Biblioteca della Pontificia Università Santa Croce, Biblioteca dell'Università Pontificia Salesiana, Biblioteca della Pontificia Università Gregoriana, Rivista Angelicum, Augustinianum Casa Generalizia dell'Ordine degli Eremitami di San'Agostino, Biblioteca della Pontificia Università Urbaniana, Biblioteca della Pontificia Università Lateranense; 2) w Niemczech – Philosophisch-Theologische Hochschule Sankt Georgen we Frankfurcie nad Menem, Universitätsbibliothek w Tybindze, Theologie und Glaube – Schriftleitung w Paderborn, Universitätsbibliothek w Monachium, Universitätsbibliothek w Würzburgu, -Theologische Revue w Münster; 3) w Austrii – Universitätsbibliothek w Grazu, Zeitschrift für Katholische Theologie w Innsbrucku, Fakultätsbibliothek Katholische Theologie w Wiedniu; 4) w Szwajcarii – Département d'études bibliques we Fryburgu; 5) we Francji – BOSEB – Bibliothèque de Vernon Institut Catholique w Paryżu; 6) w Belgii – Université catholique de Louvain Faculté de théologie – Louvain-La-Neuve, Facultés Universitaires Notre-Dame de la Paix w Namur, Universiteitsbibliothek w Leuven, Monastère de Chevetogne; 7) w Hiszpanii – Salmanticensis Universidad Pontificia w Salamance, Universidad de Navarra Facultad de Teologica w Pampelunie; 8) w Republice Czeskiej – Teologická fakulta w Czeskich Budziejowicach, Cyrilometodějská Teologická Fakulta Univerzita Palackého w Ołomuńcu, Katolická Teologická Fakulta i Evangelická Teologická Fakulta Univerzita Karlova w Pradze; 9) na Słowacji – Teologická Fakulta Trnavskej Univerzity w Bratysławie; 10) w Izraelu – Revue Biblique w Jerozolimie; 11) ponadto brytyjskie The Heythrop College w Oxfordzie oraz 12) The Catholic University of America w Waszyngtonie.

W 2006 roku wysłano za granicę „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” (t. 38/Specjalny) i książkę *On His Way. Studies In Honour of Profeser Klemens Stock, S.J. on the Occasion of his 70-th Birthday*. Podobnie, jak w przypadku *Gli scribi nel Vangelo di Marco. Studio del loro ruolo nella sua narrazione e teologia*, adresatami było wiele instytucji: 1) we Włoszech – Biblioteca Alfonsianum, Biblioteca Angelicum, Biblioteca Anselmianum, Biblioteca Antonianum, Biblioteca Marianum, Biblioteca PIO – Orientale, Biblioteca della Pontificia Università Santa Croce w Rzymie, Biblioteca della Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale w Mediolanie, Pontificia Facoltà Teologica dell'Italia Meridionale w Neapolu; 2) we Francji – BOSEB – Bibliothèque de Vernon Institut Catholique w Paryżu; 3) w Niemczech – biblioteki wydziałów katolickich: w Bonn, Fuldzie, Monachium, Münster, Ratyzbonie, Trewirze i Bibliothek des Theologicums w Tybindze. Ponadto t. 38/Specjalny „Śląskich Studiów Historyczno-Teologicznych” wysłano do The Heythrop College w Oxfordzie, Salmanticensis Universidad Pontificia w Salamance, Universidad de Navarra Facultad de Teologica

w Pampelunie, Teologická Fakulta Trnavskej Univerzity w Bratysławie, Monastère de Chevetogne oraz Cyrilometodějská Teologická Fakulta Univerzita Palackého w Ołomuńcu, Bibliothèque de Droit Canonique Palais Universitaire w Sztrasburgu oraz do stałych kontrahentów.

Powyższe publikacje przesyłane były na zasadzie promocyjnej bez oferty nawiązania stałej współpracy. Warto jednak wspomnieć o Biblioteca della Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale w Mediolanie, która jako jedyna zrewanżowała się swoimi wydawnictwami, przesyłając serie Sapiaientia, Conscientia i Experientia.

Wymiana bieżących publikacji jest jedną z wielu obszarów międzynarodowej współpracy międzybibliotecznej¹⁵. W chwili obecnej Biblioteka Teologiczna przygotowuje się do jej rozwinięcia również przez udział w przedsięwzięciach planowanych przez inne biblioteki. Przykładem jest zgłoszony w minionym roku akces do przygotowanego przez Federację BETH – Bibliothèques Européennes de Théologie (obejmującą Federację Bibliotek Kościelnych FIDES, którego członkiem jest Biblioteka Teologiczna) elektronicznego programu wymiany dubletów czasopism zagranicznych, w którym biblioteki będą rejestrować własne dublety i poszukiwać brakujących czasopism. Tego rodzaju przedsięwzięcie nie tylko stwarza okazję do uzupełnienia księgozbioru, ale daje także możliwość nawiązania nowych trwałych kontaktów wymiennych, opartych na bieżących publikacjach z wieloma innymi bibliotekami.

Omawiając wymianę zagraniczną, nie sposób pominąć istotnej kwestii jej opłacalności finansowej. Wiadomo, że od tego czy dana biblioteka dysponuje dostatecznymi funduszami zależeć będzie podjęcie decyzji o tego rodzaju współpracy i jej efektywności ekonomicznej, a tym samym kształtowanie księgozbioru bibliotecznego¹⁶. Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego pokrywa koszty zakupu wydawnictw przeznaczonych na wymianę oraz wysokich opłat pocztowych. Ze względu na te ostatnie niejednokrotnie korzysta się z uprzejmości pracowników naukowych Wydziału Teologicznego, wyjeżdżających do Niemiec lub Włoch i za ich pośrednictwem przekazuje się publikacje. Dodatkowo przesyłki są komasowane i odbywają się raz w roku. Ponieważ wydawnictwa zagraniczne pozostają mimo wszystko stosunkowo drogie, wartość otrzymywanych materiałów przewyższa koszty wysyłanych wydawnictw oraz przesyłki pocztowej i tym samym bilans wypada dodatnio dla biblioteki.

Podsumowując wyniki prowadzonej współpracy zagranicznej, należy stwierdzić, że przynosi ona wiele korzystnych rezultatów. Po pierwsze, mimo

¹⁵ Zob. J. Wołosz, *Międzynarodowa współpraca bibliotek i jej problemy*, w: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Poznań 13-15.11.2002*, red. nauk. A. Jazdon, A. Chachlikowska, Poznań 2002, s. 187-199.

¹⁶ Zob. M. Krawczyk, *Rola i funkcjonowanie wymiany publikacji w kształtowaniu księgozbiorów bibliotek naukowych w dobie zachodzących zmian – ankieta*, EBIB – Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy 2 (2005), <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/krawczyk.php> [dostęp: 17.01.2008].

ponoszonych kosztów, wymiana nadal pozostaje tańszym od prenumeraty sposobem nabywania czasopism. Po drugie, umożliwia ona skompletowanie tytułów o brakujące starsze roczniki, a tym samym przekazanie własnych dubletów. Doskonały przykład powiększania kolekcji także o wydawnictwa zwarte niedostępne na rynku księgarskim stanowi wymiana z Herder-Institut. Nie bez znaczenia jest fakt, że utrwalone kontakty stwarzają szansę na rozszerzenie współpracy na pozostałych odcinkach, m.in. w ramach opracowania lub informacji naukowej.

Konieczne jest ponadto podkreślenie ogromnej roli promocyjnej wymiany, ponieważ w ten sposób publikacje własnego środowiska są szybko rozpowszechniane na naukowym forum międzynarodowym, co jest szczególnie ważne w przypadku tak młodej instytucji jaką jest Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego. Co więcej, dotychczasowa praktyka pokazuje, że odpowiadają one potrzebom kontrahentów. Z kolei otrzymywane tytuły wykorzystywane są przez obydwie podstawowe grupy czytelników: wykładowców i studentów.

Wszystkie zebrane jak dotąd doświadczenia powodują, że planowane jest nie tylko pogłębianie istniejących już kontaktów, ale i rozszerzenie wymiany na szereg innych instytucji zagranicznych. Biblioteka Teologiczna w Katowicach nadal jest zainteresowana kooperacją z ośrodkami, do których do tej pory wysyłane były oferty naszych wydawnictw. Niewątpliwie w najbliższym czasie współpraca obejmie również kontrahentów wskazanych przez pracowników naukowych Wydziału Teologicznego, których dorobek naukowy systematycznie wzrasta każdego roku, a który zdecydowanie powinien zasilić zagraniczne księgozbiory teologiczne.

Barbara Kołodziej

KOLEKCJA ARCYBISKUPA SZCZEPANA WESOŁEGO – DAR DLA ZBIORU KOŚCIELNEGO BIBLIOTEKI TEOLOGICZNEJ

Dnia 12 grudnia 2007 roku Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach otrzymała około ośmiu tysięcy woluminów książek i czasopism od arcybiskupa Szczepana Wesołego¹. Przybliżając sylwetkę darczyńcy, jego funkcje oraz działalność, możemy zaobserwować kształt oraz charakter tworzonej przez lata kolekcji.

Arcybiskup Szczepan Wesoły urodził się 16 października 1926 roku w Katowicach (na terenie ówczesnej diecezji katowickiej), gdzie ukończył szkołę podstawową. Wybuch drugiej wojny światowej uniemożliwił mu dalszą edukację w miejscowym Gimnazjum im. A. Mickiewicza. W 1943 roku opuścił Polskę, bo został skierowany na przymusowe roboty przy budowie bunkrów w Couxhaven, a następnie na front zachodni do Cannes w południowo-wschodniej Francji. Dnia 15 sierpnia 1944 roku zbiegł na stronę aliancką i przydzielony został do polskich jednostek, w szeregach których uczestniczył w walkach z Niemcami w Algierii i we Włoszech jako radiotelegrafista w oddziałach łączności. Po wojnie wstąpił do kolegium jezuickiego *Campion House*, gdzie ukończył naukę w zakresie szkoły średniej, a następnie w 1951 roku – do Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie – najstarszej polskiej instytucji wychowawczej w Wiecznym Mieście², gdzie zdobywał formację kapłańską, studiując jednocześnie na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim (Gregorianum) – Pontificia Università Gregoriana. Wyświęcony w 1956 roku na kapłana przez kard. Valerio Valerio, na życzenie arcybiskupa Józefa Gawliny pozostał w Rzymie. Pracował w polskich wydawnictwach jubileuszowych związanych z Milenium Chrztu Polski. Kontynuował studia w Papieskim Instytucie Pastoralnym przy Uniwersytecie Laterańskim (w 1967 roku uzyskał doktorat z teologii), w Akademii Teologii Moralnej *Alfonsonianum* i dominikańskim Uniwersytecie *Pro Deo* w Rzymie. W latach 1958–1962 pełnił funkcję duszpasterza Polonii włoskiej, a także w latach 1962–1965

¹ Wcześniej Biblioteka Teologiczna otrzymała dwa duże dary, pierwszym z nich była pośmiertna kolekcja ks. dr. Martina Gritza – zob. W. Myszor, *Ks. dr Martin Gritz i jego biblioteka*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 36, 1 (2003), s. 258-259. Drugim darem był księgozbiór zmarłego w 2003 roku ks. prof. dr. Paula Bormanna – zob. W. Myszor, *Ks. prof. dr Paul Bormann i jego biblioteka*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 37, 1 (2004), s. 174-176.

² Zob. M. Rola, *Pontificium Collegium Polonorum*, L'Osservatore Romano (wyd. polskie) 17, 6 (1996), s. 58-59.

kierował Sekcją Słowiańską Biura Prasowego Sekretariatu Soboru Watykańskiego II, redagując biuletyn informacyjny dla dziennikarzy z Europy Wschodniej. Od 1967 pełnił funkcję kierownika Centralnego Ośrodka Duszpasterstwa Emigracyjnego w Rzymie. Dnia 11 grudnia 1968 roku został ustanowiony biskupem tytularnym Dragonara i sufraganiem gnieźnieńskim z zadaniem wspomagania biskupa Władysława Rubina w organizacji duszpasterstwa wśród Polonii. Sakrę biskupią przyjął 7 lutego 1969 roku w Warszawie. Dnia 7 lutego 1994 roku obdarzono go godnością arcybiskupa „ad personam”³.

Arcybiskup Szczepan Wesoły był rektorem polskiego kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Rzymie i redaktorem w latach 1980–2000 kwartalnika „Duszpasterz Polski Zagranicą”, członkiem Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, sekretarzem Komisji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Emigracyjnego⁴ oraz członkiem Komisji Maryjnej Episkopatu Polski ds. Środków Społecznego Przekazu, jak też przewodniczącym Rady Administracyjnej Fundacji Jana Pawła II w Rzymie, wieloletnim koordynatorem duszpasterstwa emigracyjnego. Biskup Wesoły odbył wiele podróży duszpasterskich odwiedzając katolickie ośrodki polonijne, m.in. w krajach Europy Zachodniej, obu Ameryk, Australii i Oceanii. Był ponadto honorowym patronem VII Międzynarodowego Sympozjum Biografistyki Polonijnej „Duchowieństwo polskie w świecie”, członkiem honorowym redakcji *Ilustrowanego słownika biograficznego Polonii świata* (Paryż 1994-). Dnia 11 grudnia 1996 roku został doktorem honoris causa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Przy tej okazji powiedziano: „Spełnił się zatem w tej auli w znaczeniu symbolicznym swoisty advent – *adventus*, przybycie zasłużonego Syna polskiej ziemi, biskupa największej liczbowo diecezji świata, duchowego duszpasterza i opiekuna wielu milionów Polaków rozsianych po całym świecie, rzecznika ich praw, obrońcę ich godności, niestrudzonego protektora i mecenasa polskiej kultury, od dziś także doktora honoris causa KUL”⁵. Arcybiskup Wesoły jest także laureatem nagród honorowych: Fidelis Poloniae 2003, Złotego Lauru Polonii 2006⁶, Lux ex Silesia 2007⁷ oraz autorem artykułów i opracowań naukowych publikowanych m.in. w „Zeszytach Historycznych” i „Duszpasterzu Polskim Zagranicą” oraz pracach zbiorowych: *W służbie emigracji. Wybór listów pasterskich, kazań, przemówień*,

³ K.R. Prokop, *Biskupi Kościoła katolickiego w III Rzeczypospolitej. Leksykon biograficzny*, Kraków 1998, s. 153-154; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, kol. 473-474.

⁴ http://www.archidiecezja.pl/pl/informacje/osoby/biskupi_pomocniczy/abp_szczepan_wesoły.html [dostęp: 21.04.2008].

⁵ M. Stasiak, *Laudacja wygłoszona z okazji nadania tytułu Doktora Honoris Causa KUL Arcybiskupowi Szczepanowi Wesołemu, 11 grudnia 1996 roku*, Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1-2 (1997), s. 256.

⁶ Z.A. Judycki, *Polscy duchowni w świecie. Słownik biograficzny*, t. 1, Kielce 2008, s. 424.

⁷ http://pl.wikipedia.org/wiki/Lux_ex_Silesia [dostęp: 21.04.2008].

artykułów (Londyn 1994), *Łączy nas kultura chrześcijańska* (Londyn 1996), *Aby wiara nie była daremna* (Katowice 2000)⁸.

Przekazany Bibliotece Teologicznej przez abp. Szczepana Wesołego zbiór obejmuje 4 736 woluminów książek w języku polskim oraz 2 456 woluminów książek w językach obcych, co przybliżyła jego drogę naukową oraz szeroko pojętą działalność w ramach duszpasterstwa emigracyjnego, także współpracę z wieloma ośrodkami polonijnymi na całym świecie. Stanowisko delegata Prymasa Polski ds. Duszpasterstwa Polonijnego stwarzało możliwości pracy duszpasterskiej, wymagało jednak dużego nakładu sił i środków. Wynikało to z wielkiej liczebności skupisk polonijnych, z ich geograficznego rozrzutu w świecie. Arcybiskup Wesoły składał duszpasterskie wizytacje parafii polonijnych, spotykał się z Polonią i jej duszpasterzami podczas liturgii i zebrań specjalnych, zjazdów organizacji katolickich i świeckich, wygłaszał kazania i przemówienia, w których przedstawiał swój program pracy zgodny z dewizą *Laetus serviam*⁹.

Znajomość języków: angielskiego, włoskiego, francuskiego i niemieckiego ułatwiała arcybiskupowi Wesołemu szerokie kontakty międzynarodowe¹⁰, oraz pozwoliła na zgromadzenie dużej ilości literatury w językach obcych, głównie włoskim – 1170 woluminów, angielskim – 522 woluminy, niemieckim – 98 woluminów, a także francuskim i łacińskim. W przekazanym księgozbiore znalazły się pojedyncze egzemplarze w językach: japońskim, greckim, węgierskim, i rosyjskim. Zgromadzone książki reprezentują zagadnienia zarówno współczesnej historii Polski, jak i dotyczą tematów przez wiele lat zakazanych w naszym kraju, na przykład pełnej prawdy o drugiej wojnie światowej czy powojennych latach komunizmu w Polsce, a także posługi Jana Pawła II (są to publikacje: *Dawisa Normana – A history Europe* i *Jonathana Kwitny’ego – Man of the Century: The life and Times of Pope John Paul II*). Przekazany Bibliotece Teologicznej zbiór wskazuje jak bardzo arcybiskup Wesoły doceniał rolę słowa drukowanego; sam był redaktorem wielu wydawnictw polonijnych, opublikował setki artykułów, kazań, przemówień, konferencji, recenzji i listów pasterskich. Wniósł cenny wkład w pisarski dorobek swoich poprzedników, wielkich protektorów i opiekunów emigracji, arcybiskupa Józefa Gawliny i kard. Władysława Rubina, kontynuując ich dzieło¹¹.

W przejętym księgozbiore na większą uwagę zasługują pozycje w języku polskim wydawane poza granicami kraju, często w niewielkich nakładach, co podkreśla jeszcze bardziej jego unikalny charakter. Są to na przykład książki

⁸ Z.A. Judycki, *Polscy duchowni...*, s. 424.

⁹ R. Dzwonkowski, *Laudacja ks. abp. Szczepana Wesołego, laureata nagrody Lux ex Silesia. Katowice, katedra, Międzyuczelniana Inauguracja Roku Akademickiego 9.10.2007*, *Wiadomości Archidiecezjalne* (Katowickie) 75, 12 (2007), s. 614.

¹⁰ *W służbie emigracji*, oprac. red. K. Mochlińska, Z.E. Wałaszewski, Londyn 1994, s. 13.

¹¹ S. Wesoły, *Aby wiara nie była daremna... (1 Kor 15,17)*, Katowice 2000, s. 14.

wydawane przez Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie¹², Instytut Literacki w Paryżu¹³, pozycje z kolekcji *Znaki Czasu*, zbiór wydany przez ośrodek Veritas z Londynu, czy też Polską Fundację Kultury i wiele innych. W księgozbiorze arcybiskupa Wesolego obecna jest polska i obca literatura klasyczna, a także zbiór pism Tomasza Mertona i opracowań o nim, książki z historii starożytnej i współczesnej, historii Kościoła, teologii pastoralnej poruszające problemy rodziny i małżeństwa oraz katolickiej nauki społecznej. Biblioteka posiada dzięki niemu całość tomów *Sumy teologicznej* św. Tomasza z Akwinu, tomy z cyklu *W nurcie zagadnień posoborowych*, opracowania Starego i Nowego Testamentu, wydane przez Katolicki Uniwersytet Lubelski. Arcybiskup Szczepan Wesoly twierdzi, że „[...] polskie duszpasterstwo potrzebne jest nie tylko z powodu nieznamomości języka kraju zamieszkania, ale ze względu na odrębność psychiczną płynącą z oparcia o polską kulturę. Z niej bowiem pochodzą formy kultu, nasza pobożność i polska religijność”¹⁴. Stąd prace poruszające zagadnienia kultury polskiej są bardzo widoczne w przejętej kolekcji.

Bogaty zbiór czasopism zarówno polskich, jak i obcych pozwolił uzupełnić Biblioteczne Teologiczne gromadzone przez wiele lat własne zasoby oraz powiększyć kolekcję o nowe periodyki, których ta placówka dotychczas nie prenumerowała, jak chociażby: „Forma Urbis” – czasopismo dotyczące historii sztuki i archeologii chrześcijańskiej, „Roma e il Suo Impero”, „Il Lazio” i „Eteria”. Z pełnego kompletu „Zeszytów Historycznych” udało się włączyć znaczną ilość, a pozostałe tomy będą stanowiły rezerwowo zbiór dubletów. Także czasopismo „Przegląd Powszechny”, w ilości 190 woluminów, uzupełniło zbiory Biblioteki Teologicznej, a 88 woluminów przekazano na listy dubletów. Z okresu międzywojennego i lat powojennych przekazano do zbiorów m.in. „Naszą Drogę” czy „Sodalis Marianus” (ten tytuł uzupełni kolekcję Biblioteki Teologicznej o tomy z lat 50-tych i 60-tych XX wieku). Bogaty zbiór czasopism zagranicznych reprezentują chociażby następujące tytuły: „Ave Maria”, „Etudes” i „Itinerari e Luoghi”.

Księgozbiór arcybiskupa Wesolego, zgromadzony w Bibliotece Teologicznej w Katowicach, zawiera również materiały, mające unikalną wartość dokumentacyjną i źródłową. Jest to zbiór dokumentów życia społecznego, w którym

¹² Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie (PTNO), założone w Londynie w 1950 roku w celu kontynuowania i rozwijania prac badawczych na emigracji, zwłaszcza w dziedzinie nauk humanistycznych (historia, literaturoznawstwo itp.), wydaje periodyki: „Nauka Polska na Obczyźnie” i „Rocznik PTNO”, bibliografie publikacji w języku polskim i obcych, dotyczących emigracji, a także cykl pod tytułem *Prace Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie* oraz księgi zbiorowe, np. w stulecie śmierci Adama Mickiewicza.

¹³ Instytut Literacki w Paryżu, wydawnictwo powstałe w 1946 roku w Rzymie, od 1947 roku działające w Paryżu pod kierownictwem założyciela – Jerzego Giedroycia. Wydawnictwo wydawało miesięcznik „Kultura”, kwartalnik „Zeszyty Historyczne”, serię: Biblioteka Kultury, podserię: Dokumenty.

¹⁴ *W służbie emigracji*, Londyn 1994, s. 27.

znajdujemy: ulotki, broszury, programy, foldery reklamowe, informatory turystyczne, przewodniki, wycinki z czasopism i gazet, czasopisma do użytku wewnętrznego, ogłoszenia, przewodniki, sprawozdania, wykazy i zaproszenia. Materiały te, mające charakter nie tylko informacyjny, stanowią bogaty zbiór dokumentów faktograficznych, obejmują druki w językach: polskim i obcych, i wymagają jeszcze starannego opracowania.

Wyselekcjonowane publikacje z księgozbioru arcybiskupa Wesołego (zanim książki zostaną opracowane i wprowadzone do zbiorczego katalogu elektronicznego) można było oglądać w holu Wydziału Teologicznego na przygotowanej przez Bibliotekę Teologiczną wystawie pod hasłem: *Książd Arcybiskup Szczepan Wesoły – dar dla Biblioteki Teologicznej zbioru kościelnego – wybrane publikacje*. Wystawa zaistniała także w sieci internetowej zarówno na stronie Biblioteki Teologicznej, jak i Uniwersytetu Śląskiego, co spowodowało zainteresowanie nią społeczności lokalnej i uniwersyteckiej. Znalazło to swój wyraz w ogólnopolskiej prasie akademickiej¹⁵.

Kolekcja arcybiskupa Szczepana Wesołego przed opracowaniem trafiła do magazynu podręcznego, w którym księgozbiór rozpakowano, na regałach ułożono książki i przygotowano do wstępnej selekcji. Dokonano bieżącego przeglądu oraz podziału książek na polskie i zagraniczne. Wyselekcjonowano roczniki czasopism i ułożono w porządku alfabetycznym, a następnie w obrębie tytułów przyjęto układ chronologiczny. Wyłączono do osobnego opracowania duży zbiór dokumentów życia społecznego. Wstępna selekcja i uporządkowanie umożliwiły pracownikom naukowym Wydziału Teologicznego na zapoznanie się z zawartością otrzymanego zasobu. Nie ulega wątpliwości, że cała kolekcja stanowi cenny zbiór, który należy nie tylko opracować formalnie i włączyć do księgozbioru Biblioteki Teologicznej, ale przejęta całość wymaga analizy merytorycznej oraz podjęcia głębszych i bardziej wnikliwych badań naukowych.

Niewątpliwie Biblioteka Teologiczna wzbogaciła swoje zbiory, przyjmując tak cenną kolekcję, dlatego też wszystkie pozycje będą opatrzone odpowiednią pieczęcią, upamiętniającą pierwszego właściciela i jego dar dla pracowników i studentów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

¹⁵ Zob. *Książki od abp. Wesołego*, Forum Akademickie 3 (2008), s. 14.

Bogumiła Warzachowska

CORPUS CHRISTIANORUM **W ZBIORACH BIBLIOTEKI TEOLOGICZNEJ**

Nauki teologiczne są jedną z tych dyscyplin wiedzy, w których badania opierają się głównie na tekstach źródłowych. Dostęp do źródeł stwarza szansę uczynnym w prowadzeniu badań naukowych, a tym samym przyczynia się do dalszego rozwoju nauk teologicznych.

Dzięki wieloletniej współpracy bibliotek kościelnych i klasztornych w kraju – poprzez przynależność do Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES¹ – Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach wzbogaciła swój księgozbiór o komplet tekstów źródłowych ukazujących się w edycji *Corpus Christianorum*. Przynależność do Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES nie tylko zacieśnia współpracę między bibliotekami w kraju, ale rozszerza kontakty swoich członków na inne kraje europejskie poprzez udział w Stowarzyszeniu Europejskich Bibliotek Teologicznych – BETH². Organizacja ta została powołana, aby wspierać kontakty bibliotekarzy z europejskich bibliotek teologicznych. Stowarzyszenia bibliotek kościelnych z wielu krajów europejskich, w tym również FIDES

¹ Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES została erygowana przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 18 marca 1985 roku. Obecnie zrzesza 88 bibliotek członkowskich, w tym większość bibliotek wydziałów teologicznych i wyższych seminariów duchownych w Polsce, bibliotek diecezjalnych, zakonnych i parafialnych. Federacja prowadzi prace mające na celu komputeryzację i standaryzację pracy bibliotek. Federacja opracowuje komputerowy katalog centralny. Na obecnym etapie FIDES przygotowuje wsparcie przejścia bibliotek uczestniczących na nowy, międzynarodowy format katalogowania MARC 21 oraz prowadzi prace nad opracowaniem tezauryusa nauk kościelnych. Więcej na temat FIDES – zob.: K. Gonet, *Federacja Bibliotek Kościelnych*, w: *Komputeryzacja bibliotek. Materiały z konferencji: Toruń 24-26 maja 1993*, Toruń 1994, s. 145; tenże, *15 lat Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 7-9; J. Bednarczyk, *Powołanie do życia Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 65 (1996), s. 69-79.

² BETH – Bibliothèques Européennes de Théologie jest ekumenicznym stowarzyszeniem bibliotekarzy teologicznych Europy. Powstało w 1954 roku pod auspicjami UNESCO i we współpracy z Ekumeniczną Radą Kościołów. Liczy 12 członków zwyczajnych, 10 członków nadzwyczajnych – instytucji i 8 członków nadzwyczajnych – osób. Od 1995 roku FIDES należy do BETH. Delegat Federacji FIDES bierze udział w corocznych Zgromadzeniach Generalnych BETH. Więcej na temat BETH – zob. P. Biffa, *BETH – Europejskie Stowarzyszenie Bibliotek Teologicznych*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 20-21 (2005), s. 201-207; J. Wiczak, *Sprawozdanie z 33 Walnego Zgromadzenia BETH (Lyon, 4-8.09.2004)*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 20-21 (2005), s. 208-211.

z Polski, dzięki przynależności do BETH, zachęcono do prezentowania własnych projektów, pomysłów oraz działalności na corocznych walnych zgromadzeniach.

Podczas jednego ze zgromadzeń w 2005 roku przedstawiciel Federacji FIDES z Polski zainicjował rozmowy dotyczące zakupu książek teologicznych ze znaczącym upustem od wydawców zagranicznych dla bibliotek zrzeszonych w Federacji. W niedługim czasie belgijskie wydawnictwo Brepols zaproponowało członkowskim bibliotekom BETH zakup literatury źródłowej z serii *Corpus Christianorum* po wyjątkowo korzystnych cenach. Rozmowy i pertraktacje między zainteresowanymi stronami trwały około pół roku, bo i transakcja nie była prosta, ponieważ w FIDES zrzeszone są biblioteki o zróżnicowanej wielkości księgozbioru, o różnym profilu gromadzenia i nieujednoliconym sposobie finansowania.

Ostatecznie dokonano podziału bibliotek według pewnych kryteriów i tym sposobem Biblioteka Teologiczna znalazła się w grupie tych instytucji, które mogły dokonać zakupu z 25% rabatem. Po wstępnych ustaleniach procedur formalnych na szczeblu ogólnopolskim, szczegółowe rozmowy w sprawie przebiegu transakcji toczyły się już między przedstawicielami wydawnictwa Brepols i pracownikami Biblioteki Teologicznej. Wynegocjowano rozłożenie całej płatności na kilka transz na przestrzeni dwóch lat oraz dostarczenie na koszt wydawnictwa wszystkich książek, tj. około 500 woluminów, już po podpisaniu umowy. Cała kolekcja w krótkim czasie została dostarczona do Biblioteki Teologicznej. Zakup ten można było zrealizować, dzięki zrozumieniu przez instytucję finansującą, tj. Kurię Metropolitalną w Katowicach, potrzeby posiadania w zbiorach biblioteki cennych materiałów źródłowych, niezbędnych do prowadzenia badań naukowych przez pracowników i studentów Wydziału Teologicznego. Kuria katowicka, finansując zakupy literatury naukowej, poszerza zasoby biblioteczne, a jednocześnie powiększa swoją własność, czyli własność kościelną archidiecezji katowickiej; równocześnie wywiązuje się z umowy zawartej z Uniwersytetem Śląskim³.

Chcąc scharakteryzować posiadany zbiór, należy odnieść się nieco do początków tworzącej się kolekcji⁴. Pierwszy wolumin z serii *Corpus Christianorum* ukazał się w 1953 roku. Inicjatorem tego ambitnego przedsięwzięcia był benedyktyn, o. Eligius Dekkers, którego życie było całkowicie skoncentrowane na

³ Uzupełnianie zbioru bibliotecznego o książki, czasopisma oraz inne materiały zarówno w postaci drukowanej jak i elektronicznej, potrzebne do celów badań naukowych i dydaktycznych prowadzonych na Wydziale Teologicznym finansowane jest przez archidiecezję katowicką – zob. *Umowa użyczenia zawarta w dniu 1 września 2001 roku w Katowicach pomiędzy: Archidiecezją Katowicką w Katowicach a Uniwersytetem Śląskim w Katowicach. Aneks do umowy, nr 1.*

⁴ Omówienia poszczególnych serii dokonano na podstawie ukazujących się co roku katalogów wydawniczych firmy Brepols typu: *Corpus Christianorum Catalogue (1953-2003) Xenium Natalicium. Fifty Yers of Scholrary Editing*, ed. J. Leemans, Turnhout 2003; *Corpus Christianorum Catalogue*, Turnhout 2007.

liturgii i oparte na tekstach Ojców Kościoła. U progu kariery naukowej w sposób umiejętny łączył on pracę zakonną z pasją do liturgii, jako patrolog i historyk Kościoła⁵.

Wstęp do badań patrystycznych zapoczątkowało wydanie *Clavis Patrum Latinorum*, które odniosło spektakularny sukces wśród ówczesnych badaczy. Był to wielotomowy dla części greckiej i jednotomowy dla części łacińskiej, wykaz identyfikacyjny poszczególnych dzieł dawnych pisarzy, z podaniem najważniejszych wydań i opracowań edytorskich. Znaczącym wyzwaniem dla tworzącej się serii *Corpus Christianorum* było rozpoczęcie wydawania pierwszej edycji w *Series Latina*, która w świecie zainteresowań patrystycznych zdobyła szczególną pozycję. Po ukazaniu się około 15 woluminów *Series Latina*, w 1969 roku został rozpoczęty nowy projekt *Continuatio Mediaevalis*, który pod względem edytorskim zmienił oblicze całej serii. Na rynku wydawniczym pojawiało się coraz więcej nowych tytułów.

Z każdym rokiem plany wydawnicze założyciela serii poszerzały się, ponieważ o. Eligius Dekkers chciał aby *Corpus Christianorum* obejmował każdy wczesnochrześcijański tekst. Dążył zatem do tego, aby powstała kolejna edycja – *Series Graeca*. Następne lata przynosiły nowe projekty naukowe, dzięki którym w 1981 roku zrodził się – pod egidą *Corpus Christianorum* – pomysł wydawania chrześcijańskich pism apokryficznych w *Series Apocryphorum*.

W latach osiemdziesiątych XX wieku seria *Corpus Christianorum* stała się fundamentem dla wielu podserii. I tak w obrębie *Series Graeca* znalazł się *Corpus Nazianzenum*. Celem tego projektu było wydanie greckiego tekstu *Orationes* Grzegorza z Nazjanzu. W ślad za tym pojawiły się wersje wschodnie tego tekstu. Na następną dekadę przypada okres konsolidacji i stabilizacji dla *Corpus Christianorum*. Zapoczątkowane zostały również obiecujące podserie typu *Autographa Medii Levi* i *Opera* Gerardusa Magnusa.

Analizując proces wydawniczy ostatnich lat, zauważa się, że w dużym stopniu został utrzymany oryginalny kierunek badawczy i edytorski o. Dekkersa, zaznaczając, że jest to i pozostanie w głównej mierze przedsięwzięcie filologiczne skierowane przede wszystkim do tych badaczy, którzy skarby późnego chrześcijańskiego antyku i średniowiecznej przeszłości będą mogli uczynić bardziej dostępnymi dla dalszego rozwoju nauki. Nie da się ukryć, że po 55. latach od ukazania się pierwszego woluminu *Corpus Christianorum* seria ta stała się jednym z największych naukowych przedsięwzięć w dziedzinie studiów patrystycznych i średniowiecznych.

Studia patrystyczne na Wydziale Teologicznym są również kontynuacją badań naukowych zapoczątkowanych w okresie międzywojennym przez ówczesnego biskupa katowickiego Arkadiusza Mariana Lisieckiego, znanego

⁵ M. Lamberigts, *In memoriam Dom Eligiusz Dekkers (1915-1998)*, *Questions Liturgiques: studies in liturgy* (1999), s. 136-140.

naukowca i teologa⁶. Odzwierciedleniem zamiłowań naukowych Lisieckiego była tworzona na przestrzeni lat jego życia znacząca biblioteka. Pokazną część kolekcji śląskiego hierarchy stanowią niemieckie tłumaczenia pism Ojców Kościoła oraz opracowania patrystyczne i teologiczne. Inne dzieła to edycje dwujęzyczne: grecko-łacińskie, łacińsko-niemieckie, łacińsko-francuskie, hebrajsko-niemieckie, głównie wydań Biblii, a także tłumaczony na język polski *Psalterz*, oraz wydania dzieł patrystycznych w językach oryginalnych i tłumaczeniach⁷. Biskup Lisiecki przeniósł swoją prywatną bibliotekę patrystyczną do Katowic. Znaczna część jego księgozbioru znalazła się najpierw w zbiorze Biblioteki Kurii Diecezjalnej w Katowicach, część zaś – w zasobach Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie/Katowicach. Obydwie Biblioteki, połączone i przekształcone pod nową nazwą Biblioteka Teologiczna, stanowią nadal własność Kurii Metropolitalnej w Katowicach. Publikacje z księgozbioru A. Lisieckiego nie sprawiały pracownikom Biblioteki Teologicznej trudności w identyfikacji, ponieważ większość dzieł oznaczona jest pieczęcią właściciela: *Arkadiusz Lisiecki Biskup Śląski*. Na uwagę zasługują zarejestrowane w Bibliotece Teologicznej 23 egzemplarze jego starodruków z XVI do XVIII wieku. Jednak do ciekawych zbiorów należą książki XIX-wieczne, w liczbie 174 egzemplarzy, zwłaszcza seria *Patrologiæ cursus complectus*, z której Biskup Katowicki posiadał znaczną część tomów oraz XX-wieczne opracowania, w liczbie 143 egzemplarzy – w języku niemieckim i łacińskim – głównie wydawnictwa encyklopedyczne, słownikowe i filozoficzne⁸.

Kontynuując patrystyczne tradycje śląskiego hierarchy, uzupełniono brakujące tomy, a w wielu przypadkach wzbogacono o nowe tytuły rozpoczęty przed wieloma laty zamysł gromadzenia materiałów źródłowych. Dlatego decyzja o zakupie serii spotkała się z dużym uznaniem wśród pracowników naukowych, zwłaszcza że Biblioteka Teologiczna jest jedną z nielicznych w Polsce, a może i jedyną, która posiada komplet czterech podstawowych serii, opracowanych i udostępnianych w katalogu elektronicznym⁹.

Zanim podjęto decyzję o zakupie całej serii *Corpus Christianorum* ostateczne zamówienie poprzedzone zostało długotrwałym przeglądaniem zarówno katalogów kartkowych – alfabetycznego i systematycznego – jak i elektronicznych.

⁶ J. Jachowski, *Lisiecki Arkadiusz Marian (1880-1930)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972, s. 453-454; A. Banaszak, *Lisiecki Arkadiusz Marian*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, red. L. Grzebień, t. 6: k-p, Warszawa 1983, s. 335-338; K. Krasowski, *Biskupi katolicki II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s.142-144.

⁷ P. Janowski, *Lisiecki Arkadiusz bp*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin 2004, kol. 1139-1140.

⁸ W. Pawłowicz, *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katowickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 roku)*, t. 2 Katowice 2004, s. 299-374 [mps w posiadaniu Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach] – pozycja w druku.

⁹ Niektóre biblioteki posiadają pojedyncze tomy, inne zaś mają znaczącą część, ale nie zawsze uzupełnianą na bieżąco. Część bibliotek nie ma widocznych katalogów w sieci. Są i takie, które mają komplet, ale ze względu na trudności kadrowe nie są w stanie opracować całej kolekcji.

Chodziło o wyeliminowanie z oferty zakupu tych tytułów, które mogły się znaleźć w zbiorach Biblioteki Teologicznej jeszcze przed utworzeniem Wydziału Teologicznego. Nie było to łatwe zadanie, ponieważ opracowanie dzieł z serii *Corpus Christianorum* wymaga dużego doświadczenia w pracy bibliotecznej i wiedzy teologicznej, a nie zawsze w poprzedniej strukturze biblioteki te elementy pojawiały się równocześnie. Dzięki rozbudowanej bazie indeksów w katalogu elektronicznym starano się poszukiwać poszczególnych dzieł według różnych kryteriów, a więc poczynając od indeksu tytułowego, poprzez autorski, słów w tytule, rzeczowy, serii wydawniczych i miejscu wydania, na ISBN skończywszy. Tym sposobem zweryfikowano wszystkie pozycje przygotowane do zamówienia. Znalezione tomy sprawdzono w księgach: akcesyjnych i inwentarzowych oraz porównano opisy katalogowe ze stanem faktycznym na półce. Na podstawie katalogów oraz posiadanej dokumentacji stwierdzono, że Biblioteka Teologiczna posiada w swoich zbiorach wybrane tytuły zakupione w ramach programów badawczych – zarejestrowano 8 woluminów z *Bibliotheca Basiliiana Universalis* oraz 14 woluminów *Thesaurus Patrum Graecorum*. Kolejnych 18 woluminów stanowiły pojedyncze, niekompletne tomy, pochodzące z poszczególnych serii i podserii *Corpus Christianorum*, wobec czego nie stanowią znaczącej wartości dla prowadzonych badań.

Ostatecznego zakupu dokonano, pomniejszając zamawianą liczbę tomów o tytuły zidentyfikowane we własnych zbiorach bibliotecznych. Perspektywa posiadania całej kolekcji *Corpus Christianorum* podniosła znacząco wartość merytoryczną i materialną zbiorów bibliotecznych, ale również zobowiązywała do rzetelnego zakupu oraz do prawidłowego i sprawnego opracowania. Literatura w *Corpus Christianorum* jest współczesnym rodzajem *Patrologia Graeca* i *Patrologia Latina*, której to serii Biblioteka Teologiczna w Katowicach (poza kilku tomami) nie ma. Taka seria źródłowa służy wszystkim teologom w badaniach starożytnego Kościoła, a więc patrologii, historii dogmatu, historii Kościoła, liturgiki, historii egzegezy, dogmatyki, historii duchowości, w części zbioru średniowiecznego może służyć historykom filozofii, prawa kościelnego, monastycyzmu i religijności średniowiecznej.

Badania źródłowe wspiera także wyposażenie elektroniczne, to jest CCLL – Library of Latin Texts, czyli wiodąca w świecie baza tekstów łacińskich, zawierająca źródła od początków literatury łacińskiej aż do tekstów Soboru Watykańskiego II. Wszystkie dzieła zamieszczone w bazie są przedmiotem historycznej i filologicznej analizy; zostały one również opatrzone dydaktyczną notatką, która zawiera informacje o charakterze chronologicznym, bibliograficznym, krytycznym i statystycznym. Uzupełnieniem tekstów łacińskich jest *Thesaurus Linguae Graecae* na płycie CD z wszystkimi wydanymi dotąd krytycznie tekstami greckimi. Dla przeszukiwania tych tekstów mamy osobny program Lector zakupiony w celach badań źródłowych wykorzystywany w Zakładzie Teologii Patrystycznej.

Z bazy źródłowej korzystają przede wszystkim teologowie, ale także humaniści, filologowie klasycyści, historycy filozofii średniowiecznej i prawnicy.

W chwili obecnej w Bibliotece Teologicznej zarejestrowano 553 woluminy gromadzone w czterech seriach. Największa liczba woluminów ukazała się w *Corpus Christianorum – Continuatio Mediaevalis* – 247 egzemplarzy. Seria ta obejmuje teksty chrześcijańskie od czasów karolińskich do końca średniowiecza. Zawiera także brakujące prace z *Patrologia Latina*, zainicjowanej przez Jacquesa Paula Migne lub niekompletnie opublikowane w innych wydawnictwach.

Druga, co do liczebności wydanych woluminów, jest *Corpus Christianorum – Series Latina* – 180 egzemplarzy. Obejmuje wydania krytyczne wszystkich łacińskich tekstów z pierwszych ośmiu wieków ery chrześcijańskiej od Tertuliana do Bedy Czcigodnego. W serii tej znajdują się dzieła z okresu klasycznego, najważniejsze dzieła patrystyczne, bardzo obszerny zbiór literatury średniowiecznej. Można tu również znaleźć wydania pisarzy, takich jak: Cycon, Wergiliusz, św. Augustyn, św. Grzegorz Wielki, św. Anzelm z Canterbury, św. Bernard z Clairvaux i Tomasz à Kempis. Biorąc pod uwagę większość ostatnich badań i studiów patrystycznych każda edycja jest zaopatrzona w pełny krytyczny aparat źródłowy i poprzedzona wstępem, którego najważniejszą częścią jest opis tradycji rękopisu.

Kolejna znacząca liczba woluminów ukazała się w *Corpus Christianorum – Series Graeca* – 83 egzemplarze. Seria ta została założona z jasnym celem wypełnienia luk w *Patrologia Graeca* i poprawienia wydań opublikowanych w innych wydawnictwach w sposób niekompletny. W serii tej pierwszeństwo jest dane autorom post-nicejskim, tak więc uzupełnianie *Berlin Corpus, Dzieła św. Grzegorza z Nazjanzu*¹⁰ są publikowane w podserii *Corpus Nazianzenum*.

Najmniejsza liczba woluminów została wydana w *Corpus Christianorum – Series Apocryphorum* – 17 tomów. Celem tej serii jest wzbogacenie wiedzy o chrześcijańskiej literaturze apokryficznej przez uzupełnianie wydań często rozproszonych lub nawet niepublikowanych tekstów¹¹. Oprócz materiału krytycznego, każdy wolumin zawiera kompletne studium wydanego apokryfu z komentarzem i przekładem na język nowożytny. W serii tej, w podobny sposób jak w *Series Latina* i *Series Graeca*, grupa uczonych z uniwersytetów: w Genewie, Fryburgu, Lozannie i Paryżu oraz innych ośrodków naukowych, wydawać będzie wszystkie anonimowe teksty pochodzenia chrześcijańskiego o charakterze biblijnym lub oparte na wydarzeniach, o których mówi lub sugeruje Biblia.

¹⁰ M. Starowieyski, *Grzegorz z Nazjanzu. Wybór epigramów*. Warszawskie Studia Teologiczne 4 (1991), s. 149-158; tenże, *Święty Grzegorz z Nazjanzu. Epigramy (2)*, Warszawskie Studia Teologiczne 5 (1992), s. 25-63.

¹¹ Tenże, *Kronika apokryfów*, Warszawskie Studia Teologiczne 5 (1992), s. 219-223; tenże, *Kronika apokryfów Nowego Testamentu I*, Warszawskie Studia Teologiczne 6 (1993), s. 307-310; tenże, *Kronika apokryfów (3)*, Warszawskie Studia Teologiczne 7 (1994), s. 263-267.

Dzięki wysiłkom wielu badaczy z różnych stron świata seria *Corpus Christianorum* stale jest uzupełniana o nowe teksty źródłowe. Gromadzenie tej serii wpisane zostało jako priorytetowe zadanie w planach budżetowych Biblioteki Teologicznej, a kilkuletnia współpraca z wydawnictwem Brepols sprawia, że każdy nowo opublikowany tom z gromadzonych przez nas czterech serii, na zasadach subskrypcji, trafia bezpośrednio do zbiorów. Ze względu na dużą wartość materialną i merytoryczną oraz unikatowy charakter kolekcji wszystkie tomy po opracowaniu gromadzone są w wydzielonym pomieszczeniu i udostępniane wyłącznie w formie prezencyjnej. Bieżące opracowanie poszczególnych tomów oraz nieograniczony dostęp do katalogu komputerowego sprawia, że zainteresowanie *Corpus Christianorum* staje się coraz większe nie tylko dla pracowników i studentów Wydziału Teologicznego, ale wśród całej społeczności akademickiej.

**Z ŻYCIA FEDERACJI
BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES**

BIBLIOTEKI FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES. OMÓWIENIE WYNIKÓW ANKIETY PRZEPROWADZONEJ W 2007 ROKU

WSTĘP

Na organizację biblioteki składa się szereg elementów konstrukcyjnych, z których powstaje struktura organizacyjna i ciąg zorganizowanych działań. Należą do nich: personel, zbiory wraz z ich zawartością, użytkownicy, procesy i aparatura¹. Według definicji podanej w *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, organizacja biblioteki to jej struktura organizacyjna i metody realizacji procesów w niej zachodzących². Wśród czynników, które wpływają na organizację biblioteki, wymienia się: różnorodność i złożoność zadań bibliotecznych, wielkość i rodzaj biblioteki, personel, dyslokację biblioteki oraz wyposażenie i specjalizację biblioteki.

Wybrane elementy struktury organizacyjnej biblioteki zostały uwzględnione w pytaniach ankietowych skierowanych do bibliotek zrzeszonych w Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Na potrzeby badań rozprawdzono 86 ankiet, z których wróciło 47 wypełnionych formularzy. Ankieta została rozesłana na przełomie 2006 i 2007 roku, a zebrane odpowiedzi ankietowe [stan na dzień 1 września 2007 roku] stanowią podstawę analizy zawartej w niniejszym opracowaniu.

ZBIORY BIBLIOTEK

Pytania ankietowe dotyczyły przede wszystkim wielkości zbiorów, w tym zasobów druków zwartych (książek wydanych po 1800 roku), ilości tytułów gromadzonych czasopism i liczby woluminów starych druków (książek wydanych do 1800 roku). Niektóre biblioteki podały także liczbę posiadanych rękopisów i inkunabułów.

Zbiory ankietowanych bibliotek liczą 3 070 092 woluminy druków zwartych wydanych po 1800 roku i 134 765 woluminów starych druków wydanych

¹ Por. J. Wojciechowski, *Organizacja i zarządzanie w bibliotekach*, Kraków 1998, s. 86 i n.

² Por. *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, kom. red. K. Głombiowski, B. Świdorski, H. Więckowska, Wrocław 1976, s. 232-233.

do 1800 roku³. Największe zasoby druków zwartych wydanych po 1800 roku zgromadziła Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Dziesięć spośród ankietowanych bibliotek posiada zbiory wspomnianych wyżej druków w liczbie stu i więcej tysięcy woluminów. Należą do nich:

- a) Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie – 270 000 woluminów;
- b) Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego – 247 094 woluminy;
- c) Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Redemptorystów w Tuchowie – 133 100 woluminów;
- d) Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego i Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu – 130 000 woluminów;
- e) Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu – 120 000 woluminów;
- f) Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie – 120 000 woluminów;
- g) Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – 116 682 woluminy;
- h) Biblioteka Studium Ojców Dominikanów w Krakowie – 110 000 woluminów;
- i) Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Pelplińskiej – 100 000 woluminów;
- j) Biblioteka Jasnogórska w Częstochowie – 100 000 woluminów.

Biblioteki, biorące udział w ankiecie, udostępniają 46 199 tytułów czasopism, w tym 6 744 tytuły otrzymywanych drogą prenumeraty bieżącej. Najwięcej tytułów czasopism udostępnia Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku, tj. 10 000 tytułów, natomiast najwięcej tytułów czasopism prenumerowanych na bieżąco gromadzi Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie – 1 336 tytułów.

Do bibliotek, które posiadają w swoich zbiorach rękopisy i inkunabuły należą:

- a) Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego – 2 inkunabuły, 22 855 rękopisów;
- b) Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Pelplińskiej – 543 inkunabuły, 640 rękopisów.
- c) Biblioteka Metropolitalnego Seminarium Duchownego Archidiecezji Lubelskiej – 253 inkunabuły, 600 rękopisów

³ Dwie spośród ankietowanych bibliotek nie podały liczby zgromadzonych druków zwartych, wydanych po 1800 roku.

PRACOWNICY BIBLIOTEK

Drugą grupę pytań ankietowych stanowiły pytania dotyczące liczby pracowników zatrudnionych w badanych bibliotekach. Z odpowiedzi ankietowych wynika, że w 47 bibliotekach kościelnych różnego typu (biblioteki akademickie, biblioteki seminariów duchownych, biblioteki klasztorne, biblioteki parafialne i inne) pracuje 328 osób, w tym 155 stałych wolontariuszy. Wśród nich największą grupę stanowią osoby pracujące w Centralnej Bibliotece Polsko-Niemieckiej Caritas im. Josepha von Eichendorffa w Opolu – 90 osób. Wśród wolontariuszy znajdują się także klerycy wyższych seminariów duchownych – 15 osób.

KOMPUTERYZACJA BIBLIOTEK

W ankiecie zamieszczono także pytania dotyczące komputeryzacji bibliotek. Analiza odpowiedzi na pytania ankietowe wskazuje, że znakomita większość bibliotek wykorzystuje biblioteczny program komputerowy MAK (93,6% badanych bibliotek). Dwie biblioteki nie rozpoczęły komputeryzacji, trzy biblioteki używają równocześnie dwóch różnych systemów komputerowych (MAK i VTLS/Virtua, MAK i EXPERTUS, MAK i BIBLOS 4.7), a jedna z bibliotek korzysta wyłącznie z programu komputerowego PATRON. Biblioteki, które wykorzystują system komputerowy MAK, wymieniły następujące wersje tego programu: MAK 3.4 (jedna biblioteka), MAK 4.1 (jedna biblioteka), MAK 4.3 (sześć bibliotek) i MAK 4.3a (dwie biblioteki).

Spośród ankietowanych bibliotek 30 potwierdziło korzystanie z modułu wypożyczalni komputerowej; 3 biblioteki – nie udzieliły żadnej odpowiedzi, 1 biblioteka – podała informację, że nie prowadzi wypożyczalni i udostępnia zbiory na miejscu.

Respondenci udzielili także odpowiedzi na pytanie o sposób dostępu do Internetu oraz o jego dostępność dla różnych grup użytkowników. Odpowiedzi były następujące: 40 bibliotek – użytkowników łączy się z Internetem poprzez stałe łącze, 2 – poprzez modem, 5 – nie ma dostępu do Internetu (co stanowi 10,6 % badanych bibliotek). W 10 bibliotekach dostęp do sieci Internet mają wyłącznie pracownicy tych bibliotek. Są to: biblioteki wyższych seminariów duchownych, biblioteki klasztorne, biblioteka instytutu teologicznego, w pozostałych 30 – zarówno pracownicy, jak i czytelnicy. W dwóch bibliotekach ze względu na klauzurę, dostęp do Internetu mają wyłącznie osoby duchowne: alumni, profesorowie, zakonnicy i zakonnice innych konwentów, goście klaszorni.

Liczba udostępnianych stanowisk komputerowych w badanych bibliotekach wahała się od 0 do 29 – dla czytelników i od 0 do 35 – dla bibliotekarzy. Łącznie w ankietowanych bibliotekach zainstalowano 386 stanowisk komputerowych, w tym: 192 – dla bibliotekarzy i 194 – dla czytelników.

Biblioteki kościelne zrzeszone w Federacji FIDES tworzą własne bazy danych. Spośród 47 bibliotek, które wypełniły ankietę: 31 odpowiedziało, że posiada własne bazy danych, 15 – że nie posiada własnych baz danych, 1 – nie udzieliła odpowiedzi. Określenie „własne bazy danych” było różnie interpretowane przez osoby wypełniające ankietę. W odpowiedziach ankietowych wymieniono: katalogi biblioteczne OPAC, bazy biblioteczne (gromadzenia, akcesji, darów), katalogi książek, czasopism, prac doktorskich, magisterskich i licencjackich, bazy bibliograficzne, bazy danych o zawartości wybranych tytułów czasopism, bazy zbiorów specjalnych (muzykalii, rękopisów, starych druków, dokumentów kartograficznych) oraz bazy danych dostępne w sieci uniwersyteckiej.

Na uwagę zasługują bazy bibliograficzne oraz bazy danych o zawartości wybranych tytułów czasopism. Szczegółowe zestawienie wymienionych baz danych tworzonych przez biblioteki kościelne FIDES, wraz z ich krótką charakterystyką, przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1.

Bazy danych tworzone w bibliotekach Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES⁴

L.p.	Nazwa biblioteki/adres internetowy	Nazwa bazy danych	Charakterystyka bazy danych
1.	Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie ⁵ (http://www.pat.krakow.pl/biblioteka.php?id=bib1)	Baza Dokumentów Multimedialnych	W bazie gromadzone są opisy płyt, kaset magnetofonowych i magnetowidowych, filmów i baz zebranych na krążkach CD. Zbiory te udostępniane są wyłącznie na miejscu.
		Baza Świętych i Błogosławionych	Baza zawiera opisy bibliograficzne dokumentów dotyczących całego procesu beatyfikacyjnego i kanonizacyjnego. Opisywane publikacje znajdujące się w zbiorach biblioteki, pochodzą z daru Kongregacji do spraw Świętych i Błogosławionych. Baza zawiera 483 opisy.
		Bazy danych o zawartości wybranych czasopism:	„Analecta Cracoviensia”, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, „Notifications”.

⁴ Kolejność bibliotek w tabeli wyznacza kryterium wielkości zgromadzonych zasobów druków zwartych wydanych po 1800 roku.

⁵ Por. D. Górńska, *Bazy w bibliotece Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2, 22-23 (2006), s. 115-134.

2.	Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (http://www.biblioteka.uksw.edu.pl/)	Bibliografia Historii Kościoła	Baza powstała w wyniku przeniesienia i poprawienia Bibliografii Historii Kościoła za lata 1944–1984 z wersji drukowanej przez ATK, na wersję komputerową.
		Bibliografia z Zakresu Teologii Moralnej i Etyki	Baza bibliograficzna z teologii moralnej i etyki wyczerpuje literaturę w języku polskim i polskich autorów piszących w językach obcych – od XV do XXI wieku. Aktualnie zawiera ok. 38 tysięcy opisów bibliograficznych.
		Polska Bibliografia Nauk Kościelnych	Bibliografia Nauk Kościelnych prezentuje polski dorobek naukowy za lata 1940–1979 z następujących dziedzin: Nauk biblijnych, Patrologii, Teologii fundamentalnej, Teologii dogmatycznej, Teologii moralnej, Teologii ascetycznej i mistycznej, Teologii pastoralnej, Homiletyki, Katechetyki, Liturgiki i Prawa kanonicznego.
		Polska Bibliografia Antyku Chrześcijańskiego	Baza obejmuje publikacje z dziedziny antyku chrześcijańskiego od 1990 roku. Uwzględnia prace autorów polskich, także drukowane w językach obcych oraz prace autorów z zagranicy wydane w Polsce. Jest sukcesywnie uzupełniana.
3.	Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego i Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu (http://www.pwt.wroc.pl/index.php?id=4&idp=2&lang=_pl)	WROBIT – Wrocławska Bibliografia Teologiczna	Baza tworzona przez Bibliotekę PWT i MWSD we Wrocławiu. Zawartość: szczegółowa bibliografia zawartości publikacji wrocławskiego ośrodka teologicznego skupionego wokół Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Obejmuje: <ul style="list-style-type: none"> – czasopismo „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 1–14 (1993–2006); – czasopismo „Colloquium Salutis” 1–25 (1969–1994); – prace zbiorowe. Łącznie baza liczy ok. 2 600 rekordów.
		Communio	Baza tworzona przez Bibliotekę PWT i MWSD we Wrocławiu. Zawartość: szczegółowa bibliografia zawartości dwumiesięcznika „Communio” (wyd. polskie) oraz serii Kolekcja Communio. Obejmuje: <ul style="list-style-type: none"> – „Communio” 1–26 (1981–2006); – Kolekcja Communio 1–16. Baza liczy obecnie 2 060 rekordów.
		Wrocławskie Wiadomości Kościelne	Baza tworzona przez Bibliotekę PWT i MWSD we Wrocławiu. Zawartość: szczegółowa bibliografia zawartości czasopisma urzędowego „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” za lata 1945–2006. Baza liczy obecnie 1 870 rekordów.
		Homo Meditans	Baza tworzona przez Bibliotekę PWT i MWSD we Wrocławiu. Zawartość: szczegółowa bibliografia zawartości serii Homo meditans (teologia duchowości) wydawanej przez Katolicki Uniwersytet Lubelski, t. 1–26. Baza liczy obecnie 548 rekordów.

4.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (http://www.wsd.przemyska.pl/start.php?go=biblioteka)	Bibliografia Archidiecezji Przemyskiej	Baza w opracowaniu ⁶ .
		Kronika Archidiecezji Przemyskiej	Baza w opracowaniu ⁷ .
		Bazy danych o zawartości wybranych czasopism:	„Premisla Christiana”, „Niedziela Przemyska” z lat 1994–2005.
5.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego (Łąd) (http://www.lad.pl/)	Antiqua	Baza zawiera opisy bibliograficzne książek i artykułów z zakresu patrologii.
		Baza Liturgiczna	Baza zawiera opisy bibliograficzne artykułów z zakresu liturgiki.
		Hlond	Baza zawiera opisy bibliograficzne materiałów poświęconych Prymasowi Polski kard. A. Hlondowi.
		Multimedia	Brak danych ⁸ .
6.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Kieleckiej (http://www.wsd.kielce.pl/index.php)	Baza Katechetyczna	Brak danych ⁹ .
		Tytuły Zeszytów Znak	Brak danych ¹⁰ .
		Bazy danych o zawartości wybranych czasopism:	„Współczesna Ambona” (przedsoborowa), „Współczesna Ambona” (posoborowa), „Kieleckie Studia Teologiczne”, „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, „Przegląd Diecezjalny”, „Przegląd Homiletyczny” 1923–1939, „Przegląd Pastoralno-Homiletyczny”.
7.	Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku (http://www.awsd.bialystok.pl/index.html)	Bazy danych o zawartości wybranych czasopism:	„Studia Teologiczne” ¹¹ .

⁶ Biblioteka udostępnia swoje katalogi w ramach baz danych FIDES. por. <http://www.bsdprz.one.pl>.

⁷ Biblioteka udostępnia swoje katalogi w ramach baz danych FIDES. por. <http://www.bsdprz.one.pl>.

⁸ Informacje o bazach własnych Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego uzyskano z odpowiedzi ankietowych.

⁹ Por. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach, <http://www.wsd.kielce.pl/index.php>.

¹⁰ Por. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach, <http://www.wsd.kielce.pl/index.php>.

¹¹ Por. Bibliografia – Studia Teologiczne. Białystok. Drohiczyn. Łomża [stan bazy lipiec 2006], <http://www.fides.org.pl/fidkar/>.

8.	Biblioteka Gimnazjum i Liceum Sióstr Nazaretanki (Warszawa) (http://www.nazaretanki.pl/szkola/index.php/content/view/180/141/)	Kolekcja Anny Kamińskiej i Jana Śpiewaka	Brak danych ¹²
		Księgozbiór Pracowni Humanistycznej	Baza w opracowaniu ¹³ .
		Multimedia	Baza zawiera opisy bibliograficzne dostępne na CD-ROM-ach: encyklopedie, kursy językowe, programy komputerowe.

Źródło: Na podstawie badań własnych Autorki (stan na 8.12.2007).

Komputeryzacja biblioteki obejmuje nie tylko komputeryzację działalności bibliotecznej, ale także integrację z otaczającą bibliotekę infrastrukturą informatyczną, wprowadzanie nowych usług, prowadzenie serwisu www. Wśród 47 bibliotek, które wypełniły ankietę – 11 posiada własną stronę www, 24 prezentuje informacje o swojej działalności na stronach www macierzystych instytucji, a 27 udostępnia informacje o zbiorach za pośrednictwem katalogu OPAC¹⁴. Wykaz adresów www badanych bibliotek zamieszczono w tabeli 2¹⁵.

Tabela 2.

Prezentacja zasobów bibliotek Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES w sieci Internet

L.p.	Nazwa biblioteki	Prezentacja zasobów w sieci Internet		
		Własna strona internetowa	Nazwa macierzystej instytucji/ adres www	Katalog OPAC
1.	Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie	http://www.pat.krakow.pl/biblioteka.php?id=bibl		TAK
2.	Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego	http://www.biblioteka.uksw.edu.pl/		TAK
3.	Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego i Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu	http://www.pwt.wroc.pl/index.php?id=4&idp=2&lang=_pl		TAK

¹² Por. Prywatne Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące. Katalog: Szkolna biblioteka internetowa, <http://www.nazaretanki.pl/szkola/index.php/content/view/180/141/>.

¹³ Por. Prywatne Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące. Katalog: Szkolna biblioteka internetowa, <http://www.nazaretanki.pl/szkola/index.php/content/view/180/141/>.

¹⁴ Na podstawie badań własnych Autorki [stan na 8.12.2007].

¹⁵ Dla porównania: baza adresowa polskich bibliotek, które udostępniają swoje witryny w Internecie, dostępna w *Elektronicznym Biuletynie Informacyjnym Bibliotekarzy* wymienia 54 adresy www bibliotek teologicznych. <http://www.ebib.info/> [dostęp: 8.12.2007].

4.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Redemptorystów (Tuchów)		Wyższe Seminarium Duchowne Redemptorystów (http://www.redemptor.pl/teologia/) ¹⁶	NIE
5.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu		Wyższe Seminarium Duchowne w Przemyślu (http://www.wsd.przemyska.pl/start.php?go=biblioteka)	TAK
6.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego (Łądz)		Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łądz (http://www.lad.pl/)	TAK
7.	Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach	http://www.bib.wtl.us.edu.pl/		TAK
8.	Biblioteka Studium OO. Dominikanów w Krakowie		Dominikanie w Krakowie (http://www.krakow.dominikanie.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=9&Itemid=23) ¹⁷	NIE
9.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Pelplińskiej		Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pelplińskiej (http://www.seminarium.pelplin.diecezja.org/pages/historia.htm) ¹⁸	NIE
10.	Biblioteka Jasnogórska		Jasna Góra. Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Jasnogórskiej (http://www.mati.com.pl/jasnagora/index.php)	TAK
11.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Kieleckiej		Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Kieleckiej (http://www.wsd.kielce.pl/)	TAK
12.	Biblioteka Zgromadzenia Księży Misjonarzy (Kraków)	http://www.biblioteka.misjonarze.pl/		TAK
13.	Biblioteka Metropolitalnego Seminarium Duchownego Archidiecezji Lubelskiej		Metropolitalne Seminarium Duchowne Archidiecezji Lubelskiej (http://www.kuria.lublin.pl/wsd/)	NIE
14.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej		Wyższe Seminarium Duchowne Archidiecezji Częstochowskiej (http://www.seminarium.czest.pl/index.php)	TAK
15.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Siedleckiej im. Jana Pawła II		Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Siedleckiej im. Jana Pawła II (http://www.wsd.siedlce.pl/)	NIE

¹⁶ Na stronie www nie znaleziono informacji o bibliotece.

¹⁷ Jw.

¹⁸ Jw.

16.	Biblioteka Zielonogórsko-Gorzowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gościkowie-Paradyżu		Zielonogórsko-Gorzowskie Wyższe Seminarium Duchowne w Gościkowie-Paradyżu (http://www.paradisus.pl/index.php) ¹⁹	NIE
17.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Misjonarzy Oblatów M.N. (Obra)		Wyższe Seminarium Duchowne Misjonarzy Oblatów M.N. (Obra) (http://www.obra.oblaci.pl/index2.html)	NIE
18.	Biblioteka OO. Franciszkanów (Katowice)		Wyższe Seminarium Duchowne pw. św. Bonawentury Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce (http://www.panewniki.pl/)	TAK
19.	Biblioteka Wyższego Seminarium Misyjnego Księży Najświętszego Serca Jezusowego (Stadniki)		Wyższe Seminarium Misyjne Księży Najświętszego Serca Jezusowego w Stadnikach (http://seminarium.sercanie.org.pl/)	TAK
20.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej		Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej (http://www.seminarium.koszalin.pl/index2.php)	TAK
21.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego OO. Franciszkanów (Kraków)		Wyższe Seminarium Duchowne Braci Mniejszych Konwentualnych w Krakowie (http://www.semkrak.franciszkanie.pl/)	NIE
22.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego OO. Redemptorystów (Kraków)		Wyższe Seminarium Duchowne Redemptorystów. Studium Filozofii. Postulat Redemptorystów (http://www.redemptor.pl/postulat/) ²⁰	NIE
23.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Misjonarzy Świętej Rodziny (Kazimierz Biskupi)		Wyższe Seminarium Duchowne Misjonarzy Świętej Rodziny w Kazimierzu Biskupim (http://www.alumni.msf.opoka.org.pl/)	TAK
24.	Biblioteka Braci Mniejszych Kapucynów (Kraków)	http://www.biblioteka.kapucyni.krakow.pl/		TAK
25.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego im. Papieża Jana Pawła II (Łomża)		Wyższe Seminarium Duchowne im. Papieża Jana Pawła II w Łomży (http://www.seminarium.lomza.pl/viewpage.php?page_id=1)	TAK

¹⁹ Jw.²⁰ Jw.

26.	Biblioteka Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie		Prymasowskie Wyższe Seminarium Duchowne w Gnieźnie (http://83.15.175.75/page/index.php)	TAK
27.	Centralna Biblioteka Polsko-Niemiecka Caritas im. Josepha von Eichendorffa w Opolu	http://www.bibliotekicaritas.vdg.pl/		NIE
28.	Biblioteka Instytutu Teologicznego im. św. Jana Kantego w Bielsku-Białej		Instytut Teologiczny im. św. Jana Kantego w Bielsku-Białej (http://www.it-bielsko.edu.pl/)	NIE
29.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Franciszkanów (Wrocław)		Wyższe Seminarium Duchowne Zakonu Braci Mniejszych ANTONIANUM we Wrocławiu (http://www.franciszkanie.com/seminarium.htm) ²¹	NIE
30.	Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku		Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku (http://www.awsd.bialystok.pl/)	TAK ²²
31.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczynie	http://83.3.186.203/historia.html		TAK
32.	Biblioteka Uniwersytecka WZNoS KUL w Stalowej Woli		Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli (http://www.kul.lublin.pl/111.html)	NIE
33.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Kaliskiej		Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Kaliskiej (http://www.wsd.diecezja.kalisz.pl/)	TAK ²³
34.	Biblioteka Główna Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych (OFM) (Kraków)		Zakon Braci Mniejszych Prowincja Matki Bożej Anielskiej (http://www.ofm.krakow.pl/spis.htm)	NIE

²¹ Jw.

²² Zawartość bibliotecznych baz danych jest periodycznie przekazywana i włączana do odpowiednich baz Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, <http://www.fides.org.pl/fidkar/>.

²³ Jw.

35.	Biblioteka Warszawskiej Prowincji Braci Mniejszych Kapucynów (Zakroczym)		Zakon Braci Mniejszych Kapucynów Prowincja Warszawska pw. św. Wojciecha i Stanisława (Zakroczym) (http://www.ofmcap.pl/php/news.php)	TAK ²⁴
36.	Biblioteka Gimnazjum i Liceum Sióstr Nazaretanek (Warszawa)		Prywatne Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące Sióstr Nazaretanek w Warszawie (http://www.nazaretanki.pl/szkola/index.php/component/option,com_frontpage/Itemid,1/)	TAK ²⁵
37.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego OFM Prowincji Matki Bożej Anielskiej (Kraków)		Wyższe Seminarium Duchowne OO Franciszkanów (http://www.wsd.ofm.krakow.pl/) ²⁶	NIE
38.	Biblioteka Klasztoru Karmelitów Bosych (Czerna)		Klasztor Karmelitów Bosych (Czerna) (http://www.karmelczerna.pl/index.html)	NIE
39.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Salwatorianów (Bagno)		Wyższe Seminarium Duchowne Salwatorianów w Bagnie (http://www.seminarium.salwatorianie.pl/) – strona w przebudowie ²⁷	NIE
40.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łowiczu	http://www.fides.org.pl/lowicz/	Wyższe Seminarium Duchowne (Łowicz) (http://www.diecezja.lowicz.pl/seminarium/)	TAK
41.	Biblioteka Klasztoru Karmelitów Bosych (Lublin)		Krakowska Prowincja Karmelitów Bosych (http://www.karmel.pl/) ²⁸	TAK ²⁹
42.	Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Świdnickiej	http://83.12.78.146/		TAK
43.	Biblioteka Międzyzakonnego Wyższego Instytutu Katechetycznego (PAT w Krakowie. Wydział Teologiczny)		Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie. Międzyzakonny Wyższy Instytut Katechetyczny (http://www.mwik.diecezja.krakow.pl/index.php?id=29) ³⁰	NIE

²⁴ Jw.²⁵ Jw.²⁶ Na stronie www nie znaleziono informacji o bibliotece.²⁷ Stan na 8.12.2007.²⁸ Na stronie www nie znaleziono informacji o bibliotece.²⁹ Księgozbiór biblioteki dostępny za pomocą Multiwyszukiwarki dla Komputerowych Baz Bibliotecznych FIDKAR – <http://www.fides.org.pl/fidkar/>.³⁰ Na stronie www nie znaleziono informacji o bibliotece.

44.	Biblioteka Rzym.- Katol. Parafii Imienia Najświętszej Maryi Panny i św. Bartłomieja (Piekary Śląskie)		Sanktuarium Matki Miłości i Sprawiedliwości Społecznej w Piekarach Śląskich (http:// www.piekary.bazylika.katowice. opoka.org.pl/) ³¹	NIE
45.	Biblioteka Franciszkańskiego Centrum dla Europy Wschodniej i Azji Północnej		Franciszkańskie Centrum dla Europy Wschodniej i Azji Północnej (http://centrum.ofm. krakow.pl/dzialalnosc.htm#top)	NIE
46.	Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego		Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego. Biblioteka Wydziału Teologicznego (http://www. us.szcz.pl/wt_bibl_szcz/)	TAK ³²
47.	Biblioteka Księży Filipinów (Tarnów)	http://www. filipini.sl.pl/ biblioteka/	Kongregacja Oratorium św. Filipa Neri w Tarnowie (http://www.filipini.sl.pl/ kongregacja/)	TAK

Źródło: Na podstawie badań własnych Autorki (stan na 8.12.2007).

WNIOSKI Z ANALIZY ANKIET

Podsumowanie wyników ankiety dotyczy 47 bibliotek, które na nią odpowiedziały, co stanowi 54,6% bibliotek zrzeszonych w Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Należą do nich: biblioteki wyższych uczelni (w tym biblioteki wydziałów teologicznych), biblioteki diecezjalnych seminariów duchownych, biblioteki zakonnych instytutów i seminariów duchownych, biblioteki klasztorne, biblioteki parafialne. Biblioteki te udostępniają swoim czytelnikom 46 199 tytułów czasopism, w tym 6 744 tytuły otrzymywane drogą prenumeraty bieżącej. Zasoby tych bibliotek obejmują ponad 3 070 092 woluminy druków zwartych wydanych po 1800 roku i 134 765 woluminów starych druków wydanych do 1800 roku.

W badanej grupie bibliotek pracuje 328 osób, w tym 155 stałych wolontariuszy. Największą grupę wolontariuszy (90 osób), tworzą osoby pracujące w Centralnej Bibliotece Polsko-Niemieckiej Caritas im. Josepha von Eichendorffa w Opolu. Wśród wolontariuszy znajdują się także klerycy wyższych seminariów duchownych (15 osób).

³¹ Jw.

³² Księgozbiór biblioteki dostępny za pomocą Multiwyszukiwarki dla Komputerowych Baz Bibliotecznych FIDKAR – <http://www.fides.org.pl/fidkar/>. Katalog Biblioteki Wydziału Teologii US Biblioteka dostępny jest także w wolnym oprogramowaniu Koha – [http://teologia.bg.szczecin.
pl/cgi-bin/koha/opac-main.pl](http://teologia.bg.szczecin.pl/cgi-bin/koha/opac-main.pl).

Analiza odpowiedzi ankietowych wskazuje, że biblioteki należące do Federacji FIDES są skomputeryzowane. Większość z nich korzysta z bibliotecznego systemu komputerowego MAK, co może ułatwić współpracę między tymi bibliotekami w zakresie wymiany danych oraz tworzenie wspólnej bazy katalogowej.

Prawie 90% badanych bibliotek posiada dostęp do Internetu, a 95,2% z nich łączy się z Internetem za pomocą stałego łącza. Łącznie w 42 badanych bibliotekach dostępnych jest 386 stanowisk komputerowych³³.

Spośród ankietowanych bibliotek 30 potwierdziło korzystanie z modułu wypożyczalni komputerowej, co stanowi 71,4% wszystkich badanych bibliotek, które rozpoczęły komputeryzację. Przyjmując, że ze względów ekonomicznych i organizacyjnych moduł wypożyczalni komputerowej wprowadzany jest po skatalogowaniu ok. 70% zasobów biblioteki, można przypuszczać, że zasoby tych bibliotek zostały w większości wprowadzone do katalogów komputerowych.

Przedstawiona analiza danych uzyskanych w odpowiedziach ankietowych nie wyczerpuje tematu. Niestety, nie uzyskano zwrotu wszystkich rozprawdzonych ankiet. Pozostaje mieć nadzieję, że w najbliższej przyszłości będzie możliwość uzupełnienia zebranych danych o bibliotekach Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, co pozwoli na głębsze badania skarbnic polskiej kultury religijnej.

³³ Dla porównania: w 2000 roku liczba czynnych komputerów w badanej grupie bibliotek wynosiła 116. Por. J. Szulc, *Biblioteki kościelne w Polsce w świetle ankiety Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 2, 15 (2002), s. 42-48.

Ks. Jerzy Witczak

SPRAWOZDANIE Z PRACY ZARZĄDU FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES ZA OKRES OD 26 WRZEŚNIA 2006 DO 5 WRZEŚNIA 2007 ROKU

Zarząd Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES pracował w składzie: przewodniczący – ks. dr Jerzy Witczak, Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; zastępca przewodniczącego – ks. dr Waław Umński CM, Biblioteka Księży Misjonarzy w Krakowie; sekretarz – dr Jolanta Szulc, Biblioteka Parafialna w Piekarach Śląskich; skarbnik – ks. Arkadiusz Rakoczy, Biblioteka Diakonii Ruchu Światło-Życie Diecezji Warszawsko-Praskiej; członek Zarządu – o. dr Lucjusz Wójtowicz OFM, Biblioteka Franciszkanów w Katowicach.

Sprawozdanie pragnę zacząć od najważniejszego wydarzenia minionego okresu. Pismem z dnia 24 października 2006 roku arcybiskup Józef Michalik, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, poinformował przewodniczącego Zarządu, że biskupi zgromadzeni na 337 Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w dniach 18–19 października tegoż roku powierzyli funkcję Delegata KEP ds. Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES prof. dr. hab. Andrzejowi Siemieniowskiemu, biskupowi pomocniczemu archidiecezji wrocławskiej. Nastąpiło to na prośbę zarządu, wyrażoną w piśmie z dnia 3 lipca 2006 roku, poprzedzoną konsultacjami z biskupem Piotrem Liberą, ówczesnym sekretarzem generalnym KEP.

W dniu 17 maja 2007 roku zarząd wraz z ks. Krzysztofem Gonetem, ks. dr. Janem Bednarczykiem i dyrektorem Piotrem Latawcem złożył wizytę biskupowi Andrzejowi Siemieniowskiemu we Wrocławiu. Obecni na spotkaniu wyrazili podziękowanie za powołanie opiekuna Federacji oraz poinformowali o bieżącej działalności FIDES. Biskup Siemieniowski przyjął zaproszenie do udziału w sesji XIII Walnego Zgromadzenia Federacji w Katowicach. W czasie spotkania przyjęto także zobowiązanie przygotowania i przekazania danych statystycznych dotyczących bibliotek zrzeszonych w Federacji FIDES. Spotkanie zakończyło się wspólną modlitwą i błogosławieństwem udzielonym przez biskupa Siemieniowskiego.

Przypomnę, że poprzednie, XII Walne Zgromadzenie FIDES, odbyło się w dniach 26–28 września 2006 roku w Warszawie, w Domu Rekolekcyjnym Archidiecezji Warszawskiej na Bielanach. Uczestniczyło w nim 61 osób, reprezentujących 47 bibliotek członkowskich. Była to zarazem piętnasta rocznica rozpoczęcia działalności Federacji. Z tej okazji Walne Zgromadzenie nadało dziewięciu osobom tytuły honorowego członka FIDES. W czasie tego zgromadzenia odbyła się uroczystość inauguracji księgozbioru wirtualnego (biblioteki cyfrowej) FIDES, której

przewodniczył Piotr Jarecki, biskup pomocniczy Archidiecezji Warszawskiej. Ponadto podczas obrad uczestnicy m.in. wysłuchali wykładu na temat „kwaśnego papieru” oraz zapoznali się z nowościami w komputerowych programach bibliotecznych i multiwyszukiwarce FIDKAR. Po wysłuchaniu sprawozdań zgromadzenie udzieliło zarządowi absolutorium i zatwierdziło sprawozdanie finansowe za rok 2005.

W okresie sprawozdawczym odbyły się dwa statutowe protokołowane posiedzenia zarządu: w dniu 17 maja 2007 roku w Bibliotece Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu oraz w dniach 3–4 września 2007 roku w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Posiedzenia poświęcone były m.in. sprawom członkowskim, bieżącej działalności i projektom na przyszłość oraz przygotowaniom do walnego zgromadzenia. Zarząd postanowił również ponowić prośbę do bibliotek członkowskich o wypełnienie krótkiej ankiety w celu zebrania podstawowych danych statystycznych o FIDES. Pomiędzy posiedzeniami Zarząd kontaktował się drogą elektroniczną.

Federacja liczy obecnie 89 bibliotek członkowskich. W okresie sprawozdawczym do FIDES przyjęta została Biblioteka Diakonii Ruchu Światło-Życie Diecezji Warszawsko-Praskiej.

W dniach 8–12 września 2007 roku ks. Jerzy Witczak będzie uczestniczył w 36. Walnym Zgromadzeniu BETH (Bibliothèques Européennes de Théologie) w Emden (Niemcy). Jest to możliwe dzięki pomocy finansowej Konferencji Episkopatu Polski przyznanej przez biskupa Piotra Libełę, sekretarza generalnego KEP na prośbę przewodniczącego zarządu.

Intensywnie działało Biuro ds. Rozwoju i Komputeryzacji – jego dyrektor ks. Krzysztof Gonet przedstawi własne sprawozdanie. Trzeba podkreślić, że w dniu 18 maja 2007 roku dyrektor biura otrzymał Dyplom Nagrody im. Kierbedziów w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy z okazji jej 100-lecia za „Szczerą pomoc w komputeryzacji bibliotek Województwa Mazowieckiego”. Ponadto ks. Gonet i ks. Witczak prowadzili korespondencję z NUKAT w sprawach Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW) oraz zostali poproszeni o wykonanie recenzji przygotowywanej przez Bibliotekę Narodową nowej instrukcji do formatu MARC21 dla baz MAK-owych.

Redakcja „FIDES – Biuletynu Bibliotek Kościelnych” z siedzibą w Krakowie w Bibliotece Papieskiej Akademii Teologicznej, z redaktorem naczelnym ks. dr. Janem Bednarczykiem, dyrektorem Biblioteki PAT oraz Dorotą Górską i Małgorzatą Janiak w składzie, wydała kolejny podwójny numer – za rok 2006 (22–23 według numeracji ciągłej).

W 2006 roku Federacja ponownie umożliwiła swoim członkom skorzystanie z promocji, tym razem przy zakupie prenumeraty elektronicznych baz danych on-line wydawnictwa Brepols z Belgii na rok 2007. W efekcie negocjacji prowadzonych przez ks. J. Witczaka z przedstawicielem wydawnictwa Hansem Deraeve udało się uzyskać wyjątkowo korzystne warunki, zwłaszcza dla mniejszych bibliotek. Z oferty skorzystały (prawdopodobnie) tylko dwie biblioteki członkowskie.

**SPRAWOZDANIE BIURA DS. ROZWOJU
I KOMPUTERYZACJI
FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES
ZA OKRES OD 29 WRZEŚNIA 2006
DO 3 WRZEŚNIA 2007 ROKU
(OD XII DO XIII WALNEGO ZGROMADZENIA)**

A) Prace bieżące:

- 1) Udział w trzynastu naradach w Dziale Przetwarzania Danych Biblioteki Narodowej na temat kierunków rozwoju programu komputerowego MAK (realizacja porozumienia FIDES-BN z 2001 roku).
- 2) Udział w Konferencjach na temat Komputeryzacji Bibliotek wraz z wystąpieniami: a) listopad 2006 rok – Warszawa BN-SBP; b) kwiecień 2007 rok – Kielce, c) maj 2007 rok – Podgórze koło Łomży.
- 3) Przeprowadzenie trzynastu kursów programu MAK (w tym jeden dla bibliotekarek zakonnych w Zakrocymiu, a pozostałe dla bibliotek publicznych – wśród nich trzy dla administratorów MAKa) oraz przeprowadzenie trzech pokazów użytkowania komputerowych programów bibliotecznych dla kleryków zainteresowanych seminariów duchownych).
- 4) Serwis programu MAK (nowe instalacje lub usprawnianie instalacji już istniejących): a) biblioteki kościelne – 35 wizyt, w tym 10 pobytów 2–4 dniowych poza Warszawą oraz jedna instalacja w Warszawie trwająca 6 dni; b) biblioteki świeckie – 26 wizyt (w tym 2 jednodniowe pobyty poza Warszawą, 1 trzydniowa i 1 pięciodniowa).
- 5) Opracowanie i dystrybucja (miesięczna lub kwartalna) dysku CD z aktualizacją bazy CKHW (Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych).
- 6) Dystrybucja na zamówienie programów FIDKAR i FIDSERW.
- 7) Prowadzenie księgowości: dziennik bieżący, rejestracja dokumentów i analiza bieżąca, opracowanie i wydruk umów i rachunków, rejestracja bieżąca wpływających składek, doroczne opracowanie PIT 8/B dla wykonawców, doroczne przygotowanie całości księgowości dla księgowego opracowującego oficjalny Bilans dla Urzędu Skarbowego.
- 8) Obsługa wyszukiwarki FIDKAR-FIDES (dodawanie nowych baz katalogowych i bibliograficznych).
- 9) Administrowanie stroną WWW Federacji FIDES.

- 10) Obsługa księgozbioru wirtualnego FIDES (dodawanie nowych publikacji i usprawnianie wyglądu po migracji do wyższej wersji 3.0 oprogramowania Libra).
- 11) Pozyskiwanie dotacji z Ministerstwa Nauki (dawny KBN): przygotowanie wniosku, koordynacja realizacji zadań, opracowanie raportu.
- 12) Korespondencja bieżąca tradycyjna i internetowa – często korespondencyjne konsultacje w sprawie programu komputerowego MAK.
- 13) Kontakty z NASK (Naukowe i Akademickie Sieci Komputerowe).
- 14) Koordynacja prac nad opracowaniem Tezaurusu Nauk Kościelnych.

B) Prace jednorazowe:

- 1) Wysyłka Biuletynu FIDES do członków FIDES nieobecnych na Walnym Zgromadzeniu oraz ustawowych „Egzemplarzy Obowiązkowych Publikacji” oraz egzemplarzy gratisowych dla instytutów bibliotekoznawstwa. Dystrybucja biuletynu podczas Walnego Zgromadzenia – rachunki.
- 2) Organizacja i prowadzenie Walnego Zgromadzenia oraz prace końcowe (opracowanie księgowości w zakresie wpłaconych składek i zakupionych biuletynów, rozliczenie kosztów dodatkowych – wykładowcy, autokar [...], opracowanie i wysyłka listu informacyjnego do nieobecnych członków). Następnie przygotowanie i rozesłanie zaproszeń na kolejne Walne Zgromadzenie.
- 3) Opracowanie wyników ankiety o stanie bibliotek FIDES.
- 4) Przeniesienia serwera księgozbioru wirtualnego z Biblioteki Seminaryjnej w Warszawie do serwerowni NASK.
- 5) Udział w spotkaniu Rady Naukowej Centrum Edukacji Bibliotekarskiej i Dokumentacyjnej w Warszawie na ul. Hankiewicza.
- 6) Udział w naradach Zespołu ds. opracowania autoryzowanej wersji bazy MAK dla formatu MARC21.
- 7) Opracowanie wykorzystania procedur statystyki w programie MAK (dodatek dla MAK 4.3a).
- 8) Przygotowanie i instalacja komputerów dla nowej sali szkoleniowej dla Federacji FIDES w siedzibie Biblioteki Warszawskiej Prowincji Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu.

C) Informacje dodatkowe:

1) W dniu 18 maja dyrektor biura otrzymał Dyplom Nagrody im. Kierbedziów w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy z okazji jej 100-lecia za „Szczodłą pomoc w komputeryzacji bibliotek Województwa Mazowieckiego”.

2) Dyrektor Biura nie otrzymuje od Federacji FIDES żadnego wynagrodzenia. Federacja zapewnia dyrektorowi tylko kwartalny bilet komunikacji miejskiej na terenie Warszawy oraz możliwość wykonywania płatnych usług serwisowych i szkoleniowych w ramach działalności gospodarczej Federacji FIDES.

Bp Andrzej Siemieniewski

HOMILIA WYGŁOSZONA PODCZAS MSZY ŚWIĘTEJ W KATEDRZE CHRYSZTUSA KRÓLA W KATOWICACH W DNIU 5 WRZEŚNIA 2007 ROKU Z OKAZJI XIII WALNEGO ZGROMADZENIA FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES

W dzisiejszej liturgii przemówił do nas Bóg słowami Apostoła Pawła: „Prawda Ewangelii owocuje i rośnie od dnia, w którym usłyszeliście o łasce Boga” (por. Kol 1,5–6). Czy w tym owocowaniu mają swój szczególny udział ci, których codzienna praca koncentruje się na sprawie bibliotek kościelnych? Na to pytanie można odpowiedzieć bardzo krótko, choćby powołując się na słowa Jana Pawła II wypowiedziane w 1999 w Warszawie: „Biblioteka jest szczególną świątynią twórczego ducha ludzkiego, który odzwierciedla owo Boże Tchnienie, jakie towarzyszyło dziełu stworzenia świata i człowieka”¹.

Ale można odpowiedzieć nieco dłużej, wnikając głębiej w misję kościelnej biblioteki, a więc równocześnie w powołanie pracownika troszczącego się o księgozbiór Kościoła.

BIBLIO-TEKA

Biblio-teka zgodnie z grecką etymologią tego słowa to „miejsce na księgi”, a więc ostatecznie „zbiór ksiąg”, od *biblos* – księga lub *biblion* – księga, zwój. Kiedy mówimy o „bibliotekach kościelnych” to pierwsze skojarzenie biegnie w stronę najważniejszego dla nas zbioru ksiąg, jakim jest „Biblia”. Słowo to jest przecież rzeczownikiem w liczbie mnogiej i oznacza „księgi” – życiodajny zbiór Słowa Bożego. Biblia sama w sobie jest więc pierwszą i najważniejszą biblioteką.

Pierwszą, ale nie ostatnią. Wyrosły z niej najpierw liczne komentarze, refleksje – są to „księgi o Księdze”, a więc dzieła na temat Biblii. Jest to pierwsza gałąź poszerzonej biblioteki chrześcijanina, w której do Księgi Słowa Bożego przydaje się – tytułem komentarza – księgi słów ludzkich. Czyż całe piśmiennictwo starożytnego Kościoła nie może być potraktowane jako obszerny komentarz do Pisma Świętego? Całe dzieło Ojców Apostolskich, a potem większą część spisanej myśli

¹ Przemówienie Jana Pawła II wygłoszone 11 czerwca 1999 roku w Warszawie podczas poświęcenia Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego – zob. <http://mateusz.pl/jp99/1999/pp19990611c.htm> [dostęp: 27.6.2008].

wielkich ojców Doktorów Kościoła – czyż nie jest skutkiem ich przebywania z Księgą Bożego Objawienia? Ale na tym nie koniec: z duchowości biblijnej wyrosło też zainteresowanie światem. Stąd właśnie pochodzi druga gałąź rozszerzonej chrześcijańskiej biblioteki: spisane wnioski z obcowania z księgą Stworzenia, *Liber mundi*.

DWIE KSIĘGI

Stąd wniosek: biblioteka kościelna ma być obszerna, ma objąć to, co nazywano w Tradycji katolickiej przekazem dwóch ksiąg. „Bóg zostawił nam dwie księgi – księgę Biblii i księgę natury [...]” – te słowa Galileusza powtórzył papież Benedykt XVI w rozmowie z pewnym młodym człowiekiem podczas spotkania z młodzieżą w Rzymie w kwietniu 2006 roku².

Dlatego chrześcijańska wspólnota pamięta najpierw, że istnieje księga Objawienia – aby ją zrozumieć, trzeba wielu innych ksiąg. Jakich? Tych wszystkich, z których poznać można języki biblijne, kulturę człowieka epoki biblijnej, a nawet naturę człowieka w ogólności. Stąd płynie potrzeba gromadzenia skarbów wiedzy o kulturze, o sztuce, o dziejach. Jest też księga druga – księga Bożego Stworzenia. Papież Benedykt XVI w Castel Gandolfo we wrześniu 2006 roku podczas kolokwium na temat ewolucji powiedział: „W samej [stworzonej] materii jest pewna rozumność. Można ją odczytać. Ma w sobie matematyczność, sama jest rozumna, nawet jeśli na długiej drodze ewolucji jest tyle elementów irracjonalnych, chaotycznych i niszczyielskich. Ale jako taka – materia jest czytelna [als solche ist Materie lesbar]”³.

Jeśli stworzenie – materia! – jest czytelne, to ten odczyt da się udokumentować, zapisać i przekazać innym. Da się skomponować z niego drugą gałąź kościelnej biblioteki.

Nie ma więc w chrześcijaństwie miejsca na hasło, które podobno wypowiedziano przed wiekami, choć przez ludzi innego światopoglądu: „Jeśli księgi są zgodne z Objawieniem, to są niepotrzebne, jeśli zaś są niezgodne – to niepotrzebne są tym bardziej”. Wręcz przeciwnie, jak stwierdził to w XIX wieku pewien anglikanin, F.J.A. Hort: „Śmiało możemy powiedzieć, że sama Ewangelia nie zostanie poznana w pełni, dopóki nie poznamy w pełni zarówno świata natury, jak i samego człowieka”⁴.

² Benedykt XVI, *Dawajcie świadectwo o Bogu w świecie współczesnym. Rozmowa z młodzieżą Rzymu i Łacjum na Placu św. Piotra w dniu 6.04.2006 roku* – zob. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/mlodziez-rozmowa-06042006.html [dostęp: 27.06. 2008].

³ Benedykt XVI, Słowa wygłoszone podczas kolokwium, odbywającego się 1-2.09.2006 roku, w: *Schöpfung und Evolution: Eine Tagung mit Papst Benedikt XVI in Castel Gandolfo*, Red. S.O. Horn, Augsburg 2007, s. 152.

⁴ Zob. A.E. McGrath, *A Scientific Theology: Nature*, London 2006, p. 299.

Do biblioteki chrześcijanina należą więc wszystkie księgi zawierające ludzką mądrość:

- zarówno te wprost omawiające konsekwencje objawienia;
- jak i te opisujące wynik refleksji nad księgą natury, którą Bóg do nas przemówił;
- jak i wreszcie te, które mogą nie mieć żadnego widocznego związku z wiarą, a przecież dokumentują rozmaite dziedziny nauki, sztuki i ludzkich religii.

W ten sposób księgi ludzkie bywają odzwierciedleniem *preparatio evangelica* – przygotowania ewangelicznego ludzkich serc na ziarno wiary. Tu znajdują się świadectwa kultury, nauki i sztuki zarówno przed-chrześcijańskie jak i „obok-chrześcijańskie” czy post-chrześcijańskie. Szeroko trzeba patrzeć, szukając granic misji pracownika kościelnej biblioteki, tej „szczególnej świątyni twórczego ducha ludzkiego, który odzwierciedla owo Boże Technienie, jakie towarzyszyło dziełu stworzenia świata i człowieka” (Jan Paweł II).

BIBLIA O „BIBLIACH”

Powstaje jednak ważne pytanie: czy więc wszystko, cokolwiek napisano, ma takie samo miejsce w chrześcijańskiej bibliotece? Czy każda zadrukowana strona, czy każdy zapisany elektroniczny nośnik informacji mamy traktować tak samo, bez żadnego rozróżnienia? Każdy przecież odzwierciedla stan jakiegoś ludzkiego umysłu i serca? Z całą pewnością – nie! Pismo Święte ewidentnie ocenia rozmaite rodzaje ksiąg.

Są więc takie księgi, które zasługują na odrzuceniu, księgi śmiercionośne. Czytamy o nich w Dziejach Apostolskich: „Wielu też z tych, co uprawiali magię, pozносиło księgi [*tas biblous*] i paliło je wobec wszystkich” (Dz 19,19). Nawracający się na chrześcijaństwo odrzucili tym gestem księgi prowadzące ich do zła.

Na wprost przeciwnym biegunie Pismo Święte ustawia księgi życiodajne, zawierające Objawienie księgi Biblii. Znajdziemy tam najpierw orędzie czterech Ewangelii. W pierwszej z nich, Ewangelii Mateuszowej, brzmią słowa: *biblos geneleos* – co znaczy „księga pochodzenia”, czyli rodowód Jezusa Chrystusa, rozpoczynający w pierwszym zdaniu Nowy Testament (Mt 1,1). Natrafimy też na odesłanie do autorytetu ksiąg Starego Testamentu, przekazujących najważniejsze dane pozwalające odtworzyć rysy oblicza Boga samego. Do tego zachęcają słowa samego Jezusa Chrystusa: „Nie czytaliście w księdze Mojżesza [...], jak Bóg powiedział do niego: Ja jestem Bóg Abrahama, Bóg Izaaka i Bóg Jakuba?” (Mk 12,26). Owe „księgi” Nowego i Starego Testamentu wskażą też na bezpośredni plan Boży, dotyczący każdego z nas; są tam i budujące zachęty: „Jak jest napisane w księdze [*en biblo*] mów proroka Izajasza: Głos wołającego na pustyni: Przygotujcie drogę Panu” (Łk 3,4).

Ostatecznie zaś odesłani jesteśmy do celu ziemskiego życia, można by rzec – do Bożej biblioteki, której każda ziemska biblioteka jest tylko cieniem i zarysem. Ta niebiańska biblioteka zawiera księgę życia, w sercu Boga wypisaną. Apostoł wspomina współpracowników, „których imiona są w księdze życia” (Flp 4,2–3). Najwyraźniej zaś widzimy to w Apokalipsie, gdzie trzy razy ów mistyczny księgozbiór życia jest wspomniany: „Szaty białe przywdzieje zwycięzca, i z księgi życia imienia jego nie wymażę” (Ap 3,5). Wspomina się też tych, których imiona „nie są zapisane od założenia świata w księdze życia zabitego Baranka” (Ap 13,8), a „jeśli się ktoś nie znalazł zapisany w księdze życia, został wrzucony do jeziora ognia” (Ap 20,15).

Tak oto od bibliotek, gromadzących księgi dokumentujące dzieła kultury oraz zbierające wyniki nauk szczegółowych, doszliśmy aż do – by się tak wyrazić – biblioteki Boga samego – zawierającego tajemnicze księgi życia; przecież „cieszcie się, że wasze imiona zapisane są w niebie” (Łk 10,20).

BIBLIOTEKARZ TEŻ CZŁOWIEK... BIBLIOCENTRYCZNY!

Dlaczego ważne jest, by o tym pamiętać? Bo nie tylko, że „bibliotekarz też człowiek”, ale bibliotekarz kościelnej biblioteki to także chrześcijanin, a często i ksiądz: duszpasterz i teolog. (Mogę o tym z własnego doświadczenia powiedzieć, jako że przez pewien czas starałem się pełnić biblioteczną posługę w seminarium duchownym we Wrocławiu).

Bibliotekarz więc łączy w sobie jedno i drugie powołanie:

- misję człowieka wiary
- z misją człowieka książki.

Jakże bogate w znaczenia staje się więc w jego życiu powołanie bibliocentryczne. Życzę więc wszystkim uczestnikom XIII Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES w Katowicach owocnej służby księgozbiорom pomagającym nam zrozumieć obie Boże księgi: księgę stworzenia i księgę objawienia. Takiej bibliocentryczności życzę wszystkim:

- aby centrum codziennej pracy stały się księgi (*biblia*) spisywane przez człowieka;
- aby centrum naszej duchowości stały się księgi (*biblia*) Bożego Objawienia Pisma Świętego;
- aby na koniec kresem naszej drogi stało się odnalezienie naszych imion w księgach (*biblia*) w niebie zapisanych.

Amen.

STRESZCZENIE

Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce nadal stanowią ciekawe pole badawcze. Szeroka gama tematów już opracowanych zachęcić może uczonych do podejmowania podobnych badań. W opracowaniu *Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce – historia i współczesność* znalazło się kilka zasadniczych zagadnień ujętych w trzech grupach tematów. Bibliologiczne problemy dawniej i dziś to zagadnienie teoretyczne, które wymaga szerszej refleksji, opracowane głównie przez teoretyków bibliotekoznawstwa. Przedmiotem pierwszego artykułu jest przedstawienie czterech zabytkowych kościelnych bibliotek Cieszyna, które działają do dnia dzisiejszego, mimo zniszczeń wojennych, a zgromadzone na ich półkach woluminy dla ludzi nauki stanowią cenne pole badań. Są to: Biblioteka Ojców Bonifratrów, Zbiory Księży Jezuitów (po kasacie zakonu przekształcone w Bibliotekę Szersznika), Biblioteka Dekanatu Cieszyńskiego i Biblioteka Zboru Ewangelickiego. Powstawały one od schyłku XVII stulecia do początków XIX wieku.

Konserwacja zabytkowego materiału bibliotecznego z klasztoru Ojców Paulinów w Krakowie na Skałce to temat następnego artykułu. Na zabytkową część biblioteki skałecznej składa się wyposażenie sali, drewniane futerały oraz ich zawartość, czyli księgozbiór. Kompleksowe prace renowacyjne i konserwatorskie, zrealizowane na tym materiale pozwoliły przywrócić świetność i pierwotne piękno tej placówce.

W następnym szkicu omówiono problematykę bibliotek w kulturze zakonnej. Na losy klasztornych librarii wpływało wiele czynników dziejowych, takich jak klęski żywiołowe, szczególnie pożary i powodzie, oraz zniszczenia i grabieże wojenne. Biblioteki i skryptoria klasztorne, przez pokolenia dokumentujące kulturę i naukę środowiska zakonnego, a także szerzej – kulturę umysłową danej epoki, obecnie są światem książki rozproszonyj i zniszczonej.

Księgozbiory kapłańskie na Śląsku w XIX i XX wieku są tematem następnego tekstu. Cennymi źródłami do poznania zbiorów kapłańskich są dokumenty archiwalne: testamenty, inwentarze parafialne czy inwentarze spisywane po śmierci kapłana. Liczne ślady kolekcji śląskich kapłanów odnaleźć można w zbiorach obecnie działających w Katowicach księżnic: Biblioteki Śląskiej i Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego wraz z wchodzącą doń dawną Biblioteką Diecezjalną. Są to kolekcje ks. Adolfa Hytrka, drugiego

biskupa śląskiego Arkadiusza Lisieckiego i bł. ks. dr. Emila Szramka. Duchowni ci byli nie tylko odbiorcami polskiego słowa, ale też autorami prac naukowych i literackich, przeznaczonych dla ludu śląskiego, popularyzowali wiedzę o języku, historii i kulturze narodowej.

Etyka biblioteczna jest kolejnym tekstem w książce. Problem pojmowania etyki zawodu przez bibliotekarzy nabiera istotnego znaczenia w sytuacji, gdy istnieje pewność, że może stać się on czynnikiem integracji zawodowej bibliotekarzy. Ta pewność jest jednak uzależniona od przyjętego systemu wartości i uznania zawodu za służbę społeczną, a także od postawy altruistycznej, wyrażającej się w gotowości służenia drugiemu człowiekowi. Jest nadzieja, że opracowany *Kodeks etyki polskiego bibliotekarza i pracownika informacji* zostanie wprowadzony w życie i zaakceptowany przez środowisko z prawdziwym pożytkiem dla tego zawodu, któremu stawia się wysokie wymagania moralne.

W następnym artykule omówiono przygotowanie obiektów do włączenia do biblioteki cyfrowej. Jest to proces, który wymaga odpowiedniego zaplecza technicznego, organizacyjnego i merytorycznego. Wiąże się to z zaangażowaniem pewnych środków finansowych i podjęciem szeregu decyzji związanych z organizacją pracy. Atrakcyjność korzystania ze zbiorów w dowolnym czasie i w dowolnym miejscu sprawia, że coraz więcej instytucji angażuje się w pracę nad powiększaniem zasobu cyfrowego, co nie zawsze jest zadaniem prostym.

Kolejna grupa omawianych tematów obejmuje zagadnienia praktyczne związane z działalnością Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Przybliżono powstanie i rozwój Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES w ciągu 16-letniej działalności, do której niewątpliwie należy utworzenie Biblioteki Cyfrowej, uruchomienie multiwyszukiwarki FIDKAR, jak również ciągłe unowocześnianie systemu MAK. Wskazano na formy współpracy Biblioteki Teologicznej z Federacją, jak również na korzyści wynikające z członkostwa w Federacji, które nie ograniczają się jedynie do unowocześniania systemu MAK, lecz wybiegają daleko poza ten proces.

Stan obecny i perspektywy rozwoju komputeryzacji Biblioteki Teologicznej zaprezentowano w artykule, który zawiera opis tego procesu od momentu jej utworzenia do chwili obecnej. Opisano problemy, z jakimi spotkał się zespół biblioteczny – przy okazji prac informatycznych, które objęły wszystkie działy Biblioteki Teologicznej – i przybliżono dalsze perspektywy jej rozwoju.

Kolejny artykuł dotyczy gromadzenia czasopism polskich i zagranicznych w Bibliotece Teologicznej, pozyskiwanych głównie drogą kupna i darów w latach 2002–2007. Ponadto wykazano tytuły czasopism elektronicznych z teologii oraz dziedzin pokrewnych znajdujących się w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego, a dostępnych na naszych serwerach.

Następny szkic dotyczy zakupu literatury naukowej w Bibliotece Teologicznej finansowanego ze środków własnych Wydziału Teologicznego i grantów

ministerialnych w latach 2002–2007. Dokonano analizy udziału środków z poszczególnych źródeł na przestrzeni lat, przedstawiono realizowane tematy badawcze oraz tytuły najcenniejszych nabytków. Wpływy do Biblioteki Teologicznej są uzupełniane drogą wymiany.

Początki, rozwój i szeroka współpraca z instytucjami zagranicznymi to tematyka kolejnego opracowania. Sprawa darów i osób przekazujących książki do Biblioteki Teologicznej znalazły miejsce w następnym artykule, w którym przybliżono sylwetkę jej darczyńcy – arcybiskupa Szczepana Wesołego, duszpasterza emigracji. Scharakteryzowano szczegółowo dar przekazany Bibliotece Teologicznej w liczbie około 10 tysięcy woluminów, a także omówiono prace związane z przygotowaniem wyselekcjonowanych publikacji do włączenia i zamieszczenia w katalogu elektronicznym.

Duże znaczenie dla środowiska teologów miało nabycie *Corpus Christianorum* – serii źródłowej, składającej się z kilku podserii: *Continuatio Mediaevalis*, *Series Latina*, *Series Graeca* i *Series Apocryphorum*. Zgromadzone dzieła służą wszystkim teologom w badaniach starożytnego Kościoła w ramach patrologii, historii dogmatu, historii Kościoła, liturgiki, historii egzegezy, dogmatyki, historii duchowości i monastycyzmu, filozofii (w części zbioru średniowiecznego) i prawa kościelnego.

Trzeci blok tematyczny jest prezentacją bieżącej działalności Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Swoje miejsce znalazło tutaj omówienie wyników ankiety przeprowadzonej w 2007 roku wśród bibliotek Federacji. Analiza odpowiedzi ankietowych wskazuje, że biblioteki należące do Federacji FIDES są skomputeryzowane. Większość z nich korzysta z bibliotecznego systemu komputerowego MAK, co ułatwia współpracę między tymi placówkami bibliotecznymi w zakresie wymiany danych oraz tworzenie wspólnej bazy katalogowej.

Zwieńczeniem bieżących spraw Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES są dwa sprawozdania: z pracy Zarządu i działalności Biura do spraw Rozwoju i Komputeryzacji. Blok ten zamyka homilia biskupa Andrzeja Siemieniewskiego, wygłoszona podczas mszy świętej w katedrze Chrystusa Króla w Katowicach w dniu 5 września 2007 roku z okazji XIII Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES.

ZUSAMMENFASSUNG

Kirchen- und Klösterbibliotheken sind weiterhin ein interessantes Forschungsgebiet. Das breite Spektrum der schon verarbeiteten Themen fordert zur weiteren Untersuchung auf. Die Arbeit „Kirchen- und Klösterbibliotheken in Polen – Geschichte und Gegenwart“ beinhaltet einige Grundprobleme, die in 3 Themenbereiche erfasst wurden. Bibliologische Probleme einst und heute sind auf theoretische Themen, die eine breitere Reflexion erfordern, konzentriert. Sie wurden hauptsächlich von den Theoretikern der Bibliothekswissenschaft erarbeitet. Der erste Artikel hat 4 alte Kirchenbibliotheken in Cieszyn zum Gegenstand. Sie funktionieren bis zum heutigen Tag trotz der Schäden im Weltkrieg. Ihre Sammlungen sind ein wertvolles Forschungsfeld. Das sind: Die Bibliothek der Bonifraters, der Jesuiten (nach der Auflösung des Ordens in die Bibliothek von Szersznik umgewandelt), die Bibliothek des Dekanats und die Bibliothek der evangelischen Kirche. Sie sind im Zeitraum vom Ende des 17. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts entstanden.

Das nächste Thema ist die Renovierung der Bestände der Bibliothek der Pauliner von Krakow (Skalka). Es wurde der historische Teil dieser Bibliothek vorgestellt. Er besteht aus der Ausrüstung des Saals, der Holzfutterale und deren Inhalts, d.h. der Bücher. Umfassende Renovierungs- und Konservierungsarbeiten, die da gemacht wurden, haben diesem Ort den Glanz und die erste Schönheit zurückgegeben.

Die nächste Arbeit ist der Problematik der Bibliotheken in der klösterlichen Kultur gewidmet. Geschieke der Klösterbibliotheken wurden von vielen Faktoren beeinflusst, etwa von Bränden, Überflutungen, Kriegszerstörungen und Kriegsplünderungen. Die Bibliotheken und Skriptorien in den Klöstern, die Jahrhunderte lang die Kultur und die Wissenschaft der Klöster und auch breiter: die Geisteskultur der jeweiligen Epoche dokumentiert haben, sind jetzt eine Welt der verstreuten und beschädigten Bücher.

Die Buchsammlungen der Priester in Schlesien im 19. und 20. Jahrhundert sind das Thema des nächsten Beitrags. Wertvolle Quellen zur Erkundung der Sammlungen der Priester sind Archivalien: Testamente, Pfarrinventare oder Inventare, die nach dem Tod eines Priesters erstellt wurden. Zahlreiche Spuren der Sammlungen der schlesischen Priester kann man in den Beständen der gegenwärtig tätigen Bibliotheken, d.i. der Schlesischen Bibliothek und der Bibliothek der Theologischen Fakultät der Schlesischen Universität in Katowice (mit der

dazugehörigen einstigen Diözesanbibliothek), finden. Das sind die Sammlungen der folgenden Priester: von Adolf Hytrek, von dem zweiten schlesischen Bischof Arkadiusz Lisecki und von dem seligen Dr. Emil Szramek. Diese Priester waren nicht nur Empfänger des polnischen Wortes. Sie waren auch Verfasser der wissenschaftlichen und literarischen Arbeiten, die für das Volk vorzüglich bestimmt waren; sie haben die Kenntnisse über die Sprache, die Geschichte und die nationale Kultur verbreitet.

Die Probleme der Ethik im Bibliothekswesen sind das Thema des weiteren Artikels. Die Frage nach dem Begriff der Berufsethik der Bibliothekars hat zunehmende Bedeutung, wenn man bemerkt, dass diese Ethik ein berufliches Integrationsmoment der Bibliothekare ist. Diese Gewissheit ist allerdings von dem im voraus angenommenen Wertesystem, vom Verständnis dieser Arbeit als einen Dienst an der Gesellschaft und von der altruistischen Lebenseinstellung abhängig. Es besteht die Hoffnung, dass der erarbeitete Kodex der Ethik des polnischen Bibliothekars und des Mitarbeiters in der wissenschaftlichen Information ins Leben eingeführt und von der Berufsgruppe angenommen wird. Dies wird für die Bibliothekare wegen der an sie gestellten hohen moralischen Anforderungen nützlich sein.

Im nächsten Artikel wurde die Vorbereitung der gedruckten Dokumente auf die Einführung in die Digitalbibliothek erörtert. Dieser Vorgang erfordert entsprechende technische und organisatorische Infrastruktur sowie fachliche Ausbildung. Das verursacht bestimmte Kosten, erfordert auch neue Entscheidungen im Bereich der Organisation der Arbeit. Obwohl dies keine einfache Aufgabe ist, gewinnt hier die Attraktivität der zeitlich und örtlich uneingeschränkten Nutzung der Bibliothekbestände. Immer mehr Institutionen setzen sich für die Arbeit an der Erweiterung der elektronischen Bestände ein.

Die weitere Gruppe der Beiträge umfasst die praktischen Probleme der Tätigkeit der Theologischen Bibliothek der Schlesischen Universität in Katowice. Es wurde der Beginn und die Entwicklung der Föderation der Kirchlichen Bibliotheken FIDES dargestellt. Innerhalb deren sechzehnjährigen Bestehens wurde u.a. die digitale Bibliothek, die multifunktionale Meta-Katalogsuchmaschine FIDKAR erstellt sowie das System MAK modernisiert. Es wurde auf die Formen der Zusammenarbeit der Bibliothek mit der Föderation und auf die Vorteile der Zugehörigkeit zur Föderation hingewiesen.

Über die Geschichte der Aufrüstung im Bereich der EDV in der Theologischen Bibliothek der Schlesischen Universität und über die Zukunftsperspektiven sowie über manche praktischen Probleme handelt der weitere Beitrag. Die Darstellung bringt ein Beispiel einer umfassenden Einführung der EDV in alle Arbeitsbereiche der Bibliothek.

Ein weiterer Beitrag berichtet über den Vorgang der Sammlung der polnischen und der ausländischen Zeitschriften in der Theologischen Bibliothek

der Schlesischen Universität, das in den Jahren 2002–2007 hauptsächlich durch Ankauf oder durch Schenkungen erfolgte. Außerdem wurden die Titel der elektronischen Zeitschriften aus dem Bereich der Theologie und der verwandten Gebiete aufgezählt, die in der Theologischen Bibliothek in Katowice durch die Universitäts-server zugänglich sind.

In den weiteren Beiträgen wurden die Themen der Erwerbung der Bücher erörtert. Eine Skizze stellt den Ankauf der wissenschaftlichen Literatur für die Theologische Bibliothek, der 2002–2007 aus den eigenen Quellen der Fakultät und aus Mitteln des Ministeriums finanziert wurde, dar. Es wurden Analysen der Anteile der einzelnen Quellen im Laufe der Jahre erstellt, außerdem die Forschungsthemen und die Titel der wertvollsten Anschaffungen genannt.

Der nächste Beitrag ist der Geschichte der Zusammenarbeit mit den ausländischen Institutionen gewidmet. Es wurde hier der Austausch der Publikationen mit anderen, auch ausländischen Institutionen betont. Er zeigt sich als eine wichtige Form der Promotion der jungen Theologischen Universitätsfakultät in Katowice.

Der Buchbestand wird auch durch Schenkungen erweitert. Dieses Thema wurde im weiteren Text auf einem besonderen Beispiel beleuchtet. Es wurde die Person eines Donators vorgestellt – des Erzbischofs Szczepan Wesoly, des Seelsorgers der Emigration. Seine Sammlung wurde charakterisiert und die Arbeiten der Bibliothekare an dieser Sammlung vorgestellt.

Eine große Bedeutung für die Theologen hatte die Erwerbung der Quellenserie *Corpus Christianorum*, die aus Unterkategorien *Continuatio Mediaevalis*, *Series Latina*, *Series Graeca* und *Series Apocryphorum* besteht. Die gesammelten Werke dienen allen Theologen in der Forschung an der alten Kirche im Rahmen der Patrologie, der Dogmengeschichte, der Kirchengeschichte, der Liturgiewissenschaft, der Exegese-geschichte, der Dogmatik, der Spiritualitätsgeschichte, der Philosophie und des Kirchenrechts.

Im dritten Themenblock finden sich Beiträge zur laufenden Tätigkeit der Föderation der Kirchlichen Bibliotheken FIDES. Es gibt Platz für die Besprechung der Ergebnisse einer Umfrage, die 2007 unter den Bibliotheken der Föderation durchgeführt wurde. Es zeigt sich, dass alle Bibliotheken der Föderation computerisiert sind. Die Mehrheit verwendet das Bibliothekscomputersystem MAK, was die Zusammenarbeit zwischen ihnen im Bereich des Datenaustausches und der Erstellung eines gemeinsamen virtuellen Katalogs erleichtert.

Zum Abschluss der Darstellung der Belange der Föderation der Kirchenbibliotheken FIDES befinden sich zwei Berichte aus der Arbeit des Vorstands und des Büros für Entwicklung und Computerisierung. Am Ende befindet sich noch die Homilie des Bischofs Andrzej Siemieniewski, die während der Messe am 5.9.2007 in Kattowitzer Dom zu den Teilnehmern des 13. Allgemeinen Kongresses der Föderation der Kirchlichen Bibliotheken FIDES gehalten wurde.

